

Niniejsza monografia zawiera omówienie najważniejszych obszarów tematycznych związanych z powojenną odbudową Ukrainy (według stanu z 30 czerwca 2023 r.):

- szacunek zniszczeń wojennych spowodowanych agresją Rosji;
- przegląd planów odbudowy Ukrainy przygotowanych przez instytucje międzynarodowe i badawcze;
- analiza źródeł i sposobów wykorzystania dotychczas zadeklarowanego wsparcia finansowego dla Ukrainy;
- analiza kryteriów, które Ukraina musi zrealizować, aby stać się członkiem Unii Europejskiej, i dotychczasowych dokonań w tym zakresie;
- część makroekonomiczna: rekomendacje dla rządu, przedsiębiorstw i społeczeństwa obywatelskiego Ukrainy oraz dla instytucji Unii Europejskiej w związku z wyzwaniami dotyczącymi produktywności, poziomu zatrudnienia, inwestycji oraz szerszego otoczenia gospodarczego i odporności na wstrząsy zewnętrzne;
- analiza wyzwań i sytuacji legislacyjnej Ukrainy związanej z perspektywą zielonej odbudowy;
- propozycja reformy infrastruktury kolejowej i drogowej Ukrainy w celu jej integracji z systemem transportowym Unii Europejskiej.

У монографії розглядаються найважливіші тематичні напрями, пов'язані з післявоєнною відбудовою України (станом на 30 червня 2023 року):

- оцінка воєнних збитків, завданих російською агресією;
- огляд планів відновлення України, підготовлених міжнародними та дослідницькими інституціями;
- аналіз джерел та напрямів використання фінансової допомоги, обіцяної Україні дотепер;
- аналіз критеріїв, яким має відповідати Україна, щоб стати членом Європейського Союзу, та досягнень у цьому відношенні;
- макроекономічна частина: рекомендації для уряду, бізнесу та громадянського суспільства України, а також інституцій Європейського Союзу щодо викликів пов'язаних із продуктивністю, зайнятістю, інвестиціями та ширшим економічним середовищем і стійкістю до зовнішніх шоків;
- аналіз викликів та законодавчої ситуації в Україні, пов'язаних з перспективою „зеленого відновлення”;
- пропозиції щодо реформування залізничної та автомобільної інфраструктури України з метою її інтеграції

Fundacja Wolności
Gospodarczej

SCIENTIFIC FOUNDATION
OF RECONSTRUCTION OF UKRAINE

SGH

Szkoła Główna
Handlowa
w Warszawie

Osborne
Clarke

MDDP

Infra
Centrum Doradztwa

Deloitte.

OFICyna WYDAWNICZA SGH
SZKOŁA GŁÓWNA HANDLOWA W WARSZAWIE
www.wydawnictwo.sgh.waw.pl

Odbudowa gospodarki i integracja europejska Ukrainy. Propozycje reform. SGH
Економічна відбудова та європейська інтеграція України. Пропозиції реформ. SGH

Jakub Karnowski / Якуб Карновський

Odbudowa gospodarki i integracja europejska

Ukrainy

PROPOZYCJE REFORM

Економічна відбудова та європейська інтеграція

України

ПРОПОЗИЦІЇ РЕФОРМ

SGH Oficyna
Wydawnicza

**Odbudowa gospodarki
i integracja europejska**

Ukrainy

PROPOZYCJE REFORM

**Економічна відбудова
та європейська інтеграція**

України

ПРОПОЗИЦІЇ РЕФОРМ

Jakub Karnowski / Якуб Карновський

**Odbudowa gospodarki
i integracja europejska
Ukrainy**

PROPOZYCJE REFORM

**Економічна відбудова
та європейська інтеграція
України**
ПРОПОЗИЦІЇ РЕФОРМ

STUDENCKIE KOŁO NAUKOWE
ODBUDOWY UKRAINY
Studia Globalne i Europejskie

Publikacja sfinansowana przez Fundację Wolności Gospodarczej

Recenzje

Wojciech Drożdż
Dariusz Tłoczyński

Tłumaczenie

Eduarda Korniienko
Yuliia Metalnikova
Pavlo Onufrii
Valeriia Horodnia

Redakcja językowa polska

Agata Tryka

Redakcja językowa ukraińska

Oksana Sapiha

© Copyright by Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2023
Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości
lub fragmentów niniejszej publikacji bez zgody wydawcy zabronione.

Wydanie I

ISBN 978-83-8030-640-0

Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
02-554 Warszawa, al. Niepodległości 162
www.wydawnictwo.sgh.waw.pl
e-mail: wydawnictwo@sgh.waw.pl

Projekt i wykonanie okładki

Magdalena Limbach

Skład i łamanie

DM Quadro

Druk i oprawa

Volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin
tel. 91 812 09 08, e-mail: druk@volumina.pl

Zamówienie 134/X/23

Spis treści

Przedmowa	15
-----------------	----

1

Podsumowanie strat wojennych i przegląd planów odbudowy Ukrainy	19
1.1. Straty wojenne	19
1.2. Przegląd planów odbudowy	21
1.3. Plan odbudowy rządu ukraińskiego	22
1.3.1. Konferencja i deklaracja z Lugano (2022)	23
1.3.2. Konferencja w Londynie (2023)	26
1.4. Plan Odbudowy Ukrainy – CEPR	28
1.5. Zielona rekonstrukcja. Powojenna zielona transformacja Ukrainy – WiseEuropa	29
1.6. Międzynarodowa konferencja ekspertów w sprawie odbudowy, rekonstrukcji i modernizacji Ukrainy (25 października 2022 r.)	30
1.7. Gospodarcze priorytety Ukrainy po wojnie – raport CASE	31

2

Finansowe wsparcie dla Ukrainy	35
2.1. Budżet państwa	37
2.2. Zewnętrzne wsparcie funkcjonowania i odbudowy Ukrainy	38
2.2.1. Międzynarodowy Fundusz Walutowy	38
2.2.2. Bank Światowy	39
2.2.3. Unia Europejska	42
2.2.4. Europejski Bank Inwestycyjny oraz Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju	45
2.2.5. USA	46
2.2.6. Kanada	46
2.2.7. Wielka Brytania	47
2.3. Projekty i inicjatywy globalne: crowdfunding i wsparcie przedsiębiorstw	47
2.4. Potencjalne źródła finansowania: zamrożone aktywa rosyjskie i reparacje	48

Spis treści

3

Droga Ukrainy do Unii Europejskiej i potencjalne korzyści z członkostwa	49
3.1. Kształt procesu akcesyjnego do Unii Europejskiej i wnioski z doświadczeń innych krajów ...	50
3.1.1. Kryteria polityczne	51
3.1.2. Kryteria ekonomiczne	53
3.1.3. Kryteria prawne	53
3.1.4. Negocjacje akcesyjne	54
3.2. Postęp ukraińskich negocjacji i możliwe dalsze kroki	56
3.3. Korzyści z członkostwa w UE i zagrożenia z niego	60
3.3.1. Korzyści negocjacji akcesyjnych	60
3.3.2. Korzyści akcesji	61
3.3.3. Zagrożenia płynące z akcesji	64

4

Rekomendacje dla Ukrainy jak dogonić Unię Europejską	67
4.1. Produktywność	72
4.1.1. Wyzwanie 1: niedokończona transformacja gospodarcza	74
4.1.2. Wyzwanie 2: mało sprzyjające otoczenie biznesowe	76
4.1.3. Wyzwanie 3: Negatywne efekty zewnętrzne	76
4.1.4. Co zrobić, by praca i kapitał były efektywniej zagospodarowane? Rekomendacje	77
4.2. Zatrudnienie	80
4.2.1. Wyzwanie 1: demografia i migracje	80
4.2.2. Wyzwanie 2: niska stopa zatrudnienia	82
4.2.3. Wyzwanie 3: niska dostępność i jakość usług publicznych	83
4.2.4. Co zrobić, by więcej osób pracowało? Rekomendacje	84
4.3. Inwestycje	86
4.3.1. Wyzwanie 1: bezpieczeństwo inwestycji	88
4.3.2. Wyzwanie 2: odbudowa miejscowości	89
4.3.3. Wyzwanie 3: energetyka	90
4.3.4. Wyzwanie 4: transport towarowy	91
4.3.5. Wyzwanie 5: dostępność finansowania, w tym zagraniczne inwestycje bezpośrednie	93
4.3.6. Rekomendacje w zakresie zwiększenia konkurencyjności gospodarki Ukrainy	94
4.4. Szersze otoczenie gospodarcze i odporność na wstrząsy	97
4.4.1. Wyzwanie: stabilność makroekonomiczna	97
4.4.2. Jak dbać o stabilność makroekonomiczną ukraińskiej gospodarki? Rekomendacje	98

Spis treści

5

Zielona odbudowa Ukrainy – możliwości, plany i kluczowe wyzwania	101
5.1. Ukraina i jej plany polityczne przed rosyjską inwazją w 2022 r.	101
5.1.1. Strategiczne cele energetyczne i integracja z UE	101
5.1.2. Energetyka jądrowa	103
5.1.3. Pozostałe cele i plany klimatyczne Ukrainy przed wybuchem wojny w 2022 r.	104
5.1.4. Działania na rzecz transformacji podczas wojny	105
5.2. Ukraina w polityce globalnej przed 2022 r.	106
5.3. Wojna i jej negatywny wpływ na cele klimatyczne	107
5.4. Kluczowe wyzwania w zakresie zielonej odbudowy Ukrainy	109
5.4.1. Unia Europejska i jej wyzwania klimatyczne	109
5.4.2. <i>Inflation Reduction Act</i> i cele Stanów Zjednoczonych	112

6

Reforma infrastruktury transportowej Ukrainy w celu jej integracji z systemem transportowym Unii Europejskiej	115
6.1. Bilans zniszczeń wojennych w infrastrukturze transportowej	115
6.2. Popyt na transport towarów kolejną i drogami wynikający ze zmian geopolitycznych – planowanego przystąpienia do UE i ograniczania dostępności portów	116
6.3. Infrastruktura kolejowa Ukrainy	117
6.3.1. Obecny stan infrastruktury kolejowej w Ukrainie	118
6.3.2. Analiza przepustowości i czasu oczekiwania na granicy	118
6.3.3. Inwestycje potrzebne do połączenia infrastruktury kolejowej Ukrainy i innych krajów europejskich	120
6.4. Infrastruktura dróg kołowych	124
6.4.1. Rozwój sieci dróg kołowych Ukrainy w powiązaniu z innymi krajami europejskimi ...	125
6.4.2. Inwestycje niezbędne do wzrostu przepustowości połączeń drogowych pomiędzy Ukrainą i UE	126
6.5. Proponowany plan odbudowy infrastruktury	128
Bibliografia	131
Spis ramek	143
Spis rysunków	145
Spis tabel	147
O autorze	149

Зміст

Передмова	153
-----------------	-----

1

Аналіз військових втрат та огляд планів відновлення України	157
1.1. Воєнні збитки	157
1.2. Огляд планів реконструкції	159
1.3. План відновлення від українського уряду	160
1.3.1. Конференція та декларація в Лугано (2022)	161
1.3.2. Конференція у Лондоні (2023)	164
1.4. План реконструкції України: CEPR	166
1.5. Зелена реконструкція. Післявоєнна зелена трансформація України: WiseEuropa	167
1.6. Міжнародна конференція експертів з питань реконструкції та модернізації України (25 жовтня 2022 року)	168
1.7. Економічні пріоритети України після війни: звіт CASE	169

2

Фінансова підтримка України	171
2.1. Бюджет країни	173
2.2. Зовнішня підтримка функціонування та відбудови України	174
2.2.1. Міжнародний валютний фонд	174
2.2.2. Світовий банк	175
2.2.3. Європейський Союз	178
2.2.4. Європейський інвестиційний банк і Європейський банк реконструкції та розвитку	181
2.2.5. США	182
2.2.6. Канада	182
2.2.7. Велика Британія	183
2.3. Глобальні проекти та ініціативи: краудфандинг та підтримка бізнесу	183
2.4. Потенційні джерела фінансування: заморожені російські активи та репарації	184

3

Шлях України до Європейського Союзу та потенційні переваги членства	185
3.1. Форма процесу вступу до Європейського Союзу та висновки з досвіду інших країн	186
3.1.1. Політичні критерії	187
3.1.2. Економічні критерії	189
3.1.3. Правові критерії	189
3.1.4. Переговори про вступ	190
3.2. Прогрес в українських переговорах і можливі наступні кроки	192
3.3. Переваги та загрози членства в ЄС	196
3.3.1. Переваги переговорів про вступ	196
3.3.2. Переваги приєднання	197
3.3.3. Загрози, зумовлені вступом	200

4

Рекомендації для України, як наздогнати Європейський Союз	203
4.1. Продуктивність	208
4.1.1. Виклик 1: незавершення економічних перетворень	210
4.1.2. Виклик 2: малосприятливе бізнес-середовище	212
4.1.3. Виклик 3: негативні зовнішні ефекти	212
4.1.4. Що можна зробити для більш ефективного управління працею та капіталом? Рекомендації	213
4.2. Працевлаштування	216
4.2.1. Виклик 1: еміграція та міграція	216
4.2.2. Виклик 2: низький рівень зайнятості	218
4.2.3. Виклик 3: низький рівень доступності та якості державних послуг	219
4.2.4. Що можна зробити, аби залучити більше людей працювати? Рекомендації	220
4.3. Інвестиції	222
4.3.1. Виклик 1: інвестиційна безпека	225
4.3.2. Виклик 2: відбудова населених пунктів	225
4.3.3. Виклик 3: енергетика	227
4.3.4. Виклик 4: перевезення вантажів	228
4.3.5. Виклик 5: доступність фінансування, зокрема прямих іноземних інвестицій	230
4.3.6. Рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності української економіки	231
4.4. Ширше економічне середовище та стійкість до потрясінь	233
4.4.1. Виклик: макроекономічна стабільність	233
4.4.2. Як подбати про макроекономічну стабільність української економіки? Рекомендації	234

5

Зелена відбудова України: можливості, плани та головні виклики	237
5.1. Україна та її політичні плани перед повномасштабним вторгненням Росії у 2022 році ...	237
5.1.1. Стратегічні цілі в енергетиці та інтеграція з ЄС	237
5.1.2. Атомна енергетика	239
5.1.3. Інші цілі та кліматичні плани України перед повномасштабним вторгненням у 2022 році	241
5.1.4. Зусилля щодо трансформації під час війни	241
5.2. Україна у глобальній політиці перед 2022 роком	242
5.3. Негативний вплив війни на довкілля	244
5.4. Ключові виклики для зеленої відбудови України	246
5.4.1. Європейський Союз та його кліматичні завдання	246
5.4.2. Inflation Reduction Act та цілі США	249

6

Реформа транспортної інфраструктури України з метою її інтеграції до транспортної системи Європейського Союзу	251
6.1. Баланс збитків, завданих війною транспортній інфраструктурі	251
6.2. Попит на вантажні перевезення залізничним та автомобільним транспортом через геополітичні зміни – запланований вступ до ЄС та зменшення доступності портів	252
6.3. Залізнична інфраструктура України	254
6.3.1. Поточний стан залізничної інфраструктури в Україні	254
6.3.2. Аналіз пропускної спроможності та часу очікування на кордоні	255
6.3.3. Інвестиції, необхідні для з'єднання залізничної інфраструктури України та інших європейських країн	257
6.4. Дорожня інфраструктура	260
6.4.1. Розвиток дорожньої мережі України у порівнянні з іншими європейськими країнами	261
6.4.2. Інвестиції, необхідні для збільшення пропускної спроможності автомобільного сполучення між Україною та ЄС	263
6.5. Запропонований план відновлення інфраструктури	264
Бібліографія	267
Список рамок	279
Список рисунків	281
Список таблиць	283
Про автора	285

**Odbudowa gospodarki
i integracja europejska**

Ukrainy

PROPOZYCJE REFORM

Przedmowa

Kiedy po ośmiu latach okupacji Krymu i wojny na wschodzie 24 lutego 2022 r. rozpoczęła się inwazja Rosji na Ukrainę na pełną skalę, pracowałem – jako niezależny członek rad nadzorczych – w dwóch logistycznych spółkach w Ukrainie: w Ukrposzta (poczta Ukrainy) i w Ukrzaliznyca (koleje Ukrainy) oraz regularnie podróżowałem do Kijowa. Większość moich przyjaciół w Ukrainie w dniach poprzedzających atak Rosji nie wierzyła, że do niego dojdzie, nawet wówczas, kiedy ostrzeżenia od polityków Zachodu nie pozostawiały co do tego złudzeń. Również dla mnie było to tragiczne zaskoczenie.

Już po kilku dniach okazało się, że wojska Putina nie zostaną przyjęte w Kijowie kwiatami – jak oczekiwał Putin, jego otoczenie i niektórzy prorosyjscy oligarchowie – a po kilku dniach chaosu strategiczne przedsięwzięcia w Ukrainie funkcjonowały normalnie, tzn. robiły to, do czego zostały powołane, i rozpoczęły wspieranie wysiłku wojennego walczącego kraju w sposób zgody z aktualną fazą wojny. W pierwszych dniach marca 2022 r. Ukrzaliznyca rozpoczęła dostarczanie pomocy humanitarnej do głównych miast Ukrainy, a Ukrposzta do ostatecznych odbiorców. Pociągi Ukrzaliznyca już od pierwszych godzin wojny jechały do Polski pełne uchodźców, głównie kobiet i dzieci, które uciekały przed inwazją.

Wbrew intencjom agresora konsekwencją agresji Rosji stał się wybór cywilizacyjny Ukrainy. Stało się jasne, że Ukraina – jeśli ma istnieć jako niepodległy kraj – może to zrobić tylko poprzez planowanie przyszłego członkostwa w strukturach Zachodu, w szczególności w Unii Europejskiej i NATO ze wszystkimi tego konsekwencjami: budową instytucji gospodarki rynkowej, praworządnością, niezależnym sądownictwem i poważną walką z korupcją. Alternatywą jest bowiem tylko „ruski mir”, który – czego Ukraińcy właśnie tragicznie doświadczali – oznaczał agresję, śmierć i grabież.

Możliwością nie jest także finlandyzacja, czyli faktyczne pozostawianie kraju w strefie buforowej wbrew woli obywateli, „aby nie drażnić Rosji”. Taką politykę próbował zresztą prowadzić prorosyjski prezydent Wiktor Janukowycz (2010–2014). Skutkiem był Euromajdan, okupacja Krymu i atak Rosji na wschodnią Ukrainę. Po 24 lutego 2022 r. oczywistym stało się, że Ukraińcy chcą strategicznie być od

Rosji jak najdalej. Nie można zmienić geografii, ale można zmienić instytucje i tym samym warunki życia ludzi.

Na początku marca 2022 r. w Katedrze Międzynarodowych Studiów Porównawczych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie prof. Leszek Balcerowicz zorganizował seminarium, na które zaprosił ekonomistów z SGH i spoza uczelni. Spotykaliśmy się regularnie przez około trzy miesiące, by na bieżąco omawiać ekonomiczne konsekwencje agresji Rosji na Ukrainę dla świata, Unii Europejskiej i Polski.

W maju 2022 r. w ramach utworzonego tuż przed rozpoczęciem wojny Zakładu Ekonomii Liberalnej SGH zebrała się grupa studentów, w większości pochodzących z Ukrainy, z zamiarem zbadania i podjęcia dyskusji o tym, jak powinny wyglądać reformy w Ukrainie po zakończeniu – zwycięskiej oczywiście dla Ukrainy – wojny. Nasze seminaria odbywały się w Katedrze Międzynarodowych Studiów Porównawczych, której pracownicy, jak sama nazwa wskazuje, zajmują się porównywaniem rozwiązań instytucjonalnych oraz tym, w jaki sposób różne rozwiązania wpływają na długoterminowe tempo wzrostu gospodarczego w danym kraju, a tym samym na warunki życia ludzi. Tematy, które poruszaliśmy, stały się podstawą niniejszej monografii.

Na początku roku akademickiego 2022/2023 utworzyliśmy Studenckie Koło Naukowe Odbudowy Ukrainy. Na cotygodniowych seminariach omawialiśmy różne aspekty funkcjonowania gospodarki Ukrainy. W tematycznych seminariach wspierali nas eksperci zewnętrzni:

- Julia Patarska, Aleksander Łaszek, Paulina Hołda i Paweł Pietraszko z Deloitte Polska,
- Katarzyna Barańska, Tomasz Michalik i Marcin Robenek z Kancelarii Osborne & Clarke i MDDP,
- Janusz Zubrzycki, Maciej Kaczorek, Anna Żyłka, Piotr Rydzyński, Adrian Karwat i Marek Schabek z Centrum Doradztwa Infra,
- Grzegorz Markowski z SGH i Fundacji Batorego,
- Jacek J. Wojciechowicz.

Swój wkład wnieśli dr Jarosław Bełdowski z Zakładu Ekonomii Liberalnej SGH oraz prof. dr hab. Andrzej Rzońca, kierownik Katedry Międzynarodowych Studiów Porównawczych SGH.

Wszystkim wyrażam wdzięczność za wsparcie i współpracę.

Na spotkaniach seminarium w Warszawie z wykładami wystąpili goście z Ukrainy:

- Ołeksandr Kamyszyn, prezes Ukrzaliznycia, obecnie minister ds. przemysłów strategicznych Ukrainy,

- Serhij Leszczenko, doradca szefa Kancelarii Prezydenta Ukrainy, członek rady nadzorczej Ukrzaliznycia, były dziennikarz antykorupcyjny,
- Igor Smilanskiy, prezes Ukrposzty,
- Ołeksij Sobolew, wiceminister gospodarki, były prezes CFA Society of Ukraine.

W kwietniu 2023 r. spędziliśmy roboczy, seminaryjny weekend w głównej siedzibie Fundacji Wolności Gospodarczej w Konopiskach pod Częstochową oraz centrali firmy Press Glass na zaproszenie Arkadiusza Musia, prezesa fundacji i właściciela Press Glass. Fundacja Wolności Gospodarczej przyczyniła się do wydania niniejszej monografii.

Zawiera ona część zagadnień, którymi zajmowaliśmy się od maja 2022 r. do końca czerwca 2023 r. Nieuwzględnione tutaj tematy zostaną opublikowane w najbliższej przyszłości.

Rozdział 1. to szacunek strat i zniszczeń wojennych Ukrainy w połowie 2023 r. Mimo trwającej od początku wojny odbudowy infrastruktury ten szacunek niestety każdego dnia się powiększa. Rozdział 1. zawiera także przegląd planów odbudowy Ukrainy przygotowanych przez instytucje międzynarodowe i badawcze. Dokonano przeglądu najistotniejszych planów, które powstały przez pierwszych 16 miesięcy wojny, zwracając uwagę na ich obszary wspólne i ewentualne różnice.

W rozdziale 2. zawarta jest analiza już przyznanego wsparcia finansowego oraz zadeklarowanego (tzw. *commitments*) przez międzynarodowe instytucje bankowe i finansowe, takie jak Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, Europejski Bank Inwestycyjny i rządy krajów wspierających Ukrainę. Analiza dotyczy również tego, w jaki sposób rząd Ukrainy zamierza zarządzać środkami, które mają służyć odbudowie kraju.

Rozdział 3. to analiza kryteriów, które Ukraina musi zrealizować, by stać się członkiem Unii Europejskiej, analiza dotychczasowych kroków akcesyjnych i najbliższych planów, a także podkreślenie korzyści i teoretycznych kosztów akcesji.

Zasadniczą część monografii stanowi rozdział 4. Zawiera on odpowiedź na pytanie o to, jakie warunki instytucjonalne powinny być spełnione, by Ukraina mogła dogonić Unię Europejską. Korzystając z doświadczeń innych krajów oraz teorii ekonomii, sformułowano najważniejsze wyzwania dla czterech czynników produkcji, czyli (1) produktywności, (2) zatrudnienia, (3) inwestycji oraz (4) szerszego otoczenia gospodarczego. W odniesieniu do każdego z tych czynników przygotowano rekomendacje dla (1) rządu Ukrainy, (2) biznesu, czyli przedsiębiorców inwestujących w Ukrainie, (3) społeczeństwa obywatelskiego oraz (4) Unii Europejskiej.

Rozdział 5. to omówienie sytuacji prawnej i faktycznej Ukrainy dotyczącej zielonej odbudowy. Jej celem będzie połączenie dwóch gigantycznych wyzwań: konieczności odbudowy kraju po wojnie z Rosją i sprostania wymogom klimatycznym

Unii Europejskiej wynikającym ze zmiany klimatu, a także przełożenia ich na strategię energetyczną Ukrainy.

Rozdział 6. opisuje postulowany kierunek reformy infrastruktury transportowej: kolejowej i drogowej Ukrainy w celu jej integracji z systemem transportowym Unii Europejskiej.

Wszystkie rozdziały były aktualne na 30 czerwca 2023 r.

W przygotowaniu rozdziałów memorandum wspierali mnie studenci Studenckiego Koła Naukowego Odbudowy Ukrainy:

- Irina Denysiuk,
- Waleria Horodnia,
- Juliana Kernycka,
- Eduarda Kornienko,
- Sofia Lapchewska,
- Natalia Lazuka,
- Julija Metalnikowa (przewodnicząca SKN Odbudowy Ukrainy),
- Paweł Mikołajczuk,
- Władysław Paskar,
- Pawło Onufrii (pierwszy przewodniczący SKN Odbudowy Ukrainy),
- Waleria Szwediuk,
- Marek Strzyżewski,
- Olena Vol, Dobromir Wołowiec,
- Wiktor Żuk.

Bardzo wszystkim dziękuję za współpracę.

Jakub Karnowski
Warszawa, 16 lipca 2023 r.

1 Podsumowanie strat wojennych i przegląd planów odbudowy Ukrainy

1.1. Straty wojenne

Straty Ukrainy od rozpoczęcia pełnowymiarowej rosyjskiej inwazji 24 lutego 2022 r. ciągle się powiększają, a ich wielkość to w tej chwili głównie estymacje. Podejmowane są jednak znaczne wysiłki, by na bieżąco aktualizować informacje dotyczące zniszczeń wojennych na terenie Ukrainy. Jednym z podmiotów, które okresowo przygotowują raporty na ten temat, jest Kijowska Szkoła Ekonomiczna (KSE, *Kyiv School of Economics*). Najnowszy raport KSE, w momencie przygotowywania tej publikacji, został opublikowany 23 marca 2023 r.

Zniszczenia wojenne od końca lutego do 2 maja 2022 r. narastały średnio o ok. 4,5 mld USD tygodniowo. Autorzy raportu wskazywali jednak, że ta liczba prawdopodobnie jest zaniżona ze względu na trudności w oszacowaniu strat [Partridge, 2022].

W sierpniu 2022 r. KSE zgłosiło niższą dynamikę wzrostu strat, co sugeruje, że miesiące letnie charakteryzowały się osłabieniem rosyjskiej ofensywy. W ciągu dwóch tygodni, od 8 do 22 sierpnia 2022 r., szacunkowy przyrost strat wyniósł 3,1 mld USD, czyli 1,55 mld USD tygodniowo.

Na podstawie raportów od 9 czerwca do 22 sierpnia 2022 r. wartość tygodniowych zniszczeń ukraińskiej infrastruktury wynosiła przeciętnie 900 mln USD – znacznie mniej niż na początku wojny. Kolejna faza wojny przyniosła spowolnienie zniszczeń, choć w okresie od sierpnia 2022 r. do lutego 2023 r. infrastruktura krytyczna poniosła znaczne straty, szacowane na 6,3 mld USD. Ataki na infrastrukturę krytyczną, taką jak elektrownie, sieci energetyczne i komunikacyjne, miały na celu destabilizację gospodarki Ukrainy, zwłaszcza w okresie zimowym, gdy zapotrzebowanie na energię jest szczególnie duże.

6 czerwca 2023 r. ukraińskie Dowództwo Operacyjne „Południe” poinformowało o wysadzeniu tamy spiętrzającej rzekę Dniepr w Nowej Kachowce, co spowodowało powódź w dolnym biegu rzeki. Wysadzenie tamy prawdopodobnie związane

było z rozpoczęciem ukraińskiej kontrofensywy i spowodowało zmianę geografii linii frontu. Wydarzenie to jest katastrofalne w skutkach. W zależności od źródeł zalanych było nawet 46 miejscowości, które w większości były pod kontrolą Ukrainy. Według danych na 18 czerwca 2023 r. liczba ofiar śmiertelnych sięgnęła 45, a ewakuowanych zostało ponad 17 tys. osób.

Szef administracji ukraińskiego obwodu chersońskiego Ołeksandr Prokudin poinformował w związku z tym o stratach sięgających ponad 1,5 mld EUR. Zalanych zostało 55 tys. ha lasów, a hydroelektrownia zlokalizowana na zaporze została całkowicie zniszczona. Utracone zostały także znaczne ilości wody pitnej, które pozwoliłyby na pokrycie zapotrzebowania ludzkiej populacji przez dwa dni.

Według ukraińskiego resortu rolnictwa zatopionych zostało kilkadziesiąt tysięcy hektarów ziem uprawnych. Ze sztucznego zbiornika korzystały także ukraińskie systemy nawadniające. Dostarczały one wodę do 584 tys. ha pól uprawnych, z których zebrano w 2022 r. nawet 4 mln ton zbóż (ok. 8% całkowitej produkcji w tym okresie). Ukraiński resort rolnictwa wskazuje także na ogromne straty rybołówstwa – według dostępnych danych stracono nawet 95 tys. ton ryb. Organizacja Narodów Zjednoczonych stwierdziła, że zniszczenie tamy może naruszyć bezpieczeństwo żywnościowe całego świata i istotnie wpłynąć na ceny żywności, jednak prawdopodobne skutki będą odczuwalne przy kolejnych zbiorach.

Najnowszy raport KSE, będący częścią projektu „Russia will pay”, szacuje straty na podstawie zgłoszeń dokonywanych przez osoby prywatne, organizacje pozarządowe, władze lokalne i instytucje rządowe. Dane opublikowane 23 marca 2023 r., a więc przed wysadzeniem tamy na Dnieprze, przedstawiają następujące straty od początku inwazji [KSE, 2023b]:

- 53,6 mld USD (47,8 mld USD¹) w sektorze mieszkaniowym, w którym uszkodzonych zostało ponad 150 tys. domów jednorodzinnych i innych budynków mieszkalnych;
- 36,2 mld USD (35,1 mld USD) w sektorze transportowym, w którym uszkodzonych zostało ponad 25 tys. km dróg i 19 lotnisk cywilnych;
- 11,3 mld USD (9,5 mld USD) w sektorze przemysłu i usług dla biznesu;
- 8,7 mld USD (4,3 mld USD) w sektorze rolnictwa, włączając w to zasoby naturalne;
- 4,5 mld USD w sektorze leśnictwa, który po raz pierwszy został uwzględniony w kalkulacji strat;
- 0,2 mld USD (0,3 mld USD) w sektorze usług społecznych, w którym spadek wynika prawdopodobnie z przeszacowania strat;

¹ Kwoty w nawiasach odnoszą się do poprzedniego raportu KSE z 22 sierpnia 2022 r.

- 3,1 mld USD (3 mld USD) w kategorii pojazdów cywilnych i środków transportu publicznego w liczbie 207,5 tys. sztuk;
- 8,9 mld USD (3,8 mld USD) w sektorze edukacji, w którym uszkodzonych zostało 3117 placówek edukacyjnych;
- 2,6 mld USD (2,1 mld USD) w sektorze handlu;
- 8,1 mld USD (1,8 mld USD) w sektorze energii;
- 1,8 mld USD (1,6 mld USD) w sektorze ochrony zdrowia, w którym uszkodzono 934 placówki;
- 1,4 mld USD (1,3 mld USD) w sektorze służby publicznej (gospodarki komunalnej);
- 2,2 mld USD (1,3 mld USD) w sektorach kultury, wiary, sportu i turystyki;
- 0,5 mld USD (0,9 mld USD) w sektorze administracji publicznej;
- 0,6 mld USD (0,6 mld USD) w sektorze infrastruktury cyfrowej;
- 0,04 mld USD (0,02 mld USD) w sektorze finansowym.

Całkowita szacowana kwota zniszczeń na 23 marca 2023 r. wynosiła **143,8 mld USD**.

Według opublikowanego przez Bank Światowy raportu „Rapid Damage and Needs Assessment” (RDNA) minimalna kwota potrzebna do odbudowy wynosi ok. 411 mld USD. Ta liczba uwzględnia tylko odbudowę zniszczonych obiektów zgodnie z zasadą *Build Back Better*, czyli uwzględniając modernizację infrastruktury w celu zapewnienia lepszych warunków oraz zapewnienie płynności finansowej w celu przywrócenia działalności przedsiębiorstw.

Ta estymacja nie obejmuje jednak ogólnych potrzeb związanych z odbudową gospodarki i modernizacją majątku, który nie został zniszczony [Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju – UNDP, 2023a]. Biorąc pod uwagę te czynniki, rząd Ukrainy szacuje, że kwota potrzebna do odbudowy i modernizacji gospodarki wynosi ok. 750 mld USD.

1.2. Przegląd planów odbudowy

Już w połowie 2022 r., równoległe do bieżących działań pomocowych, w różnych ośrodkach na całym świecie zaczęły powstawać plany powojennej odbudowy Ukrainy. Różnią się one od siebie zakresem, skalą proponowanych działań oraz harmonogramem. Co więcej, z racji trwających działań zbrojnych na wschodzie Ukrainy, wszystkie opracowania mają charakter wysoce szacunkowy i w zdecydowanej mierze ograniczają się do wyznaczania ogólnych kierunków i postulatów, których uszczegółowienie będzie możliwe dopiero po zakończeniu wojny. Mimo to można

wskazać pewne punkty wspólne będące najważniejszymi filarami planowanej odbudowy Ukrainy.

Najistotniejsze cechy wspólne oraz poszczególne różnice przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Porównanie postulatów przeanalizowanych planów odbudowy Ukrainy

Postulaty wspólne dla wszystkich planów	Różnice pomiędzy poszczególnymi planami
<ol style="list-style-type: none"> 1. Działania na rzecz odbudowy należy zacząć jak najszybciej, nie należy zwlekać do zakończenia wojny. 2. Osiągnięcie najlepszych rezultatów będzie możliwe dzięki współpracy o charakterze publiczno-prywatnym. 3. Odbudowa powinna zapewnić poprawę jakości infrastruktury w stosunku do stanu sprzed wojny. 4. Odbudowa powinna mieć charakter zrównoważony ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb i interesów obywateli. 5. Wszystkie działania naprawcze powinny wpisywać się w ramy integracji europejskiej i wzmacniać więzi z europejską wspólnotą. 6. Odbudowa powinna odbywać się w duchu liberalizacji i deregulacji gospodarczej oraz współgrać z rozpoczętymi uprzednio reformami. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hierarchia priorytetów w poszczególnych sektorach. 2. Model finansowania odbudowy gospodarczej. 3. Harmonogram działań. 4. Różnice w podejściu do zagadnienia kapitału zagranicznego, w szczególności jego potencjalnej struktury. 5. Stosunek udziału sektora publicznego do udziału sektora prywatnego przy realizacji działań naprawczych.

Źródło: opracowanie własne.

Odbudowa kraju na taką skalę będzie dla Ukrainy ogromnym wyzwaniem. Jest to jednak również wyjątkowa szansa na strukturalne zmiany mogące dać Ukrainie zupełnie nowe gospodarcze oblicze i możliwości rozwoju, tym samym istotnie zmieniając jej pozycję w regionie.

1.3. Plan odbudowy rządu ukraińskiego

W maju 2022 r. Komitet Rozwoju Gospodarczego Rady Najwyższej Ukrainy ogłosił swoje plany powojennej odbudowy Ukrainy. Opublikowano dziewięć ogólnych postulatów, według których powinna przebiegać powojenna odbudowa kraju [Ukraine Recovery Conference, 2022b]. Są to:

- pełny dostęp do rynków UE i G7;
- osiągnięcie statusu kandydata do UE, a następnie pełnego członkostwa w strukturach;
- budowa gospodarki na zasadach deregulacji i liberalizacji;
- rozwój szlaków logistycznych na Zachód;
- przejście z eksportu surowców na produkcję;
- rozbudowa narodowego kompleksu wojskowo-przemysłowego;

- niezależność energetyczna (własna produkcja gazu i energetyka jądrowa);
- dekarbonizacja;
- postulat dotyczący proporcji udziału firm ukraińskich w odbudowie kraju.

1.3.1. Konferencja i deklaracja z Lugano (2022)

W lipcu 2022 r. na konferencji w Lugano rząd ukraiński przedstawił bardziej konkretny plan odbudowy, który również został podparty tzw. deklaracją z Lugano. Proponowany plan opiera się na sześciu podstawowych zasadach:

- rozpoczęcie bez zbędnej zwłoki;
- stopniowy rozwój;
- sprawiedliwy rozwój dobrobytu;
- integracja z Unią Europejską;
- odbudowa na wyższym poziomie (na przyszłość);
- włączenie prywatnych inwestycji i przedsiębiorczości.

Konferencja w Lugano była pierwszą poważną próbą nakreślenia scenariuszy powojennej odbudowy Ukrainy. Wzięła w niej udział większość państw Unii Europejskiej i Europejskiego Obszaru Gospodarczego (Norwegia, Islandia, Liechtenstein), a także Japonia, USA, Korea Południowa, Turcja i Kanada. Uczestniczyli w niej również przedstawiciele organizacji międzynarodowych, takich jak Rada Europy, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, Komisja Europejska, Europejski Bank Inwestycyjny oraz Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju. Konferencja doprowadziła do opublikowania deklaracji z Lugano.

Dokument wyznaczył kierunek powojennej odbudowy gospodarki Ukrainy. Kraje uczestniczące w konferencji zobowiązały się do wspierania odbudowy zniszczonej gospodarki, a także kandydatury Ukrainy do UE przy pełnym wsparciu politycznym, finansowym i technicznym. Uznano również, że deklaracja jest żywym dokumentem, tzn. będzie musiała być konsultowana i uzupełniana w miarę upływu czasu, aby dostosować ją do szybko zmieniającej się sytuacji.

W celu realizacji planów powołano Narodową Radę Odbudowy, która podlega bezpośrednio prezydentowi Ukrainy. Składa się ona z 24 grup roboczych i zrzesza ponad 2,5 tys. ekspertów, przedsiębiorców i różnych przedstawicieli społeczeństwa.

W planie przyjęto dwa imperatywy strategiczne: integrację z Unią Europejską połączoną z dostępem do rynków Unii i G7 oraz bezpieczeństwo narodowe. Ich osiągnięcie ma być możliwe dzięki budowie środowiska przyjaznego dla biznesu oraz osiągnięciu stabilności makroekonomicznej. Plan zakłada również dwie strategiczne trajektorie rozwoju: cyfryzację i zielony ład.

Efektem konferencji było przyjęcie zasad przewodnich dla procesu odbudowy Ukrainy określanych mianem „zasad z Lugano”. Są to:

- partnerstwo – Ukraina ma prowadzić proces odbudowy i kierować nim we współpracy z partnerami międzynarodowymi; wysiłki powinny skupiać się na ciągłej ocenie potrzeb, ustalaniu priorytetów, wspólnym planowaniu i odpowiedzialności za finansowanie oraz na koordynacji przepływów pieniężnych;
- skupienie się na reformach – przyspieszenie, intensyfikacja i skuteczne przeprowadzenie reform na drodze do przystąpienia do Unii Europejskiej;
- przejrzystość, odpowiedzialność i praworządność – odbudowa ma być prowadzona w sposób transparentny dla obywateli Ukrainy, należy wzmocnić rządy prawa, walczyć z korupcją i zapewniać przejrzystość finansowania odbudowy;
- demokratyczne uczestnictwo – odbudowa powinna odbywać się we współpracy z samorządami lokalnymi, a państwo powinno dążyć do decentralizacji;
- zaangażowanie wielu zainteresowanych stron – należy zapewnić warunki do uczestnictwa w procesie odbudowy krajowym i międzynarodowym podmiotom z sektora prywatnego, publicznego, społeczeństwa obywatelskiego i środowiska akademickiego;
- równość płci i integracja społeczna;
- zrównoważony rozwój – proces odbudowy powinien być zgodny z Agendą Zrównoważonego Rozwoju 2030 i porozumieniem paryskim [Ukraine Recovery Conference, 2022c].

Kluczowe zasady realizacji planu to:

- rozpoczęcie bez zbędnej zwłoki;
- zapewnienie stopniowego rozwoju;
- zapewnienie sprawiedliwej dystrybucji dobrobytu;
- integracja z Unią Europejską;
- odbudowa na wyższym poziomie (inwestycje na wyższym poziomie niż to, co zostało zniszczone);
- włączenie prywatnych inwestycji i przedsiębiorczości.

Podczas konferencji nakreślono również konkretne cele. Do 2032 r. Ukraina powinna pozyskać inwestycje w wysokości ponad 750 mld USD, osiągnąć co najmniej 25. miejsce w rankingu Banku Światowego *Human Capital Index* (obecnie zajmuje 53. miejsce) oraz *Economic Complexity Index*. Zakłada się również redukcję emisji o 65% w stosunku do 1990 r. oraz osiągnięcie stabilnego wzrostu gospodarczego na poziomie 7% PKB rocznie [Krajowa Rada Odbudowy Ukrainy, 2022].

Dodatkowo plan przedstawia 15 programów strategicznych. Każdy z nich został opracowany dla określonej ramy czasowej – czasu wojny (2022), odbudowy powojennej (2023–2025) i nowej gospodarki (2026–2032).

Obszary objęte programami [Ukraine Recovery Conference, 2022a] to m.in.:

- sektor energetyczny (130 mld USD) – nacisk położony jest na budowę nowych elektrowni wodnych i rozwój odnawialnych źródeł energii; planowane jest zakończenie budowy dwóch bloków w Chmielnickiej Elektrowni Jądrowej i modernizacja pozostałych bloków, rozbudowa połączeń energetycznych z UE oraz budowa elektrolizerów o mocy 15 GW do produkcji wodoru;
- sektor mieszkaniowy (150–250 mld USD) – zakłada się budowę nowoczesnej infrastruktury mieszkaniowej, zgodnej z nowymi technologiami, która byłaby energooszczędna, a także modernizację istniejącej sieci ciepłowniczej i wodociągowej;
- integracja infrastruktury logistycznej z UE (120–160 mld USD) – plany obejmują budowę torów normalnotorowych na przejściach granicznych z Polską, modernizację połączeń szerokotorowych, uruchomienie szybkiego połączenia kolejowego między Kijowem a Polską, modernizację przejść granicznych oraz budowę magazynów i terminali w pobliżu granicy UE, w szczególności elewatorów zbożowych;
- dostęp do kapitału (75 mld USD) – plany wprowadzenia dotacji i gwarancji finansowych oraz obniżenia oprocentowania kredytów i rozwoju hipotek;
- bezpieczeństwo narodowe (50 mld USD) – planowane jest dostosowanie armii ukraińskiej do standardów NATO, pomoc w rozwoju ukraińskiego przemysłu obronnego i dozbrojenie armii;
- rozwój poszczególnych istotnych sektorów gospodarki (50 mld USD) – inwestycje w rozwój sektorów: przetwórstwa spożywczego, meblarskiego, maszynowego, metalurgicznego i informatycznego;
- modernizacja i odbudowa infrastruktury społecznej (35 mld USD) – odbudowa i modernizacja obiektów niezniszczonych podczas wojny ze szczególnym uwzględnieniem efektywności energetycznej.

Program wymienia także inne obszary, jak ochrona środowiska (20 mld USD), integracja z UE (1 mld USD), deregulacja gospodarki i wynikające z niej reformy (5 mld USD), finansowanie deficytu (60–80 mld USD), reforma edukacji (5 mld USD), rozwój kultury i sportu (20 mld USD) czy reforma polityki społecznej (7 mld USD).

Koszty realizacji planu tylko w minionym już 2022 r. oszacowano na 60–65 mld USD. Najbardziej kosztownymi częściami będą utrzymanie stabilności makroekonomicznej (30–35 mld USD) oraz obronność (15–20 mld USD). Koszty realizacji całego planu odbudowy szacowany jest na ok. 750 mld USD.

Koszty realizacji planu mają być pokryte częściowo z grantów partnerskich. Ich wysokość jest prognozowana na 250–300 mld USD w całym okresie realizacji programu odbudowy. Innym źródłem finansowania jest dług lub kapitał własny. Ten

sposób finansowania odnosi się do okresu powojennej odbudowy i nowej gospodarki. Prognozowane zadłużenie partnerskie szacowane jest na 200–300 mld USD. Trzecią i ostatnią metodą finansowania planu odbudowy są inwestycje prywatne. Zostaną one wykorzystane do współfinansowania projektów infrastrukturalnych (w tym partnerstwa publiczno-prywatnego) oraz inwestycji w sektorach o wartości dodanej.

Sporządzono również listę reform niezbędnych do realizacji planu. Przede wszystkim władze Ukrainy mają postawić na przejrzystość danych publicznych, m.in. poprzez centralizację i digitalizację rejestrów publicznych. Przewidziane są również reformy w prawie: wdrożenie reformy antykorupcyjnej, ustawodawstwa dotyczącego Komisji Sądowniczej i Rady Najwyższej Ukrainy oraz wdrożenie reformy w zakresie egzekwowania prawa. Władze mają wprowadzić również zmiany w zakresie ładu korporacyjnego – zharmonizować przepisy z najlepszymi praktykami z Europy oraz sprofesjonalizować instytucje antymonopolowe. Ostatnie reformy przewidziane w planie dotyczą służby cywilnej: usprawnienia struktury organizacyjnej służb publicznych, digitalizacji wszystkich kluczowych usług publicznych, rozwoju architektury zarządzania klimatem oraz profesjonalizacji służby publicznej.

1.3.2. Konferencja w Londynie (2023)

Kontynuacją konferencji w Lugano z 2022 r. była konferencja w Londynie, która odbyła się 21–22 czerwca 2023 r. Pierwotnie wydarzenie było planowane jako okazja do analizy postępów w realizacji programu reform. Ostatecznie jednak konferencja stała się forum dla społeczności międzynarodowej do prowadzenia dyskusji na temat wspierania Ukrainy w jej wysiłkach na rzecz odbudowy oraz do oceny skali szkód i strat wyrządzonych Ukrainie w wyniku rosyjskiej inwazji [Ukraine Recovery Conference, 2023a].

Głównym wnioskiem było uznanie, że fundamentem sprawiedliwego i długotrwałego pokoju będzie przyczynienie się społeczności międzynarodowej do krótkoterminowej odbudowy i długoterminowych działań rekonstrukcyjnych na rzecz tworzenia dobrobytu w Ukrainie.

Trzema najważniejszymi obszarami roboczymi, wskazanymi przez uczestników konferencji, były:

- 1) praca na rzecz jedności – w obliczu wyzwań, przed którymi stanęła Ukraina na przestrzeni ostatnich dwóch lat, ważna jak nigdy wcześniej jest ścisła współpraca międzynarodowa oraz wyraźna i nieprzerwana demonstracja siły oraz

szerokiego zakresu międzynarodowego wsparcia dla Ukrainy; taka postawa społeczności międzynarodowej istotnie zwiększa szansę na sprawną odbudowę;

- 2) praca na rzecz różnorodności – optymalne tempo odbudowy gospodarczej kraju może zostać osiągnięte poprzez stworzenie skutecznej koalicji, składającej się z partnerów międzynarodowych, sektora prywatnego i społeczeństwa obywatelskiego na czele z rządem Ukrainy; łączenie różnorodnych podmiotów w celu wspólnej pracy nad odbudową Ukrainy powinno być nadrzędnym celem przy podejmowaniu zorganizowanych działań – taka strategia pozwoli na uwzględnienie każdej grupy interesu oraz stworzy przestrzeń do zrównoważonego rozwoju i właściwej współpracy sektora publicznego z sektorem prywatnym;
- 3) ciągłość działania – wsparcie i wiedza specjalistyczna ze strony społeczności międzynarodowej, sektora prywatnego i społeczeństwa obywatelskiego mogą pomóc Ukrainie w odbudowie lepszego, bardziej ekologicznego i bardziej odpornego narodu europejskiego; należy jednak dokładnie określić, jakie działania mogą zostać podjęte od razu, a co należy zrobić w dłuższej perspektywie.

Podczas konferencji rząd Ukrainy opisał postępy poczynione w stosunku do stanu z 2022 r. wraz ze wskazaniem kluczowych kierunków przyszłych działań z podziałem na trzy najważniejsze kategorie [Ukraine Recovery Conference, 2023b]:

- 1) zaangażowanie sektora prywatnego – konferencja przyczyniła się do zwiększenia zainteresowania sektora prywatnego udziałem w odbudowie poprzez zaprezentowanie nowych i istniejących partnerstw pomiędzy międzynarodowymi i ukraińskimi przedsiębiorstwami; koncentrowanie się na konkretnych sektorach (takich jak technologia, logistyka, zielona energia, zasoby naturalne, odbudowa infrastruktury, cyfryzacja, rolnictwo i żywność czy zdrowie i farmacja) umożliwiło Ukrainie zaprezentowanie możliwości inwestycyjnych i zachęcenie do przyszłych partnerstw; większość dyskusji była skupiona wokół usuwania barier dla inwestycji oraz na tym, w jaki sposób rząd Ukrainy planuje przeprowadzić niezbędne reformy; równoległe zaprezentowano instrumenty finansowe mające na celu zwiększenie zaufania do inwestowania w Ukrainie;
- 2) infrastruktura – wspieranie Ukrainy w odbudowie zniszczonej krytycznej infrastruktury krajowej zostało określone jako pilna potrzeba, która oferuje możliwości odbudowy i ulepszenia obiektów poprzez wykorzystanie innowacyjnych technologii i ekologicznych rozwiązań;
- 3) reformy i zasady podejmowania decyzji – kontynuacja reform ma kluczowe znaczenie dla sukcesu Ukrainy; podczas konferencji omówiono priorytetowe reformy, które Ukraina powinna wdrożyć, aby poprawić klimat biznesowy dla inwestycji i pomóc spełnić standardy wymagane do przystąpienia do UE.

W konferencji wzięli udział przedstawiciele polityczni wysokiego szczebla z Ukrainy i innych krajów, przedstawiciele organizacji o zasięgu globalnym i międzynarodowych instytucji finansowych. Dodatkowo delegacje krajowe i organizacje międzynarodowe miały możliwość przedstawienia oświadczeń krajowych, a konferencja ułatwiła dyskusję z uczestnikami z sektora prywatnego.

1.4. Plan Odbudowy Ukrainy – CEPR

Jednym z pierwszych opracowań dotyczących planów powojennej odbudowy Ukrainy był „*A blueprint for the reconstruction of Ukraine*” z 6 kwietnia 2022 r. opublikowany przez brytyjski think tank Centre for Economic Policy Research (CEPR). Jego autorami byli naukowcy z takich instytucji, jak Uniwersytet Kalifornijski w Berkeley, Instytut Technologii w Massachusetts, Uniwersytet Harvarda, Kijowska Szkoła Ekonomiczna, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Sztokholmie oraz Instytut Stosunków Międzynarodowych w Genewie [CEPR Press, 2022].

Autorzy przyjmują założenia, które stanowią niezbędne minimum dla każdej powojennej odbudowy. Najważniejsze z nich prezentują się następująco: ukraiński aparat władzy funkcjonuje na odpowiednim poziomie, fizyczne zniszczenia w zachodniej części Ukrainy są niewielkie, wydatki budżetu na obronę są wysokie oraz Ukraina ma gwarancje bezpieczeństwa przed kolejnym atakiem Rosji.

Autorzy przedstawiają również potencjalne źródła, z których może być finansowana odbudowa. Należą do nich:

- pomoc dwustronna, w tym gwarancje kredytowe;
- fundusze z instytucji międzynarodowych, takich jak Bank Światowy, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju itp.;
- inne źródła, jak np. skonfiskowane rosyjskie aktywa czy bieżące dochody Rosji ze sprzedaży ropy i gazu.

Raport wyróżnia trzy etapy rekonstrukcji:

- 1) reakcja kryzysowa, taka jak reakcja narodu na klęskę żywiołową;
- 2) szybkie przywrócenie podstawowej infrastruktury i usług;
- 3) stworzenie solidnych podstaw dla przyszłego rozwoju i modernizacji.

Poziomy te różnią się przede wszystkim celami, ale również szybkością podejmowania odpowiednich działań, horyzontem czasowym oraz strategią.

Pierwszy etap rekonstrukcji powinien wyglądać jak seria działań podobnych do reagowania kryzysowego, zwykle przeprowadzanego w obliczu poważnych klęsk żywiołowych. Ma to być okres relatywnie krótki, w którym priorytetem będzie sprawne zarządzanie sytuacją kryzysową, za jaką należy uznać trwające działania

wojenne. Drugi etap to przywrócenie podstawowych operacji rządu i gospodarki, co oznacza, że działania podejmowane w tym czasie powinny mieć na celu utrzymanie najważniejszych funkcji witalnych państwa ukraińskiego. Ostatnim, trzecim etapem jest przygotowanie i wprowadzenie kraju na trajektorię szybkiego i stabilnego wzrostu. W tym okresie horyzont czasowy ulega wydłużeniu oraz zwiększa się zakres działań, począwszy od kapitałochłonnych projektów infrastrukturalnych przez rozwój sektora finansowego po rozwój polityki społeczno-historycznej opartej na europejskim fundamencie i zerwanie z sowiecką historią.

W celu osiągnięcia najlepszych rezultatów na każdym z tych etapów należy kierować się ogólnymi zasadami, obejmującymi kwestie związane z pomocą międzynarodową, integracją europejską, modernizacją, udziałem ukraińskiego rządu w odbudowie oraz przeciwdziałaniem korupcji.

Autorzy podkreślają również znaczącą rolę krajów Unii Europejskiej w koordynowaniu działań na rzecz odbudowy. Wartość odbudowy jest szacowana na kwotę od 200 mld do 500 mld EUR.

1.5. Zielona rekonstrukcja. Powojenna zielona transformacja Ukrainy – WiseEuropa

W lipcu 2022 r. Instytut WiseEuropa, niezależny think tank, opublikował raport o tytule „Zielona rekonstrukcja. Powojenna zielona transformacja Ukrainy”. Autorzy dokumentu proponują odbudowę Ukrainy w zielonym kierunku i podkreślają w tym ważną rolę Unii Europejskiej [WiseEuropa, 2022].

Raport rozpoczyna się od analizy otoczenia makroekonomicznego Ukrainy przed wojną. Na podstawie danych Ukrstat pokazano najważniejsze statystyki makroekonomiczne: poziom PKB, strukturę gospodarki i wkład poszczególnych regionów w PKB. Przyjrzano się również strukturze eksportu Ukrainy i głównym partnerom handlowym. Autorzy starają się skwantyfikować szkody związane z wojną. Podają, że straty od początku wojny (do dnia publikacji opracowania) wynoszą 105,5 mld USD, co nominalnie stanowi 65% PKB kraju w 2021 r. Autorzy szacują też straty w różnych dziedzinach: mieszkalnictwie, rolnictwie, infrastrukturze i przemyśle.

W części analitycznej raportu nakreślono główne cele zielonej odbudowy Ukrainy. Są to:

- wdrożenie i promocja energooszczędnych rozwiązań w budownictwie;
- rozwój sektora energetycznego na podstawie energii odnawialnej i uniezależnienie od surowców rosyjskich;

- postęp technologiczny w przemyśle gwarantujący lepszą konkurencyjność i odporność;
- reorganizacja rolnictwa i wzmocnienie odporności sektora w obliczu zmian klimatycznych;
- ochrona środowiska, w tym poprzez transformację w kierunku gospodarki zamkniętego obiegu;
- efektywne zarządzanie zasobami, w tym wodą;
- zmiany w systemie transportowym ukierunkowane na redukcję emisji gazów cieplarnianych.

1.6. Międzynarodowa konferencja ekspertów w sprawie odbudowy, rekonstrukcji i modernizacji Ukrainy (25 października 2022 r.)

25 października 2022 r. w Berlinie odbyła się międzynarodowa konferencja na temat odbudowy i modernizacji Ukrainy, która zgromadziła przedstawicieli Unii Europejskiej, państw członkowskich, USA i Ukrainy, a także ekspertów i przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego [G7 Germany, 2022].

Wnioski z konferencji berlińskiej stały się następnie przedmiotem publicznej dyskusji, której elementem był dokument *Open Society Foundations „War and Peace: Supporting Ukraine to Prevail, Rebuild, and Prosper”* (Wojna i pokój: wspieranie Ukrainy w zwyciężaniu, odbudowie i rozwoju) [Galushko, Kirova, Pidluska, Schwarzer, 2022].

Open Society Foundations podkreśla, że ważne jest ustalenie i podjęcie konkretnych decyzji, a nie deklarowanie ogólnych celów. Z tego względu sformułowano sześć działań, które mogą ułatwić Ukrainie odbudowę:

- opracowanie planu i harmonogramu obejmującego płatności na rzecz Ukrainy, które mogą być zagwarantowane przez UE; brak regularnych płatności naraża gospodarkę atakowanego kraju na znaczne ryzyko załamania;
- wzmocnienie relacji pomiędzy ukraińskim rządem a społeczeństwem obywatelskim w celu utworzenia wspólnej platformy wymiany informacji;
- uzgodnienie z rządem Ukrainy sposobu ulepszenia istniejących planów odbudowy z instytucją, która kierowałaby procesami, mechanizmami oraz procedurami dystrybucji i wykorzystania funduszy; postuluje się również ustalenie kryteriów nadawania priorytetów poszczególnym projektom oraz włączenie podmiotów szczebla niższego niż krajowy do dyskusji na ten temat; zagranicz-

ne podmioty powinny w większym stopniu korzystać z ukraińskiej wiedzy eksperckiej przy opracowywaniu mechanizmów finansowania;

- zapewnienie, że rząd będzie kontynuował reformy mimo trwającej wojny, ponieważ odbudowa gospodarki będzie możliwa tylko wtedy, gdy rozpoczęte już reformy gospodarcze, deoligarchizacyjne i decentralizacyjne zostaną wdrożone;
- określenie sposobu zajęcia aktywów osób objętych sankcjami w celu wypłaty reparacji na rzecz Ukrainy; jako jeden ze sposobów proponuje się utworzenie funduszu, który zobowiązywałby zainteresowane kraje do przekierowania skonfiskowanych aktywów do Ukrainy; szczególną rolę przypisuje się Komisji Europejskiej;
- zapewnienie jasności co do kroków podjętych i planowanych w celu integracji Ukrainy z UE oraz nakreślenie drogi do przyznania Ukrainie możliwości swobodnego przepływu towarów, usług, kapitału i osób.

Open Society Foundation przedstawiła kluczowe rekomendacje, które mogą ułatwić sprawną odbudowę ukraińskiej gospodarki. Są to przede wszystkim:

- opracowanie stabilnych i zorganizowanych programów pomocowych i integracyjnych oraz przedstawienie w jasny sposób szacunkowych potrzeb finansowych i źródeł finansowania, które są niezbędne do odbudowy;
- opracowanie mechanizmu koordynacji działań donatorów z udziałem rządu ukraińskiego i społeczeństwa obywatelskiego;
- zapewnienie przejrzystości mechanizmów koordynacji przepływów finansowych w celu najefektywniejszego wykorzystania środków i budowania zaufania publicznego;
- traktowanie potrzeby deoligarchizacji na równi z potrzebą odbudowy gospodarki, by Ukraina stała się państwem konkurencyjnym i zrównoważonym;
- zwalczanie korupcji poprzez współpracę z władzami lokalnymi i społeczeństwem obywatelskim;
- znaczne inwestycje w kapitał ludzki;
- zajęcie zablokowanych aktywów osób i firm objętych sankcjami i skierowanie tych środków na potrzeby odbudowy gospodarki Ukrainy.

1.7. Gospodarcze priorytety Ukrainy po wojnie – raport CASE

Raport przygotowany przez polskie oraz ukraińskie Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych (CASE) i opublikowany w lutym 2023 r. to opracowanie, którego główną osią są wszelkiego rodzaju reformy. Raport zaczyna się od analizy dotychczasowych sukcesów oraz niepowodzeń we wdrażaniu reform rozpoczętych przed

inwazją rosyjską z lutego 2022 r. Autorzy uczynili z tego tematu punkt wyjścia do dalszej części dokumentu, w której – po przedstawieniu podstawowych zagadnień gospodarczej odbudowy państwa oraz rekomendacji do wdrożenia po zakończeniu działań wojennych – zostało wymienionych sześć najważniejszych płaszczyzn wymagających fundamentalnych zmian [CASE Poland, CASE Ukraine, 2022].

CASE wskazało na kluczowe zagadnienia przy podejmowaniu jakichkolwiek działań naprawczych. W zdecydowanej większości mają one wymiar strategiczny, co oznacza, że nie można nie uwzględnić ich w procesie decyzyjnym. Są to kolejno:

- unikalne „kandydackie” okno możliwości dla Ukrainy, które powinno być wykorzystane od samego początku, aby sprawnie przejść do etapu akcesji do UE,
- znaczący wpływ statusu kandydata do UE na geopolitykę i bezpieczeństwo państwa ukraińskiego,
- pomoc przedakcesyjna dla Ukrainy w kluczowych obszarach,
- bariery handlowe z UE, które wymagają kompleksowych rozwiązań,
- siedem zestawów reform określonych przez Komisję Europejską jako warunki do spełnienia w celu pełnoprawnego kandydowania do UE [Komisja Europejska, 2022b],
- niepewność co do dalszych perspektyw przystąpienia do UE.

Rekomendacje sformułowane w raporcie dotyczą przede wszystkim integracji europejskiej i wdrożenia zmian, których najważniejszym celem będzie usprawnienie współpracy na linii Kijów – zachód Europy. W przedstawionych tam zaleceniach reform nacisk został położony na zacieśnienie więzi gospodarczo-społecznych z Europą, m.in. poprzez podjęcie skutecznego lobbingu politycznego wśród kluczowych państw członkowskich UE w odniesieniu do reform politycznych i strukturalnych czy poprawę wydajności jednostek odpowiedzialnych za integrację europejską w rządzie i Radzie Najwyższej.

Zdaniem autorów najważniejszym zadaniem, bez którego nie będzie możliwe przeprowadzenie żadnych zmian, jest utworzenie stabilnego państwa prawa. W tym celu należy przede wszystkim:

- podjąć wzmożone działania na rzecz praworządności,
- przeformułować rolę państwa, administracji publicznej oraz zasad podejmowania decyzji na najwyższych szczeblach władzy,
- opracować i wdrożyć odpowiednią politykę makroekonomiczną,
- podjąć działania na rzecz dalszej liberalizacji rynku,
- zmienić i odpowiednio dostosować pojęcie praw własności i ich ochronę,
- przeprowadzić reformy społeczne, w szczególności w zakresie edukacji, ochrony zdrowia, opieki społecznej oraz systemu emerytalnego.

Autorzy wskazali również na potrzebę inwestowania w kapitał ludzki w celu wsparcia ożywienia gospodarczego ze względu na to, że priorytetem powojennych reform edukacyjnych powinno być usprawnienie całej sieci edukacyjnej. Na tej płaszczyźnie istotnym punktem jest również wykorzenienie korupcji w edukacji i kupowania ocen.

2

Finansowe wsparcie dla Ukrainy

Rosyjska inwazja na Ukrainę będzie miała długookresowe skutki ekonomiczne i społeczne, a odbudowa kraju po wojnie już jest niezbędna, by zapewnić stabilność i rozwój w całym regionie. Pomoc finansowa ze strony innych państw i organizacji międzynarodowych odgrywa kluczową rolę w tym procesie. Wsparcie musi obejmować inwestycje w najważniejsze sektory gospodarcze, takie jak rolnictwo, przemysł i infrastrukturę, a także w sektory społeczne, jak opieka zdrowotna, edukacja i mieszkalnictwo.

Po ponad roku wojny w Ukrainie rządy z całego świata zobowiązały się do udzielenia pomocy w wysokości dziesiątek miliardów dolarów. W Ukrainie już funkcjonują fundusze odbudowy, a rząd apeluje do partnerów międzynarodowych, inwestorów, organizacji społecznych, przedstawicieli biznesu i obywateli o udzielenie finansowego wsparcia.

Wśród celów funduszy można wymienić: wsparcie ukraińskiej armii i udzielanie pomocy humanitarnej ofiarom, odbudowę zniszczonej infrastruktury i transformację gospodarki, przywrócenie działalności małych i średnich przedsiębiorstw oraz obsługę międzynarodowych zobowiązań finansowych Ukrainy. Fundusze te to m.in.:

- Fundusz Wsparcia Małych i Średnich Przedsiębiorstw;
- Fundusz Wsparcia Armii;
- Fundusz Rekonstrukcji i Transformacji Ekonomicznej;
- Fundusz Obsługi Długu Publicznego i Spłat;
- Fundacja Humanitarna;
- fundusz na odbudowę nieruchomości i zniszczonej infrastruktury.

Rząd planuje również utworzenie oddzielnego funduszu odbudowy Ukrainy na cele rekonstrukcyjne.

Ukraina potrzebuje regularnego i dużego wsparcia finansowego dla stabilizacji makroekonomicznej, która również ułatwi odbudowę kraju po wojnie. Wiele państw oraz instytucji międzynarodowych na świecie jest gotowych wesprzeć ten kraj w procesie odbudowy.

Inwestycje zgodne z politykami i standardami dotyczącymi klimatu, środowiska oraz cyfryzacji UE pomogą gospodarce Ukrainy stać się silniejszą i bardziej

odporną na rozmaite wstrząsy gospodarcze. Celem jest, aby gospodarka Ukrainy stała się konkurencyjna i nie wymagała subsydiowania.

PKB państwa ukraińskiego prawdopodobnie wzrośnie w 2023 r. po gwałtownym spadku w roku 2022 (tabela 2). Ukraina pozostaje jednak zależna od pomocy zagranicznej. Według Międzynarodowego Funduszu Walutowego potrzebuje 3–4 mld USD miesięcznie w 2023 r. jako pomocy finansowej od partnerów międzynarodowych, w tym od międzynarodowych instytucji finansowych, aby utrzymać niezbędne funkcje państwa w obliczu trwającej wojny. Jeśli nastąpi nasilenie działań zbrojnych, ta kwota może wzrosnąć do 5 mld USD miesięcznie.

Tabela 2. Ukraina: wybrane wskaźniki ekonomiczne

Roczna zmiana procentowa	2021	2022*	2023**
Wzrost realnego PKB	3,4	-35,0	3,3
Inflacja	10,0	30,0	20,0
Dług (% PKB)	60,4	50,7	66,8
Eksport (towary i usługi)	-5,8	-10,4	-60,0
Import (towary i usługi)	-6,4	12,7	-40,0
Stopa ubóstwa (wskaźnik ubóstwa krajów o wyższym dochodzie w 2017 r. wyniósł 6,85 USD dziennie)	7,1	5,5	25,5

* Szacunkowo.

** Prognoza.

Źródło: Bank Światowy, 2022a, s. 158.

Rząd w trakcie wojny podjął decyzje o drastycznych cięciach w wydatkach niebędących krytycznymi, a gospodarczy paraliż spowodowany inwazją Rosji utrudnia zwiększanie wpływów podatkowych. W ramach zarządzania kryzysowego dokonano restrukturyzacji długu wynoszącego 22 mld USD. Prawdopodobnie luka fiskalna wynosząca 4–4,5 mld USD miesięcznie pozostanie na stałym poziomie, co oznacza, że potrzebne jest ok. 50 mld USD, aby zapewnić finansowanie budżetu na cały rok 2023.

Projekt budżetu Ukrainy na 2023 r. zakłada potrzeby finansowe wynoszące 41 mld USD przy deficycie w wysokości 31 mld USD. Jednak sytuacja wojenna niesie ze sobą oczywiste ryzyka, dlatego konieczne jest uwzględnienie większego niż zwykle marginesu błędu, np. prognoza prawie 5% wzrostu PKB może być zbyt optymistyczna.

Ponadto zakłada się wzrost inflacji i dalsze osłabienie waluty. To arytmetycznie zmniejszy koszty dla finansów publicznych, ponieważ finansowanie w walutach obcych pokryje większą część wydatków w hrywnach i zmniejszy wydatki budżetowe z powodu wolniejszej progresji płac, emerytur i innych wydatków.

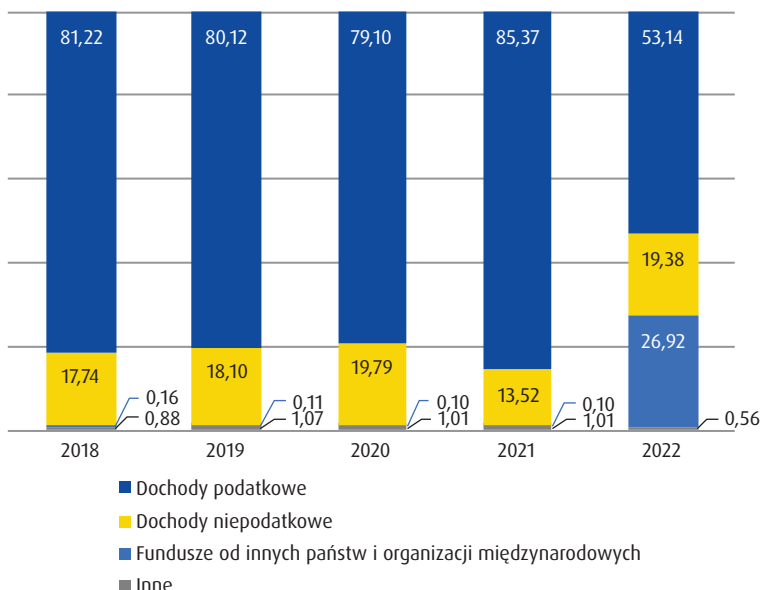
Może to jednak doprowadzić do poważnego osłabienia się waluty krajowej lub skutkować utrwaleniem się wysokiej stopy inflacji, co może mieć negatywny wpływ na wysiłki wojenne.

Dokumenty z międzynarodowych konferencji ONZ dotyczących finansowania rozwoju, takie jak konsensus z Monterrey [ONZ, 2003] oraz plan działania z Addis Abeby [ONZ, 2015], jasno określają, że kraje są odpowiedzialne za zapewnienie funduszy na własny rozwój, a rządy powinny dążyć do optymalizacji wewnętrznych zasobów, by w bezpieczny i trwały sposób zaspokoić swoje potrzeby finansowe. Inne rodzaje przepływów, które mogą stanowić źródło finansowania, to międzynarodowy handel, bezpośrednie inwestycje zagraniczne (FDI) oraz inne prywatne transfery (od przedsiębiorstw i osób prywatnych) oraz zadłużenie zewnętrzne.

2.1. Budżet państwa

Strukturę dochodów Ukrainy w ostatnich latach przedstawia rysunek 1.

Rysunek 1. Dochody budżetu państwowego Ukrainy w latach 2018–2022 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie publicznie dostępnych danych internetowych Ministerstwa Finansów Ukrainy.

Głównym źródłem wpływów budżetowych Ukrainy jest podatek od wartości dodanej (VAT) uzupełniony podatkiem dochodowym od osób fizycznych (PIT).

Z powodu wysokiego udziału szarej strefy w gospodarce nominalne dochody nie były tak znaczące, jak powinny. Według Państwowej Służby Podatkowej Ukrainy szacowane uszczuplenie dochodów budżetowych z powodu szarej strefy wynosi rocznie ok. 7,7 mld USD.

2.2. Zewnętrzne wsparcie funkcjonowania i odbudowy Ukrainy

Źródła pomocy finansowej dla Ukrainy mogą być podzielone na trzy grupy: kraje i instytucje międzynarodowe, inicjatywy globalne z uwzględnieniem finansowania społecznościowego (crowdfunding) oraz sektor prywatny. Można w nie wliczać także – jako potencjalne źródło pieniędzy – zamrożone aktywa rosyjskie i powojenne reparacje. Pierwsza kategoria obejmuje najważniejsze instytucje światowe oraz poszczególne kraje, które zgłaszają pomoc finansową dla Ukrainy. Wśród instytucji najważniejszą rolę odgrywają Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy i Unia Europejska.

2.2.1. Międzynarodowy Fundusz Walutowy

Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) nigdy wcześniej nie udzielał znaczącego finansowania krajom toczącym wojnę na pełną skalę ze względu na to, że jego programy wymagały – niemożliwego w czasie konfliktu zbrojnego – stworzenia dokładnych prognoz sytuacji makroekonomicznej. To się zmieniło po agresji Rosji na Ukrainę.

Już 9 marca 2022 r. MFW udzielił i wypłacił Ukrainie pilną pożyczkę w wysokości 1,4 mld USD w ramach Instrumentu Szybkiego Finansowania. Pieniądze te zostały przeznaczone na „pomoc w zaspokojeniu pilnych potrzeb finansowych, w tym łagodzeniu skutków ekonomicznych wojny” [Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2023]. Ponadto 8 kwietnia Kanada wsparła Ukrainę kwotą ok. 1 mld CAD. Dodatkowe 1,3 mld USD zostało zatwierdzone 7 października. Według Ministerstwa Finansów Ukrainy MFW wypłacił 2,69 mld USD do 18 stycznia 2023 r., czym wypełnił swoje zobowiązanie w ramach Instrumentu Szybkiego Finansowania.

W marcu 2023 r. MFW osiągnął wstępne porozumienie z Ukrainą w sprawie programu *Extended Fund Facility* (EFF). W jego ramach Ukraina ma otrzymać w ciągu czterech lat 15,6 mld USD, w tym 4,5 mld USD do końca 2023 r. Pieniądze w ramach pierwszej fazy mają wzmacniać stabilność finansową państwa. W drugim etapie, po zakończeniu wojny, mają wspierać odbudowę gospodarki i osiągnięcie stabilności makroekonomicznej.

Pod koniec czerwca 2023 r. MFW pozytywnie ocenił działania podjęte przez ukraińską administrację, co pozwoliło na natychmiastowe uruchomienie finansowania w wysokości ok. 890 mln USD [Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2023].

2.2.2. Bank Światowy

Grupa Banku Światowego od dnia agresji Rosji na Ukrainę współpracuje z partnerami międzynarodowymi, aby szybko uruchamiać fundusze, które mają pomóc rządowi Ukrainy w utrzymaniu świadczenia podstawowych usług publicznych dla społeczeństwa. Ich celem jest podtrzymanie podstawowych usług publicznych w trakcie wojny. Bank Światowy tylko do czerwca 2023 r. zgromadził ok. 37,5 mld USD w ramach finansowania kryzysowego [Bank Światowy, 2022c]. Poprzez program Ukraińskiego Funduszu Powierniczego na rzecz Pomocy, Odbudowy i Reform (URTF) Bank Światowy wspiera wysiłki Ukrainy na rzecz odbudowy. Finansowanie projektów URTF ilustruje tabela 3.

Tabela 3. Ukraiński Fundusz Powierniczy na rzecz Pomocy, Odbudowy i Reform (URTF) na 29 czerwca 2023 r. (mln USD)

Kraj	Zmobilizowane wsparcie
Japonia	471
Norwegia	290
Niderlandy	160
Kanada	86
Szwajcaria	58
Austria	21
Szwecja	14
Islandia	6
Litwa	5
Łotwa	2
Razem	1113

Źródło: Bank Światowy, 2023.

Jednocześnie analitycy Banku Światowego sformułowali zalecenia i cele, które powinny zostać osiągnięte, by zapewnić sprawną i trwałą odbudowę gospodarki Ukrainy.

Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA) oferuje pierwszą dokładną analizę skutków wojny dla 20 różnych sektorów. Ponadto wskazuje wymogi finansowe dla trwałej odbudowy oraz pokazuje mapę czasową w celu skutecznego planowa-

nia [Bank Światowy, rząd Ukrainy, UE, ONZ, 2023]. W ocenie Banku Światowego skutkiem rosyjskiej agresji od 24 lutego do 1 czerwca 2022 r. są zniszczenia wojenne o wartości 97 mld USD. Agresorzy niszczyli głównie infrastrukturę, budynki mieszkalne i obiekty przemysłowe. Na odbudowę potrzebne jest 349 mld USD, czyli ponad 150% PKB Ukrainy z 2021 r.

Taka kwota została uznana za najbliższą rzeczywistości 9 września 2022 r. w Brukseli przez Bank Światowy, Komisję Europejską i rząd Ukrainy. Przewidywano, że ta suma wzrośnie w kolejnych miesiącach. 16 grudnia 2022 r. Bank Światowy ogłosił, że utworzył fundusz powierniczy, którego celem jest trwale wspieranie rządu Ukrainy.

Ukraiński Fundusz Powierniczy na rzecz Pomocy, Odbudowy i Reform jest skoordynowanym mechanizmem finansowania i wsparcia, aby pomóc rządowi Ukrainy w utrzymaniu zdolności do administrowania i świadczenia usług publicznych oraz planowania i realizacji programu odbudowy i reform w Ukrainie. Dodatkowo fundusz zapewnia środki na niezbędne zadania konsultacyjne i badawcze związane z działaniami pomocowymi i odbudową [Bank Światowy, 2022b].

Nie wiadomo, kiedy i na jakich warunkach zakończy się wojna, dlatego wysiłki na rzecz odbudowy gospodarki Ukrainy muszą uwzględniać dłuższą perspektywę. Z tego też powodu w początkowym okresie fundusz został zaprojektowany jako elastyczna platforma umożliwiająca szybkie reagowanie na zmieniający się kontekst i potrzeby Ukrainy. URTF będzie działał w ramach nadrzędnego instrumentu *Multi-Donor Resources for Institutions and Infrastructure for Ukraine Facility*, który jest częścią szerszego międzynarodowego wsparcia dla Ukrainy i jest koordynowany przez Grupę Banku Światowego.

20 grudnia 2022 r. w Waszyngtonie Grupa Banku Światowego zaprezentowała nowy pakiet finansowy, który obejmuje inicjatywy wspierające wysiłki na rzecz pomocy i odbudowy [Bank Światowy, 2022d]. Poprzez pożyczkę zabezpieczoną gwarancją rządu Wielkiej Brytanii, która jest częścią projektu *Public Expenditures for Administrative Capacity Endurance* (PEACE), Bank Światowy zapewnił dodatkowe finansowanie w wysokości 500 mln USD. Z projektu PEACE skorzystało do tej pory 12 mln osób w Ukrainie.

Pakiet finansowania dla projektu PEACE uzupełnia wiele wcześniej ogłoszonych inicjatyw, takich jak finansowanie projektu inwestycyjnego (IPF) o wartości 1,49 mld USD w czerwcu 2022 r., finansowanie grantowe o wartości 4,5 mld USD zatwierdzone w sierpniu 2022 r., gwarancje kredytowe o wartości 530 mln USD z września 2022 r. oraz kolejne 4,5 mld USD w finansowaniu grantowym zatwierdzone w listopadzie 2022 r. Szczegóły finansowania w ramach projektu PEACE przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Wydatki publiczne na wzmocnienie potencjału administracyjnego (PEACE) na 29 czerwca 2023 r. (mln USD)

Programy i kraje	Zmobilizowane wsparcie
Nadzwyczajne wsparcie usług publicznych (<i>Emergency Public Service Support</i>) IPF (PEACE)	1000
Gwarancje bilateralne (PEACE IPF)	
▪ Wielka Brytania	1450
▪ Dania	30
▪ Holandia	21
▪ Łotwa	10
▪ Litwa	10
Razem	1521
Bilateralne finansowanie bezwrotne (PEACE MDTF)	
▪ USA	16 550
▪ Niemcy	52
▪ Hiszpania	50
▪ Finlandia	35
▪ Irlandia	21
▪ Szwajcaria	10
▪ Belgia	3
▪ Islandia	2
Razem	16 723
Ogółem	19 244

Źródło: Bank Światowy, 2023.

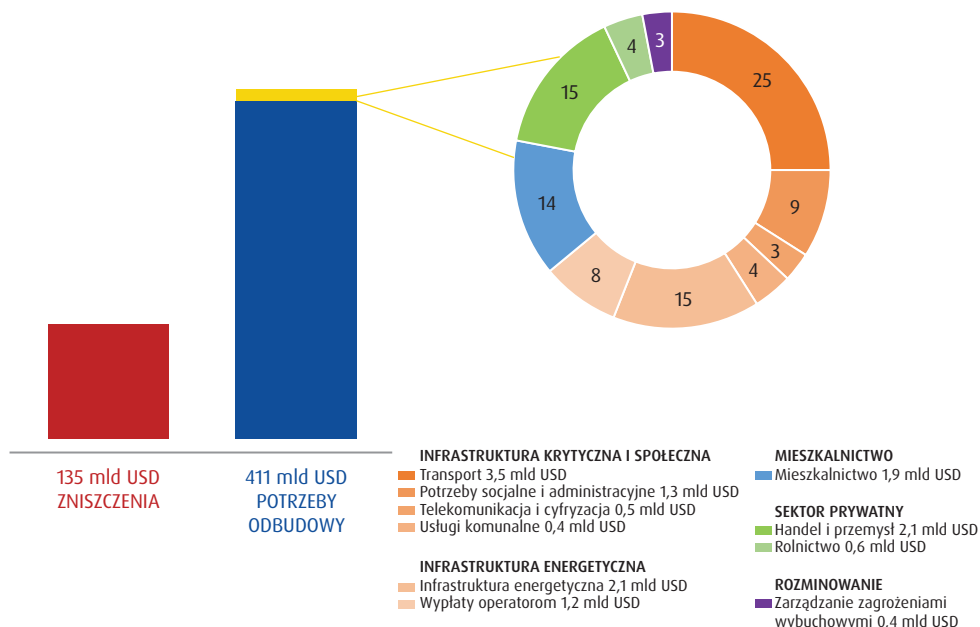
Bank Światowy, rząd Ukrainy, Komisja Europejska i Organizacja Narodów Zjednoczonych opublikowały w marcu 2023 r. drugą edycję – wspomnianego wyżej – raportu *Rapid Damage and Needs Assessment* (RDNA2) [Bank Światowy, rząd Ukrainy, UE, ONZ, 2023b], która pokazuje ocenę skutków zniszczeń po roku wojny. Oprócz zsumowanych kosztów odbudowy i wymienionych konkretnych szkód RDNA2 przedstawia również priorytety i wydatki na rok 2023. Bierze pod uwagę przy tym zdolność absorpcyjną i wdrożeniową różnych sektorów oraz dostępne finansowanie.

Zgodnie z analizami przedstawionymi w raporcie RDNA2 całkowite szacowane potrzeby finansowe w zakresie odbudowy wynoszą 411 mld USD, co stanowi 2,6-krotność PKB z 2022 r.

Największy proporcjonalny wzrost zniszczeń w porównaniu z poprzednim szacunkiem wystąpił w energetyce: stan szkód na marzec 2023 r. szacowany jest

na poziomie ponad pięć razy większym niż w czerwcu 2022 r. Rysunek 2 dokładnie przedstawia poziom szkód, najważniejsze potrzeby w zakresie odbudowy oraz priorytety na rok 2023.

Rysunek 2. Szkody, potrzeby i priorytety w zakresie odbudowy na 2023 r. (wykres kołowy - %)

Źródło: Bank Światowy, Rząd Ukrainy, Unia Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych, 2023, s. 14.

2.2.3. Unia Europejska

W ramach unijnej strategii *Team Europe* od momentu rozpoczęcia wojny przez Rosję państwa członkowskie i europejskie instytucje finansowe przekazały 49 mld EUR [Komisja Europejska, 2023j] jako pomoc humanitarną, kryzysową i bezpośrednie wsparcie budżetu państwa i armii [Archick, 2023].

Aby kontynuować wsparcie, potrzebne będzie jeszcze 37,3 mld EUR. W tej kwocie mieści się pakiet wsparcia finansowego o wartości 18 mld EUR na rok 2023. Ponadto państwa członkowskie przekazały bezpośrednio do 11,5 mld EUR pomocy wojskowej w ramach Europejskiego Instrumentu na rzecz Pokoju.

Już w latach 2014–2021 Unia Europejska udzieliła Ukrainie znacznego wsparcia finansowego, wynoszącego 1,7 mld EUR, w formie dotacji w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa, 5,6 mld EUR w formie pożyczek w ramach pięciu programów pomocy makrofinansowej, 194 mln EUR w formie pomocy humani-

tarnej oraz 355 mln EUR z instrumentów polityki zagranicznej. Unia Europejska i europejskie instytucje finansowe aktywnie współpracowały w celu wsparcia Ukrainy zarówno przed rosyjską inwazją w lutym 2022 r., jak i po niej. Od 2014 r. Europejski Bank Inwestycyjny i Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju zaproponowały rządowi Ukrainy ponad 10 mld EUR.

Komisja Europejska zaproponowała stworzenie instrumentu *Rebuild Ukraine* jako podstawowego narzędzia prawnego dla pomocy Unii Europejskiej, wykorzystującego kombinację dotacji i pożyczek w celu wsparcia odbudowy [Komisja Europejska, 2022a]. Instrument ten ma być zintegrowany z budżetem UE. Sposób funkcjonowania takiej platformy przedstawiono na rysunku 3.

Rysunek 3. Platforma Odbudowy Ukrainy

Źródło: Komisja Europejska, 2022a.

Od początku konfliktu do początku 2023 r. Unia Europejska, państwa członkowskie UE oraz europejskie instytucje finansowe przeznaczyły lub zadeklarowały przeznaczenie dla Ukrainy łącznie 49 mld EUR [Komisja Europejska, 2023g] w ramach pomocy *Team Europe*. Obejmuje to:

- wsparcie udzielone lub zagwarantowane z budżetu UE na rok 2022 w wysokości 11,6 mld EUR (w tym 7,2 mld EUR w ramach nadzwyczajnej i wyjątkowej pomocy makrofinansowej);
- wsparcie, które ma być udzielone lub zagwarantowane z budżetu UE na rok 2023 w wysokości do 18,4 mld EUR, w tym instrument MFA+, z czego 3 mld EUR zostały wypłacone 17 stycznia 2023 r.;

- łączna kwota 7,3 mld EUR w ramach dwustronnej pomocy finansowej i humanitarnej uruchomionej przez państwa członkowskie UE;
- ponad 78 tys. ton pomocy rzeczowej o szacunkowej wartości ponad 500 mln EUR dostarczonej Ukrainie przez państwa członkowskie UE i partnerów za pośrednictwem unijnego mechanizmu ochrony ludności;
- pomoc wojskowa w wysokości 11 mld EUR, z czego 3,1 mld EUR w ramach Europejskiego Funduszu na rzecz Pokoju.

Pierwsze 3 mld EUR z wartego 18 mld EUR pakietu pomocy makrofinansowej+ (MFA+) dla Ukrainy zostały wypłacone przez Komisję 17 stycznia 2023 r. [Komisja Europejska, 2023h]. Dzięki temu wsparciu Ukraina będzie mogła kontynuować wypłacanie wynagrodzeń i emerytur oraz utrzymywać podstawowe usługi publiczne, takie jak szpitale, szkoły i mieszkania dla osób przesiedlonych. Ponadto umożliwia to zagwarantowanie stabilności makroekonomicznej i odbudowę kluczowej infrastruktury, w tym dróg, mostów, systemów wodnych i infrastruktury energetycznej, która została zniszczona przez Rosję.

Ten instrument zapewnia Ukrainie większą elastyczność i korzystniejsze warunki zaciągania pożyczek niż normalne operacje pomocy makrofinansowej. Pożyczki muszą zostać spłacone przez Ukrainę w ciągu 35 lat, a począwszy od 2033 r. UE zobowiązała się również do zwrotu pożyczkobiorcy w razie potrzeby oprocentowania kosztów z dodatkowych wpłat państw członkowskich do budżetu UE. Ponadto państwa członkowskie UE i kraje trzecie będą mogły wnieść do instrumentu dodatkowe środki, które zostaną wykorzystane jako dotacje. Pieniądze te zostaną następnie rozdzielone za pośrednictwem budżetu UE, co umożliwi Ukrainie otrzymanie pomocy w zaplanowany sposób.

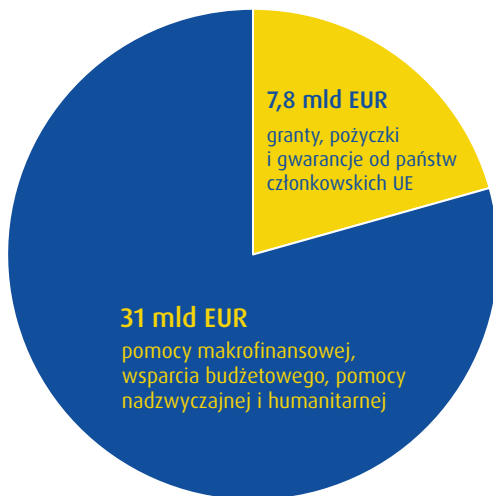
W ramach modelu finansowania jednolitego Komisja Europejska zaciąga pożyczki na rynkach kapitałowych, aby pozyskać pieniądze kierowane następnie do Ukrainy. KE emituje w imieniu UE obligacje unijne. Umożliwia to Unii Europejskiej organizowanie pożyczek w sposób, który jest prostszy do obsługi dla Ukrainy, oraz utrzymanie możliwie najniższych kosztów pożyczek, co również jest korzystne dla Ukrainy jako odbiorcy pożyczki.

2 lutego 2023 r. Komisja ogłosiła nowy pakiet wsparcia o wartości 450 mln EUR, który obejmuje 145 mln EUR w ramach pomocy humanitarnej i 305 mln EUR w ramach współpracy dwustronnej, aby pomóc Ukrainie w szybkim odbudowaniu infrastruktury, wzmocnieniu odporności i wsparciu procesu reform [Komisja Europejska, 2023j].

W czerwcu 2023 r., przy okazji konferencji na temat odbudowy Ukrainy w Londynie, Unia Europejska zapowiedziała, że w latach 2024–2027 łączna wartość jej

pomocy dla Ukrainy może sięgnąć 50 mld EUR. Planowane wsparcie finansowe UE dla Ukrainy przedstawia rysunek 4.

Rysunek 4. Wsparcie UE dla gospodarki Ukrainy

W tym na określone potrzeby:	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ do 25,2 mld EUR, w tym 18 mld EUR w 2023 r., pomocy makrofinansowej na pilne potrzeby Ukrainy ▪ 2,4 mld EUR w pożyczkach od Europejskiego Banku Inwestycyjnego (EBI) z gwarancjami od UE dla wsparcia spółek państwowych i naprawy infrastruktury ▪ 120 mln EUR inwestycji od Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju ▪ 305 mln EUR we współpracy bilateralnej dla wsparcia reform w Ukrainie ▪ 620 mln EUR wsparcia budżetowego 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 685 mln EUR wsparcia humanitarnego ▪ 330 mln EUR na potrzeby wewnętrznie przesiedlonych osób, usługi komunalne, opiekę zdrowotną, media i cyberbezpieczeństwo ▪ 192 mln EUR na realizowane projekty dla zaspokajania pilnych potrzeb ▪ 114 mln EUR dla szkół ▪ 94 mln EUR grantów dla projektów realizowanych z EBI oraz innymi instytucjami finansowymi ▪ 112 mln EUR na reagowanie kryzysowe ▪ 31 mln EUR dla społeczeństwa obywatelskiego

Źródło: Komisja Europejska, 2023e.

2.2.4. Europejski Bank Inwestycyjny oraz Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju

Europejski Bank Inwestycyjny (EIB) zatwierdził linię kredytową o wartości 4 mld EUR wraz z platformą doradczą EMBRACE, aby wesprzeć integrację uchodźców z Ukrainy w krajach UE. Linia ta ma pomóc rządów krajowym i samorządom we wszystkich państwach członkowskich UE w radzeniu sobie z pilnymi potrzebami inwestycyjnymi oraz pomóc w przyjmowaniu i integracji osób uciekających przed wojną w Ukrainie.

EIB zaproponował utworzenie Funduszu Powierniczego Bramy UE – Ukraina (E – U GTF), aby pomóc Ukrainie w pozyskaniu do 100 mld EUR inwestycji. E – U GTF miałyby na celu pozyskanie początkowych 20 mld EUR od krajów UE i z budżetu UE w formie dotacji, pożyczek i gwarancji.

2.2.5. USA

Stany Zjednoczone są największym pojedynczym źródłem wsparcia finansowego i materiałowego dla Ukrainy. Łączna kwota amerykańskiego wsparcia udzielonego i zadeklarowanego od lutego 2022 r. jest o ok. 10 mld EUR większa niż suma już dokonanych i planowanych nakładów wszystkich krajów UE razem wziętych wraz z instytucjami unijnymi. Pomoc finansowa USA w stosunku do PKB jest niższa niż większości krajów europejskich, szczególnie jeśli w wyliczeniach uwzględnimy się również koszty związane z przyjmowaniem uchodźców.

Od rosyjskiej inwazji w lutym 2022 r. do połowy 2023 r. Stany Zjednoczone przeznaczyły ok. 40 mld USD na samo wsparcie Ukrainy w dziedzinie bezpieczeństwa. Ta kwota uwzględnia dostawy sprzętu i amunicji oraz wydatki na szkolenia żołnierzy. Kiel Institute wylicza, że w ciągu pierwszego roku wojny amerykański rząd wsparł dodatkowo Ukrainę kwotą 26,4 mld USD w ramach pomocy finansowej poprzez Fundusz Wsparcia Ekonomicznego (ESF), pożyczki bezpośrednie i inne mechanizmy. 3,9 mld USD przeznaczono na wsparcie humanitarne: dostawy żywności i leków oraz pomoc dla uchodźców [Kiel Institute, 2023].

2.2.6. Kanada

W samym 2022 r. Kanada udzieliła Ukrainie pożyczek w wysokości 2,45 mld CAD. Z tej kwoty większość przekazana została przy pomocy Międzynarodowego Funduszu Walutowego w kilku transzach w czerwcu, sierpniu i listopadzie 2022 r. Oprócz tego Kanada udzieliła dwóch bilateralnych pożyczek w kwietniu i maju 2022 r. W listopadzie 2022 r. wyemitowała obligacje na rzecz Ukrainy o wartości 500 mln CAD. Jedną dziesiątą emisji objęli inwestorzy indywidualni, a resztę kanadyjscy i międzynarodowi inwestorzy instytucjonalni oraz samorządy i banki centralne (w tym banki centralne Estonii, Litwy i Polski).

W grudniu 2022 r. kanadyjski rząd zadeklarował też przekazanie wpływów z cła od produktów sprowadzanych z Rosji i Białorusi (w wysokości 115 mln CAD) na odbudowę ukraińskiej infrastruktury energetycznej.

Od początku kryzysu w 2014 r. Kanada przeznaczyła również 369 mln CAD na wsparcie humanitarne Ukrainy, z czego ponad 85% przekazano po inwazji rosyj-

skiej w lutym 2022 r. Kwota ta obejmuje pieniądze przeznaczone na zaspokojenie podstawowych potrzeb, takich jak pożywienie, woda pitna, usługi sanitarne, ochrona zdrowia i tymczasowe schronienia dla uchodźców. W ciągu roku od inwazji kanadyjski rząd przekazał też 96 mln CAD na wsparcie rozwojowe.

Wraz z finansowym i materialnym wsparciem na cele wojskowe wielkość kanadyjskiej pomocy udzielonej w 2022 r. Ukrainie przekroczyła 5 mld CAD [Rząd Kanady, 2022].

2.2.7. Wielka Brytania

Wielka Brytania za pośrednictwem Międzynarodowego Funduszu Walutowego w 2023 r. zagwarantowała pożyczki dla Ukrainy w wysokości 1 mld GBP. Pieniądze mają pozwolić ukraińskiej administracji na finansowanie podstawowych wydatków, takich jak ochrona zdrowia i system edukacji.

Wielka Brytania przeznaczyła też 2,3 mld GBP na wsparcie wojskowe (sprzęt i szkolenia) dla Ukrainy w 2022 r. i zadeklarowała, że identyczna kwota trafi na ten cel w 2023 r. [Skarb Państwa Jego Królewskiej Mości, 2023]. Dodatkowo Wielka Brytania i Ukraina podpisały porozumienie o wspólnej odbudowie ukraińskich sił morskich, przemysłu stoczniowego i wojskowej infrastruktury przybrzeżnej.

2.3. Projekty i inicjatywy globalne: crowdfunding i wsparcie przedsiębiorstw

United24

United24 to globalna inicjatywa wsparcia Ukrainy, zainicjowana 5 maja 2022 r. przez władze ukraińskie. Jej elementem jest platforma internetowa służąca do zbierania pieniędzy na wsparcie państwa.

Zebrane pieniądze zostaną przeznaczone na trzy obszary: obronę i rozminowywanie, pomoc humanitarną i medyczną oraz odbudowę Ukrainy. Oczekuje się, że platforma fundraisingowa United24 stanie się wybranym pośrednikiem dla darowizn od organizacji charytatywnych, partnerów międzynarodowych i obywateli w celu wsparcia Ukrainy, w szczególności w następujących obszarach: pomoc dla sił zbrojnych, pomoc humanitarna, pomoc medyczna dzieci, odbudowa infrastruktury, cyfrowe i informacyjne przeciwdziałanie agresji zbrojnej. Do połowy 2023 r. przy pomocy platformy zebrano ponad 360 mln USD.

Sektor prywatny

Już w pierwszych tygodniach po rosyjskiej inwazji Wysoki komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR) ogłosił, że prywatny biznes zadeklarował wsparcie w wysokości 200 mln USD, które przeznaczono na pomoc humanitarną, zapewnienie transportu dla uchodźców i bezpośrednie wsparcie gotówkowe. Około 10% tej kwoty wpłaciła IKEA Foundation, a wśród darczyńców były też liczne instytucje finansowe, sieci handlowe, spółki technologiczne, farmaceutyczne czy motoryzacyjne z Ameryki Północnej, Europy i Azji. Inne firmy technologiczne zobowiązały się do wsparcia w naturze – w szczególności SpaceX Elona Muska, który udostępnił Ukrainie system satelitarny Starlink, zapewniający dostęp do internetu [UNHCR, 2022].

2.4. Potencjalne źródła finansowania: zamrożone aktywa rosyjskie i reparacje

Możliwym źródłem finansowania dla Ukrainy mogą być zamrożone aktywa rosyjskich władz, oligarchów i innych osób, które zostały objęte międzynarodowymi sankcjami. Same aktywa rosyjskiego banku centralnego, które zamrożono w państwach G7, mają wartość ok. 300 mld USD. Wartość aktywów osób prywatnych, które zamrożono (oprócz gotówki i instrumentów finansowych to m.in. nieruchomości i jachty), przekracza 50 mld USD.

Przejęcie zamrożonych aktywów i ich wykorzystanie do pomocy Ukrainie jest skomplikowane ze względów prawnych. W przypadku majątku należącego do firm i osób prywatnych jego konfiskata jest możliwa tylko na podstawie prawomocnego wyroku wydanego przez niezawisły sąd. Komisja Europejska koordynuje prace państw członkowskich w ramach *Freeze and Seize Task Force*, utworzonego już w marcu 2022 r.

Zamrożone aktywa rosyjskiego banku centralnego mogą być potencjalnie wykorzystane do wypłaty reparacji dla Ukrainy po zakończeniu wojny. W listopadzie 2022 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło rezolucję (przy 94 głosach za, 14 przeciw i 73 wstrzymujących się), wzywającą Rosję do wypłaty takich reparacji. Rezolucja ma charakter wyłącznie deklaracyjny.

3 Droga Ukrainy do Unii Europejskiej i potencjalne korzyści z członkostwa

Akcesja do Unii Europejskiej (UE) jest złożonym, wieloetapowym i wieloletnim przedsięwzięciem. Proces zaczyna się od podpisania umowy stowarzyszeniowej i dołączenia do programu rozszerzenia UE. Warunkiem akcesji jest spełnienie kryteriów kopenhaskich. Są one podzielone na grupy o charakterze politycznym, ekonomicznym i prawnym.

By spełnić kryteria kopenhaskie, państwo musi być demokratyczne, praworządne, szanować prawa człowieka, mieć silną gospodarkę rynkową i porządek prawny zbliżony do *acquis communautaire*, czyli dorobku ustawodawczego UE. Takie państwo może złożyć formalny wniosek o członkostwo, a po jednomyślniej decyzji obecnych krajów członkowskich otrzymać status państwa kandydującego. Kolejny krok to negocjacje warunków wejścia do UE oraz wdrożenie 35 rozdziałów *acquis communautaire* do systemu prawnego państwa kandydującego. Ostatnie etapy to podpisanie umowy akcesyjnej i jej ratyfikacja przez wszystkie państwa członkowskie.

Ukraina w 2014 r. podpisała umowę stowarzyszeniową, a w 2022 r. złożyła wniosek o członkostwo oraz otrzymała status państwa kandydującego. Rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych wymaga spełnienia siedmiu warunków związanych z: funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości w Ukrainie, walką z korupcją, praniem brudnych pieniędzy, redukcją wpływu oligarchów, funkcjonowaniem środków masowego przekazu oraz respektowaniem praw mniejszości narodowych. Komisja Europejska przygotowuje raport na temat bieżących postępów, a rząd Ukrainy zamierza do końca 2023 r. spełnić kryteria i rozpocząć proces negocjacyjny. Bazując na doświadczeniach obecnych członków, takich jak Polska, wdrażanie *acquis communautaire* oraz negocjacje warunków członkostwa w UE mogą potrwać nawet dekadę.

Powojenna Ukraina w celu zwiększenia bezpieczeństwa i poziomu dobrobytu powinna zmierzać w kierunku integracji euroatlantyckiej. Oznacza to dołączenie do wspólnych, wielonarodowych organizacji gospodarczych i wojskowych na

obszarze Europy i Ameryki Północnej, takich jak UE i Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO). Bez dostępu do wspólnego rynku, wspólnej obrony wojskowej i innych korzyści płynących z członkostwa istnieje ryzyko stagnacji gospodarczej [Simsek, 2022].

Fundamentem Unii Europejskiej są cztery podstawowe swobody: przepływu osób, towarów, usług i kapitału. Proces integracji europejskiej jest długą drogą, która prowadzi do stworzenia w państwie instytucji gwarantujących te swobody. Proces akcesyjny wymaga od Ukrainy poprawy jej zdolności państwowych [Bruszt, Campos, 2017]. Przede wszystkim należy zapewnić niezależność wszystkich gałęzi władzy od interesów oligarchów oraz ich wpływów korupcyjnych, mogących zagrażać bezpieczeństwu państwowości Ukrainy, m.in. pod względem gospodarczym.

3.1. Kształt procesu akcesyjnego do Unii Europejskiej i wnioski z doświadczeń innych krajów

Celem procesu integracji europejskiej i wdrażanych w jego ramach reform jest uczynienie z Ukrainy konkurencyjnego, praworządnego państwa, w którym jednostki i organizacje mają zapewnioną ochronę praw i własności. To ma się przełożyć na podniesienie produktywności i przyciągnięcie inwestycji zagranicznych w postaci kapitału finansowego i ludzkiego [Campos, Coricelli, Moretti, 2014]. Jednolity rynek ma dostarczyć nowych odbiorców dla ukraińskich producentów i usługodawców, a także poszerzyć pole wyboru dla ukraińskich konsumentów, zwiększając tym samym poziom konkurencyjności. Jednocześnie Ukraina jako członek UE zyska możliwość dzielenia się swoimi pomysłami, poglądami i praktykami oraz wniesie wkład we wspólnotowe procesy stanowienia prawa.

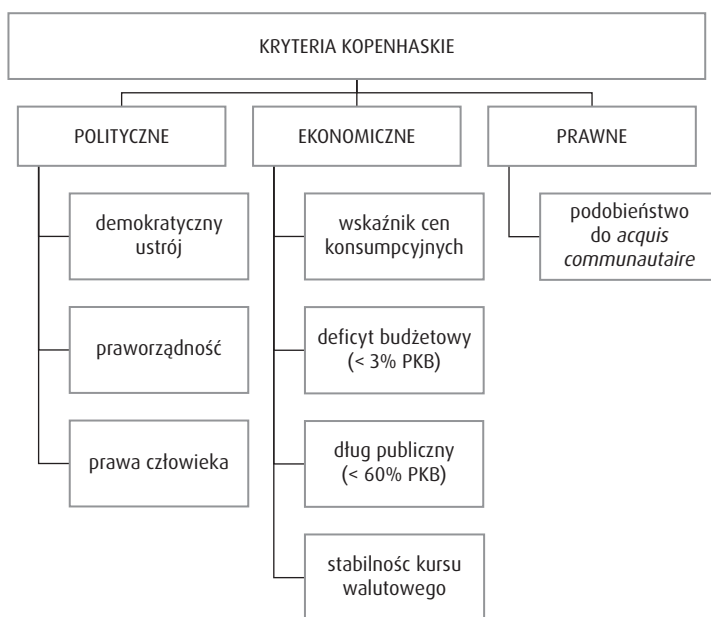
Doświadczenia innych krajów Europy Wschodniej mogą pomóc w zdefiniowaniu kroków, które należy podjąć, a także kolejności negocjacji. Należy oczywiście uwzględnić specyficzną sytuację historyczną i polityczną, w jakiej znalazła się Ukraina, np. w kontekście członkostwa w NATO. Większość zachodnich sąsiadów państwa ukraińskiego dołączyła do tej organizacji przed akcesją do UE. Potencjalne członkostwo Ukrainy w NATO jest nie tak pewne jak członkostwo w UE, przynajmniej obecnie [Wong, Jakes, 2022].

Proces akcesji do UE rozpoczyna podpisanie umowy dwustronnej między Wspólnotą a krajem trzecim, zwanej układem stowarzyszeniowym. Dokument ten określa ramy współpracy bloku z krajem trzecim, a jego celem jest przygotowanie do przyszłego potencjalnego członkostwa w Unii. Nie oznacza to jednak na tym etapie podjęcia jakichkolwiek prawnych zobowiązań do członkostwa [Komisja

Europejska, 2023d]. Obecnie tego rodzaju porozumienie podpisało 20 krajów, wśród których jest Ukraina. Każda umowa jest unikatowa, gdyż może zawierać postanowienia, które nie były negocjowane z innymi krajami.

Kolejnym krokiem jest oficjalne włączanie państwa do programu rozszerzenia UE, co może nastąpić tylko wtedy, gdy zgodzą się na to wszystkie obecne kraje członkowskie. Aby się kwalifikować, kraj trzeci musi spełniać kryteria kopenhaskie. Podzielone są one na trzy kategorie tematyczne: polityczne, ekonomiczne i prawne. Odzwierciedla to główny wymóg, jaki stawia się przed kandydatem na członka UE, czyli funkcjonowanie w kraju ustroju demokratycznego z gospodarką rynkową regulowaną przez system prawny podobny do unijnego [Rezler, 2011]. Nawet spełnienie wszystkich wymagań nie gwarantuje postępu w procesie akcesyjnym, bo ostateczna decyzja ma charakter polityczny. Ogólny podział kryteriów kopenhaskich przedstawia rysunek 5.

Rysunek 5. Kryteria kopenhaskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Komisja Europejska, 2023c.

3.1.1. Kryteria polityczne

Pierwszym kryterium politycznym jest ustrój demokratyczny. W uproszczeniu oznacza to, że każdy obywatel powinien mieć możliwość kandydowania i wzięcia udziału w tajnych wyborach, z uwzględnieniem ograniczeń nałożonych przez

prawo krajowe. Inne wolności polityczne obejmują: prawo do zakładania i przystępowania do partii politycznych dla obywateli, a także silną ochronę wolności słowa, dostęp do wolnej prasy oraz prawo do sprawiedliwego procesu przed niezawisłym sądem dla wszystkich ludzi, niezależnie od ich obywatelstwa.

Drugie kryterium dotyczy praworządności, co oznacza, że władza może być sprawowana jedynie w ramach wyznaczonych przez ustawy uchwalone zgodnie z procedurą prawną [Rule of Law Education Center, 2023]. Istotnym elementem zasady praworządności jest podział władzy na trzy niezależne gałęzie ze szczególnym uwzględnieniem pozycji władzy sądowniczej. Powinny one funkcjonować w ramach systemu wzajemnej kontroli i równowagi, który zapewnia, że żadna władza nie jest w stanie samodzielnie zmienić systemu prawnego lub wektora rozwoju [Cornell Law School Legal Information Institute, 2012].

Trzecie kryterium polityczne dotyczy praw człowieka i praw mniejszości. Są one jasno określone w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej i Europejskiej konwencji praw człowieka Rady Europy, ratyfikowanej również przez Ukrainę. Podstawowe prawa człowieka, których musi przestrzegać każde państwo pragnące przystąpić do UE, odnoszą się do [Council of Europe, 2023]:

- godności człowieka (prawo do życia, prawo do integralności osobistej, zakaz tortur, niewolnictwa i kary śmierci);
- wolności (w odniesieniu do prywatności, ochrony danych osobowych, wolności małżeństwa, myśli, religii, wypowiedzi, zgromadzeń, pracy, edukacji, własności mienia);
- równości (zakaz wszelkich form dyskryminacji ze względu na wiek, niepełnosprawność, tożsamość płciową, preferencje seksualne, pochodzenie kulturowe, praktyki religijne i preferencje językowe);
- solidarności społecznej (prawo dostępu do przystępnej cenowo opieki zdrowotnej, pomocy mieszkaniowej, pomocy społecznej, prawo do ochrony środowiska i ochrony konsumentów);
- solidarności pracy (prawo do bezpiecznych i odpowiednich warunków pracy, prawo do reprezentacji przez związek zawodowy, ochrona przed nieuzasadnionym zwolnieniem z pracy);
- sprawiedliwości (prawo do rzetelnego procesu, domniemanie niewinności do czasu udowodnienia winy przed niezależnym sądem, zakaz retrospektywności aktów prawnych, zasada legalizmu);
- praw obywatelskich (bierne i czynne prawo wyborcze do lokalnych, regionalnych, państwowych organów ustawodawczych lub na stanowiska władzy wykonawczej).

3.1.2. Kryteria ekonomiczne

Druga grupa kryteriów kopenhaskich ma charakter ekonomiczny. Podstawowym wymogiem jest funkcjonująca gospodarka rynkowa, której poziom rozwoju pozwala na poradzenie sobie z presją konkurencyjną ze strony państw członkowskich na własnym rynku i konkurowanie na nim z powodzeniem. Niektóre ze wskaźników stosowanych do oceny, czy gospodarka kraju trzeciego jest wystarczająco przystosowana do akcesji, to te same wskaźniki, które stosuje się do oceny obecnych członków UE, gdy ubiegają się o wstąpienie do strefy euro. To kryteria konwergencji [Komisja Europejska, 2023d]:

- poziom inflacji;
- relacja rocznego deficytu sektora instytucji rządowych i samorządowych do PKB, która nie powinna przekraczać 3%;
- relacja długu publicznego do PKB, która nie powinna przekraczać 60%;
- stabilność kursu waluty krajowej w stosunku do euro;
- stabilność długoterminowych stóp procentowych obligacji rządowych.

W sytuacji wojennej, w jakiej znajduje się obecnie Ukraina, jest oczywiste, że kryteria ekonomiczne nie mogą być spełnione ze względu na wydatki rządowe i wysokość zadłużenia zaciągniętego na pokrycie kosztów obrony kraju. Waluta narodowa – hrywna – jest obecnie notowana na najniższym w historii stosunku do euro, na poziomie 40 hrywien do 1 euro. Po wojnie gospodarka Ukrainy musi jak najszybciej zacząć funkcjonować bez wsparcia zewnętrznego.

3.1.3. Kryteria prawne

Przyszły członek UE musi dostosować przepisy krajowe do całości przepisów uchwalonych w Unii. Komplet aktualnych rozwiązań prawnych stosowanych we wspólnocie jest znany jako *acquis communautaire*. Podzielono go na 35 rozdziałów, które odnoszą się do różnych obszarów polityki będących podstawą filozofii Unii, takich jak: swobodny przepływ towarów, usług, osób i kapitału, regulacje dotyczące funkcjonowania rynku i uczestników rynku we wszystkich branżach, regulacje dotyczące środowiska i wiele innych [Komisja Europejska, 2023a].

Na etapie włączenia do Programu Rozszerzenia UE nie jest wymagane, aby kraj trzeci w pełni wdrażał *acquis communautaire*, lecz oceniany jest na podstawie tego, jak podobne są ramy prawne i jak regulowany jest rynek.

3.1.4. Negocjacje akcesyjne

Po spełnieniu kryteriów kopenhaskich kolejnym krokiem na drodze do UE jest złożenie formalnego wniosku o członkostwo z art. 49 traktatu z Lizbony. Po złożeniu wniosku państwo trzecie otrzymuje kwestionariusz, który składa się z pytań dotyczących spełnienia kryteriów kopenhaskich. Nadesłane odpowiedzi są weryfikowane i oceniane przez Komisję Europejską, po czym wydawana jest rekomendacja dotycząca potencjalnego członkostwa danego kraju. Na podstawie opinii KE wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej głosują nad nadaniem państwu trzeciemu statusu państwa kandydującego do Wspólnoty.

Po otrzymaniu statusu kandydata mogą rozpocząć się negocjacje dotyczące warunków, na jakich kraj trzeci zostanie państwem członkowskim. Różne kraje mają różne doświadczenia dotyczące czasu trwania i intensywności procesu negocjacyjnego. W przypadku Austrii, Szwecji i Finlandii cały proces trwał zaledwie dwa lata. Z kolei w przypadku Macedonii Północnej status kandydata do UE nadano w 2005 r., ale ze względu na znaczny sprzeciw kilku państw członkowskich (głównie Grecji, a później także Bułgarii) proces negocjacyjny się nie zaczął.

Niektóre kraje kandydujące zawiesiły dalsze negocjacje. Są to Turcja, Norwegia, Szwajcaria i Islandia. Obecnie cztery kraje o statusie kandydatów prowadzą negocjacje z różnym skutkiem – są to Serbia, Czarnogóra, Albania i Macedonia Północna. Dwóch najnowszych kandydatów do UE – Ukraina i Mołdawia – nie rozpoczęło jeszcze procesu negocjacyjnego. Dwa kraje – Gruzja oraz Bośnia i Hercegowina – złożyły wniosek, ale nie otrzymały jeszcze statusu kraju kandydującego, ponieważ niektóre kryteria nie zostały spełnione.

W toku procesu negocjacyjnego każdy kraj członkowski powinien wdrożyć do swojego systemu prawnego wszystkie 35 rozdziałów *acquis communautaire*. Poszczególne obszary tematyczne przedstawia poniższa tabela.

Tabela 5. Rozdziały *acquis communautaire*

35 rozdziałów <i>acquis communautaire</i>	
Swobodny przepływ towarów	Polityka społeczna i zatrudnienie (w tym przeciwdziałanie dyskryminacji i równość szans kobiet i mężczyzn)
Swoboda przemieszczania się pracowników	Polityka przedsiębiorstw i przemysłu
Prawo przedsiębiorczości i swoboda świadczenia usług	Sieci transeuropejskie
Swobodny przepływ kapitału	Polityka regionalna i koordynacja instrumentów strukturalnych
Zamówienia publiczne	Sądownictwo i prawa podstawowe
Prawo spółek	Sprawiedliwość, wolność i bezpieczeństwo

35 rozdziałów <i>acquis communautaire</i>	
Prawo własności intelektualnej	Nauka i badania
Polityka konkurencji	Edukacja i kultura
Usługi finansowe	Środowisko
Społeczeństwo informacyjne i media	Ochrona konsumentów i zdrowia
Rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich	Unia celna
Bezpieczeństwo żywności, polityka weterynaryjna i fitosanitarna	Stosunki zewnętrzne
Rybołówstwo	Polityka zagraniczna, bezpieczeństwa i obrony
Polityka transportowa	Kontrola finansowa
Energia	Postanowienia finansowe i budżetowe
Opodatkowanie	Institucje
Polityka gospodarcza i pieniężna	Inne sprawy
Statystyka	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Komisja Europejska, 2023a.

Rozpoczęcie negocjacji w sprawie każdego z rozdziałów wymaga jednogłębnej zgody państw członkowskich, które określają standardy prawne w każdym z poszczególnych obszarów. Następnie państwa członkowskie pomagają kandydatowi we włączeniu rozdziałów do jego porządku prawnego. Jednogłębności członków wymaga też wydanie oświadczenia, że negocjacje w każdym z rozdziałów zostały pomyślnie zakończone. Za monitorowanie postępów kandydata we wdrażaniu rozwiązań odpowiedzialna jest Komisja Europejska. Proces negocjacyjny dobiega końca, gdy uzgodnione zostają warunki umowy akcesyjnej [Parlament Europejski, 2023].

Ostatnim krokiem przed oficjalnym przystąpieniem do UE jest podpisanie umowy akcesyjnej i ratyfikacja podpisanego dokumentu w parlamentach narodowych państw członkowskich oraz nowego państwa członkowskiego. Niektóre kraje przeprowadzają referendum w sprawie przystąpienia do UE przed zakończeniem procesu negocjacyjnego.

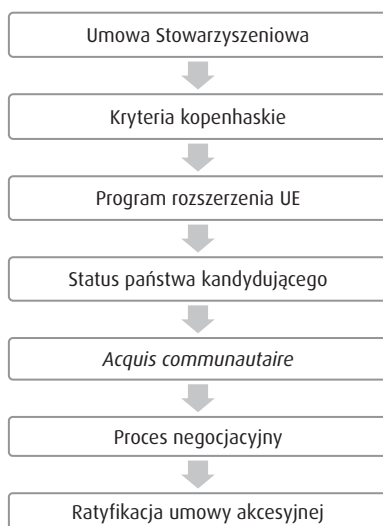
Rysunek 6 przedstawia wizualizację drogi danego państwa do członkostwa w Unii Europejskiej.

Z doświadczeń innych państw – obecnych i byłych członków UE oraz państw, które są kandydatami – Ukraina może wyciągnąć wiele wniosków. Przede wszystkim warto przyjrzeć się drodze Polski do Unii Europejskiej.

Społeczeństwo ukraińskie musi być świadome, jak długi jest proces akcesyjny. Polsce zajęł on 10 lat. Rząd RP złożył formalny wniosek o członkostwo 8 kwietnia 1997 r. Dopiero wtedy polski Sejm przegłosował Narodową Strategię Integracji, określającą konkretne kroki zgodnie ze wskazanymi przez Komisję Europejską

programami dostosowawczymi. W tym samym roku rozpoczęły się negocjacje akcesyjne, przy czym Polska zadeklarowała koniec 2002 r. jako termin gotowości do wejścia do UE. Do końca 2000 r. udało się zakończyć 25 z 30 obszarów negocjacji. Biorąc pod uwagę bieżącą sytuację Ukrainy, jej wolę i chęć do przystąpienia do UE oraz inne czynniki wspierające i hamujące proces, należy stwierdzić, że proces akcesyjny ze swojej natury będzie długotrwały.

Rysunek 6. Droga do Unii Europejskiej

Źródło: opracowanie własne.

3.2. Postęp ukraińskich negocjacji i możliwe dalsze kroki

Ukraina już kilkanaście lat temu zainicjowała rozmowy z Unią Europejską. Jej umowa stowarzyszeniowa liczy ponad 2 tys. stron i obejmuje szeroki zakres zagadnień. Proces negocjacji w celu jej podpisania rozpoczął się w 2007 r., ale przez wiele lat niewiele w tej sprawie zrobiono. Po wydarzeniach na Majdanie w marcu 2014 r. podpisano polityczną część porozumienia, a po wyborach część gospodarczą podpisał ówczesny prezydent Petro Poroszenko. Całość umowy weszła w życie 1 stycznia 2016 r.

W wyniku realizacji umowy stowarzyszeniowej w 2016 r. zaczęła obowiązywać będąca jej częścią pogłębiona i kompleksowa umowa o wolnym handlu (DCFTA). DCFTA otwiera rynki UE i Ukrainy dla towarów i usług z obu stron przy znacznie obniżonych taryfach i limitach. Umowa nie zastępuje pełnego członkostwa w UE,

ale przekłada się na ogromną poprawę w zakresie dostępu do wspólnego rynku Unii. Dla Ukrainy efekt gospodarczy umowy został spotęgowany przez geograficzną i kulturową bliskość do państw członkowskich UE.

Jeśli chodzi o kryteria kopenhaskie, większość punktów jest spełniona. Wyzwaniami pozostają m.in. niedokończone reformy sądownictwa. Poruszaną przez Węgry kwestią jest problem mniejszości węgierskiej na Zakarpaciu w zachodniej części Ukrainy. Niezależnie od tego, czy taka krytyka jest zasadna, Węgry – jako obecny członek UE – mają prawo do zablokowania każdej decyzji, która z ich punktu widzenia nie jest pożądana. Prawo unijne dopuszcza możliwość zastosowania weta przez każdego członka Unii Europejskiej.

Jeśli chodzi o wdrażanie *acquis communautaire*, niektóre z głównych zmian zostały wdrożone, a niektóre są w trakcie opracowywania. Najważniejsze ustawy, które udało się dostosować, dotyczą:

- środków masowego przekazu;
- własności intelektualnej i praw pokrewnych;
- elektronicznej identyfikacji i autoryzacji;
- odpraw celnych;
- oznaczeń geograficznych towarów;
- praw mniejszości narodowych;
- przeciwdziałania praniu brudnych pieniędzy.

Ukraina złożyła wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej 28 lutego 2022 r., a 9 maja druga część wypełnionego kwestionariusza została przekazana do weryfikacji. 17 czerwca Komisja Europejska wydała pozytywną opinię. 23 czerwca Ukraina uzyskała status kandydata, mimo że przed złożeniem wniosku kandydującego nie była w programie rozszerzenia UE. Co więcej, Ukraina nie spełnia całkowicie kryteriów kopenhaskich, co jest wprost wyszczególnione w opinii Komisji Europejskiej. Mimo to Ukraina otrzymała status wraz z obowiązkiem spełnienia wymagań w najbliższej przyszłości. W przeciwnym razie nowy status może zostać odebrany [Euromaidan Press, 2022]. W szczególności Komisja Europejska wymieniła następujące kwestie [Delegacja UE w Ukrainie, 2022]:

- uchwalenie i wdrożenie ustawodawstwa dotyczącego procedury wyboru sędziów Sądu Konstytucyjnego Ukrainy;
- weryfikacja kandydatów na członków Najwyższej Rady Sądownictwa przez Radę ds. Etyki; wybór kandydatów do powołania Wysokiej Komisji Kwalifikacyjnej Sędziów Ukrainy;
- wzmocnienie walki z korupcją, w szczególności na wysokim szczeblu, poprzez proaktywne i skuteczne dochodzenia oraz wiarygodne wyniki postępowań karnych i wyroków skazujących;

- zakończenie procesu powołania nowego szefa Wyspecjalizowanej Prokuratury Antykorupcyjnej poprzez poświadczenie wyłonionego zwycięzcy konkursu;
- zakończenie procesu selekcji i powołanie nowego dyrektora Narodowego Biura Antykorupcyjnego Ukrainy;
- uchwalenie przepisów dotyczących przeciwdziałania praniu pieniędzy zgodnie ze standardami Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy / *Financial Action Task Force* (FATF);
- przyjęcie planu strategicznego reformy całego sektora organów ścigania jako elementu środowiska bezpieczeństwa Ukrainy;
- wdrożenie ustawy antyoligarchicznej w celu ograniczenia nadmiernego wpływu oligarchów na życie gospodarcze, polityczne i publiczne;
- przyjęcie ustawy medialnej, która dostosuje ustawodawstwo Ukrainy do unijnej dyrektywy o audiowizualnych usługach medialnych i nada uprawnienia niezależnemu regulatorowi mediów;
- zakończenie reformy ram prawnych dotyczących mniejszości narodowych zgodnie z zaleceniami Komisji Weneckiej oraz niezwłoczne przyjęcie i skuteczne wdrożenie tych mechanizmów.

Komisja Europejska jest zobowiązana do monitorowania i informowania o postępach poczynionych przez Ukrainę. Szczegółowa ocena postępów jest oczekiwana w październiku lub listopadzie 2023 r [Ekspres, 2023], przy czym ten termin był przekładany kilkakrotnie.

Publicznie udostępniono już roczne konkluzje Rady UE w sprawie rozszerzenia oraz procesu stabilizacji i stowarzyszenia. Dokument po raz pierwszy wymienia Ukrainę i Mołdawię jako nowe kraje kandydujące. Jest w nim zapisane, że decyzja o nadaniu Ukrainie statusu kraju kandydującego jest decyzją historyczną, a przyszłość Ukrainy, Mołdawii i Gruzji oraz ich obywateli leży w Unii Europejskiej.

Centrum analityczne Nowa Europa oceniło postępy w lutym 2023 r. na 6,5 pkt na 10 możliwych, podczas gdy w listopadzie 2022 r. ocena wyniosła 5,2 pkt. Najnowsza (w momencie przygotowywania publikacji) ocena z kwietnia 2023 r. wynosi 6,8 pkt. Najlepiej idzie Ukrainie z wdrożeniem ustawodawstwa związanego z mniejszościami narodowymi, środkami masowego przekazu, weryfikacją kandydatów na członków Najwyższej Rady Sądownictwa oraz wyborem kandydatów do powołania Wysokiej Komisji Kwalifikacyjnej Sędziów Ukrainy. Najgorzej jest z reformą Sądu Konstytucyjnego (mechanizm wyboru sędziów nie odpowiada rekomendacjom Komisji Europejskiej) oraz reformą ustawodawstwa ograniczającą wpływy oligarchów (wdrożenie jest wstrzymane ze względu na brak opinii Komisji Weneckiej).

Tabela 6. Droga Ukrainy do UE

2007	Początek negocjacji w sprawie przyszłej umowy stowarzyszeniowej
2009	Ukraina dołączyła do programu Partnerstwa Wschodniego
2014	Podpisano obie części umowy stowarzyszeniowej
2016	Zaczęła obowiązywać umowa o wolnym handlu pomiędzy UE a Ukrainą (DCFTA)
2017	Zniesiono obowiązek wizowy dla obywateli Ukrainy podróżujących do krajów UE
2019	Europejski wektor rozwoju wpisano do Konstytucji Ukrainy
2021	Ukraina dołączyła do europejskiej wspólnej przestrzeni lotniczej (ECAA)
2022	Ukraina złożyła wniosek o członkostwo oraz otrzymała status państwa kandydującego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy, 2023.

Tabela 6 przedstawia dotychczasowy przebieg procesu przystępowania państwa ukraińskiego do Unii Europejskiej.

Po spełnieniu warunków stawianych przez Komisję Europejską Ukraina będzie mogła rozpocząć proces negocjacji umowy akcesyjnej, wdrażając rozdział po rozdziale *acquis communautaire*. Te dwa procesy mogą zachodzić jednocześnie, ale z pewnością więcej uwagi należy poświęcić wdrażaniu wspólnotowego dorobku prawnego, gdyż jest to warunek wstępny wszelkich rozmów o zamknięciu procesu negocjacyjnego. Oznacza to, że nawet jeśli po obu stronach istnieje duża wola polityczna przyspieszenia procesu akcesyjnego, wszystkie rozdziały *acquis communautaire* muszą zostać zamknięte.

Najważniejszym warunkiem rozpoczęcia negocjacji jest spełnienie politycznej części kryteriów kopenhaskich. Propozycja formalnego rozpoczęcia procesu wychodzi od Komisji Europejskiej, a wszystkie obecne państwa członkowskie muszą jednogłośnie zgodzić się na rozpoczęcie negocjacji i określić ich ramy, czyli wskazać, jakie zasady będą obowiązywać, jaka będzie treść negocjacji i jakie będą procedury.

Celem tego procesu jest zamknięcie wszystkich rozdziałów *acquis communautaire* i omówienie innych istotnych kwestii, takich jak uzgodnienia finansowe (co nowe państwo członkowskie będzie wpłacać do UE i czego mogą oczekiwać w zamian), rozwiązania przejściowe (stopniowe przyjmowanie niektórych polityk UE) i tzw. *opt-out* (np. ze wspólnej waluty czy układu z Schengen).

Ostateczna decyzja o tym, czy Ukraina zostanie nowym państwem członkowskim, musi być jednomyślna. Po spełnieniu wszystkich warunków Komisja Europejska rekomenduje przyjęcie nowego państwa, a następnie kraje członkowskie muszą ratyfikować umowę akcesyjną. Oznacza to, że decyzja ma charakter polityczny na poziomie wspólnotowym i krajowym.

Nie można wykluczyć, że niektóre kraje będą sprzeciwiać się akcesji. W przeszłości problemy pojawiły się już w przypadku umowy stowarzyszeniowej Ukrainy podpisanej w 2014 r. Holandia przeprowadziła referendum w 2016 r. w sprawie jej ratyfikacji, w którym na „nie” zagłosowało 61% uczestników. Głosowanie było niewiążące, a parlament holenderski ratyfikował umowę w 2017 r.

Polityka zagraniczna Ukrainy powinna koncentrować się na tworzeniu przyjaznych stosunków dwustronnych z obecnymi i przyszłymi państwami członkowskimi. Jednomyslność ostatecznej decyzji wymaga od Ukrainy przekonania nie tylko państw konsekwentnie ją wspierających (takich jak Polska, Litwa czy Czechy) i neutralnych (jak Portugalia czy Grecja), lecz także tych, które w tej chwili nie opowiadają się za członkostwem Ukrainy w UE lub mogą mieć pewne warunki związane z decyzją (jak Holandia czy Węgry).

Poparcie dla członkostwa Ukrainy w UE wśród ogółu ukraińskiego społeczeństwa wynosi ponad 91% [Prentice, 2022]. Jeśli więc opinia publiczna nie ulegnie drastycznej zmianie w ciągu najbliższych kilku lat, wyniki referendum ogólnokrajowego nie powinny stanowić bariery dla członkostwa Ukrainy w UE.

3.3. Korzyści z członkostwa w UE i zagrożenia z niego

W ramach dyskusji na temat konieczności integracji Ukrainy z Unią Europejską należy rozważyć alternatywne scenariusze i odnieść się do argumentów eurosceptyków. Wskazują oni na negatywne aspekty członkostwa we wspólnocie. Warto również pokazać korzyści, jakie wynikają z akcesji i z samego przystąpienia do procesu negocjacyjnego.

3.3.1. Korzyści negocjacji akcesyjnych

Przy wymienianiu korzyści, jakie Ukraina może odnieść z członkostwa w UE, warto wskazać nie tylko na korzyści możliwe do osiągnięcia w momencie akcesji, lecz także pozytywne strony reform wprowadzanych na etapie przedczłonkowskim.

Moment, w którym kraj decyduje się na wejście do UE, jest początkiem długich lat reform, których celem jest spełnienie kryteriów kopenhaskich. Aby spełnić kryteria polityczne, państwo musi wykazać się w praktyce stabilnością instytucji demokratycznej, poszanowaniem praworządności, udokumentowanymi osiągnięciami w zakresie ochrony praw człowieka i praw mniejszości. Może to wymagać zmian legislacyjnych oraz zmian w procedurach, postawach i podejściu państwa.

Kryteria ekonomiczne są spełniane głównie poprzez podejmowanie bezpośrednich działań monetarnych i fiskalnych w celu spełnienia kryteriów konwergencji euro.

Oprócz formalnego spełnienia kryteriów w zakresie wskaźników, konieczne jest utrzymanie gospodarki rynkowej poprzez dopuszczanie tylko takiego poziomu ingerencji państwa w wolny rynek, jaki jest wymagany, aby np. nie dopuścić do tworzenia się monopolu (poprzez uchwalanie i przestrzeganie prawa antymonopolowego). Legislacyjny zestaw kryteriów osiąga się poprzez dostosowanie krajowego systemu prawnego do 35 rozdziałów *acquis communautaire*, co w przypadku większości krajów kandydujących prowadzi do wdrożenia bardziej szczegółowych i przemyślanych rozwiązań niż wcześniej stosowany system krajowy.

To wszystko pozwala krajowi kandydującemu, takiemu jak Ukraina, na czerpanie korzyści z członkostwa, jeszcze zanim zostanie państwem członkowskim. Ostatnią zaletą wynikającą z prowadzenia negocjacji akcesyjnych jest korzyść wizerunkowa w postaci zwiększonej wiarygodności, ponieważ kraj jest postrzegany na zewnątrz jako znajdujący się na właściwej drodze.

3.3.2. Korzyści akcesji

Potencjalne dołączenie do Unii Europejskiej może przynieść Ukrainie wiele korzyści. W pierwszej kolejności wynikają one z filozofii, na której zbudowano Wspólnotę Europejską. Unia Europejska to grupa państw stabilnych, bezpiecznych, zamożnych i demokratycznych. Wizerunek ten jest silny i w praktyce będzie bardzo korzystny dla Ukrainy, m.in. ze względu na poprawę postrzegania kraju przez inwestorów zagranicznych.

Ukraina jest politycznie młodym państwem, a ryzyko nadużywania władzy jest wciąż wysokie. Dlatego nadzór nad ukraińskimi instytucjami demokratycznymi jest zabezpieczeniem, które pomoże Ukrainie pozostać na właściwej drodze. Wiąże się to m.in. z poszanowaniem podstawowych praw człowieka, wolności słowa i wypowiedzi, wolności wyznania, rozdziałem kościoła od państwa, liberalną demokracją przedstawicielską, równością i praworządnością.

Bezspornie zaletą członkostwa w UE jest dostęp do wspólnego rynku, na którym nie ma ograniczeń w przepływie towarów, usług, osób i kapitału. Rynek wewnętrzny UE zapewni ukraińskim firmom nieograniczony dostęp do 450 mln konsumentów. Jednocześnie produkty z krajów UE będą mogły być importowane bez ograniczeń celnych i ilościowych. Spowoduje to, że jakość produktów dostępnych dla przeciętnego ukraińskiego konsumenta będzie znacznie wyższa ze względu na łatwy import i modernizację dokonywaną przez lokalnych producentów w wyniku zaostżenia konkurencji. Podobnego efektu można się spodziewać w sektorze

usług, choć może on być znacznie mniejszy, gdyż usługi są mniej podatne na łatwy import. Czynniki te powinny w dużym stopniu przyczynić się do pobudzenia wzrostu PKB, stabilizacji sytuacji gospodarczej, tworzenia miejsc pracy oraz wzrostu płac.

Szacuje się, że gdyby nie istniał jednolity rynek, PKB Unii Europejskiej byłby o prawie 9% niższy [Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny, 2022]. Gdyby nie członkostwo w UE, Słowacja i Węgry odnotowałyby największy spadek PKB. Według badania przeprowadzonego w 2014 r. z wykorzystaniem analizy ekonometrycznej, prawie wszystkie kraje członkowskie UE miałyby niższy poziom dochodu na mieszkańca, gdyby nie przystąpiły do UE. Ponadto badanie wykazało, że korzyści ekonomiczne zaczynają pojawiać się znacznie wcześniej niż oficjalna data akcesji, ponieważ jest to długo oczekiwane wydarzenie, które zmienia postrzeganie i postawy wobec przyszłego państwa członkowskiego. Efektu tego można się spodziewać również w przypadku Ukrainy.

Jeśli chodzi o swobodny przepływ osób, należy dokonać rozróżnienia między przemieszczaniem się a możliwością zatrudnienia w innym państwie członkowskim. Obywatele nowo przyjętych państw członkowskich nie uzyskują automatycznie prawa do zatrudnienia bez żadnych ograniczeń. Po akcesji stare państwa członkowskie mają prawo do czasowego ograniczenia zatrudniania cudzoziemców z nowych krajów UE przez okres dwóch lat, który może zostać przedłużony o kolejne trzy lata, a następnie o dwa lata, jeżeli istnieją powody, by sądzić, że nieograniczony dostęp do rynku pracy będzie skutkować masową migracją z nowego państwa członkowskiego. W sumie między przystąpieniem do UE a uzyskaniem nieograniczonego dostępu do rynku pracy we wszystkich pozostałych państwach członkowskich Unii może upłynąć siedem lat. Nowi członkowie mogą wzajemnie ograniczać zatrudnienie obywateli starych krajów UE.

W przypadku Ukrainy można się spodziewać, że większość krajów Europy Wschodniej nie wprowadziłyby ograniczeń na rynku pracy dla obywateli Ukrainy. Jednakże większość krajów Europy Zachodniej mogłaby wprowadzić tymczasowe ograniczenia, by zapobiec masowej migracji z oczekiwaniem, że po siedmiu latach od akcesji gospodarka Ukrainy znajdzie się na poziomie, który pozwoli większości obywateli Ukrainy nie rozważać wyjazdu za granicę. Oznacza to, że jeśli Ukraina stanie się państwem członkowskim pod koniec lat 20., każdy kraj UE przyzna obywatelom Ukrainy wszystkie prawa wynikające z obywatelstwa UE ok. 2035 r.

Poza jednolitym rynkiem i towarzyszącymi mu swobodami przystąpienie do UE niesie ze sobą inne korzyści. Akcesja otwiera drogę do większej liczby projektów integracyjnych. Jednym z nich jest strefa Schengen. Nie wszyscy członkowie UE są zobowiązani do przystąpienia do programu, istnieje np. *opt-out* dla Irlandii. Dyskusja na temat tego, czy nowe państwo członkowskie jest zobowiązane do

podpisania układu z Schengen po wstąpieniu do UE, jest kwestią procesu negocjacyjnego po uzyskaniu statusu państwa kandydującego do członkostwa w UE.

Niektóre kraje, które weszły do Unii Europejskiej w pierwszej dekadzie XXI w., jeszcze nie przystąpiły do strefy Schengen mimo braku systemu *opt-out*. To Rumunia, Bułgaria i Cypr. Niektóre z powodów uniemożliwiających im przystąpienie do strefy mogą dotyczyć również Ukrainy. W przypadku Bułgarii i Rumunii proces ten był kilkakrotnie blokowany z powodu braku postępów w działaniach antykorupcyjnych w tych krajach. Cypr z kolei miał problemy z przystąpieniem ze względu na brak kontroli nad całym terytorium i związane z tym zagrożenia dla bezpieczeństwa. Jeśli założy się, że po zakończeniu wojny Ukraina nie będzie kontrolowała całości swoich terytoriów i nie będzie miała silnej kontroli nad granicami, to te okoliczności utrudnią lub uniemożliwią poważne rozmowy o przystąpieniu do strefy Schengen.

Kolejnym projektem Unii Europejskiej jest wspólna waluta – euro. Należy zaznaczyć, że przystąpienie do UE nie jest równoznaczne z przyjęciem euro zamiast waluty krajowej i przystąpieniem do strefy euro. Podobnie jak w przypadku przystąpienia do strefy Schengen z przyjęcia euro można zrezygnować. Spośród siedmiu państw członkowskich, które nie przyjęły euro, tylko jedno ma uzgodniony *opt-out* (Dania), podczas gdy sześć (Szwecja, Polska, Czechy, Węgry, Rumunia, Bułgaria) to państwa członkowskie, które mają przyjąć euro w najbliższej przyszłości (np. Bułgaria w 2024 r.), ale z różnych powodów nie spełniają wymogów lub brakuje woli politycznej, aby kontynuować ten proces.

Cztery europejskie mikropaństwa podpisały umowy monetarne z UE i używają euro, mimo że nie należą do UE. Są też dwa przypadki krajów, które przyjęły euro jednostronnie, czyli bez porozumienia – są to Kosowo i Czarnogóra. Przypadki te są tolerowane przez Komisję Europejską ze względu na historyczne przyczyny takich jednostronnych decyzji, ale jest prawdopodobne, że kolejne próby byłyby surowo karane.

Aby zostać przyjętym do strefy euro, kraj musi spełniać prawne i gospodarcze kryteria konwergencji, które gwarantują, że przejście na euro będzie płynne, a większość zagrożeń zostanie złagodzona do zadowalającego stopnia. Lista kryteriów jest z góry znana i nie podlega zmianom, co oznacza, że od obecnych członków strefy euro oraz krajów kandydujących oczekuje się spełnienia tych samych wymogów. Aspekty prawne skupiają się głównie na niezależnym funkcjonowaniu banku centralnego w ramach szeroko rozumianego sektora finansowego kraju. Na decyzje banku centralnego nie mogą wpływać żadne podmioty polityczne. Kryteria konwergencji gospodarczej opierają się głównie na analizie cen, zadłużenia, kursów walutowych i stóp procentowych. Tylko wtedy, gdy kraj kandydujący może

udowodnić, że jest w stanie utrzymać zadowalający poziom stabilności gospodarczej, może przystąpić do strefy euro.

Jeśli Ukrainie uda się odzyskać całe okupowane przez Rosję terytorium, będzie to największe państwo członkowskie UE pod względem powierzchni (jeśli nie weźmie się pod uwagę francuskich terytoriów zamorskich). Przedwojenna populacja Ukrainy to ok. 39–40 mln ludzi. Ze względu na kryzys uchodźczy i trwającą wojnę trudno powiedzieć, jaka będzie powojenna populacja.

W tabeli 7 zostały zestawione wybrane dane o Unii Europejskiej i Ukrainie według stanu na 2021 r.

Tabela 7. Porównanie wybranych danych o UE i Ukrainie z 2021 r.

	UE	Ukraina	Potencjalna różnica po akcesji (%)
Powierzchnia (km ²)	4 233 262	603 628	+14,26
Liczba ludności (mln)	≈ 447	≈ 41	+9,1
PKB (nominalny, mld EUR)	14 567	168,7	+1,15
PKB (per capita)	32 588 EUR	4114 EUR	-29

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat i Ukrstat; średni kurs UAH/EUR Narodowego Banku Ukrainy wyniósł w 2021 r. 32,3 UAH.

Liczba ludności będzie miała bezpośredni wpływ na to, ilu posłów do Parlamentu Europejskiego będzie reprezentować Ukrainę w organie ustawodawczym UE. Gdyby populacja po wojnie wynosiła ok. 36–37 mln osób, to obywatele Ukrainy stanowiliby ponad 7% ogółu ludności UE. Przekładałoby się to na podobną liczbę europosłów, jaką mają obecnie Polska i Hiszpania.

Ponieważ Ukraina będzie piątym lub szóstym najbardziej ludnym krajem w UE, da jej to potencjalnie nieproporcjonalnie wysoki poziom wpływów w stosunku do jej siły gospodarczej. PKB przedwojennej Ukrainy wynosił zaledwie ok. 200 mld USD, a w przeliczeniu na głowę mieszkańca poniżej 5 tys. USD, wielokrotnie poniżej średniej unijnej. Rzeczywiste dane dotyczące PKB w powojennej Ukrainie będą prawdopodobnie jeszcze niższe.

3.3.3. Zagrożenia płynące z akcesji

Podstawową konsekwencją członkostwa w UE jest brak zdolności poszczególnych państw do negocjowania własnych umów handlowych z innymi krajami i organizacjami. Jednym z głównych argumentów za brexitem było założenie, że Wielka Brytania będzie lepszym negocjatorem niż UE. W praktyce jednak organi-

zacja, która reprezentuje około jednej szóstej światowej gospodarki, jest w stanie wynegocjować korzystniejsze warunki niż pojedynczy kraj. Dowodzą tego ograniczone postępy, jakie rząd Wielkiej Brytanii poczynił od czasu opuszczenia UE w podpisywaniu nowych umów handlowych.

Według raportu przygotowanego przez Dominica Webba w ciągu prawie trzech lat od wystąpienia z UE Wielkiej Brytanii udało się podpisać tylko cztery nowe umowy: o wolnym handlu z Australią i Nową Zelandią, o gospodarce cyfrowej z Singapurem oraz o handlu cyfrowym z Ukrainą. Zakończyły się negocjacje w sprawie przystąpienia do Partnerstwa Transpacyficznego (CPTPP), a trwają: z USA, Indiami, Kanadą, Meksykiem, Izraelem oraz ze Szwajcarią [House of Commons Library, 2023]. Większość tych umów powiela jedynie uzgodnienia, które obowiązywały, gdy Wielka Brytania była państwem członkowskim UE. Trzeba pamiętać, że gospodarka Wielkiej Brytanii jest ponad 15 razy większa niż ukraińska, a mimo to ten kraj często nie jest w stanie wynegocjować korzystniejszych umów niż te, które obowiązywały, gdy należał do wspólnoty [Webb, 2023].

Argumentem przeciw integracji europejskiej jest także negatywny wpływ swobodnego przepływu osób na kraje biedniejsze, zwłaszcza w początkowym okresie po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Ogromne dysproporcje w poziomie życia i dochodów między państwami członkowskimi są przyczyną migracji na dużą skalę z krajów biedniejszych do bogatszych. Problem ten został nazwany „drenażem mózgow”, ponieważ większość obywateli nowych państw członkowskich, którzy chcą wyemigrować, to ludzie młodzi, dobrze wykształceni i ambitni. Stanowiło to problem dla większości krajów Europy Środkowo-Wschodniej i krajów bałkańskich, które przystąpiły do UE. Ilustracją problemu jest badanie przeprowadzone w Bułgarii wśród studentów medycyny – wyniki pokazują, że aż 90% respondentów rozważało emigrację po ukończeniu studiów [Economics Help, 2023].

Można zakładać, że przystąpienie Ukrainy do Unii Europejskiej nie będzie miało dramatycznego wpływu na saldo migracji, ponieważ już teraz, w wyniku wojny, obywatele Ukrainy mają możliwość legalnego przemieszczania się do dowolnego kraju UE jako uchodźcy. Po ustabilizowaniu się sytuacji skutek ten zostanie zapewne zrekompensowany migracjami wewnętrznymi do ośrodków przemysłowych i biznesowych.

Argumentem przeciw członkostwu w UE mogą być też bezpośrednie i pośrednie koszty z nim związane. Na te aspekty zwraca się uwagę przede wszystkim w bardziej rozwiniętych państwach członkowskich, które są płatnikami netto do wspólnego budżetu, a nie beneficjentami netto, i wśród rozwiniętych gospodarczo państw, które są potencjalnymi kandydatami do akcesji. To był jeden z powodów brexitu oraz niechęci Szwajcarii i Norwegii do członkostwa. W przypadku Szwajcarii

dużą rolę odgrywa też jej neutralność i rozwinięta ponadprzeciętnie demokracja bezpośrednia [Bondolfi, 2022].

Obawy mają też inne kraje, np. Islandia i Norwegia, które nie chcą przystąpić głównie ze względu na to, że zaczęłyby obowiązywać je wspólna polityka rybołówstwa. To oznaczałoby, że wszystkie statki z krajów członkowskich UE miałyby możliwość wpływania do wyłącznych obszarów ekonomicznych tych krajów z zamiarem połowów.

Ukraina byłaby jednak beneficjentem netto przez długi czas po przystąpieniu do UE. Jeśli chodzi o wpływ na poszczególne sektory gospodarki, warto wspomnieć o sektorze rolniczym. Wraz z przystąpieniem Ukrainy do Unii zacznie obowiązywać wspólna polityka rolna. Najważniejszą korzyścią będzie wsparcie dochodów w formie płatności bezpośrednich dla rolników, którzy uczestniczą w rolnictwie przyjaznym środowisku [Komisja Europejska, 2023k].

4

Rekomendacje dla Ukrainy jak dogonić Unię Europejską

Ukraina jest znacznie biedniejsza od państw Unii Europejskiej. W 2019 r., przed pandemią i obecną fazą wojny, PKB na głowę mieszkańca Ukrainy sięgało tylko 26% poziomu PKB Niemiec, czyli największej gospodarki unijnej. Innymi słowy, statystycznego mieszkańca Ukrainy było stać na niemal cztery razy mniej dóbr i usług niż statystycznego Niemca. Należy przy tym pamiętać, że różnice w nominalnych zarobkach były jeszcze większe. Sytuację mieszkańców Ukrainy poprawiały znacznie niższe ceny lokalnych usług.

Ukraina pozostaje w tyle nie tylko za bogatymi państwami Zachodu, lecz także za krajami postsocjalistycznymi, które weszły do UE. W 2019 r. poziom PKB na mieszkańca w Polsce był ponad dwukrotnie wyższy niż w Ukrainie. Skuteczne zmniejszanie tych różnic wymaga dobrego zrozumienia ich źródeł.

Ramka 1. Od czego zależy wzrost gospodarczy?

Poziom rozwoju gospodarczego zależy od nakładów pracy, kapitału oraz produktywności. Zaproponowana przez Solowa dekompozycja pozwala na analizowanie źródeł wzrostu gospodarczego w danym kraju i na porównania między krajami. Za rachunkowością wzrostu stoi prosta logika łącząca tworzenie PKB z:

- nakładami pracy – więcej przepracowanych godzin oznacza więcej wytworzonych dóbr i usług;
- nakładami kapitału – więcej dostępnych maszyn i urządzeń pozwala pracownikom na wyprodukowanie większej liczby dóbr i usług w jednostce czasu;
- łączną produktywnością czynników wytwórczych (w skrócie: produktywnością) – praca ludzi i dostępne zasoby kapitału mogą być lepiej lub gorzej wykorzystane; czynnikiem najbardziej odróżniającym kraje biedne od bogatych jest to, jak efektywnie zagospodarowywane są dostępne zasoby pracy i kapitału [Jones, Charles, 2016].

Podejście to nie jest pozbawione wad. Produktywność jest też nazywana resztą Solowa i de facto oznacza tę część wzrostu gospodarczego, której nie można wyjaśnić prostym zwiększeniem nakładów pracy i kapitału. Równie istotnym problemem jest właściwy pomiar zmieniających się zasobów kapitału. Jak bowiem porównać np. dzisiejszy komputer z komputerem sprzed dekady?

cd. ramki 1

To istotne mankamenty, jednak rachunkowość wzrostu jest użytecznym narzędziem pomagającym zrozumieć źródła wzrostu gospodarczego².

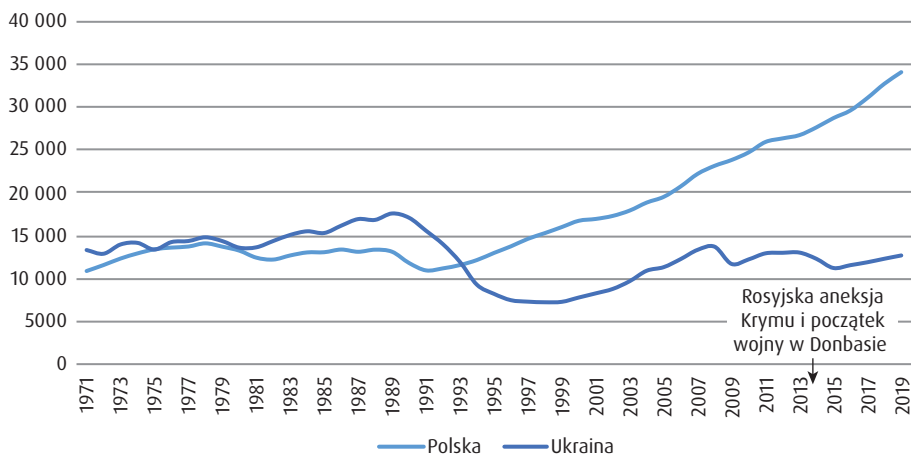
Załamania wzrostu mogą skokowo pogłębić istniejące problemy. Poza czynnikami wpływającymi na liczbę pracujących, ilość kapitału i inwestycje dodatkowo analizujemy czynniki zabezpieczające gospodarkę przed ryzykiem nagłych załamania. To podejście, wzorowane na zastosowanym w raporcie FOR autorstwa Aleksandra Łaszka z 2015 r. [Łaszek, 2015], wynika z tego, że rachunkowość wzrostu – choć dobrze pokazuje strukturalne problemy gospodarki – nie jest najlepszym narzędziem do analizy w okresach kryzysu, gdy zmiany następują bardzo szybko, przede wszystkim zmieniając produktywność. W takim przypadku jest to raczej rezultat sposobu wyznaczania produktywności jako tej części wahań wzrostu, której nie tłumaczą inne zmienne.

Źródło: opracowanie własne.

Ukraina nie wykorzystała w pełni ostatnich 30 lat. Choć w końcówce lat 80. XX w. była krajem bogatszym od Polski, to niewystarczający zakres reform w latach 90. uniemożliwił budowę efektywnej gospodarki rynkowej, co doprowadziło do straconej dekady. W późniejszych latach częściowe reformy sprzyjały poprawie wyników gospodarczych, jednak od 2014 r. kraj musiał się mierzyć z agresją rosyjską, a to negatywnie wpływało na gospodarkę.

Rysunek 7 prezentuje trend rozwoju gospodarczego w Ukrainie i Polsce (oraz dywergencję, która nastąpiła po upadku komunizmu w Europie Wschodniej).

Rysunek 7. PKB per capita w Polsce i Ukrainie (USD PPP 2019)

Źródło: Total Economy Database.

² Więcej o zaletach i wadach rachunkowości wzrostu: Jones, Charles, 2016, s. 3–69; a także w kontekście Polski: Łaszek, Trzeciakowski, Zieliński, 2021.

Największym problemem ukraińskiej gospodarki jest jej bardzo niska produktywność. Tabela 8 przedstawia porównanie rachunkowości wzrostu dla Niemiec, Polski i Ukrainy. W Polsce i Ukrainie odsetek pracującej populacji jest niższy niż w Niemczech, jednak w znacznym stopniu jest to nadrabiane dłuższymi godzinami pracy. Bardziej zaskakujące są wnioski dotyczące zasobów kapitału w relacji do gospodarki – w Ukrainie ta relacja jest wyjątkowo duża. Częściowo wynika to po prostu z małego mianownika, czyli niskiego PKB, ale może też być wynikiem problemów metodologicznych (patrz ramka 2). Jednak kluczowe różnice dotyczą produktywności. To w tym obszarze różnica między Ukrainą a Niemcami czy Polską jest największa.

Tabela 8. Porównanie produktywności w Ukrainie, Polsce i Niemczech

	PKB na mieszkańca (tys. USD PPP)	Odsetek pracujących (% populacji)	Godziny na pracującego (godziny tygodniowo)	Kapitał do PKB	Produktywność
Niemcy	51,18	54	26,65	4,9	3,11
Polska	32,06	43	38,88	2,6	2,31
Ukraina	13,20	38	37,79	12,2	0,51
<i>Niemcy = 100%</i>					
Niemcy	100	100	100	100	100
Polska	63	80	146	53	74
Ukraina	26	70	142	249	16

Źródło: opracowanie własne na podstawie PENN World Table 10.0; założono alfa = 0,33.

Ramka 2. Wyzwanie związane z identyfikacją wartości zasobu kapitału w Ukrainie

Dane o wysokiej względnej wartości kapitału w Ukrainie mogą wynikać z przyjętej metodologii mierzenia niedostosowanej do specyfiki tego kraju. Zgodnie z danymi Penn World Table w latach 2012–2017 wartość kapitału po uwzględnieniu parytetu siły nabywczej w Ukrainie rosła średnio o 20% rok do roku³, co jest niewiarygodne, jeśli uwzględni się spadek poziomu inwestycji związany początkowo m.in. z zakończeniem cyklu inwestycji publicznych na Euro 2012, a następnie z nielegalnym zajęciem Krymu przez Rosję i początkiem wojny w Donbasie w 2014 r. w połączeniu z uszkodzeniem kapitału w wyniku działań zbrojnych.

Najprawdopodobniej zniszczenia w związku z konfliktem zbrojnym nie zostały uwzględnione, co wynika z założenia stałych stóp deprecjacji⁴ kapitału, przez co wywołane zniszczenia mogły nie zostać uwzględnione. Dodatkowym ograniczeniem są dane dotyczące wartościowania samego

³ 17,0–22,5%.

⁴ Różnicowanych ze względu na rodzaje kapitału, te same dla wszystkich państw.

cd. ramki 2

kapitału, w szczególności budynków⁵. W związku z inwazją w 2014 r. oraz falą emigracji zarobkowej w kolejnych latach najprawdopodobniej wartość budynków rezydualnych w Ukrainie realnie spadła, jednak ze względu na brak publicznych danych na ten temat nie zostało to uwzględnione. W połączeniu z jednoczesnym silnym spadkiem PKB Ukrainy skutkowało to wzrostem szacowanego wskaźnika kapitału do PKB z 5,2 w 2012 r. do 11,6 w 2019 r.⁶. Nawet jednak po uwzględnieniu tych czynników należy ocenić, że gospodarka Ukrainy jest najprawdopodobniej bardziej kapitałochłonna niż Polski, na poziomie zbliżonym do Niemiec.

Źródło: opracowanie własne.

Potencjalne wejście do Unii Europejskiej wiązałoby się z przyspieszeniem konwergencji do Unii Europejskiej. Dołączenie do Unii wiąże się z wieloma czynnikami mającymi pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy: napływem funduszy unijnych i zmniejszeniem barier handlowych z państwami europejskimi. Sprzyja też wzmocnieniu instytucji wspierających rozwój. Jest to dobrze widoczne, gdy porówna się ścieżki rozwoju krajów, które dołączyły do UE, oraz tych, które pozostały poza nią (rys. 8). Badania wskazują, że akcesja sprzyja wzrostowi gospodarczemu na wiele sposobów, m.in. przyspieszając reformy rynkowe i liberalizację (patrz np. Rapacki, Próchniak, 2019). Wszystko to wiąże się z wymiernymi korzyściami. Dla przykładu przed dołączeniem Bułgarii do Unii w 2007 r. kraj ten był zbliżony pod względem rozwoju gospodarczego do Serbii⁷. Od tego czasu jednak jego gospodarka rozwijała się znacząco szybciej i w 2021 r. PKB per capita⁸ Bułgarii było o ponad 32% wyższe niż w Serbii [Bank Światowy, 2021].

Rozszerzenie Unii Europejskiej jest także korzystne dla starych państw członkowskich. Przyczynia się bowiem do dalszego rozwoju wspólnego rynku i jeszcze większej możliwości specjalizacji dla firm na nim działających. Korzyść z rozwoju nowych członków odnoszą również kraje będące płatnikami netto do budżetu unijnego, w szczególności wtedy, gdy prowadzą istotną wymianę handlową z nowymi państwami. Przykładowo Niemcy na każdym euro wydanym na politykę spójności w krajach Grupy Wyszehradzkiej⁹ w latach 2007–2013 zyskiwały ok. 1,5 euro, a Austria nawet ponad 3,3 euro [Bartkiewicz et al., 2017].

⁵ Dane w Penn World Tables uwzględniają budynki zarówno mieszkalne, jak i niemieszkalne jako część kapitału w gospodarce.

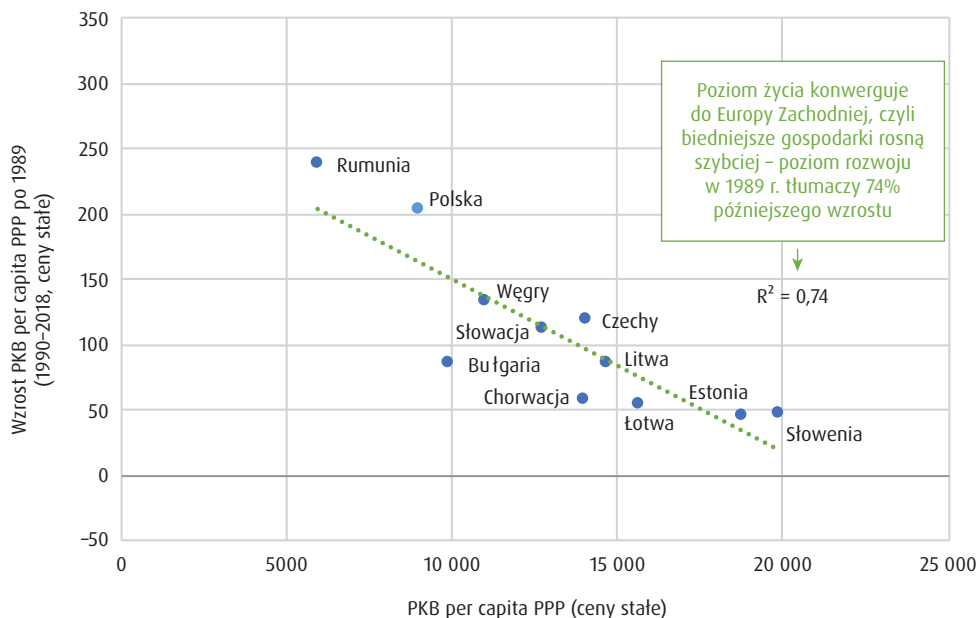
⁶ W 2017 r. nawet ponad 12,4.

⁷ PKB per capita Bułgarii było o niespełna 1% wyższe niż Serbii w 2007 r.

⁸ Ze względu na zbliżoną liczbę mieszkańców podobna zmiana zaszła w poziomie PKB.

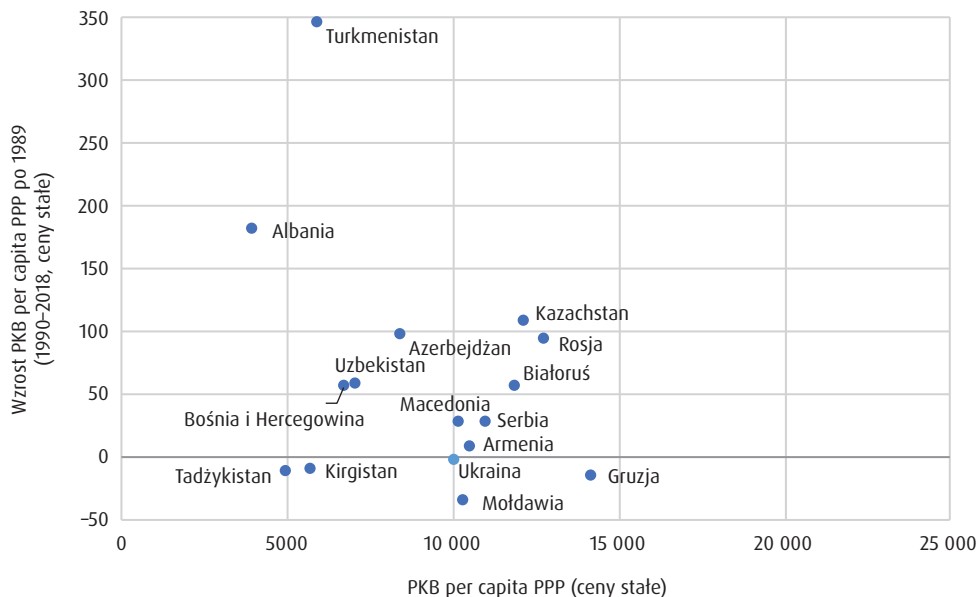
⁹ Polska, Czechy, Słowacja, Węgry.

Rysunek 8. Konwergencja krajów postsocjalistycznych należących do UE

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Maddison Project Database 2020.

Rysunek 9. Konwergencja krajów postsocjalistycznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Maddison Project Database 2020.

Trzeba analizować wyniki, a nie intencje. W kolejnych podrozdziałach, podczas omawiania wyzwań stojących przed Ukrainą w poszczególnych obszarach oraz potencjalnych rozwiązań, autor nie skupia się na intencjach poszczególnych działań, a na ich rezultatach. Jest to kluczowe rozróżnienie stojące u podstaw analizy ekonomicznej, która zakłada, że ludzie, firmy i inne instytucje dostosowują swoje zachowanie do działań rządu zgodnie ze swoim interesem, a niekoniecznie zgodnie z intencjami ustawodawcy. Dlatego np. same deklaracje o oszczędzaniu energii czy programy dofinansowania energooszczędnych rozwiązań będą miały niewielki efekt, dopóki energia będzie subsydiowana i gospodarstwa domowe albo firmy nie będą miały istotnego interesu w jej oszczędzaniu. W przypadku Ukrainy szczególnie istotne jest to, że programy zachęcające migrantów do powrotu będą miały ograniczone efekty, jeśli gospodarka ukraińska nie zacznie szybko się rozwijać i oferować wyższego poziomu życia.

4.1. Produktywność

Produktywność ukraińskiej gospodarki była niska przed rosyjską agresją. W 2019 r., czyli przed pandemią oraz obecną fazą wojny, statystyczny pracownik w Ukrainie wytwarzał w ciągu godziny pracy dobra i usługi o wartości 18 USD, czyli prawie cztery razy mniej niż w Niemczech (69 USD). Przeliczenie to uwzględnia już niższe koszty usług w Ukrainie (parytet siły nabywczej) – w wartościach nominalnych różnica byłaby jeszcze większa. Tak niski wynik oznacza, że praca ludzi w Ukrainie i wykorzystanie używanego przez nich kapitału były bardzo nieefektywne. Dlatego obecnie przy planowaniu odbudowy ważne jest, by nie odtwarzać przedwojennego *status quo*, a myśleć o bardziej efektywnych rozwiązaniach. Choć siłą rzeczy obecnie najwięcej uwagi poświęca się odbudowie fizycznego kapitału i powrotowi uchodźców, to w długim okresie o sukcesie modernizacji zadecyduje właśnie kwestia produktywności.

Doświadczenia ze świata potwierdzają kluczowe znaczenie produktywności dla wzrostu gospodarczego. Problemem gospodarek państw rozwijających się jest nie tylko niska stopa zatrudnienia albo mała ilość kapitału w relacji do PKB. Jest nim przede wszystkim ich nieefektywne wykorzystanie [Jones, 2015]. W wielu pracach z ostatnich lat szacowano, o ile mogłoby wzrosnąć PKB poszczególnych krajów, gdyby ograniczyły nieefektywną alokację, najczęściej przyjmując za punkt odniesienia Stany Zjednoczone. Hsieh i Klenow [2009] szacują, że Chiny mogłyby zwiększyć swoje PKB o 30–50%, a Indie o 40–60%. Ci autorzy w innej pracy [2014] wskazują, że Meksyk i Indie mogłyby podnieść produktywność przetwór-

stwa przemysłowego o 25%, gdyby ich firmy rosły z czasem tak szybko jak w Stanach Zjednoczonych.

Wzrost produktywności jest kluczowy nie tylko dla gospodarki. Oparcie wzrostu gospodarczego na rosnącym wykorzystaniu zasobów – w odróżnieniu od coraz bardziej produktywnego ich wykorzystania – może prowadzić do kryzysów natury gospodarczej, a także społecznej czy środowiskowej. W przypadku Ukrainy oczywistym przykładem jest rolnictwo. Celem nie powinno być ekstensywne zwiększanie areалу upraw, lecz osiągnięcie lepszych wyników na już uprawianych terenach bez wyjąławiania gleb i niszczenia środowiska.

Analiza produktywności na poziomie firm pozwala na wskazanie możliwych ścieżek wzrostu. Wzrost przeciętnej produktywności w gospodarce może wynikać z trzech procesów [Cusolito, Maloney, 2018]:

- 1) jej wzrostu wewnątrz firm poprzez innowacje, wykorzystanie lepszych technologii i rozwój kompetencji kadry menadżerskiej;
- 2) bardziej efektywnego wykorzystania zasobów poprzez realokację kapitału i pracy z firm mniej produktywnych do tych o większej produktywności, co skutkuje wzrostem udziału rynkowego tych ostatnich;
- 3) wchodzenia na rynek nowych firm o dużej produktywności i wychodzenia tych najmniej produktywnych.

Chociaż największe znaczenie w rozwiniętych gospodarkach rynkowych ma wzrost produktywności wewnątrz firm¹⁰, Ukraina zdaje się mieć znaczny potencjał wzrostu produktywności poprzez pozostałe dwa kanały: efektywną realokację zasobów i bardziej efektywne mechanizmy rynkowe pozwalające na eliminację mało produktywnych podmiotów i wchodzenie na rynek nowych firm.

Konkurencja wymusza wzrost produktywności, dostosowywanie firm do ciągle zmieniających się najlepszych praktyk poprzez wypieranie nieefektywnych firm z rynku i wzrost istniejących przedsiębiorstw. Skuteczność tego mechanizmu wymaga braku regulacji rynków produktów, pracy i kapitału, które hamowałyby wzrost produktywności [Syverson, 2021]. Tymczasem w Ukrainie można wskazać wiele powiązanych ze sobą regulacji i zaburzeń hamujących wzrost produktywności, takich jak:

- pozycja oligarchów tłumiących konkurencję nierynkowymi metodami;
- duży udział państwowych firm, które nie kierują się bodźcami rynkowymi;
- korupcja sprawiająca, że wygrywają nie najbardziej wydajne, lecz najlepiej powiązane firmy, zdobywające publiczne kontrakty lub będące w stanie prze-forsować sprzyjające dla nich rozwiązania;

¹⁰ Chociaż efektywne działanie wszystkich trzech kanałów jest ważne z punktu widzenia zagregowanego wzrostu produktywności, to ostatnie badania instytucji globalnych wskazują, że największe znaczenie w rozwiniętych gospodarkach rynkowych ma wzrost produktywności wewnątrz firm. Zob. Cirera, Maloney, 2017.

- urzędowe ceny ograniczające bodźce do efektywnego wykorzystania np. energii elektrycznej;
- problemy z dobrze zdefiniowanymi prawami własności;
- skomplikowany i zmienny system podatkowy;
- ograniczona sprawność i niezależność sądów

Znaczna część tych problemów wiąże się z niedokończeniem transformacji z gospodarki socjalistycznej do kapitalistycznej (wyzwanie 1). Ponadto tym, co należy zmienić, jest otoczenie biznesowe (wyzwanie 2) oraz uchwycenie efektów zewnętrznych działalności firm (wyzwanie 3).

4.1.1. Wyzwanie 1: niedokończona transformacja gospodarcza

Wiele wyzwań gospodarki ukraińskiej wiąże się z niepełną transformacją strukturalną, co prowadzi do nieefektywnego wykorzystania zasobów. Czynniki produkcji są skoncentrowane w stosunkowo wąskim kręgu podmiotów, a otoczenie jest mało konkurencyjne, co ogranicza wzrost produktywności i tworzenie nowych miejsc pracy. Wiele ważnych sektorów jest zdominowanych przez struktury oligarchiczne i nieefektywne przedsiębiorstwa państwowe, które odstraszą konkurencję i przyczyniają się do utrwalania mechanizmów korupcyjnych.

Kluczowe znaczenie ma praworządność. Symulacje analityków IMF, przeprowadzone w 2021 r. [Ari, Pula, 2021] i kwantyfikujące efekt potencjalnych reform na wzrost gospodarczy w Ukrainie, wskazują na fundamentalne znaczenie rozwoju państwa prawa. Spośród analizowanych zaburzeń konkurencji to poprawa ochrony prawa własności, stabilności i jakości regulacji oraz ograniczenie korupcji (różne wymiary praworządności) były najważniejsze także dla powodzenia reform w innych obszarach.

Oligarchowie tłumią konkurencję legalnymi i nielegalnymi metodami. Dominująca pozycja w wybranych sektorach pozwala blokować wchodzenie nowych podmiotów, jednak jeszcze groźniejsze są nielegalne metody, które mogą stosować w warunkach ograniczonej praworządności. Majątek i układy pozwalają na oddziaływanie na sektor publiczny, co umacnia dotychczasową pozycję. Według ankiet Banku Światowego głównymi problemami dla przedsiębiorstw ukraińskich były niestabilność polityczna (25% odpowiedzi wobec regionalnej średniej 9%) i korupcja (17% odpowiedzi wobec mniej niż 4% w regionie). Oligarchowie powiązani z politykami są w znacznym stopniu chronieni przed tymi problemami, a jednocześnie mogą utrudniać działanie konkurencji.

Sektor publiczny jest duży i nieefektywny. Jego udział to 25% w ogólnej liczbie zatrudnionych w 2016 r., co jest wynikiem wyższym niż w innych krajach regionu i obniża produktywność na wiele sposobów:

- zarządy państwowych firm kierują się przede wszystkim rachunkiem politycznym, a nie ekonomicznym, co obniża efektywność;
- państwowe firmy, nawet nieefektywne, nie upadają, bo korzystają z różnego rodzaju wsparcia (od subsydiów po ustawowe monopole), co uniemożliwia eliminację z rynku nieefektywnych firm;
- prywatne firmy obawiają się nierównych warunków konkurencji i nie wchodzi do sektorów zdominowanych przez państwowe firmy;
- zniekształcenia w sektorach zdominowanych przez państwowe firmy są odczuwalne także przez firmy działające w pozostałych sektorach, które korzystają z usług i produktów państwowych firm.

Mimo prób żaden duży podmiot państwowy nie został sprywatyzowany w ciągu ostatnich kilku lat.

Istotnym elementem niedokończonej transformacji jest brak reformy rolnej, która pozwoliłaby na obrót ziemią rolną i bardziej efektywne wykorzystanie zasobów w sektorze, w którym Ukraina ma przewagi konkurencyjne. Uchwalona reforma jednak dopiero wchodzi w życie i pełne jej rezultaty będą widoczne dopiero z czasem.

Ogromnym wyzwaniem rozwojowym Ukrainy jest korupcja, która na szeroką skalę zaburza procesy gospodarcze. Problemy z praworządnością i nadmierne regulacje stwarzają warunki do szukania drogi na skróty właśnie poprzez korupcję. Ukraina pozostaje w ogonie większości rankingów korupcji, np. zajmuje miejsce w 25. centylu w obszarze kontroli korupcji *World Governance Indicator*, poniżej średniej dla krajów o niższym średnim dochodzie (34. centyl) czy krajów Europy i Azji Środkowej (65. centyl). Powszechne uchylanie się od obowiązków podatkowych i niejasne kryteria przyznawania kredytów przez banki nie pozostają bez wpływu na stabilność makroekonomiczną. W takim otoczeniu rozwijają się silne grupy interesów i struktury oligarchiczne, co rodzi niebezpieczeństwo zawłaszczania instytucji państwa przez wąskie grupy uprzywilejowanych osób. Znacznie utrudnia to postępy w rozwiązywaniu kluczowych wyzwań Ukrainy.

Szara strefa obniża efektywność ukraińskiej gospodarki. Zjawisko to często jest rozpatrywane przede wszystkim w kontekście wyzwań fiskalnych (ubytek dochodów sektora finansów publicznych), jednak jest ono również bardzo poważnym zaburzeniem konkurencji. Bardziej produktywne podmioty mogą być wypierane z rynku przez mniej produktywne, ale mające nieuczciwą przewagę dzięki unikaniu podatków. Jednocześnie wraz ze wzrostem liczby podmiotów w szarej strefie koszt finansowania usług publicznych rozkłada się na mniejszą liczbę firm uczciwie płacących podatki. Wskutek tego stawki podatkowe są czwartym najczęściej wymienianym przez ukraińskie firmy wyzwaniem, a dla jednej ósmej z nich było to największe wyzwanie w 2019 r. Według różnych szacunków szara strefa

przed 24 lutego 2022 r. obejmowała nawet 40% gospodarki. W trakcie odbudowy gospodarki wyzwaniem będzie uniknięcie jej wzrostu w sytuacji, gdy priorytetem stanie się szybkie przywrócenie obrotu gospodarczego.

4.1.2. Wyzwanie 2: mało sprzyjające otoczenie biznesowe

Otoczenie biznesowe i efektywne działanie rynków mają istotne znaczenie dla wzrostu konkurencji i dzięki temu – dla wzrostu produktywności. Współczesny wzrost gospodarczy zawdzięczamy działaniu mechanizmów rynkowych – dzięki mechanizmowi cenowemu firmy widzą zmieniające się potrzeby konsumentów i odpowiednio dostosowują swoją produkcję. By mechanizm ten działał i jednocześnie zapewniał, że konkurencję wygrywają najbardziej wydajne firmy, potrzebne jest właściwe otoczenie biznesowe, bez nadmiernych regulacji zaburzających jego działanie.

Firmy w Ukrainie podlegają nadmiernym regulacjom i arbitralnym decyzjom urzędników. Jedna czwarta firm w 2019 r. wskazywała na kwestię pozwoleń i licencji jako duże wyzwanie (regionalna średnia to niewiele ponad 10%), a prawie 30% wskazywało na problemy z administracją podatkową (regionalna średnia to niecałe 16% [World Bank, 2019a]). Wyniki takie są zgodne z rankingiem *Paying Taxes* [World Bank, 2019b], który wskazuje na dużą czasochłonność przepisów podatkowych w Ukrainie. Problemy dodatkowo pogłębia kwestia niedokończonej transformacji gospodarczej i problemów z praworządnością, rzutujących na warunki prowadzenia działalności gospodarczej.

4.1.3. Wyzwanie 3: Negatywne efekty zewnętrzne

Efektywność wykorzystania zasobów wykracza poza kwestie czysto gospodarcze. W czasach przed rewolucją przemysłową wzrost gospodarczy był przede wszystkim ekstensywny – większa produkcja wymagała większej liczby pracujących, zasobów ziemi i ilości surowców. Nie pozwalało to na istotny wzrost dobrobytu, czyli produkcji na pracującego, a także wiązało się z rosnącym obciążeniem środowiska.

Współczesny wzrost gospodarczy napędzany przez coraz bardziej produktywne wykorzystanie dostępnych zasobów pozwala na wzrost produkcji na pracującego przy jednoczesnym zmniejszeniu tego obciążenia. Zjawisko to jest szczególnie widoczne w najbardziej zamożnych gospodarkach, w których dalszy wzrost gospodarczy nie wymaga większego zużycia surowców czy ziemi. Dobrym przykładem może tu być Polska, której gospodarka od 1989 r. urosła ponad 2,5-krotnie przy

niemal niezmiennym zatrudnieniu i spadających emisjach CO₂ [Łaszek, Falkowska, 2021].

Zmniejszenie śladu środowiskowego działalności gospodarczej wymaga odpowiednich bodźców. Dobrze zdefiniowane prawo własności i efektywny mechanizm rynkowy same z siebie tworzą bodźce do redukcji części szkodliwych zachowań. Jeśli np. ceny paliwa są rynkowe, to działająca w warunkach konkurencji firma ma bodźce, by nie spalać niepotrzebnie paliwa i tym samym zmniejszać swoje koszty z korzyścią dla gospodarki i środowiska. To usunięcie tego typu marnotrawstwa było jednym z głównych powodów poprawy stanu środowiska w krajach takich jak Polska.

Bardziej skomplikowanym wyzwaniem jest natomiast wpływ na otoczenie: nawet jeśli firma ma bodźce finansowe do oszczędnego gospodarowania paliwem, to w jej decyzji o wyborze źródeł energii w niewystarczającym stopniu mogą być uwzględniane np. koszty zdrowotne związane ze smogiem. Obecnie w ekonomii najbardziej palącym tematem jest właściwa cena emisji gazów cieplarnianych i to, jakimi kosztami emisja tych gazów obarcza przyszłe pokolenia. Nie można zapominać o bardziej podstawowych problemach, jak zatrucie wód czy niszczenie gleby.

4.1.4. Co zrobić, by praca i kapitał były efektywniej zagospodarowane?

Rekomendacje

Rząd:

- **praworządność** – zapewnienie właściwej ochrony prawa własności wymaga przewidywalnych ram prawnych, sprawnych i niezależnych sądów oraz ograniczenia korupcji; z jednej strony pozwoli to na ograniczenie wpływu oligarchów na gospodarkę, a z drugiej – sprawi, że firmy będą wygrywały dzięki swojej efektywności, a nie powiązaniom z politykami;
- **prywatyzacja** – prywatny właściciel, kierując się własnym interesem, dba o rozwój firmy, a nie o kalkulacje polityczne, co prowadzi do wzrostu produktywności firm; jednocześnie w przypadku prywatnych firm ewentualne błędy mogą prowadzić do ich bankructwa, które sprawi, że ich miejsce – z korzyścią dla gospodarki – zajmą wydajniejsze podmioty; państwowe firmy nie są poddawane tej presji i mogą liczyć na wsparcie państwowe ze szkodą dla konsumentów oraz podatników;
- **deoligarchizacja** – praworządność, ograniczenie korupcji i prywatyzacja powinny zwiększyć zakres konkurencji w gospodarce, jednak biorąc pod uwagę silną pozycję wyjściową oligarchów, mogą być niewystarczające, dlatego istotna jest także silna pozycja urzędu antymonopolowego; w ograniczeniu korupcji dodatek

kowo mogłoby pomóc dołączenie do europejskiej prokuratury, które zmniejszy ryzyko korupcji przy przetargach publicznych;

- **poprawa transparentności publicznych rejestrów** – rozpoczęte reformy dotyczące publicznych rejestrów (przede wszystkim ziemi) muszą być kontynuowane;
- **dalsze otwieranie rynku krajowego** – otwarcie na handel międzynarodowy daje podwójną korzyść: po pierwsze zwiększa konkurencję na krajowym rynku, wypychając z niego nieefektywne firmy, po drugie pozwala efektywnym przedsiębiorstwom na ekspansję zagraniczną i dalszy rozwój; integracja Ukrainy z jednolitym rynkiem już postępuje, ale wszelkie dalsze działania w tym kierunku są pożądane;
- **odchodzenie od cen regulowanych z zapewnieniem ochrony dla najsłabszych** – ograniczenie działania mechanizmów cenowych osłabia bodźce do oszczędnego gospodarowania ograniczonymi zasobami, dlatego właściwym kierunkiem jest liberalizacja cen w połączeniu z zapewnieniem ochrony dla najsłabszych; dobrze skalibrowane transfery pieniężne sprawiają, że sytuacja najsłabszych się nie pogorszy, natomiast uwolnione ceny będą bodźcem do bardziej racjonalnego zużycia, przede wszystkim w kontekście energii;
- **pełne opomiarowanie zużycia energii** – odchodzenie od cen regulowanych nie przyniesie zamierzonego efektu bez pełnego pomiaru tego, kto ją zużywa; dopiero gdy zużycie będzie wprost powiązane z konkretnym klientem, w pełni zadziałają bodźce do efektywnego gospodarowania;
- **redukcja obciążeń administracyjnych** – jest to hasło postulowane przez niemal wszystkie rządy na świecie, jednak w przypadku Ukrainy potencjał do redukcji obciążeń wydaje się relatywnie duży; należy podkreślić postęp, jaki dokonuje się w obecnych, ekstremalnych warunkach, coraz więcej aktywności jest bowiem przenoszonych online dzięki aplikacji DIIA; wciąż jednak wiele pozostaje do zrobienia, np. według informacji podawanych przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Przedsiębiorców Polskich w Ukrainie obecne prawo ukraińskie w niektórych częściach pozostawia bez odpowiedzi kwestie wymogów formalnych do przygotowywanych i składanych dokumentów przy zakładaniu działalności gospodarczej; te możliwe nieścisłości mogą spowodować komplikacje nie tylko w procedurach rejestracji, lecz także przy przyszłej działalności [Międzynarodowe Stowarzyszenie Przedsiębiorców Polskich w Ukrainie, 2022].
- **opodatkowanie efektów zewnętrznych** – aby firmy w pełni brały pod uwagę swój wpływ na środowisko w decyzjach biznesowych, potencjalne koszty muszą mieć wymiar finansowy; najbardziej oczywistym elementem jest opodatkowanie emisji gazów cieplarnianych (bądź objęcie ich systemem na wzór ETS), jednak problemy może rodzić też niezrównoważone wykorzystania gruntów

czy wód; w przypadku emisji gazów cieplarnianych wyzwaniem jest szczególnie istotne w świetle działań UE i planowanego wprowadzenia granicznego podatku węglowego (CBAM); jednocześnie opodatkowanie efektów zewnętrznych może stanowić źródło finansowania reform i np. obniżenia opodatkowania pracy.

Biznes:

- **integracja z europejskimi łańcuchami dostaw** – konieczne jest dostosowanie do wymogów unijnych oraz równanie do najlepszych standardów w ramach współpracy B2B oraz dostaw B2C (np. certyfikaty czy redukcja śladu węglowego);
- **raportowanie pełnego wpływu środowiskowego** – oprócz śladu węglowego firmy dobrowolnie powinny dążyć do raportowania swojego oddziaływania na środowisko, co z jednej strony ułatwi wchodzenie na rynek unijny, a z drugiej – będzie budować świadomość konsumentów na rynku krajowym.

Spółeczeństwo obywatelskie:

- **wspieranie transparentności reform** – właściwie prowadzone konsultacje publiczne wymagają zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego;
- **kampanie informacyjne pokazujące korzyści z proponowanych reform** – większość rekomendacji dotyczących pro wzrostowych reform jest znana od lat, jednak istniejące grupy interesu skutecznie je blokowały, demonizując ich potencjalne skutki; rzetelne kampanie informacyjne pokazujące uczciwie koszty i korzyści proponowanych zmian mogą zmniejszyć opór wobec reform, którym sprzyjać będzie dodatkowo wyjątkowy czas związany z odbudową kraju.

Unia Europejska:

- **wsparcie działań na rzecz pełnej integracji ze wspólnym rynkiem** – poza kwestiami regulacyjnymi (procedury graniczne, uznawanie standardów, badań itp.) wymaga to też dalszych inwestycji w infrastrukturę graniczną;
- **wsparcie DG Competition** – deoligarchizacja gospodarki wymaga silnego i niezależnego urzędu antymonopolowego; objęcie ukraińskiego rynku regulacjami konkurencji obowiązującymi w UE z jednej strony przyspieszy integrację gospodarczą, z drugiej strony zapewni profesjonalne i niezależne oceny dotyczące konkurencji na poszczególnych rynkach.
- **wsparcie techniczne procesu tworzenia prawa** – dostarczenie niezależnych ocen skutków regulacji (RIA) może dać dodatkowe argumenty dla reformatorów w dyskusjach z obrońcami *status quo*.

4.2. Zatrudnienie

Wzrost liczby pracujących może podnieść PKB Ukrainy nawet o 10–15%. Odsetek pracujących zależy zarówno od odsetka osób w wieku produkcyjnym, jak i od stopy zatrudnienia w tej grupie wiekowej. Choć na świecie obecnie coraz więcej osób po 64., a nawet 70. roku życia dalej pracuje, to jednak najwięcej osób pracujących jest w grupie wiekowej 15–64 lata. Ponieważ odsetek osób w tej grupie nie odróżnia na razie Ukrainy w znaczący sposób od państw UE (choć wraz ze starzeniem się społeczeństwa i migracjami może się to zmieniać – patrz: wyzwanie 1: demografia i migracje), koncentrujemy się na aktywności zawodowej w grupie osób 15–64 (wyzwanie 2). Jednocześnie trzeba mieć świadomość, że wraz ze wzrostem stopy zatrudnienia prawdopodobnie będzie spadała przeciętna liczba godzin przypadających na jednego pracownika – część osób wchodzących na rynek pracy będzie pracowała na niepełny etat, co obniży średnią dla całej gospodarki. Niemniej per saldo i tak będzie oznaczało to wzrost nakładów pracy i tym samym wyższe PKB. Wyzwania demograficzne i stopa zatrudnienia są powiązane z wyzwaniem 3: jakością usług publicznych.

4.2.1. Wyzwanie 1: demografia i migracje

Ukraina stoi w obliczu poważnych wyzwań demograficznych, które mogą istotnie ograniczyć jej potencjał rozwojowy. Prognozuje się, że udział populacji w wieku produkcyjnym spadnie z obecnego poziomu 67% w 2020 r. do ok. 57% w perspektywie następnych 30 lat (mediana projekcji *UN World Population Prospects*, 2022). Jednocześnie obciążenie demograficzne osobami 65+ wzrośnie ponad dwukrotnie (do ponad 50% w 2050 r.), co przy obecnym, niewystarczająco rozwiniętym systemie opieki długoterminowej będzie jeszcze bardziej ograniczać dostępność siły roboczej. Problem jest dodatkowo pogłębiany przez migrację osób młodszych. W pewnym stopniu przy odpowiedniej polityce migracyjnej pomoc może dopływać pracowników spoza Ukrainy. Jednak ograniczenie migracji rodzimych pracowników i przyciągnięcie pracowników z innych krajów będzie możliwe tylko przy poprawie warunków życia w Ukrainie, co z kolei będzie zależało od siły i stabilności wzrostu gospodarczego.

Liczba ludności w Ukrainie kurczy się od lat. Już przed rosyjską agresją i wybuchem wojny Ukraina borykała się ze znaczną emigracją, a liczba jej mieszkańców w ostatnich dekadach stale malała. Populacja Ukrainy zmniejszyła się z 52 mln w 1993 r. [Bank Światowy, 2022], do 37 mln w 2020 r. [Mazurenko, 2020]. Między latami 2010 a 2019 prawie 4 mln osób wyemigrowały [Kozak, 2020]. Zmia-

ny te znalazły odziedziczenie w strukturze demograficznej. Stale rosła mediana wieku, czyli ubywało ludzi młodych i w wieku produkcyjnym, którzy znacząco wpływają na możliwości rozwoju gospodarczego. Od wybuchu wojny Ukrainę opuściło dodatkowe 7,5 mln osób [Wysoki komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców, 2022].

Powroty z migracji i wzrost gospodarczy są wzajemnie powiązane. Poziom dochodów to jedna z głównych przyczyn migracji (co wynika również z doświadczeń polskich [Boulhol, 2014]), a czynnik ten był już istotnym powodem migracji Ukraińców jeszcze przed wojną. W 2020 r. 54% spośród Ukraińców legalnie mieszkających i pracujących w UE wystąpiło o pozwolenie na pobyt z powodu zarobkowego [Eurostat, 2023]. Gdy wraz z rosnącym PKB w Ukrainie zaczną się powroty, mogą one dodatkowo wzmocnić gospodarkę. Powrót migrantów prowadzi do transferu umiejętności i technologii, a także do zwiększenia inwestycji na lokalnych rynkach. Ponadto może przyczynić się do przywrócenia równowagi demograficznej, która została zakłócona przez emigrację rzeszy młodych ludzi. Jednak powrót emigrantów do ojczyzny będzie miał pozytywny wpływ na rozwój tylko wtedy, gdy w kraju macierzystym będzie funkcjonować odpowiednie środowisko społeczno-ekonomiczne. Co więcej, ewentualna repatriacja zostanie zainicjowana przez pierwszą falę powracających, która następnie wyśle sygnał do innych. W zależności od ich doświadczeń strumień repatriantów może się zwiększyć lub zmniejszyć.

Bezpieczeństwo jest obecnie kluczowym warunkiem powrotu uchodźców. Powrót do ojczyzny po migracji różni się w zależności od tego, czy początkowa emigracja była dobrowolna, jak przed wojną w Ukrainie, czy też przymusowa, spowodowana np. wojną. Obecnie Ukraińcy stwierdzają, że najważniejszym czynnikiem decydującym o powrocie do kraju będzie dla nich bezpieczeństwo [Ryabchuk, 2023]. Istotne będą również warunki ekonomiczne sprzyjające reintegracji. Od wybuchu wojny zniknęło 30% wszystkich miejsc pracy w Ukrainie [International Labour Organization, 2022]. Kolejnym ważnym czynnikiem zachęcającym do repatriacji jest więc zapewnienie stabilnych i dobrze płatnych miejsc pracy oraz przystępnych cenowo mieszkań [Odarchenko, 2022]. Kluczowe do zachęcenia do repatriacji po wysiedleniu są też takie czynniki, jak odbudowa domów, przywrócenie mienia, które zajęli inni, oraz zapewnienie rekompensaty za straty materialne poniesione podczas wojny [Unruh, Williams, 2013].

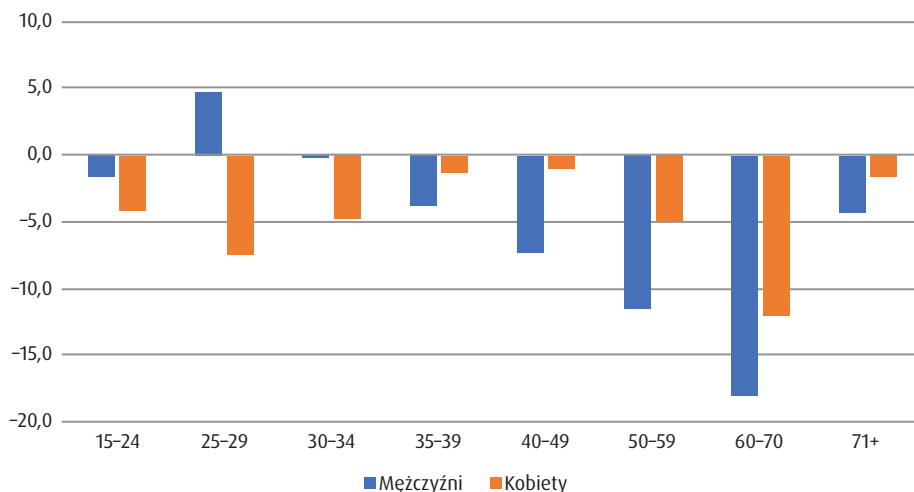
Trzeba zachęcać uchodźców do powrotu. Strategie interwencji publicznej lub pozarządowej przed powrotem lub po przyjeździe są również ważne dla zachęcenia do repatriacji [Arowolo, 2002]. Obejmują one doradztwo finansowe i inwestycyjne dla tych, którzy chcą rozpocząć działalność gospodarczą lub kupić nieruchomość. Istotne jest też dostarczanie informacji o uznawaniu kwalifikacji i umiejętności

zdobytych za granicą w celu wejścia na rynek pracy. Należy również zapewnić infrastrukturę dla dzieci, aby mogły wejść do systemu szkolnego w swoim ojczystym kraju. Na podstawie wcześniejszych konfliktów Agencja ONZ ds. Uchodźców zwraca uwagę, że aby zachęcić do repatriacji, należy zaplanować szeroką kampanię informacyjną, pozwalającą na rozpowszechnienie wśród osób rozważających powrót wiedzy o dostępnej pomocy [UNHCR, 2004].

4.2.2. Wyzwanie 2: niska stopa zatrudnienia

Potencjał ukraińskich pracowników nie jest w pełni wykorzystywany. Wskaźniki rynku pracy były relatywnie słabe jeszcze przed 24 lutego. Stopa zatrudnienia w Ukrainie jest niższa niż w UE. Szczególnie duża różnica dotyczy osób starszych, co może wiązać się z ich niedostatecznymi kwalifikacjami jako pracowników i co będzie stawało się rosnącym problemem w obliczu starzenia się społeczeństwa. Za niską stopą zatrudnienia stoi zarówno wyższe bezrobocie (problem kwalifikacji pracowników niekorespondujących z potrzebami pracodawców), jak i niższa aktywność zawodowa. Wyzwania te potęguje migracja młodszych i bardziej wykwalifikowanych pracowników, co prowadzi jednocześnie do presji płacowej w gospodarce.

Rysunek 10. Luka w stopie zatrudnienia UA-UE27

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Labour force of Ukraine 2019*, State Statistics Service of Ukraine, 2021.

Problemy rynku pracy mają odzwierciedlenie w wyzwaniach dla finansów publicznych. Problemy rynku pracy potęgowane są także przez nadmierne korzy-

stanie z systemu emerytalnego i systemu opieki społecznej jako źródeł dochodu w przypadku najgorzej zarabiających grup (dolne 40% rozkładu dochodów) [Bank Światowy, 2017]. Dodatkowym wyzwaniem jest rozbudowana szara strefa, która obejmuje według szacunków 40% gospodarki [Polece et al., 2022].

4.2.3. Wyzwanie 3: niska dostępność i jakość usług publicznych

Niskiej jakości usługi publiczne są barierą dla wzrostu zatrudnienia. Sytuacja na rynku pracy wynika również z niskiej jakości usług publicznych, które nie odpowiadają istniejącym potrzebom i są nieefektywne. Dotyczy to szczególnie najgorzej zarabiających 40% pracujących. W konsekwencji zwiększa to nierównowagę makroekonomiczną, a także ogranicza przestrzeń fiskalną potrzebną do zwiększenia bardziej pro wzrostowych inwestycji publicznych. Wyzwania dotyczą wielu obszarów w ramach opieki zdrowotnej, edukacji i pomocy społecznej.

- Problemem systemu opieki zdrowotnej jest wąski zakres i niska jakość usług, co w przypadku osób w wieku produkcyjnym może oznaczać niższą produktywność lub nawet dezaktywizację. Nakłady publiczne na opiekę zdrowotną są nie tylko bardzo niskie, lecz także nieefektywnie wydawane (zbyt duży nacisk na drogą opiekę szpitalną kosztem bardziej potrzebnych przychodni [Miklos, 2019]). Zmian wymaga również model opieki długoterminowej, który przy obecnych wyzwaniach i perspektywach demograficznych jest niewystarczający i odbija się negatywnie na aktywności zawodowej, szczególnie w przypadku kobiet.
- Wydatki związane z systemem edukacji są wysokie, ale nieefektywne (przerost sieci szkół, zatrudnienia, niskie pensum). Na papierze liczba lat edukacji na osobę w Ukrainie sugeruje wysoki poziom kapitału ludzkiego. Jednak wyniki porównywalnych testów, np. PISA, pokazują, że kraj wypadła gorzej od średniej OECD, choć mogą one jeszcze nie uwzględniać wpływu ostatnich reform. W przypadku edukacji wyższej dodatkowym wyzwaniem jest korupcja, podważająca jakość dyplomów. Przekłada się to na kwalifikacje i jakość kapitału ludzkiego. Istniejące problemy zostały dodatkowo pogłębione przez pandemię COVID-19 oraz wybuch wojny na pełną skalę, co przerwało naukę milionów uczniów.
- W ramach opieki społecznej mamy do czynienia z całym rozbudowanym systemem świadczeń, które często są nieefektywnie dystrybuowane i trafiają również do grup o wysokich dochodach, co generuje niepotrzebny koszt dla finansów publicznych.

4.2.4. Co zrobić, by więcej osób pracowało? Rekomendacje

Rząd:

Najważniejszym wyzwaniem jest efektywne wykorzystanie ograniczonej przestrzeni fiskalnej. Znaczna część proponowanych działań (np. poprawa jakości ochrony zdrowia czy dalsze obniżenie opodatkowania pracy) wiąże się z istotnym obciążeniem dla finansów publicznych. Dlatego warunkiem koniecznym powodzenia reform jest stworzenie przestrzeni fiskalnej poprzez zwiększenie efektywności istniejących wydatków (np. ograniczenie transferów społecznych trafiających do bogatszych gospodarstw domowych, ograniczenie przerostów zatrudnienia w sektorze publicznym czy podnoszenie wieku emerytalnego). Proponowane rozwiązania to:

- **kontynuacja reform emerytalnych w celu podniesienia efektywnego wieku emerytalnego** – podniesiono już wiek emerytalny kobiet do 60 lat, obecnie podnoszone są wymogi do uzyskania emerytury, a nie sam wiek emerytalny; zmianom musi towarzyszyć poprawa opieki zdrowotnej, by dłuższa aktywność zawodowa była powiązana z dłuższym trwaniem życia w zdrowiu;
- **poprawa jakości ochrony zdrowia, ze szczególnym naciskiem na osoby pracujące** – schorowane osoby są mniej produktywne, a nawet wychodzą z rynku pracy; poza dodatkowym finansowaniem ważna będzie poprawa bodźców dla placówek medycznych, tak by możliwie efektywnie wykorzystać dostępne zasoby; należy unikać np. tworzenia zachęt finansowych do przedłużania ponad potrzebę pobytu pacjentów w szpitalach;
- **odbudowa i rozbudowa instytucji opieki nad osobami starszymi** – w obliczu obecnej sytuacji demograficznej część osób może odchodzić z rynku pracy, by opiekować się rodzicami, a problem ten będzie narastał wraz ze starzeniem się społeczeństwa;
- **przeгляд świadczeń socjalnych i poprawa ich efektywności** – świadczenia muszą trafiać do najbardziej potrzebujących; drastyczne wydarzenia ostatnich miesięcy mogły zmienić proporcje, jednak jeszcze w 2016 r. Bank Światowy szacował, że większa część świadczeń socjalnych (przekraczających 20% PKB) trafia do bardziej zamożnych 60% społeczeństwa;
- **zwiększenie efektywności wydatków na edukację** – choć obecnie wojna, a przedtem takie kwestie jak niestabilność polityczna czy korupcja stanowiły większe wyzwanie dla firm, to wraz z odbudową Ukrainy kolejnym problemem może stać się dostępność odpowiednich kadr i w tym kierunku z wyprzedzeniem należy reformować system edukacji;

- **analiza efektywności aktywnych polityk rynku pracy** – potencjalnym rozwiązaniem jest digitalizacja pośrednictwa pracy; kwestia ta będzie szczególnie istotna przy odbudowie kraju, ponieważ zniszczenia wojenne oraz migracje wymuszają szukanie nowej pracy przez znaczną część pracowników;
- **obniżenie opodatkowania pracy** – reformy w tym kierunku były już wprowadzane, należy jednak pamiętać, że w obliczu starzenia się społeczeństwa, strat wojennych i migracji praca staje się zasobem coraz rzadszym w Ukrainie; w tej sytuacji reformy powinny dążyć do dalszego obniżenia opodatkowania pracy, co jednocześnie może pomóc ograniczyć szarą strefę;
- **inne działania na rzecz zmniejszenia szarej strefy** – mniejsza szara strefa to poza wyższymi wpływami podatkowymi także stabilniejsze perspektywy rozwoju firm oraz lepsze warunki pracy dla pracowników. Poza poprawą bodźców (np. niższe opodatkowanie pracy) ważne mogą być także tzw. miękkie działania, np. budowa moralności płatniczej;
- **polityka migracyjna** – choć obecnie Ukraina nie jest atrakcyjnym krajem dla migrantów, to wraz z odbudową i odbiciem gospodarki może się nim stać, dlatego ważne jest, by zbędne regulacje albo wrogie nastawienie lokalnych społeczności (fałszywy mit migranta zabierającego pracę) nie stały się potencjalną barierą;
- **kampanie informacyjne i pomoc dla osób powracających po wojnie.**

Biznes:

- **polityki sprzyjające zatrudnieniu osób biernych i bezrobotnych** – bez zmian firmy będą musiały konkurować o kurczącą się pulę pracowników; konieczne są więc działania nastawione na aktywizację zawodową, a odpowiednie zarządzanie tak pozyskanymi pracownikami zmniejszy problem niedoboru; firmy powinny oferować elastyczny czas pracy, a także wdrożyć mechanizmy przeciwdziałające dyskryminacji;
- **inwestycje w pracowników** – ostatnie dostępne analizy Banku Światowego wskazują, że ukraińskie firmy wyjątkowo rzadko szkoliły swoich pracowników – taką możliwość wskazywało mniej niż 25% ukraińskich firm wobec regionalnej średniej na poziomie 36%.

Społeczeństwo obywatelskie:

- **programy aktywizacji zawodowej** – organizacje pozarządowe w niektórych przypadkach mogą być efektywniejsze w docieraniu do wykluczonych grup;
- **współdziałanie w tworzeniu infrastruktury opiekuńczej** (dla dzieci, osób starszych) – biorąc pod uwagę ograniczenia budżetowe i organizacyjne w tym obszarze, potrzebne będą działania także innych podmiotów niż sektor publiczny;
- **pilnowanie transparentności reform** – oświata i ochrona zdrowia są obszarami podatnymi na korupcję; instytucje publiczne powinny dbać o transparentność

procesów w obu tych sektorach, jednak bez obywatelskiego nadzoru będą miały ku temu słabe bodźce;

- **kampanie informacyjne i pomoc dla osób powracających po wojnie.**

UE:

- **silniejsze włączenie Ukrainy w europejskiej programy edukacyjne** – sukces reform edukacyjnych będzie zależał od zmian na poziomie krajowym; pomocne może być jednak silniejsze włączenie Ukrainy w europejskiej ramy edukacyjne – od zasad uznawania dyplomów po udział w wymianach naukowych czy programach, takich jak Socrates i Erasmus;
- **wsparcie ochrony zdrowia** – niemożliwe jest trwałe finansowanie sektora z zewnętrznych źródeł; punktowe wsparcie odbudowy systemu opieki czy leczenia ofiar wojny może jednak zmniejszyć obecne przeciążenie, co ułatwi reformy mające doprowadzić ochronę zdrowia do docelowego stanu równowagi finansowej.

4.3. Inwestycje

Od światowego kryzysu finansowego stopa inwestycji w Ukrainie pozostaje **względnie niska**. Dla porównania tylko w 2016 r. była ona wyższa niż w Polsce¹¹. Jednocześnie przy niskim poziomie charakteryzowała się ona negatywnym trendem. Po 2016 r., kiedy odbudowa spadków inwestycji związanych z wydarzeniami z 2014 r. pozwoliła na osiągnięcie najwyższego względnego poziomu od 2008 r., nastąpił silny spadek do nawet tylko 9% w 2020 r. W 2021 r. nastąpił wzrost, jednak 14% PKB oznaczało niższą stopę niż przed pandemią (15% w 2019 r).

Trend najprawdopodobniej wynika ze spadku inwestycji publicznych. Napływ netto bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) po załamaniu w latach 2013–2015¹² ustabilizował się w przedziale 3,8–4,4% PKB, za wyjątkiem lat 2020 i 2022, kiedy – odpowiednio – w związku z pandemią i początkiem otwartej wojny z Rosją spadły one niemal do zera¹³. Dane Narodowego Banku Ukrainy z 2021 r. wskazują, że w Ukrainie inwestowały przede wszystkim podmioty z UE (74,4% wartości BIZ). Za ok. 14% odpowiadały USA i Szwajcaria. Dane te należy jednak traktować z ostrożnością: za ponad 56% wartości odpowiadały cztery kraje¹⁴, które najprawdopodobniej w znacznym stopniu służyły jako kraje pośrednie dla kapitału m.in. ze

¹¹ 22% do 20% PKB w Polsce, dane Banku Światowego.

¹² Do nawet ujemnego poziomu w 2015 r., dane Banku Światowego.

¹³ 0,2–0,3% PKB.

¹⁴ Cypr (22,9%), Holandia (19,6%), Szwajcaria (9,5%) i Luksemburg (4,4%).

względów podatkowych, w związku z czym trudno dobrze oszacować realny udział kapitału rosyjskiego w inwestycjach w Ukrainie, a także to, jaka część inwestycji zagranicznych to w rzeczywistości inwestycje obywateli Ukrainy.

Bez inwestycji trudno podnieść potencjał gospodarczy. Choć głównym źródłem różnic w poziomie rozwoju krajów jest produktywność, to w liczbach absolutnych bogate kraje charakteryzują się znacznie większym zasobem kapitału od krajów biedniejszych. Niekoniecznie musi to jednak oznaczać wyższą relację kapitału do PKB – kraje bogatsze mają wielokrotnie większą liczbę maszyn i urządzeń, ale wielkość produkcji jest jeszcze większa. Nie zmienia to faktu, że bez nowoczesnych maszyn i urządzeń trudno o wzrost produkcji. Co więcej, istotnym problemem metodologicznym jest odróżnienie zmieniającej się jakości kapitału (np. wydajniejsze komputery) od wzrostu łącznej produktywności TFP.

Zasoby kapitału ukraińskiej gospodarki są duże tylko na papierze. Międzynarodowe dane porównawcze, takie jak *PENN World Table*, sugerują, że ilość kapitału w ukraińskiej gospodarce jest bardzo duża w relacji do produkcji, jednak prawdopodobnie są to tylko pozory (patrz ramka 2). Metody szacowania zasobów kapitału w gospodarce na podstawie stopy inwestycji są niedoskonałe, szczególnie w przypadku gospodarek centralnie sterowanych. Szacunki na podstawie stopy inwestycji mogą zawyżać zasób kapitału odziedziczony po ZSRR, a niski wzrost PKB w ciągu ostatnich 30 lat sprawia, że otrzymana relacja kapitału do PKB w Ukrainie jest wyjątkowo wysoka. Przeszacowany zasób kapitału może nieznacznie zawyżać skalę wyzwań związanych z produktywnością ukraińskiej gospodarki, dlatego mówiąc o inwestycjach, warto myśleć od razu o ich efektywności.

Jeszcze przed wybuchem wojny Ukraina eksploatowała infrastrukturę z czasów ZSRR i wymagała istotnych inwestycji w celu modernizacji. Skutkowało to długim okresem niskich inwestycji w infrastrukturę oraz niskim poziomem rozwoju sektora budownictwa przed wojną. Jego udział w wartości dodanej [UNECE, 2023]¹⁵ w 2021 r. wyniósł ok. 3,2%. Dla porównania w Polsce było to 6,9%, w Niemczech – 5,5%. W Europie tylko Irlandia i Grecja miały niższy udział budownictwa w wartości dodanej, a dla większości państw wartość ta przekraczała 5%. Częściowo wynikało to ze względnie niskiego zatrudnienia: w 2021 r. w budownictwie w Ukrainie zatrudnionych było mniej niż 700 tys. osób, dla porównania w podobnej ludnościowo Polsce był to ponad 1 mln. Jednak za istotną część różnicy odpowiada niska produktywność sektora.

¹⁵ Dane odnoszą się do wartości dodanej, która ze względu na podatki i subsydia nie jest dokładnie tym samym co PKB. Przykładowo w Polsce w 2021 r. wyniosła 87% PKB, przez co budownictwo wyniosło 6% PKB.

Na potrzebę modernizacji infrastruktury nakłada się kwestia odbudowy zniszczeń w wyniku wojny. Bank Światowy po roku działań wojennych szacował same koszty zastąpienia¹⁶ zniszczonej infrastruktury w Ukrainie na ponad 135 mld USD [Bank Światowy, Rząd Ukrainy, Unia Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych, 2023]¹⁷, a uwzględniając pozostałe koszty związane z wojną, całkowity koszt odbudowy na 411 mld USD [Bank Światowy, Rząd Ukrainy, Unia Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych, 2023]. Dla porównania całkowite PKB Ukrainy w 2021 r. wyniosło ok. 200 mld USD [Bank Światowy, 2021]. Jednocześnie podana wartość całkowitych zniszczeń może być niedoszacowana m.in. ze względu na ograniczone dane z terenów okupowanych.

Ukraina potrzebuje większych inwestycji. Dotyczy to inwestycji publicznych zmierzających do zapewnienia niezbędnej infrastruktury, a także inwestycji sektora prywatnego, pozwalających na wzrost produktywności firm. Potrzeby inwestycyjne gospodarki ukraińskiej są znaczne (wyzwanie 1), ale brak bezpieczeństwa inwestycji (wyzwanie 2) oraz dostępność niezbędnego finansowania (wyzwanie 3) utrudniają procesy inwestycyjne. Problemem jest mało sprzyjające otoczenie biznesowe, brak reform rozbudowanego sektora przedsiębiorstw publicznych oraz korupcja, która pozostaje istotnym utrudnieniem.

Odbudowa po wojnie jest szansą na efektywniejsze inwestycje. Wcześniej istniejące problemy zostały dodatkowo spotęgowane skalą działań wojennych po 24 lutego. Rosyjska agresja doprowadziła do strat idących w setki miliardów dolarów, które wciąż rosną. Odbudowa infrastruktury, fabryk, mieszkań i budynków użyteczności publicznej paradoksalnie może stać się okazją do modernizacji gospodarki.

4.3.1. Wyzwanie 1: bezpieczeństwo inwestycji

Wojna stwarza fizyczne zagrożenie dla inwestycji. Rosyjska agresja na Ukrainę oznacza najbardziej fizyczne ryzyko dla inwestycji – mogą zostać zniszczone w wyniku działań wojennych. Dlatego wygrana wojna i zapewnienie bezpieczeństwa granic będą fundamentalne dla zapewnienia bezpieczeństwa inwestycji w przyszłości.

Najważniejsza jest ochrona prawa własności. Podobnie jak w przypadku wyzwań związanych z produktywnością niestabilność polityczna jest najczęściej wskazywaną barierą rozwoju ukraińskich firm. Wiąże się to z wyzwaniami wokół

¹⁶ Koszt wybudowania nowej na miejsce zniszczonej. Jest to więcej niż wartość zniszczonej infrastruktury, gdyż nie uwzględnia stanu technicznego infrastruktury przed wojną.

¹⁷ Dla porównania całkowite PKB Ukrainy w 2021 r. wyniosło ok. 200 mld USD

szeroko rozumianej praworządności: stabilności i przewidywalności prawa, sprawnych i niezależnych sądów, ochrony prawa własności. Jeszcze przed wybuchem wojny ryzyko zmieniających się przepisów prawnych czy wrogich przejęć (tzw. zajazdów) sprawiały, że inwestowanie w Ukrainie wiązało się z dużym ryzykiem.

Bezpieczeństwo inwestycji wymaga stabilnych warunków makroekonomicznych. Nierównowagi makroekonomiczne (przejawiające się wysoką inflacją i/lub wysokim deficytem rachunku obrotów bieżących) sprawiają, że gospodarki stają się wrażliwe na kryzysy i szoki gospodarcze. W niestabilnym otoczeniu makroekonomicznym oraz przy niesprzyjającym otoczeniu biznesowym i niepewnym otoczeniu prawnym trudno o znaczny wzrost inwestycji prywatnych i zagranicznych, których potrzebuje ukraińska gospodarka.

Nierównowagi te często narastają pod wpływem słabości strukturalnych gospodarek. Podobnie było w przypadku kryzysu w Ukrainie (2014–2015): wiele istniejących słabości, takich jak niespójna polityka makroekonomiczna, niepełna transformacja systemowa i słabe fundamenty gospodarcze, w połączeniu z szokiem cenowym na rynku surowców, nielegalną aneksją Krymu i wojną we wschodniej części kraju doprowadziły do gospodarczej i finansowej zapaści (spadek PKB o ok. 25% w drugiej połowie 2014 r. i pierwszej połowie 2015 r.). Program stabilizacyjny i wsparcie Międzynarodowego Funduszu Walutowego [2017] zostały powiązane z wieloma ważnymi reformami strukturalnymi (np. walką z korupcją oraz reformą rynku ziemi i finansów publicznych, a także prywatyzacją przedsiębiorstw państwowych).

4.3.2. Wyzwanie 2: odbudowa miejscowości

Odbudowa miejscowości w regionach konfliktu będzie kluczowa dla odbudowy powojennej gospodarki Ukrainy. Wojna w Ukrainie toczy się na terenach o istotnej liczbowo populacji i wiąże się również z walkami miejskimi. Z tej przyczyny zniszczenia fizyczne dotknęły przede wszystkim infrastrukturę cywilną. Szacunki strat w zniszczonych budynkach mieszkalnych po roku działań zbrojnych wynoszą ok. 50–55 mld USD wartości odtworzeniowej. Uwzględniając dodatkowe koszty dla sektora, m.in. potrzebę usunięcia gruzu, ale też koszty finansowe w czynszu czy stratach podatkowych, całkowite straty branży mieszkaniowej szacowane są na ok. 69 mld USD [Bank Światowy, Rząd Ukrainy, Unia Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych, 2023]. Główne areny wojny, czyli obwoody: chersoński, zaporoski, doniecki, ługański i charkowski, przed wojną zamieszkiwało ponad 11 mln osób [Statista, 2022]. Zapewniały one przed początkiem

wojny¹⁸ ok. 25% PKB Ukrainy, w szczególności odpowiadały za produkcję podstawowych dóbr eksportowych Ukrainy. Sam region doniecki w 2013 r. odpowiadał za prawie 20% eksportu Ukrainy, a jeszcze w 2021 r. za ponad 10%.

Odbudowa miejscowości powinna pozwolić na zwiększenie efektywności energetycznej Ukrainy. Przed wojną budynki w Ukrainie były mało wydajne energetycznie, przez co odpowiadały za ok. 40% konsumpcji energii [GIZ, 2019]. To skutek nie tylko przestarzałej sieci przesyłowej, lecz także nadmiernej konsumpcji ciepła przez gospodarstwa domowe. Szacuje się, że ok. 70% energii cieplnej jest tracone ze względu na niewystarczającą termoizolację oraz ograniczoną możliwość dostosowania ilości dostarczanego ciepła do indywidualnych potrzeb odbiorców [Międzynarodowa Agencja Energetyczna, 2020].

Odbudowa miejscowości musi uwzględnić zmiany demograficzne związane z wojną. Szacuje się, że wojna wymusiła przesiedlenie ponad 13 mln osób: ok. 8 mln uchodźców poza Ukrainę i ponad 5 mln przesiedleńców wewnętrznych [Wysoki komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców, 2023]. Uwzględniając wysokie ryzyko związane z powrotem po wojnie na tereny objęte wcześniej działaniami bojowymi ze względu m.in. na zaminowanie terenu, a także spadek ekonomicznej wartości regionu w związku np. z uszkodzeniem kapitału fizycznego, oznacza to, że najprawdopodobniej istotna część przesiedleńców preferowałaby możliwość stałego osiedlenia w innych regionach. Biorąc dodatkowo pod uwagę straty w życiu mieszkańców tych terenów w wyniku wojny, działania nastawione na odbudowę miejscowości do stanu odpowiadającego warunkom przedwojennym mogą być niepoprawne. Bardziej odpowiednie może być wsparcie odbudowy kapitału połączone z ułatwieniami dla rozwoju sektora mieszkaniowego dla całej Ukrainy w celu uzyskania naturalnej i bardziej efektywnej gospodarczo struktury zaludnienia.

4.3.3. Wyzwanie 3: energetyka

Gospodarka Ukrainy należy do najbardziej intensywnych energetycznie w Europie¹⁹. Z jednej strony wynika to z istotnego udziału w niej sektorów o dużym zapotrzebowaniu energetycznym, w szczególności metalurgii. W znaczącym stopniu jest to jednak kwestia przestarzałej i mało efektywnej infrastruktury oraz braku bodźców rynkowych do oszczędzania energii z powodu regulowanych cen i subsydiów. Jednocześnie wiąże się to ze skrajnie wysokim poziomem emisji gazów cieplarnianych: w 2019 r. względna wielkość emisji CO₂ w przeliczeniu na PKB²⁰

¹⁸ Dane za 2013 r.

¹⁹ Według danych Banku Światowego z państw europejskich większą intensywnością wykazywała się tylko Rosja.

²⁰ Mierzone w USD z 2015 r.

w Ukrainie była najwyższa spośród wszystkich państw, dla których Bank Światowy miał dane [Bank Światowy, 2020b].

Przestarzała infrastruktura skutkuje marnowaniem zasobów energetycznych. Przed wojną Ukraina charakteryzowała się nadmiernie rozbudowaną, przestarzałą i niewystarczająco zadbaną siecią grzewczą. Straty energii na samym przesyśle były szacowane na ok. 17%²¹, jednak ze względu na brak rzetelnych danych można podejrzewać, że realnie były wyższe. Wskazuje na to fakt, że ze względu na znaczne zaniedbania awarie zdarzały się ok. 10 razy częściej niż w nowoczesnych systemach [Międzynarodowa Agencja Energetyczna, 2020]. Wszystko to skutkuje wysokimi kosztami operacyjnymi i nadmiernym zużyciem zasobów, m.in. gazu ziemnego.

Ukraińska energetyka oparta jest na paliwach kopalnianych: gaz naturalny (ok. 28,3% energii pierwotnej w 2021 r. [Ritche, Roser, 2023]), węgiel (28,6%), ropa naftowa (13,8%) z istotnym udziałem energii atomowej (23,4%) stanowią podstawę produkcji energii elektrycznej w kraju. Taka struktura wskazuje na względnie wysokie zużycie energii na potrzeby produkcji ciepła i względnie niskie zużycie w transporcie²². Energia elektryczna pozyskiwana była przede wszystkim z elektrowni jądrowych (ok. 55,4% energii elektrycznej w 2021 r. [Ritche, Roser, 2023]). Oprócz tego istotną rolę odgrywały jeszcze elektrownie węglowe (23,2%), wodne (6,9%) i gazowe (6,3%). W ciągu ostatnich 30 lat gospodarka ukraińska zmniejszyła konsumpcję energii pierwotnej o prawie 70%. Wynikało to przede wszystkim z ograniczenia zużycia gazu o ponad 38% względem 1994 r.²³. Ukraina zmniejszyła też zależność od energii z węgla o ok. 20% w porównaniu z 1994 r., co wynikało przede wszystkim nie z polityki dekarbonizacyjnej państwa, lecz strat poniesionych w 2014 r.²⁴, w kolejnych latach trend dekarbonizacji energii w Ukrainie jednak się utrzymał.

4.3.4. Wyzwanie 4: transport towarowy

Transport towarowy w Ukrainie opiera się na kolei, która w 2021 r. odpowiadała za ponad 56% tonokilometrów. Jest to istotna różnica względem Unii Europejskiej, w której fundamentem transportu towarowego jest transport drogowy²⁵. Wynika to z jednej strony z dobrze rozwiniętej infrastruktury kolejowej odziedziczonej po ZSRR, a z drugiej ze struktury handlu, nastawionej na eksport towarów masowych: zasobów naturalnych i zbóż. Transport kolejowy charakteryzuje się

²¹ W nowoczesnych systemach o podobnych charakterystykach są niższe niż 10%.

²² Dla porównania Polska ponad 31% energii pierwotnej pozyskiwała z ropy naftowej.

²³ W związku z upadkiem ZSRR w latach 1991–1993 popyt na energię w Ukrainie się załamał o ok. 37%

²⁴ Produkcja energii elektrycznej z węgla spadła o ponad 30% w latach 2013–2015.

²⁵ Ponad 77% tkm w 2020 r.

wysoką wydajnością energetyczną, pozwalającą na niższy koszt i mniejszą emisję niż transport drogowy, jednocześnie jest bardziej elastyczny i szybszy niż transport wodny.

W celu efektywnego dostępu towarów z Ukrainy do wspólnego rynku UE inwestycje w infrastrukturę kolejową są potrzebne, zwłaszcza że ze względu na zróżnicowaną szerokość torów między Ukrainą (1520 mm) a sąsiednimi państwami UE (1435 mm) transport jest już utrudniony. Obecnie czas przestawienia pociągu jest krótszy niż kontroli towarów, w przypadku wejścia do UE będzie to dodatkowy koszt w transporcie²⁶. Propozycje reform w tym zakresie zawiera rozdział 6.

Mimo to należy wskazać, że Ukraina nie wykorzystuje w pełni potencjału tego środka transportu. W istotnym stopniu wynika to z uzależnienia funkcjonowania kolei od jednej spółki – monopolisty (Ukrzaliznycia), odpowiedzialnej za transport pasażerski, towarowy i obsługę infrastruktury. Funkcjonuje ona na zasadzie samowystarczalności finansowej, co w praktyce oznacza, że przewozy pasażerskie i inwestycje infrastrukturalne są finansowane z dochodów z przewozu towarów. Nieefektywność związana z nadmiernym poziomem taryf za przewóz w celu sfinansowania pozostałej działalności spółki jest dodatkowo spotęgowana uznaniem poziomem taryf, często wciąż opartym na stawkach z czasów ZSRR [Audickas, 2021]. W połączeniu z ograniczoną rolą państwa w funkcjonowaniu transportu kolejowego skutkuje to niedofinansowaniem inwestycji w utrzymanie i rozwój infrastruktury kolejowej.

Szczególnie zaniedbaną gałęzią transportu w Ukrainie po upadku ZSRR był śródlądowy transport wodny. Długość sieci rzek dostępnych dla transportu rzeczno wynosi ponad 4 tys. km, z czego ok. 1,1 tys. km przypada na sam Dniepr [Ministerstwo Infrastruktury Ukrainy, 2020]. Transport rzeczny nadaje się szczególnie do transportu ładunków masowych, np. surowców lub zbóż, które stanowią istotną część ukraińskiej produkcji. Koszty przewozu są niskie w porównaniu z innymi gałęziami transportu, a ponadto jest on ekologiczny. Mimo to po upadku ZSRR doszło do zapaści tej gałęzi transportu: ilość przewożonego towaru spadła z ponad 60 mln ton rocznie na przełomie lat 80. i 90. XX w. do 3–4 mln w ostatniej dekadzie²⁷. Wynikało to z zaniedbania infrastruktury, a także ze skomplikowanych procedur biurokratycznych przy korzystaniu z portów rzecznych. Działania prawne podjęte na rzecz poprawy sytuacji rozpoczęto jeszcze przed 2022 r., a blokada portów czarnomorskich dodatkowo zwiększyła presję na poszukiwanie innych dróg, jednak zdecydowanie nie jest to jeszcze temat zamknięty.

²⁶ Jednocześnie niekoniecznie potrzebne jest przekształcenie całej sieci na szerokość 1435 mm. Szerszy rozkład torów występuje również m.in. w Hiszpanii (1688 mm).

²⁷ 3,48 mln ton w 2021 r., najniższy poziom wystąpił w 2013 r. (2,84 mln ton).

Transport drogowy w Ukrainie jest relatywnie słabo rozwinięty. Wskazuje na to nie tylko jego względnie niski udział w całości transportu towarowego, lecz także np. zużycie ropy naftowej w Ukrainie na poziomie Rumunii, która jest znacznie mniejszym państwem. Jednocześnie długość dostępnej sieci drogowej (ok. 170 tys. km) jest względnie niewielka. Dla porównania w Polsce jest to ok. 420 tys. km, a na Węgrzech ponad 200 tys. km [CIA, 2016]. Jednocześnie jedną z podstawowych bolączek zgłaszanych przez międzynarodowe koncerny działające w Ukrainie jest stan dróg – ok. 90% jest użytkowanych dłużej niż przewidywany okres eksploatacji i wymaga ciągłych napraw [Economist Intelligence Unit, 2020]. Ten sam odsetek dróg nie był remontowany od upadku ZSRR, a ponad połowa mostów nie spełnia wymaganych standardów [Ministerstwo Infrastruktury Ukrainy, 2018].

Duży rządowy program modernizacji dróg przewidziany na lata 2018–2023 miał pomóc w rozwiązaniu tego problemu, w samym planowanym budżecie na 2022 r. ponad 9% wydatków miało być przeznaczonych na infrastrukturę, z czego ok. 85% na drogi [Datskevych, 2021], jednak działania wojenne sprawiły, że wydatkom obronnym został nadany priorytet, a odbudowa infrastruktury będzie zapewne wymagała jeszcze większych nakładów. Rozwój transportu drogowego może sprzyjać rozwojowi bardziej zaawansowanej produkcji na eksport. Jednocześnie jednak skoncentrowanie na nim wydatków infrastrukturalnych wiąże się z dalszym opóźnieniem modernizacji pozostałej infrastruktury.

4.3.5. Wyzwanie 5: dostępność finansowania, w tym zagraniczne inwestycje bezpośrednie

Ważnym czynnikiem warunkującym procesy inwestycyjne jest dostępność finansowania i kondycja całego sektora finansowego. Tymczasem sektor bankowy w Ukrainie przeszedł w ostatnich latach poważny kryzys, co zaważyło na jego stabilności i możliwości finansowania gospodarki. W ramach restrukturyzacji sektora liczba działających banków spadła od 2014 r. o ponad połowę. Chociaż udało się odzyskać publiczne zaufanie do systemu, ciągle trudno mówić o dużej skali działalności pożyczkowej. Wysoki poziom stóp procentowych, znaczne ryzyko kredytowe (wysoki udział złych kredytów w całości portfela kredytowego) i zaostrezone wymogi kapitałowe sprawiają, że banki są dużo ostrożniejsze w udzielaniu nowych kredytów niż w poprzednim okresie boomu.

Innym ważnym źródłem finansowania inwestycji i rozwoju gospodarki są zagraniczne inwestycje bezpośrednie, często związane z udziałem kraju w globalnych łańcuchach wartości. Są one o tyle ważne, że pociągają za sobą wiele korzystnych efektów nie tylko dla danej firmy, lecz także dla całego sektora

i gospodarki [Bank Światowy, 2020]. Pozwalają na transfer kluczowych umiejętności i technologii, poprawę produktywności i wzrost zatrudnienia. W efekcie kraje mogą rozwijać się w kierunku produkcji o większej wartości dodanej i większym udziale komponentów zaawansowanych technologicznie. By skorzystać na takim modelu wzrostu, niezbędne są kluczowe warunki instytucjonalne: możliwość dochodzenia zawartych kontraktów oraz dobrej jakości infrastruktura [Ignatenko, Raei, Mircheva, 2019].

Tymczasem mimo strategicznego położenia w Europie, znacznych zasobów naturalnych oraz taniej i stosunkowo wykwalifikowanej siły roboczej napływ inwestycji zagranicznych do Ukrainy pozostawał niski przez większość czasu po odzyskaniu niepodległości²⁸. Spadek w ostatnich latach związany był z wpływem globalnego kryzysu finansowego oraz kryzysu w Ukrainie po 2014 r. Po przejściowej poprawie sytuacja ostatnio jeszcze się pogorszyła w związku z negatywną percepcją Ukrainy przez inwestorów zagranicznych w obliczu opóźnień we wdrażaniu reform strukturalnych, niepewnością co do dalszego finansowania programu stabilizacyjnego przez MFW i rosnących obaw związanych z wojną z Rosją.

4.3.6. Rekomendacje w zakresie zwiększenia konkurencyjności gospodarki Ukrainy

Rząd:

- **repopulacja i odbudowa terenów objętych wojną powinna przyjąć formę zachęt i ułatwień administracyjnych przy osiedlaniu się** – tereny te mają znaczną wartość ekonomiczną i wykorzystanie ich potencjału powinno sprzyjać rozwojowi gospodarki Ukrainy, jednak można podejrzewać, że wojna doprowadzi do spadku populacji regionu, przez co odbudowa 1 : 1 byłaby nieefektywna ekonomicznie;
- **odbudowa powinna łączyć się z rygorystycznymi warunkami efektywności energetycznej budynków** – przyjęcie niższych wymagań w celu szybszej odbudowy może skutkować wysokimi kosztami funkcjonowania gospodarki w długim okresie, co ograniczy potencjał rozwoju gospodarki;
- **inwestycje w infrastrukturę publiczną** – szczególnie istotne będą połączenia transportowe z Unią Europejską umożliwiające dalszą integrację ze wspólnym rynkiem:
 - rozwojowi połączeń intermodalnych z UE powinny towarzyszyć zmiany w funkcjonowaniu kolei; odejście od finansowania transportu pasażer-

²⁸ Szerzej o udziale Ukrainy w globalnych łańcuchach dostaw zob. Venger, Romanovska, Chyzhevska, 2022; Hartog, López-Córdova, Neffke, 2020.

skiego wyższymi opłatami od transportu towarów na rzecz bezpośrednio dofinansowania publicznego oraz wydzielenie spółki odpowiedzialnej za zarządzanie infrastrukturą z Ukrczaliznycia jako osobnego, niezależnego podmiotu będzie sprzyjało wzrostowi efektywności, podobnie jak otwarcie transportu kolejowego na konkurencję;

- rozbudowa sieci dróg powinna łączyć się z dostosowaniem ich do standardów zgodnych z AFIR [Komisja Europejska, 2021]; pozwoliłoby to na dostosowanie do standardów prawa europejskiego i przygotowanie transportu drogowego do rozwoju transportu zeroemisyjnego; jednocześnie rynek pojazdów zeroemisyjnych w transporcie towarowym dopiero powstaje²⁹, w związku z czym pewne opóźnienie rozwoju drogowego może być korzystne w celu osiągnięcia renty zapóźnienia (ang. *leapfrog effect*) [Center for Strategic & International Studies, 2020];
- renowacja sieci przesyłowych powinna pozwolić na znaczące ograniczenie strat energii i kosztów utrzymania infrastruktury oraz ustabilizowanie dostępności energii; w związku z tym powinna być traktowana jako priorytet przy odbudowie kraju;
- **ograniczenie ryzyka dla inwestycji prywatnych** – oprócz inwestycji publicznych przeznaczonych na odbudowę i modernizację gospodarki co najmniej równie istotne będzie przyciągnięcie inwestycji prywatnych, co będzie wymagało z jednej strony obniżenia ryzyka, a z drugiej strony podniesienia potencjalnych stóp zwrotu:
 - **ograniczenie ryzyka prawnego** – przejrzysty proces legislacyjny i odpowiednio długie *vacatio legis* mogą zmniejszyć ryzyko regulacyjne, co zachęci inwestorów prywatnych;
 - **niezależne, efektywne sądy** – ich rola jest kluczowa w egzekwowaniu kontraktów oraz ochronie własności prywatnej przed bezprawnym przejęciem; poza reformami krajowymi potencjalnym działaniem zwiększającym zaufanie do systemu sądowego mogłoby być uznanie jurysdykcji TSUE;
 - **stabilne warunki makroekonomiczne** – w warunkach wojny jest to skrajnie trudne, jednak wraz z odbudową kraju konieczne będzie myślenie o stabilności makroekonomicznej – zrównoważonych finansach publicznych, niskiej inflacji i braku nierównowag na rachunku obrotów bieżących;
 - **rozwój krajowego rynku finansowego** – prywatyzacja państwowych firm przez giełdę może pomóc w zwiększeniu głębokości i efektywności rynku

²⁹ Więcej na temat obecnie zachodzących zmian na rynku można znaleźć np. w: Fundacja Promocji Pojazdów Elektrycznych, 2023.

kapitałowego, przyciągnąć nowych inwestorów i ułatwić finansowanie kolejnych inwestycji;

- **zmniejszenie opodatkowania kapitału** – niższe opodatkowanie może zachęcać do wyższych inwestycji; pomysłem wartym rozważenia jest estońska konstrukcja CIT, premiująca firmy, które inwestują (a konkretniej: nie wypłacają zysków), przy odpowiednim doborze parametrów nieobniżająca trwale dochodów finansów publicznych (w Estonii spadek wpływów z CIT był przejściowy);
- **równe traktowanie inwestorów krajowych i zagranicznych** – jest to najważniejszy czynnik wpływający na przyciągnięcie inwestorów zagranicznych; dodatkową zachętą dla nich może być postępująca integracja z UE, a potencjalne uznanie jurysdykcji TSUE byłoby czytelnym sygnałem, że porządek prawny Ukrainy zmierza w stronę znanych im rozwiązań unijnych; jednocześnie będzie to istotne w sektorze budowlanym, kluczowym dla odbudowy kraju.

Spółeczeństwo obywatelskie:

- **wsparcie transparentnego procesu inwestycyjnego** – inwestycje często mogą powodować konflikty i opór części lokalnych społeczności (NIMBY); dlatego ważne będzie wyważenie interesów lokalnych społeczności z potrzebami inwestycyjnymi w skali makro;
- **kontrola przetargów publicznych** – powinny być one otwarte i przejrzyste, aby umożliwić społeczną kontrolę wydatków w celu przeciwdziałania korupcji; postęp, jaki Ukraina zrobiła w tym zakresie m.in. dzięki portalowi ProZorro, powinien być kontynuowany.

Unia Europejska:

- **zapewnienie możliwie szerokiego dostępu do wspólnego rynku** – zwiększy potencjalny zwrot z inwestycji w Ukrainie, a one przyciągną więcej inwestorów;
- **jasne procedury przetargowe przy wsparciu projektów odbudowy;**
- **zgoda na objęcie Ukrainy działalnością TSUE** – potencjalne objęcie Ukrainy jurysdykcją TSUE poza stworzeniem odpowiednich ram prawnych będzie wymagało dofinansowania samego TSUE;
- **wsparcie finansowe Ukrainy w odbudowie** – nawet przy założeniu uzyskania pełnego odszkodowania od Rosji za zniszczenia w wyniku wojny, jeśli uwzględni się koszty obsługi istniejącej infrastruktury i zaniedbania inwestycyjne ostatnich 30 lat, to Ukrainy nie stać na samodzielną budowę infrastruktury na poziomie europejskich standardów.

4.4. Szersze otoczenie gospodarcze i odporność na wstrząsy

Kryzysy gospodarcze są kosztowne, mogą mieć różną skalę, ale ich potencjalny negatywny wpływ na wzrost gospodarczy jest duży. Kryzys finansów publicznych średnio obniża wzrost gospodarczy o 5–8%, a bankowy o 5–10% (patrz przegląd oszacowań [Łaszek, Trzeciakowski, Zieliński, 2021]).

Utrzymanie równowagi makroekonomicznej zmniejsza ryzyko kryzysów. Istotą zrównoważonego rozwoju jest stabilność i brak istotnych nierównowag makroekonomicznych, które mogą utrudniać działalność gospodarczą i odstraszać potencjalnych inwestorów. Zasadnicze znaczenie dla utrzymania równowagi makroekonomicznej i zachowania odporności gospodarki na wstrząsy ma jakość prowadzonej polityki gospodarczej.

4.4.1. Wyzwanie: stabilność makroekonomiczna

Doświadczenia Ukrainy w ostatnich kilkunastu latach – kryzysy bankowe, walutowe i finansów publicznych – wskazują na znaczące wyzwania w tym obszarze. Jeszcze przed obecną fazą agresji rosyjskiej Ukraina przeszła trzy kryzysy bankowe (1998, 2008, 2014), trzy walutowe (1998, 2009, 2014) oraz dwa finansów publicznych (1998, 2015) [Laeven, Valencia, 2018]. Bezpośrednim źródłem wrażliwości kraju na wymienione kryzysy są nierównowagi makroekonomiczne – duży deficyt finansów publicznych, deficyt w rachunku obrotów bieżących czy źle zarządzany i nadzorowany sektor bankowy.

- Finanse publiczne są niezrównoważone, wysoki poziom wydatków nie znajduje pokrycia we wpływach budżetowych. Oprócz tego znaczny udział wydatków socjalnych ogranicza zasoby, które mogłyby zostać wykorzystane na bardziej prorozwojowe inwestycje. Słabości kryją się również w obszarze zarządzania aktywami sektora publicznego, co negatywnie wpływa na jakość i efektywność dostarczania usług publicznych.
- Wysoki deficyt rachunku obrotów bieżących był jednym ze wskaźników nierównowagi makroekonomicznej. W dużej mierze wynikał on z ujemnego salda obrotów handlowych, co w przypadku gospodarek rozwijających się może po części odzwierciedlać import inwestycyjny. Jednak struktura eksportu Ukrainy w ostatnich latach pozostaje zdominowana przez produkty niskoprzetworzone, głównie produkty rolne i surowce. To sprawia, że gospodarka jest narażona na szoki surowcowe, i sugeruje, że większy import nie wiąże się z poprawą potencjału wytwórczego gospodarki.

- Sektor bankowy w Ukrainie po ostatnim kryzysie sprzed 24 lutego 2022 r. powoli wracał do stanu równowagi. Zaufanie do sektora stopniowo zostało odbudowane i poziom depozytów powoli wzrastał, ale system finansowy jest w znacznym stopniu „zдолaryzowany” i boryka się z rekordowo wysokim odsetkiem złych kredytów.

Dbałość o stabilność makroekonomiczną powinna być kłamrą spinającą pozostałe reformy. Unikanie napięć mogących prowadzić do kosztownych kryzysów może wzmacniać efekty reform wspierających wzrost produktywności, zatrudnienia i inwestycji. Przykładowo ograniczenie nieefektywnych subsydiów czy poprawa nadzoru nad sektorem finansowym nie tylko zmniejszają ryzyko kryzysu fiskalnego czy bankowego, lecz także mogą poprawiać alokację zasobów w gospodarce przez ograniczenie ich dopływu do nieefektywnych podmiotów. W rezultacie produktywny podmioty mogą szybciej rozwijać się nie tylko dzięki mniejszej liczbie wstrząsów gospodarczych, lecz także dlatego, że nie muszą konkurować z firmami mniej efektywnymi, ale subsydiowanymi czy to ze środków publicznych, czy to poprzez preferencyjne kredyty.

4.4.2. Jak dbać o stabilność makroekonomiczną ukraińskiej gospodarki?

Rekomendacje

Rząd:

- **dbanie o stabilność finansów publicznych** – w czasie działań wojennych trudno mówić o działaniach ograniczających deficyt sektora finansów publicznych, jednak wraz z zakończeniem wojny kwestia ta będzie kluczowa dla budowania zaufania inwestorów;
- **pro wzrostowe reformy finansów publicznych** – wiele z proponowanych reform wymaga wzrostu wydatków publicznych; by pogodzić rosnące wydatki na określone cele z redukcją deficytu sektora finansów publicznych, istotne jest wskazanie źródeł finansowania:
 - cele wymagające sfinansowania:
 - ochrona zdrowia – poza wzrostem efektywności wzrost skali finansowania;
 - nowoczesna edukacja – wzmocnienie powiązań między programem nauczania a potrzebami rynku pracy;
 - rozwój infrastruktury transportowej;
 - obniżenie opodatkowania pracy i kapitału;
 - świadczenia osłonowe dla najmniej zarabiających wraz z uwolnieniem cen regulowanych;

- potencjalne źródła finansowania:
 - reforma podatkowa odpowiadająca na wyzwania rozwojowe (wyższe opodatkowanie konsumpcji, emisji i ziemi; rewizja systemu ulg i zwolnień podatkowych);
 - ograniczenie subsydiów, w szczególności dla sektorów bazujących na paliwach kopalnych;
 - reforma systemu emerytalnego, w tym podniesienie wieku emerytalnego;
 - poprawa systemu świadczeń społecznych i ich dystrybucji, zapewnienie spójności polityki gospodarczej w różnych obszarach, unikanie sprzecznych sygnałów, np. w przypadku szeroko dostępnych świadczeń;
- **dbanie o niezależność banku centralnego i nadzoru finansowego** – ograniczy to pokusę nadużyć, które mogą zwiększyć ryzyko kryzysu gospodarczego.

Biznes i społeczeństwo obywatelskie:

Ograniczenie presji na nowe wydatki lub preferencje podatkowe – kluczowe będzie zrozumienie finansów publicznych jako dobra wspólnego – gry o niezerowej sumie, w której celem nie jest zapewnienie dodatkowych środków dla wybranej grupy interesów, a stabilny rozwój całego kraju; to będzie wymagać odpowiedzialności i budowania świadomości obywateli.

Unia Europejska:

Potencjalna restrukturyzacja zadłużenia – skala zniszczeń wojennych stawia olbrzymie wyzwania przed finansami publicznymi Ukrainy; ich pełna ocena będzie możliwa dopiero po zakończeniu wojny, jednak skala długów wojennych może stanowić barierę dla późniejszego wzrostu; choć w tym momencie jest jeszcze za wcześnie na ocenę, potencjalna restrukturyzacja zadłużenia, być może obciążona pewnymi warunkami (np. powiązana z reformami), może być rozwiązaniem korzystnym tak dla Ukrainy, jak i dla jej wierzycieli.

Zielona odbudowa Ukrainy - możliwości, plany i kluczowe 5 wyzwania

5.1. Ukraina i jej plany polityczne przed rosyjską inwazją w 2022 r.

W okresie przed rozpoczęciem wojny Ukraina zaakceptowała strategiczne dokumenty dotyczące wyzwań polityki energetycznej kraju i nakreślające kierunki działań w celu budowy konkurencyjności gospodarczej m.in. poprzez zrównoważony rozwój.

W 2017 r. Gabinet Ministrów Ukrainy zatwierdził Strategię Energetyczną Ukrainy [Gabinet Ministrów Ukrainy, 2017] do 2035 r. (zwany dalej „Strategią”). Dokument ten kładzie nacisk przede wszystkim na bezpieczeństwo, efektywność energetyczną i konkurencyjność ukraińskiej gospodarki. Należy go traktować jako pierwszą poważną deklarację budowania gospodarki ukraińskiej w sposób zrównoważony.

Kluczowym elementem Strategii jest wskazanie koniecznych zmian i reform systemowych w obszarze energetycznym, mających pozwolić na lepszą integrację Ukrainy z Unią Europejską. Strategia została opublikowana już po nielegalnej aneksji przez Rosję Półwyspu Krymskiego oraz części obwodów donieckiego i ługańskiego. W związku z tym uwzględnia ona kwestię obecnego i przyszłego bezpieczeństwa energetycznego Ukrainy i wskazuje m.in. na możliwe rozwiązania w zakresie tranzytu gazu i ropy naftowej z Rosji przez Ukrainę przy udziale Unii Europejskiej.

5.1.1. Strategiczne cele energetyczne i integracja z UE

W Strategii do najważniejszych wyzwań zaliczono m.in. zmniejszenie energochłonności gospodarki Ukrainy (założono jej dwukrotny spadek do 2035 r.), dywersyfikację źródeł i dostaw nośników energii, a także rozwój krajowej produkcji energii elektrycznej w celu uniezależnienia się od jej importu z państw sąsiednich. Kluczowa

z perspektywy ukraińskiej energetyka jądrowa jest traktowana w Strategii jako najbardziej efektywne ekonomicznie i jednocześnie niskoemisyjne źródło energii.

Przewidziano także zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii (OZE) w końcowym zużyciu do 11% i do 8% w całkowitej podaży energii pierwotnej. W 2020 r. udział OZE w całkowitej podaży energii pierwotnej wyniósł 7% [Państwowa Służba Statystyczna Ukrainy, 2021].

W założeniach Strategii na lata 2020–2025 zaplanowano integrację rynku energetycznego Ukrainy z Unią Europejską, a także inwestycje i modernizowanie przestarzałej infrastruktury energetycznej w Ukrainie, w tym zwiększenie efektywności energetycznej.

Mimo wybuchu wojny planowana na 2023 r. synchronizacja [ENTSO-E, 2022] z ogólnoeuropejską siecią operatorów przesyłu energii elektrycznej ENTSO-E odbyła się 16 marca 2022 r., czyli trzy tygodnie po pełnowymiarowej inwazji rosyjskiej na Ukrainę, i nadal funkcjonuje.

W końcowym okresie wdrażania Strategii, czyli w latach 2025–2035, zaplanowano budowę nowych mocy wytwórczych i wdrożenie sektorowych innowacji m.in. w zakresie infrastruktury pasywnej, oraz ewentualne ustanowienie systemu handlu emisjami w Ukrainie.

Zgodnie z zawartymi w Strategii prognozami [Gabinet Ministrów Ukrainy, 2017] do 2035 r. Ukraina miałaby wytwarzać 195 TWh energii elektrycznej, z czego 25 TWh (ok. 13%) z wiatru i słońca, blisko 7% – w elektrowniach wodnych, 32% – w elektrowniach ciepłych i elektrociepłowniach, oraz 48% – w elektrowniach jądrowych. Strategia przewiduje również stopniowy spadek strat przesyłowych i dystrybucyjnych energii do poniżej 7,5% w 2035 r. [Eurostat, 2021].

Strategia jeszcze przed pełnowymiarową rosyjską inwazją w lutym 2022 r. przedstawiała kluczowe kierunki zmian w sektorze energetycznym Ukrainy, po części wprowadzające rozwiązania funkcjonujące w Unii Europejskiej. W celu jej wdrożenia przyjęto ustawę o rynku energii elektrycznej [Rada Najwyższa Ukrainy, 2017], a także rynku gazu ziemnego [Rada Najwyższa Ukrainy, 2015], alternatywnych źródłach energii [Rada Najwyższa Ukrainy, 2003] oraz efektywności energetycznej [Rada Najwyższa Ukrainy, 2022a].

W celu wykonania zobowiązań nałożonych na Ukrainę po dołączeniu do Europejskiej Wspólnoty Energetycznej ustawy o rynkach energii elektrycznej i gazu ziemnego wdrażają kluczowe dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczące wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej oraz wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego. Dodatkowo ustawa o rynku energii elektrycznej wdraża rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie warunków dostępu do sieci w odniesieniu do transgranicznej wymiany energii

elektrycznej oraz dyrektywę dotyczącą działań na rzecz zagwarantowania bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej i inwestycji infrastrukturalnych.

Ustawa o rynku gazu ziemnego uwzględnia także rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie warunków dostępu do sieci przesyłowych gazu ziemnego oraz dyrektywę dotyczącą środków zapewniających bezpieczeństwo dostaw tego surowca. We wrześniu 2021 r. złożono także projekt ustawy o zmianie ustawy o rynku energii elektrycznej, uwzględniający potrzebę rozwoju systemów magazynowania energii [Rada Najwyższa Ukrainy, 2021].

Ustawa o alternatywnych źródłach energii ma stanowić podstawę do zwiększania produkcji energii z OZE i uniezależniania Ukrainy od importu energetycznego, a także zwiększyć poszerzenie zakresu działań w obszarze ochrony środowiska. Ustawa o efektywności energetycznej wdraża dwie dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady: dotyczącą wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej oraz ustanawiającą ogólne zasady ustalania wymogów dotyczących ekoprojektu dla produktów związanych z energią, a także rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające ramy etykietowania energetycznego.

Już w 2017 r. ukraiński rząd zatwierdził stworzenie Funduszu Efektywności Energetycznej [Rada Najwyższa Ukrainy, 2017], którego działalność koncentrowała się na zwiększeniu efektywności energetycznej w sektorze mieszkaniowym. Obecnie Fundusz zarządza programem pomocy w odbudowie zrujnowanych w trakcie wojny domów i bloków mieszkalnych.

W sierpniu 2022 r. Ministerstwo Energetyki Ukrainy ogłosiło rozpoczęcie przy wsparciu rządu Wielkiej Brytanii prac nad rozpisaną do 2050 r. strategią [Ministerstwo Energetyczne Ukrainy, 2022], która została zatwierdzona [Gabinet Ministrów Ukrainy, 2023] przez rząd 21 kwietnia 2023 r. Jej podstawowymi celami są: osiągnięcie neutralności klimatycznej, odejście od wykorzystywania kopalin, wzrost efektywności wykorzystania nośników energii oraz rozwój alternatywnych źródeł energii.

5.1.2. Energetyka jądrowa

Ważnym elementem ukraińskiej strategii energetycznej jest przyjęta 29 grudnia 2021 r. koncepcja [Gabinet Ministrów Ukrainy, 2021a] rządowego programu rozwoju jądrowo-przemysłowego do 2026 r. To fundamentalny element niezależności energetycznej Ukrainy. Jego realizacji w przyszłości sprzyja to, że w 2022 r. energię z elektrowni jądrowych umieszczono na liście działalności objętych Taksonomią UE, co jest kluczowe w kontekście możliwości pozyskiwania zrównoważonego finansowania na takie projekty w kolejnych latach. To także istotne z perspektywy postępującej integracji Ukrainy z UE.

W czasie prac nad koncepcją rozwoju energetyki jądrowej w Ukrainie wskazano, że ponad połowa wolumenu zużytej energii elektrycznej w tym kraju pochodziła z czterech elektrowni jądrowych, składających się z 15 bloków energetycznych i wykorzystujących rocznie prawie 2,4 tys. ton uranu.

Głównym celem programu jest zaproponowanie rozwiązań pozwalających na uniezależnienie Ukrainy od importów paliwa uranowego, a także na rozwój i zwiększenie konkurencyjności ukraińskiego przemysłu uranowego.

Obecnie uran jest w większości pozyskiwany za granicą przez państwową firmę Energoatom i tylko 40% zapotrzebowania na to paliwo pokrywane jest wydobywaniem krajowym w trzech kopalniach w obwodzie kirowogradzkim na południowym wschodzie Ukrainy³⁰. Szerokie wykorzystanie energii jądrowej w Ukrainie jest możliwe głównie dlatego, że zakłada rozwój lokalnych łańcuchów dostaw oraz przetwarzania rud uranowych. Wyjątkiem jest brak możliwości wzbogacania paliwa jądrowego m.in. ze względu na zobowiązania podjęte na Szczycie Bezpieczeństwa Jądrowego w 2010 r. w Stanach Zjednoczonych przez ówczesnego prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza [U.S. Department of Defense, 2022]. Jednocześnie największym wyzwaniem w zakresie rozwoju krajowej produkcji paliwa jądrowego jest niska zawartość uranu w rudach na terenie Ukrainy³¹.

Plany ukraińskiego rządu uwzględniają dwa potencjalne rozwiązania. Pierwszą możliwością jest wycofanie się Ukrainy z produkcji paliwa uranowego, nawet mimo że zwiększy to ryzyko nadmiernej zależności energetycznej od państw trzecich ze względu na wysoki udział atomu w miksie elektroenergetycznym Ukrainy (ponad 51% produkcji).

Drugą opcją, uważaną przez rząd za optymalną, jest rozwój mocy wytwórczych jądrowego kompleksu przemysłowego w Ukrainie, wykorzystanie technologicznego potencjału i współpraca z producentami zagranicznymi w celu zapewnienia bezpiecznego i jednocześnie pełnego cyklu produkcji paliwa uranowego dla ukraińskich elektrowni jądrowych.

5.1.3. Pozostałe cele i plany klimatyczne Ukrainy przed wybuchem wojny w 2022 r.

W 2019 r. Rada Najwyższa Ukrainy uchwaliła ustawę [2019] o podstawowych zasadach prowadzenia ekologicznej polityki państwowej (dalej zwana „Ustawą”). Zaznaczono w niej, że polityka rządu musi być ukierunkowana na osiągnięcie przez

³⁰ Termin eksploatacji kopalni Smolińskiej upływa w 2023 r., a Inhulskiej w 2028 r.

³¹ Natomiast korzystnymi charakterystykami są m.in. dostateczne rezerwy uranu pozwalające na poszerzenie aktywności wydobywczych, a także wysoka wytrzymałość rud.

Ukrainę Celów zrównoważonego rozwoju, zatwierdzonych w 2015 r. przez ONZ. Niektórymi kierunkami wyznaczonymi Ustawą są: polepszenie transparentności danych, zreformowanie systemu podatku ekologicznego zgodnie z zasadą „zanieczyszczający płaci” i sprzyjanie kooperacji międzysektorowej.

W Ustawie zaznacza się, że polityka państwowa w zakresie regulacji ekologii musi odbywać się zgodnie z dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie emisji przemysłowych (zintegrowane zapobieganie zanieczyszczeniom i ich kontrola).

W 2021 r. zatwierdzona została Państwowa gospodarcza strategia do 2030 roku [Gabinet Ministrów Ukrainy, 2021b] (zwana dalej „Strategią”), w której jako najważniejszy komponent rozwoju wskazano dekarbonizację. Do osiągnięcia tego celu zostały wyznaczone następujące kierunki: polepszenie efektywności energetycznej, zwiększenie udziału OZE w miksie elektroenergetycznym do 2025 r., rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym oraz ewentualna synchronizacja z inicjatywą Europejski Zielony Ład.

5.1.4. Działania na rzecz transformacji podczas wojny

Prace legislacyjne związane z zieloną transformacją i integracją europejską w tym zakresie nie ustały po rosyjskiej napaści na Ukrainę w lutym 2022 r. We wrześniu 2022 r. parlament ukraiński przyjął ustawę o krajowym rejestrze emisji i przenoszeniu zanieczyszczeń [2022c]. Celem tego rejestru, który ma zostać w przyszłości zintegrowany z systemem europejskim, jest zapewnienie dostępu do informacji i ulepszenie monitoringu zanieczyszczeń.

W lutym 2023 r. przyjęto ustawę określającą zasady polityki państwowej w zakresie rozwoju elektromobilności oraz zapewnienia infrastruktury stacji ładowania pojazdów [Rada Najwyższa Ukrainy, 2023b]. Z kolei w kwietniu 2023 r. przyjęto ustawę o stworzeniu funduszu dekarbonizacyjnego i transformacji energetycznej [Rada Najwyższa Ukrainy, 2023]. Ustawa ta wdraża unijną zasadę „zanieczyszczający płaci” i określa, że przychody z podatku ekologicznego zostaną przeznaczone na cele efektywności energetycznej. W maju 2023 r. przyjęto w pierwszym czytaniu projekt ustawy o zielonej transformacji systemu energetycznego [Rada Najwyższa Ukrainy, 2023], która wprowadzi system handlu energią elektryczną dla gospodarstw domowych „Net Billing” oraz – w ramach liberalizacji – pozwoli m.in. na sprzedaż energii elektrycznej wytworzonej z OZE bezpośrednio na rynku, a niekoniecznie za pośrednictwem spółki państwowej Gwarantowany Kupujący.

Ukraińskie Centrum Zasobów i Analiz „Społeczeństwo i Środowisko” w lutym 2023 r. przeprowadziło wśród 2 tys. respondentów badanie [2023] opinii obywateli Ukrainy na temat powojennej odbudowy, w tym kwestii dotyczących środowiska,

zmiany klimatu i wejścia do Unii Europejskiej. Wynika z niego, że ponad 40% badanych wspiera zasadę „build back better” (odbudować lepiej), 95,2% uważa odnowienie zasobów przyrody za ważne w tym procesie, a 66,7% ocenia, że zielona energetyka musi być priorytetem polityki energetycznej. Jednocześnie ponad połowa badanych (54%) nie wyraża chęci uczestnictwa w państwowych programach mających na celu podnoszenie efektywności energetycznej.

5.2. Ukraina w polityce globalnej przed 2022 r.

W 1996 r. Ukraina ratyfikowała [1996] ramową konwencję ONZ w sprawie zmian klimatu [1992]. W 2004 r. ratyfikowała również protokół z Kyoto [Rada Najwyższa Ukrainy, 2004], w którym jest umieszczona w aneksie B. Rok później podpisała traktat [Rada Najwyższa Ukrainy, 2005] ustanawiający Europejską Wspólnotę Energetyczną, który wszedł w życie w 2011 r.

W 2014 r., podpisując Układ Stowarzyszeniowy z UE, Ukraina zobowiązała się do przybliżenia ukraińskiego prawa w zakresie ochrony środowiska [Unia Europejska i Ukraina, 2014]. Współpraca z UE w zakresie wspólnej polityki obejmuje również opracowanie ogólnej strategii środowiskowej oraz sektorowej, w tym w zakresie poprawy jakości powietrza i wody, a także zmniejszania zanieczyszczeń przemysłowych.

Zgodnie z raportem [*The Office of the Vice Prime Minister for European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine*, 2023] o implementacji przez Ukrainę Układu Stowarzyszeniowego z Unią Europejską, opublikowanym w 2022 r., Ukraina wykonała 77% zobowiązań w zakresie ochrony środowiska. W 2017 r. Ukraina ratyfikowała [2017] podpisany przez nią w 2003 r. protokół w sprawie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko do konwencji o ocenach oddziaływania na środowisko w kontekście transgranicznym. W tym samym roku Gabinet Ministrów uchwalił koncepcję reformy systemu nadzoru państwowego w obszarze ochrony środowiska w celu zapobieżenia naruszeniom prawa ekologicznego oraz efektywnego monitorowania stanu środowiska. Ostatecznie wprowadzony został jednolity państwowy rejestr [Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy, 2017] oceny wpływu na środowisko.

W 2022 r. zatwierdzono [Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy, 2022] Wodną strategię Ukrainy do 2050 r. W jej ramach przewidziano, że do 2024 r. ustawodawstwo ukraińskie będzie w pełni odpowiadało wymaganiom UE. Cele tej strategii obejmują m.in. zapewnienie dostępu do wody wysokiej jakości oraz odprowadzania ścieków całej ludności miejskiej, a do roku 2050 – 95% ludności całego kraju. W lipcu 2022 r. przyjęto [Rada Najwyższa Ukra-

iny, 2022] ustawę o zarządzaniu odpadami. Wdraża ona zasady dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie odpadów [*The Office of the Vice Prime Minister for European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine*, 2023].

W 2021 r. Ukraina, podobnie jak Polska, Kanada, Korea Południowa, Indonezja czy Wietnam, zobowiązała się na konferencji COP26 [*Powering Past Coal Alliance*, 2021] do stopniowego wycofania się z wykorzystania węgla do produkcji energii elektrycznej do 2035 r.

Wcześniej, w 2016 r., Ukraina ratyfikowała porozumienie paryskie [Rada Najwyższa Ukrainy, 2016]. Ponadto w lipcu 2021 r. Ukraina zaktualizowała krajowy wkład (NDC) do porozumienia paryskiego [Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, 2023b]. Wyzaczyła wtedy cel zmniejszenia emisji do 2030 r. do poziomu 35% emisji z roku 1990 oraz założyła, że osiągnie neutralność klimatyczną w 2060 r.

Ten cel ma być realizowany w szczególności poprzez modernizację przedsiębiorstw energetycznych i przemysłowych, rozwój OZE, stosowanie zasad efektywności energetycznej najpierw w najbardziej energochłonnych, a docelowo we wszystkich sektorach gospodarki, w tym w produkcji, transporcie, termomodernizacji budynków i bloków. Przewidziano także wprowadzenie systemu zarządzania emisjami. Realizacja tych celów jest zgodna z założeniami pakietu regulacyjnego *Fit for 55*, który jest obecnie realizowany i wdrażany na terenie UE.

Zgodnie z mapą dynamiki przyrostu emisji gazów cieplarnianych przygotowaną przez ONZ [2021] Ukraina w 2020 r. była na drugim miejscu po Szwecji, bo zredukowała emisje o 65,3% w stosunku do roku 1990. Nie jest to jednak wyłącznie powiązane z aktywnymi działaniami klimatycznymi, a głównie ze spadkiem poziomu PKB, który w 2015 r. wynosił niecałe 60% poziomu z 1990 r. [Organizacja Narodów Zjednoczonych, 2018]. Dlatego intensywny proces odbudowy i rozwój przemysłu będą wymagać dalszych regulacji i działań redukcyjnych w obszarze emisji.

W trakcie wojny Ukraina nie może skutecznie realizować działań obniżających emisje, a te rosną także za sprawą prowadzonych działań wojennych. Warto jednak, przy wykorzystaniu dostępnych danych i ocen stanu środowiska, pracować w czasie wojny nad zieloną strategią i planem kontynuacji działań Ukrainy na rzecz ochrony środowiska, w które zaangażowano się już przed rosyjską inwazją.

5.3. Wojna i jej negatywny wpływ na cele klimatyczne

Dane o zniszczeniach i zanieczyszczeniach wynikających z działań wojennych są zbierane m.in. przez *Kyiv School of Economics* (KSE) na bazie informacji od władz lokalnych i mieszkańców (za pomocą np. *Russia Will Pay chatbot* [Kijowska

Szkoła Ekonomiczna, 2022] lub *Kyiv Digital App*). Dane te zbiera również Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy na stronie eco-zagroza.gov.ua [2023a].

W trakcie pierwszego roku od pełnowymiarowej rosyjskiej inwazji, zgodnie z raportem KSE opublikowanym w marcu 2023 r. [Kijowska Szkoła Ekonomiczna, 2023c, s. 24–25], w Ukrainie uszkodzono lub zniszczono 8% fotowoltaicznych mocy wytwórczych, a 13% takich źródeł znajduje się na okupowanych terytoriach. Prawie 80% mocy wytwórczych w zakresie energetyki wiatrowej znajduje się na terenach tymczasowo okupowanych, a część z nich zniszczono.

KSE szacuje również, że – według stanu na koniec marca 2023 r. – 2% mocy w zakresie wytwarzania energii z biomasy znajdowało się na terytoriach okupowanych, a co najmniej cztery biogazownie zostały zniszczone.

Autorzy raportu szacują, że Ukraina w trakcie pierwszego roku wojny straciła 25% mocy wytwórczych z OZE. Zgodnie z analizą KSE opublikowaną w kwietniu 2023 r. [2023a] całkowite straty sektora energetycznego wynosiły 8,3 mld USD.

Poza zniszczeniami infrastruktury rosyjska inwazja i działania wojenne powodują straty środowiskowe. Skalę szkód w tym zakresie KSE szacuje wspólnie z *Zoï Environment Network* (dodatkowe informacje są publikowane na platformie Ecodozor.org [*Zoï Environment Network*, 2023b]) przy wsparciu Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *UN Environment Programme* i humanitarnej inicjatywy REACH.

Zgodnie z danymi [*Zoï Environment Network*, 2023a] Ecodozor według stanu na maj 2023 r. zniszczono lub uszkodzono 917 obiektów przemysłowych oraz infrastruktury krytycznej, co skutkowało także zanieczyszczeniami środowiskowymi. KSE i *Zoï Environment Network* raportowały [Kijowska Szkoła Ekonomiczna, 2023d] w czerwcu, że 186 tys. m² gruntów, czyli ok. 31% terytorium Ukrainy, było objętych ryzykiem zanieczyszczenia (kontaminacji substancjami chemicznymi), co przekłada się na koszty w wysokości prawie 10 mld USD.

Jednocześnie w lasach o powierzchni ok. 471 tys. ha doszło do pożarów wynikających z działań wojennych. Objęły one również terytorium rezerwatów przyrody, w tym należących do *Emerald Network*.

W rezultacie ok. 1,2 mln ton CO₂ zostało wyemitowanych w konsekwencji rosyjskiej inwazji i działań wojennych na terenie całej Ukrainy, co przełożyło się w ujęciu pieniężnym na ok. 4,2 mld USD strat [Kijowska Szkoła Ekonomiczna, 2023]. Zgodnie z danymi KSE [2023d] najwięcej szkód środowiskowych doznały obwody kijowski, doniecki i ługański.

Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy na platformie EcoZagroza [2023a] na bieżąco publikuje dane dotyczące zniszczonego

sprzętu wojskowego. Zgodnie z danymi z końca czerwca 2023 r. w trakcie działań wojennych zniszczono rosyjskie czołgi o łącznej masie przekraczającej 185 tys. ton. W przypadku systemów artyleryjskich to ponad 60 tys. ton, a w przypadku samolotów – ponad 5 tys. ton. Powstałe w ten sposób odpady, mające częściowo charakter odpadów niebezpiecznych, stanowią i będą stanowić coraz poważniejszy problem środowiskowy, także w związku z możliwym uwalnianiem się substancji toksycznych do gleby, wody i powietrza.

6 czerwca 2023 r. armia rosyjska wysadziła Kachowską zaporę na rzece Dniepro. Kachowski zbiornik zaporowy o objętości 18,2 km³ był największym w Ukrainie, odgrywał ważną rolę w energetyce i żegludze rzecznej między Chersoniem a Zaporozem i był kluczowym dla zaopatrzenia w wodę południowych regionów kraju [Ukrhydroenergo, 2023b]. Kachowska Elektrownia Wodna [Ukrhydroenergo, 2023a] miała 334,8 MW mocy zainstalowanej, a woda z rezerwuaru napełnia basen chłodzący reaktory Zaporoskiej Elektrowni Jądrowej, które są wyłączone od jesieni 2022 r.

Zgodnie z danymi Ministerstwa Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy [2023a] w wyniku zniszczenia elektrowni objętość zbiornika zmniejszyła się o prawie 15 km³, co skutkowało zatopieniem pięciu miejscowości i ponad 63 tys. ha lasów. W ujęciu pieniężnym szacowane straty wynoszą ponad 55 mld hrywien, czyli ok. 1,5 mld USD.

5.4. Kluczowe wyzwania w zakresie zielonej odbudowy Ukrainy

5.4.1. Unia Europejska i jej wyzwania klimatyczne

Rosyjska inwazja na Ukrainę nastąpiła w momencie, gdy Unia Europejska przygotowywała strategiczne plany związane z dążeniem do neutralności klimatycznej, a także ze zwiększaniem niezależności energetycznej krajów członkowskich i wspólnoty jako takiej [Komisja Europejska, 2019]. W tym czasie Ukraina zawarła już umowę stowarzyszeniową z UE i wyznaczyła swój cel oraz kierunek działań na kolejne lata: integrację i przystąpienie do wspólnoty.

Co należy podkreślić, Europejski Zielony Ład to od 2019 r. jeden z najważniejszych filarów strategii politycznej Komisji Europejskiej przewidzianej na kilkanaście następnych lat, jeśli nie dekad. Sukcesywnie przyjmowane są rozwiązania prawne mające wprowadzić tę strategię w życie.

Postawione w tym i kolejnych dokumentach polityki unijnej cele w obszarze zielonej transformacji, digitalizacji i odnawialnej energii mają stanowić silny impuls

do odbudowy gospodarczej Europy po pandemii COVID-19 [Komisja Europejska, 2021a]. Przeznaczono na nie największy pakiet finansowy w historii UE, w łącznej kwocie 2,018 bln EUR [Komisja Europejska, 2021b]. Ukraina, choć jest jeszcze daleko od realizacji postulatów Europejskiego Zielonego Ładu, wyraża zainteresowanie ich wdrażaniem.

Cele i plany Unii Europejskiej w zakresie polityki klimatycznej nie zmieniły się po napaści Rosji na Ukrainę. W jej obliczu kwestie związane z osiągnięciem szybkiej niezależności energetycznej, rozumianej jako produkcja energii oraz niezależność surowcowa i technologiczna UE, z pewnością stały się najpilniejsze. Wyrazem tych zmian było m.in. opublikowanie planu Komisji Europejskiej *REPowerEU* [2022c], zakładającego uniezależnienie Europy od rosyjskich paliw kopalnych, a także projektów rozporządzeń w obszarze baterii, surowców czy produkcji technologii neutralnych klimatycznie na terenie UE. W tych planach zaproponowano krótko- i średnioterminowe rozwiązania w obszarze dywersyfikacji, oszczędzania energii czy zwiększenia wykorzystania źródeł odnawialnych, a także szybkiego rozwoju technologii i recyklingu surowców.

Ukraina, której politycznym celem było i nadal jest przystąpienie do Unii Europejskiej, ma obecnie zdecydowanie trudniejsze zadania – jak najszybsze zakończenie wojny oraz zaplanowanie odbudowy i integracji z UE. W kraju ogarniętym wojną i niszczonej w wyniku działań militarnych trudno koncentrować się na uwspólnianiu polityki i planowaniu wyzwań na następne lata. Takie działania są jednak wstępnie podejmowane np. w obszarze energetyki czy infrastruktury.

W perspektywie krótkoterminowej kluczowe jest szybkie przywrócenie zasilania w dotkniętych największymi zniszczeniami i wojną regionach, w tym odbudowa infrastruktury energetycznej, wodociągów, instalacji doprowadzających ciepło czy po prostu domów mieszkalnych. Jednak w dłuższym horyzoncie czasowym należy skupić się inwestycjach w zakresie odnawialnych i niskoemisyjnych źródeł energii, a także szybkim rozwoju technologii energetycznych. Takie plany ma też UE.

Dodatkową trudnością jest długie pozostawanie części terytoriów ukraińskich pod nielegalną okupacją rosyjską. Na obecnym etapie istotne jest możliwie szerokie zaplanowanie odbudowy Ukrainy po wojnie oraz zapewnienie finansowania dla tego procesu. Dużą rolę będą odgrywać międzynarodowe (w tym unijne) instytucje finansowe. Kluczowe jest ustalenie przedsięwzięć priorytetowych, a także bezpiecznych mechanizmów finansowania dla inwestorów prywatnych.

Można założyć, że kwestie klimatyczne w ramach odbudowy Ukrainy będą ważne, choćby ze względu na zamiar przystąpienia Ukrainy do UE i wciąż bardzo ambitne cele klimatyczne wspólnoty na najbliższe lata, aż do pełnej neutralności klimatycznej w 2050 r. Priorytetowo należy potraktować zagadnienia

związane z odbudową infrastruktury energetycznej i uzyskaniem przez Ukrainę niezależności w tym zakresie po wojnie. Przyszła integracja niepodległej Ukrainy z UE będzie wymagać przedstawienia ścieżki wiodącej do zielonej transformacji gospodarki. Do głównych obszarów analiz zaliczyć można wyzwania klimatyczne związane z:

- ograniczeniem emisji gazów cieplarnianych poprzez zaproponowanie zmian regulacyjnych w obowiązującym obecnie europejskim systemie handlu uprawnieniami do emisji (ETS), polegających m.in. na włączaniu nowych gałęzi gospodarki do systemu, a także wdrożeniem mechanizmu dostosowywania cen transgranicznych z uwzględnieniem emisji CBAM (*Cross Border Adjustment Mechanism*), którego wysokość będzie skorelowana z ceną uprawnień ETS;
- zwiększoną efektywnością energetyczną i co najmniej podwojeniem do 2030 r. wskaźników renowacji energetycznych w UE;
- zwiększonym wykorzystaniem energii odnawialnej oraz szerszą innowacyjnością w obszarze rozwiązań energetycznych i paliw alternatywnych, w tym wodoru;
- zrównoważonymi łańcuchami dostaw żywności, w tym ze wsparciem dla producentów żywności oraz zwiększaniem konkurencyjności europejskiego rolnictwa.

Ważne będzie również wyznaczenie dalszych kierunków rozwoju i odbudowy przemysłu ukraińskiego po wojnie. Decyzje w tej kwestii będą wymagać m.in. powojennej oceny stanu zakładów przemysłowych (w tym przemysłu najbardziej energochłonnego) oraz analizy możliwości i celowości ich odbudowy – i potencjalnie podjęcia decyzji o transformacji głównych gałęzi przemysłu, jeśli będzie to efektywniejsze ze względu na koszty i możliwe korzyści.

Przykładowo wydaje się, że przedstawiciele ukraińskich władz dążą do przekształcenia sektora przemysłu metalowego w kierunku produkcji tzw. zielonej (produkowanej w sposób zrównoważony) stali. Między innymi w tym celu Ministerstwo Gospodarki Ukrainy [BlackRock, Biuro Prezydenta i Ministerstwo Gospodarki Ukrainy, 2023] ogłosiło na konferencji w Londynie szczegóły dotyczące Ukraińskiego Funduszu Rozwoju (UDF). Ma on być publiczną instytucją powołaną w celu finansowania rozwoju kraju oraz skoncentrowaną na przyciąganiu kapitału publicznego i prywatnego do odbudowy powojennej gospodarki Ukrainy za pomocą tzw. finansowania mieszanego.

Celem UDF ma być finansowanie odbudowy w pięciu kluczowych sektorach: energetyce (w tym w zakresie zrównoważonej produkcji stali), rozwoju technologii wodorowych, infrastrukturze, rolnictwie, produkcji i IT.

Ukraina może w tym zakresie korzystać z doświadczeń innych krajów, które już wdrażają podobne rozwiązania, np. w Szwecji działa huta stali wykorzystująca energię z wodoru [Kucharczyk, 2021]. Nie bez znaczenia pozostaje kontynuacja

strategii KE, która zmierza do redukcji emisji poprzez stworzenie ram prawnych do szybkiego rozwoju technologii neutralnych emisyjnie na terenie Europy, a także wsparcia przedsięwzięć dających możliwość uniezależnienia się od surowców z innych państw, szczególnie azjatyckich czy afrykańskich³².

W samej UE realizacja celów klimatycznych jest przedmiotem szerokich dyskusji i wątpliwości zgłaszanych przez poszczególne państwa. Jeszcze w 2020 r. Rada Europejska zatwierdziła porozumienie polityczne z Parlamentem Europejskim dotyczące powstania tzw. Funduszu Sprawiedliwej Transformacji, który ma łagodzić przede wszystkim finansowe skutki transformacji gospodarczej i dekarbonizacji w państwach mniej rozwiniętych. Podobne cele mają realizować tzw. instrumenty pożyczkowe. Zbliżone mechanizmy mogą być wykorzystywane w celu wspierania Ukrainy na jej drodze do klimatycznej integracji z UE, choć w przyszłości redystrybucja finansowania może budzić opór obecnych beneficjentów.

Zielona odbudowa Ukrainy zgodna z filarami strategii klimatycznej UE z pewnością jest zadaniem ambitnym (także finansowo), ale możliwym do wykonania i pożądanym. Patrząc na dalszy rozwój Europy, Ukraina nie ma innego wyjścia, jeśli chce zintegrować się z państwami wspólnoty. Deklarowana przez Komisję Europejską chęć pomocy i współpracy potwierdza ten kierunek odbudowy po zakończeniu wojny.

5.4.2. *Inflation Reduction Act* i cele Stanów Zjednoczonych

Przyjęcie w 2022 r. i podpisanie przez prezydenta USA Joego Bidena *Inflation Reduction Act* należy traktować jako ważny czynnik wspierający zieloną transformację nie tylko w Stanach Zjednoczonych, lecz także pośrednio na całym świecie. Nowe regulacje przewidują przeznaczenie ok. 370 mld USD na realizowane na terenie USA projekty związane ze zmianą klimatu i transformacją energetyczną. Są to m.in. dotacje na pojazdy elektryczne, baterie oraz odnawialne źródła energii – pod warunkiem że są one wytwarzane na terytorium USA.

Stany Zjednoczone upatrują w szeroko pojmowanej zielonej transformacji szans na rozwój gospodarczy i konkurują w tym względzie m.in. z Unią Europejską. Widać to choćby w analizach podejmowanych przez dużych przedsiębiorców w zakresie opłacalności lokowania inwestycji w poszczególnych krajach.

³² Por. projekt rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustanowienia ram środków na rzecz wzmocnienia europejskiego ekosystemu produkcji produktów technologii neutralnych emisyjnie (akt w sprawie przemysłu neutralnego emisyjnie) oraz projekt rozporządzenia dotyczący surowców krytycznych i strategicznych dla gospodarki Unii Europejskiej, oba projekty z 16 marca 2023 r.

Można zakładać, że Stany Zjednoczone, podobnie jak kraje UE, będą chciały brać aktywny udział w odbudowie Ukrainy po wojnie, więc niezbędne będzie uzyskanie szerokiego, międzynarodowego konsensusu pomiędzy Europą a USA [Rudolph, Eisen, Kleine-Brockhoff, 2022; Smith, 2023; Bank Światowy, Rząd Ukrainy, Unia Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych, 2023].

6 Reforma infrastruktury transportowej Ukrainy w celu jej integracji z systemem transportowym Unii Europejskiej

Zawarta w tym rozdziale analiza przedstawia informacje o infrastrukturze kolejowej oraz drogowej Ukrainy, obejmujące w szczególności:

- integrację infrastruktury kolejowej i drogowej z infrastrukturą innych krajów europejskich;
- potrzeby w zakresie powojennej odbudowy infrastruktury kolejowej i drogowej; Ze względu na ich znaczenie dla gospodarki Ukrainy niniejsza analiza skupia się na transporcie kolejowym i drogowym z pominięciem pozostałych gałęzi transportu.

6.1. Bilans zniszczeń wojennych w infrastrukturze transportowej

Według wstępnych szacunków na 3 kwietnia 2023 r. ogólna długość zniszczonych linii kolejowych w Ukrainie sięga 400 km. Co najmniej 57 dworców i stacji jest uszkodzonych. Na terenach tymczasowo okupowanych przez Rosję po 24 lutego 2022 r. znalazło się ok. 1,2 tys. km torów, czyli ok. 8% całkowitej długości ukraińskich linii.

Istnieją powody, by uważać, że majątek ruchomy, który nie został wcześniej ewakuowany z tych terenów, należy uznać za całkowicie stracony, czyli zniszczony lub skradziony przez okupanta. Wartość szkód spowodowanych działaniami wojennymi, obejmująca uszkodzenia bądź zniszczenia pojazdów kolejowych i infrastruktury kolejowej, wyniosła 3,1 mld EUR tylko w ciągu pierwszych czterech miesięcy od pełnowymiarowej rosyjskiej inwazji.

Największa koncentracja szkód dotyczy lokalnych dróg obwodowych, wiejskich i gminnych (32%), autostrad i innych dróg krajowych (21%) oraz infrastruktury

kolejowej, taboru kolejowego, sprzętu i innych aktywów (19%). Uszkodzenia infrastruktury transportowej nie rozkładają się równomiernie i mogą być skorelowane ze zmianami intensywności działań wojennych. Poważne zniszczenia koncentrują się wokół miast i wsi, w których toczyły się dłuższe walki.

Największy udział w szkodach jest notowany w miejskiej infrastrukturze transportowej i taborze, w ukraińskiej sieci kolejowej oraz w drogach gminnych. Zwiększone uszkodzenia infrastruktury kolejowej i lokalnej infrastruktury drogowej odzwierciedlają zwiększone poziomy zniszczeń na obszarach frontowych, na których toczą się walki pozycyjne, a także uszkodzenia krytycznej infrastruktury logistycznej wykorzystywanej do zaopatrzenia obszarów frontowych.

Od czerwca 2022 r. do lutego 2023 r. w obwodach donieckim, ługańskim, zaporożskim, chersońskim i charkowskim uszkodzeniu uległo dodatkowo 88 stacji kolejowych, ponad 400 mostów kolejowych, 28 mostów na sieci dróg krajowych, 76 mostów na drogach obwodowych i wiejskich oraz ponad 250 mostów i innych sztucznych konstrukcji w ramach gminnej sieci drogowej. Dewastowanie infrastruktury drogowej postępuje z powodu przemieszczania się po niej ciężkiego gąsienicowego sprzętu wojskowego oraz ostrzału różnego typu bronią. Według stanu na 28 lutego 2023 r. całkowite straty w transporcie spowodowane działaniami wojennymi wynoszą 32,4 mld EUR.

6.2. Popyt na transport towarów koleją i drogami wynikający ze zmian geopolitycznych – planowanego przystąpienia do UE i ograniczania dostępności portów

Od początku rosyjskiej agresji na terytorium Ukrainy połączenia kolejowe z Federacją Rosyjską i Republiką Białorusi zostały wstrzymane, co praktycznie zatrzymało przewóz ładunków pomiędzy tymi państwami a terytorium Ukrainy za pomocą transportu samochodowego i kolejowego. Zasadniczej zmianie uległ przy tym kierunek przepływu ładunków eksportowanych z Ukrainy. Główne czynniki mające wpływ na tę sytuację to:

- blokada ukraińskich portów morskich;
- rozwój procesów integracyjnych z UE w Ukrainie.

Rosyjska agresja militarna spowodowała, że ukraińskie porty basenu Morza Czarnego zostały całkowicie zablokowane. W 2021 r., czyli przed obecną fazą wojny, łączny eksport przez te porty wynosił ok. 140–160 mln ton ładunków rocznie. Z powodu wojny logistyka ukraińskich ładunków eksportowych uległa znacznym przekształceniom. Przewozy ładunków zostały przekierowane na lądowe przejścia

graniczne: 12 kolejowych oraz 11 drogowych z krajami UE i Mołdawią. Ładunki kierowane są do krajów Unii, a następnie do dalszego eksportu przez polskie porty Morza Bałtyckiego (Gdańsk, Gdynia, Szczecin-Świnoujście) oraz do rumuńskiego portu Constanta, a także częściowo do portów innych krajów bałtyckich.

Przepustowość ukraińskich lądowych przejść granicznych wynosi jednak łącznie 6,6 mln ton miesięcznie (ok. 79 mln ton rocznie), co stanowi zaledwie połowę pierwotnie wykorzystywanej przepustowości w portach morskich Ukrainy. Ogranicza ją brak wystarczającej liczby terminali przeładunkowych na granicy, wymaganych przy przeładunku towarów w związku z różnymi szerokościami torów.

Eksport transportem drogowym również napotyka na trudności spowodowane ograniczoną przepustowością ukraińskich dróg i przejść granicznych zarówno od strony Ukrainy, jak i krajów UE oraz Mołdawii. Zachodnie lądowe przejścia graniczne Ukrainy nie są przygotowane do zastąpienia ukraińskich portów w pełnym zakresie, a co za tym idzie, nie są w stanie zaspokoić potrzeb ukraińskich eksporterów.

Przed trwającą rosyjską inwazją ponad 70% ogólnego ukraińskiego eksportu i ponad 90% eksportu zboża do portów Ukrainy dostarczano koleją. Właśnie dlatego zachodzi potrzeba dalszego rozwoju transportu drogowego i kolejowego, a przede wszystkim pojawiła się konieczność rozwoju oraz budowy infrastruktury przygranicznej i przeładunkowej. Biorąc pod uwagę obrany przez Ukrainę kurs w kierunku integracji z UE, powstała pilna potrzeba przedłużenia torów o szerokości 1435 mm w celu całkowitej integracji ukraińskiej sieci kolejowej z infrastrukturą transportową Unii.

Na zachodnich przejściach granicznych jest możliwość przyjmowania i przeładunku wagonów przez kolej ukraińską na torach 1435 mm, ale zasadna jest budowa lub rozbudowa torów 1435 mm w głąb terytorium Ukrainy. Trwają prace nad przygotowaniem oraz realizacją wielu projektów infrastrukturalnych zwiększających przepustowość na przygranicznych stacjach kolejowych. Należy do nich przykładowo budowa i remont odcinków toru 1435 mm. Skala takich inicjatyw wciąż jest jednak niewystarczająca.

6.3. Infrastruktura kolejowa Ukrainy

Infrastruktura kolejowa Ukrainy została ukształtowana w czasach ZSRR, więc uwzględniała specyfikę obrotu towarowego w tym kraju, jego wolumen i kierunki przewozów pasażerów oraz transportu ładunków. Łączna długość użytkowa torów 1520 mm wynosi 19 786 km. Stopień elektryfikacji sieci kolejowej na głównych

kierunkach wynosi ok. 49%. Stosuje się przy tym dwa rodzaje zasilania: prądem stałym 3 kV i prądem przemiennym 25 kV 50 Hz. Liczba podstacji trakcyjnych wynosi 1402. Liczba pracowników zatrudnionych w Ukrczaliznycia i przedsiębiorstwach zależnych przekracza 230 tys. osób. Przed wojną kolej ukraińska odpowiadała za 82% przewozów ładunków oraz 50% przewozów pasażerów.

Polska i Ukraina w latach 90. miały te same pozycje startowe w obszarze infrastruktury kolejowej. Obecnie, po przeprowadzeniu europejskich reform, polska kolej ma odnowiony tabor, infrastrukturę i inne elementy systemu. Poprawiono bezpieczeństwo, jakość oraz operacyjność, a cały ten proces nadal trwa. Z całą pewnością można stwierdzić, że czynnikiem, który fundamentalnie wpłynęła na rozwój infrastruktury kolejowej w Polsce, było przystąpienie do UE oraz przejście w kierunku planowania długoterminowego.

6.3.1. Obecny stan infrastruktury kolejowej w Ukrainie

Polska jest od lat zainteresowana rozwojem komunikacji kolejowej z Ukrainą. Problem wąskich gardeł na granicy spowalnia rozwijające się kontakty gospodarcze nie tylko obu krajów, lecz także transport polskich ładunków tranzytowych przez Ukrainę. Brak niezbędnych napraw głównych oraz bieżących infrastruktury kolejowej w ostatnich dziesięcioleciach doprowadził do jej zużycia w 80–95% (w tym nawierzchnia jest zużyta w ponad 90%), dotyczy to szczególnie sieci trakcyjnej, budowli inżynierskich i przejazdów kolejowych, czego skutkiem jest zmniejszenie się prędkości jazdy pociągów.

Ogólny stan infrastruktury kolejowej pogorszył się znacznie w wyniku aktywnych działań wojennych. Ciągłe zagrożenie ostrzałem artyleryjskim utrudnia możliwości odbudowy obiektów. Zniszczone zostały: dworce kolejowe, budowle inżynierskie, mosty, sieć trakcyjna oraz inne obiekty infrastruktury krytycznej. Ograniczeniu uległy moce produkcyjne przedsiębiorstw produkujących na rzecz kolei.

6.3.2. Analiza przepustowości i czasu oczekiwania na granicy

Na liniach kolejowych Ukrainy, na granicach z krajami Unii Europejskiej i Republiką Mołdawii, działa 12 granicznych przejść kolejowych. W 2022 r. masa ładunków przewiezionych koleją między Ukrainą a Unią Europejską wyniosła 37 mln ton, co oznacza wzrost o 12% rok do roku. Przewozy te odpowiadały za 37% eksportu Ukrainy w 2022 r.

Według stanu na 20 marca 2023 r. łączna liczba wagonów oczekujących na przejściach granicznych wynosiła nieco ponad 17 tys., a średni dobowy przeładunek

na wszystkich przejściach granicznych wynosił 3544 wagonów. Oznacza to konieczność oczekiwania na przeładunek wagonu średnio przez pięć dni.

Tabela 9. Dane o czasie oczekiwania wagonów towarowych według stanu na 3 kwietnia 2023 r.

Przejścia graniczne	Liczba wagonów oczekujących na torach (UZ*/szt.)	Przepustowość przejścia (liczba wagonów)	Średnia liczba odprawionych wagonów miesięcznie	Kolejka na przejściu granicznym (doby)
do Polski				
Jagodzin	894	200	4302	8
Izów	3755	600	28605	8
Rawa Ruska	47	150	131	-
Mościska II	727	306	7639	4
do Słowacji				
Czop	3988	490	18 866	14
Užhorod	2977	500	21 497	9
do Węgier				
Czop	107	30	4155	1
Batiovo	3247	420	12 053	17
do Rumunii				
Vadul-Siret	760	20	7301	4
Djakowo	341	30	1628	11
do Mołdawii				
Sokiriany	20	b.d.	1408	0
Mohylew	155	140	1887	4

* Ukrzaliznycia.

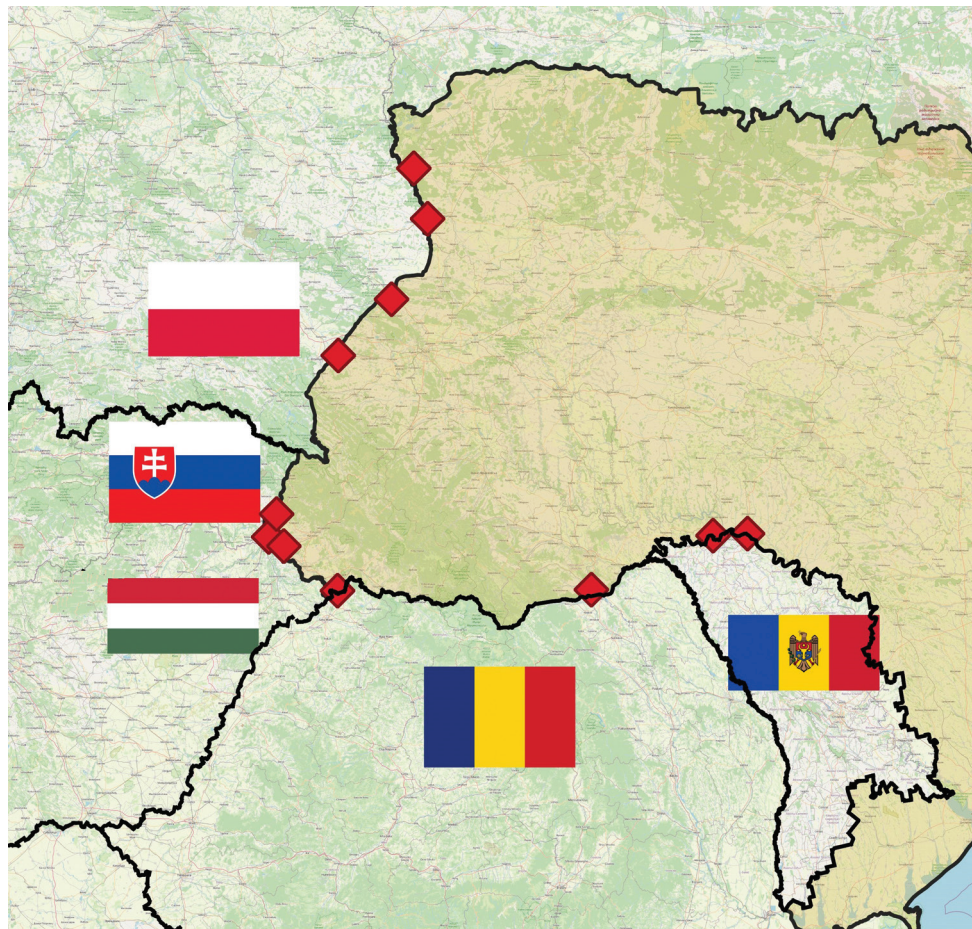
Źródło: opracowanie własne na podstawie publicznie dostępnych danych internetowych: Ukrzaliznycia, Ministerstwo Rozwoju Wspólnot, Terytoriów i Infrastruktury Ukrainy, 2023; oraz Narodowa Akademia Nauk Ukrainy SI, Wyższa Szkoła Bankowa, Instytut Geografii Słowackiej Akademii Nauk, Uniwersytet w Debreczynie, Uniwersytet w Oradei, Lwów, 2023.

Na przejściach granicznych pomiędzy Ukrainą a państwami Unii Europejskiej istnieją wąskie gardła. Głównym powodem ich powstania jest różna szerokość torów. Na terytorium Unii Europejskiej tory mają (co do zasady) szerokość 1435 mm, a w Ukrainie 1520 mm. Zmiana szerokości toru ma miejsce w punktach stycznych z Polską, Słowacją, Węgrami i Rumunią. Obecnie istnieją następujące rozwiązania technologiczne, zapewniające przewóz towarów z Ukrainy w kierunku innych krajów europejskich:

- przeładunek przesyłek z wagonów towarowych 1520 mm na wagony 1435 mm;
- wymiana wózków w wagonach szerokotorowych (1520 mm) na normalnotorowe (1435 mm);

- polski system SUW-2000 i podobne systemy zmiany rozstawu kół na osi zestawu kołowego;
- przeładunek na styku granic z wagonów kolejowych na ciężarówki.

Rysunek 11. Ukraina – granice z krajami UE i Mołdawią

Legenda: na czerwono zaznaczono przejścia graniczne dla transportu kolejowego.

Źródło: opracowanie własne.

6.3.3. Inwestycje potrzebne do połączenia infrastruktury kolejowej Ukrainy i innych krajów europejskich

Połączenie infrastruktury kolejowej Ukrainy z infrastrukturą europejską jest priorytetowym zadaniem, koniecznym do rozwoju korytarzy transkontynentalnych łączących gospodarkę Ukrainy z gospodarkami innych krajów europejskich.

Opracowane trasy zasadniczo zmieniają kierunki i wielkość przewozów tranzytowych, eksportu i importu pomiędzy Ukrainą a innymi krajami europejskimi, a także pozaeuropejskimi.

Biorąc pod uwagę stan i realia, w jakich znajduje się infrastruktura kolejowa Ukrainy, jedynym możliwym rozwiązaniem jest w tym wypadku budowa nowej infrastruktury zgodnej ze standardami europejskimi, czyli o szerokości toru wynoszącej 1435 mm wzdłuż istniejącej infrastruktury 1520 mm bez ograniczania ruchu pociągów, i jednocześnie stosowanie miejscami toru splecionego 1435/1520 mm.

Przyjęty sposób planowania rozwoju sieci kolejowej wymaga, na etapie studialnym, szczegółowej analizy potoków ruchu na torach 1435 mm i 1520 mm, w tym określenia docelowego przeznaczenia każdej z linii (pasażerska, towarowa, do ruchu mieszanego). Jest to niezbędne w celu uniknięcia tworzenia wąskich gardeł na skrzyżowaniach torów obu szerokości.

W pierwszym, priorytetowym etapie konieczne jest połączenie głównych relacji przewozowych zachodniej Ukrainy z europejską infrastrukturą 1435 mm poprzez budowę linii:

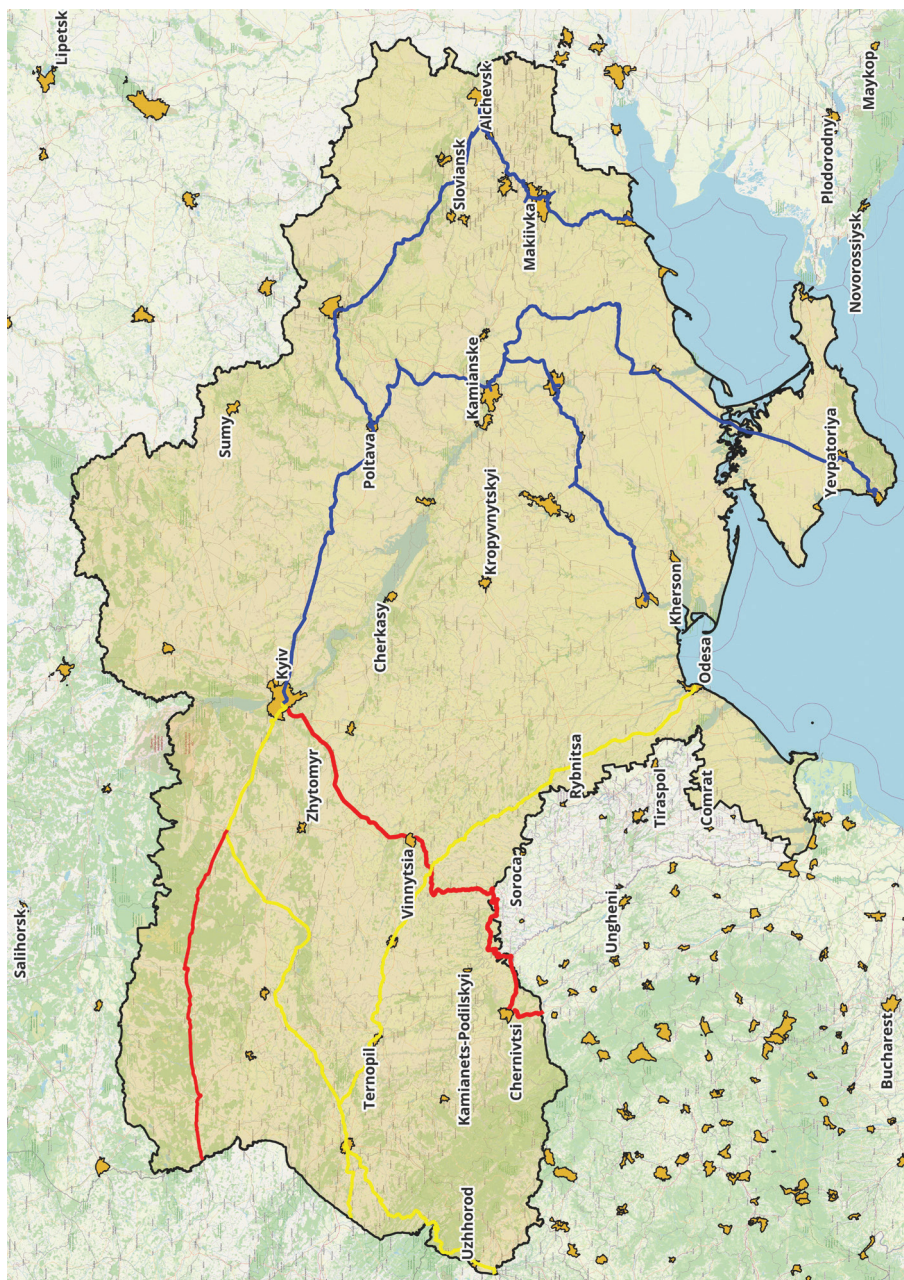
- Kijów–Korosteń/Odessa–Lwów–Przemyśl (Polska) – **1310 km**;
 - Lwów–Użhorod–Czop/Čierna nad Tisou (Słowacja)/Záhony (Węgry) – **270 km**.
- Odcinki te mogą być wybudowane do 2030 r.

Ogólna długość dróg kolejowych, które muszą zostać wybudowane w pierwszej kolejności w celu połączenia centralnej części Ukrainy z innymi krajami europejskimi, wynosi 1930 km i obejmuje ok. 1200 obiektów inżynieryjnych. Autor monografii proponuje wykorzystać istniejące obiekty inżynieryjne (mosty) i rozmieścić na nich tor spleciony dwóch linii kolejowych o różnej szerokości torów – 1435 mm i 1520 mm. Dzięki temu można będzie znacznie obniżyć nakłady inwestycyjne.

Nakłady inwestycyjne niezbędne w przypadku budowy 1 km infrastruktury kolejowej 1435 mm, w tym: torowiska, sieci trakcyjnej, zasilania energetycznego i radiołączności, rekonstrukcji lub budowy nowych obiektów inżynieryjnych, można oszacować na poziomie 3,2 mln EUR/km. Jeżeli ogólna długość linii, których budowa byłaby niezbędna w pierwszej kolejności, w celu skomunikowania centralnej części Ukrainy z innymi krajami europejskimi, według wstępnych szacunków wynosiłaby ok. 1580 km, to ogólna wielkość nakładów inwestycyjnych na linie pierwszego etapu wynosiłaby ok. 5,1 mld EUR.

W drugim etapie nastąpiłby dalszy rozwój kolei normalnotorowej w zakresie budowy odcinka Kijów–Korosteń–Kowel–Jagodzin/Dorohusk (Polska) – **360 km** oraz budowy linii z Kijowa w kierunku granicy rumuńskiej – **640 km**.

Rysunek 12. Rozbudowa infrastruktury kolejowej – etapy pierwszy, drugi i trzeci

Legenda: kolor żółty – etap I, kolor czerwony – etap II, kolor niebieski – etap III.
 Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów internetowych TEN-T.

Jest to odcinek, który połączy sieć Kolei Ukraińskich z europejską siecią kolei dużych prędkości oraz zapewni szybkie połączenie Kijowa m.in. z Warszawą i Berlinem. Zapewnione zostanie również dogodne połączenie pasażerskie i towarowe do Rumunii.

Realizacja prac w ramach etapu drugiego nastąpiłaby do 2035 r.

W trzecim etapie, realizowanym po 2035 r., należałoby przedłużyć powyższe relacje w kierunku: Charkowa, Zaporozża, Doniecka, Ługańska, Mariupola, Dnipro, Mikołajowa i Półwyspu Krymskiego. Szacunkowa długość linii kolejowych w trzecim etapie budowy wynosiłaby 2372 km.

Tabela 10. Integracja i rozwój kolei: etapy pierwszy, drugi i trzeci

I ETAP: INTEGRACJA Z KRAJAMI UE		
Kierunek relacji przewozowych	Państwo graniczne – punkt stykowy	Długość odcinka (km)
Kijów–Korosteń–Lwów	Polska	570
Odessa–Lwów–Przemysł	Polska	830
Lwów–Użhorod–Czop–Čierna nad Tisou/Záhony	Słowacja/Węgry	300
Łącznie etap I		1700
II ETAP: BUDOWA KOLEI DUŻYCH PRĘDKOŚCI W KIERUNKU POLSKI ORAZ POŁĄCZENIE W KIERUNKU RUMUNII		
(Kijów)–Korosteń–Kowel–Dorohusk	Polska	360
Kijów–Żmerynka–Czerniowce–Vadul Siret/Dorneszti	Rumunia	640
Łącznie etap II		1000
III ETAP: ROZWÓJ 1435 MM W UKRAINIE		
Kierunek relacji przewozowych		Długość odcinka w km
Kijów–Charków		490
Charków–Ługańsk		310
Ługańsk–Donieck–Mariupol		300
Połtawa–Dnipro		182
Dnipro–Krzywy Róg–Mikołajów		430
Dnipro–Zaporozże–Melitopol–Sewastopol		660
Łącznie etap III		2372
ŁĄCZNIE etapy I–III		5072

Źródło: opracowanie własne; długość odcinków poszczególnych etapów obliczono na podstawie danych <https://www.open-railwaymap.org/> (dostęp: 10.04.2023).

6.4. Infrastruktura dróg kołowych

Sieć drogowa i jej kształt zostały odziedziczone po Ukraińskiej SRR i w czasach ZSRR były elementem sieci radzieckiej. Obecnie są to w 99% drogi publiczne, w tym 12% to drogi państwowe, a 87% – lokalne. Długość dróg kołowych Ukrainy wynosi ok. 170 tys. km, z czego 164 tys. km jest utwardzonych (95,19%). Drogi te powstały głównie w latach 60. i 70. XX w. W miastach jest 250 tys. km ulic miejskich, za które odpowiadają władze lokalne. O znaczeniu ukraińskich dróg kołowych dla komunikacji międzynarodowej świadczy to, że przez ten kraj przechodzą cztery z dziesięciu międzynarodowych korytarzy transportowych, w szczególności w relacjach Kijów–Czop i Kijów–Odessa.

Dla porównania w Polsce w 1992 r. długość autostrad wynosiła tylko 100 km, a przed wejściem do UE na koniec 2003 r. – ok. 547 km. Już w 2011 r. oddano do użytku 210 km, natomiast w 2022 r. długość autostrad w Polsce wynosiła 1753 km. Pozwala to zakładać, że niedługo ilość autostrad w przeliczeniu na jednego mieszkańca będzie porównywalna do Niemiec.

Do 24 lutego 2022 r. dynamika usprawnień sieci drogowej w Ukrainie była rekordowa. W 2020 r. na łącznej długości 5098 km dróg kołowych były prowadzone budowy, przebudowy oraz naprawy główne i utrzymanie dróg kołowych. Zrewitalizowanych zostało 338 budowli inżynierskich. W latach 2020–2021 stan infrastruktury drogowej znacznie się poprawił w porównaniu z latami poprzednimi, ale od początku działań wojennych uległa ona katastrofalnym zniszczeniom. Tysiące kilometrów dróg i setki obiektów zostały uszkodzone wybuchy oraz ciężkie pojazdy gaśnicowe. Podczas działań wojennych niemożliwe jest oczywiście przywrócenie wysokiej jakości infrastruktury drogowej. Obecnie prowadzone są tylko naprawy zapewniające przejezdność dróg.

Przejścia drogowe między Ukrainą a krajami europejskimi nie zostały w ostatnich latach kompleksowo rozbudowane, w zakresie zarówno samej infrastruktury, jak i uproszczenia procedur celnych na granicach. Po pełnowymiarowej rosyjskiej inwazji ich obciążenie w przypadku przewozów pasażerów (uchodźców) i transportu ładunków (z powodu zablokowania Morza Czarnego) wzrosło odpowiednio pięć- i sześciokrotnie. Słaby stopień rozwoju drogowych przejść granicznych wpływa na czas oczekiwania na odprawę graniczną samochodów ciężarowych i osobowych, zarówno od strony Ukrainy, jak i innych krajów europejskich.

Tabela 11. Wykaz drogowych przejść granicznych i czasy oczekiwania

Przejścia graniczne	Czas oczekiwania między polskim a ukraińskim punktem kontrolnym (h)	Czas trwania kontroli celnej (h)	Czas trwania kontroli granicznej (h)	Łączny czas oczekiwania (h)	Średnia liczba aut w ciągu doby
Jagodzin	27	23	16	66	2,75
Rawa-Ruska	32	15	11	58	2,41
Krakowiec	95	7	5	107	4,45
Szezinie	16	13	14	43	1,79
Smolnica	–	12	10	22	0,91
Użhorod	4	39	8	51	2,12
Czop	6	39	11	56	2,33
Łużanka	5	36	13	54	2,25
Djakowo	1	8	8	17	0,70
Porubne	3	17	6	26	1,08
Reni	17	39	23	79	3,29

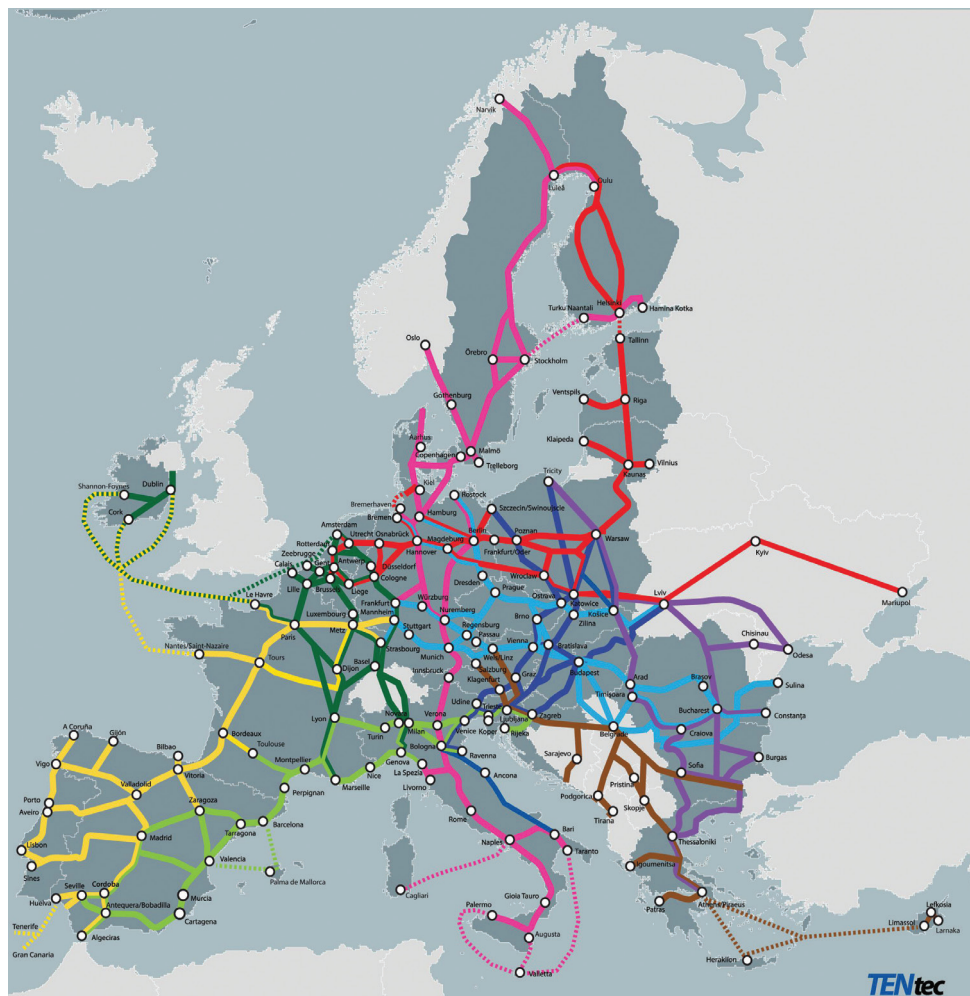
Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów danych internetowych Ukrawtodor.

6.4.1. Rozwój sieci dróg kołowych Ukrainy w powiązaniu z innymi krajami europejskimi

W czerwcu 2022 r. Komisja Europejska wprowadziła zmiany do orientacyjnych map Transeuropejskiej Sieci Transportowej (TEN-T), włączając m.in. propozycję tras ukraińskich. Decyzja ta jest strategicznym krokiem w procesie integracji Ukrainy z UE. Zaproponowano następujące kluczowe zmiany:

- korytarz północnobałtycki został przedłużony przez Lwów i Kijów do Mariupola;
- korytarz Morze Bałtyckie–Morze Czarne–Morze Egejskie przebiegałby przez Lwów, Czerniowce (Rumunię i Mołdawię) do Odessy;
- lorytarz Morze Bałtyckie–Adriatyk i Ren–Dunaj będzie przechodził przez Lwów.

By zwiększyć przepustowość dróg, którymi odbywa się przewóz ładunków w komunikacji międzynarodowej (w eksporcie i imporcie), niezbędne są znaczące inwestycje. Obliczenia (tabela 11) zostały dokonane z uwzględnieniem korytarzy logistycznych prowadzących do innych krajów europejskich oraz dokonywania załadunku przesyłek na terenie Ukrainy. Na mapie (rysunek 13) pokazane są (zaznaczone kolorem czerwonym) odcinki dróg kołowych w Ukrainie, na których konieczne jest zwiększenie przepustowości.

Rysunek 13. Połączenia Ukrainy z siecią TEN-T

Legenda: kolor żółty – Atlantyk, kolor ciemnozielony – Morze Północne, kolor czerwony – Morze Północne–Morze Bałtyckie, kolor różowy – Skandynawia–Morze Śródziemne, kolor granatowy – Morze Bałtyckie–Morze Adriatyckie, kolor niebieski – Ren–Dunaj, kolor jasnozielony – Morze Śródziemne, kolor brązowy – Balkany Zachodnie, kolor fioletowy – Morza Bałtyckie–Czarne–Egejskie.

Źródło: Komisja Europejska, 2022d.

6.4.2. Inwestycje niezbędne do wzrostu przepustowości połączeń drogowych pomiędzy Ukrainą i UE

Dalsza rozbudowa dróg kołowych powinna być prowadzona w taki sposób, aby uzyskały one standard europejski, czyli zapewniały warunki jak na drodze ekspresowej bądź autostradzie. W celu poprawy bezpieczeństwa na drogach

niezbędna jest eliminacja przejść dla pieszych i zastąpienie ich przejściami bezkolizyjnymi. Działania te pozwolą na zwiększenie prędkości pojazdów samochodowych, zgodnie z ukraińskim prawem, do 110–130 km/h, w zależności od docelowej klasy drogi.

W celu poprawy przepustowości niezbędna jest budowa obwodnic, m.in. Lwowa, oraz rozbudowa dróg prowadzących w kierunku Polski. Duża część dróg już ma standard dwupasmowy, przy czym wymagana jest ich rozbudowa m.in. poprzez budowę węzłów drogowych, umożliwiających bezkolizyjny przejazd, zjazd i wyjazd z drogi. Niezbędne inwestycje w drogi to, oprócz odbudowy ze zniszczeń wojennych, poprawa skomunikowania Kijowa z Lwowem, budowa dróg dojazdowych do portu w Odessie, a także drogi do granicy z Rumunią, Słowacją i Węgrami.

Tabela 12. Odcinki, na których konieczne jest zwiększenie przepustowości: długość i koszt

Nr drogi	Nazwa drogi	Nakłady inwestycyjne (mld UAH)	Długość (km)
M-03	Kijów-Charków-Dowżański	8,8	123
M-05	Kijów-Odesa	33,9	332,9
M-06	Kijów-Czop	19,5	682,9
M-07	Kijów-Kowel-Jagodzin	5,6	153
M-08	Droga okrężna m. Użhorod-PKK «Użhorod»	0,000530	13,4
M-09	Tarnopol-Lwów-Rawa-Ruska	4,2	62
M-10	Lwów-Krakowiec	5,1	61,9
M-13	KropiwnickiPłatonowe	3,8	86
M-14	Odesa-Melitopol-Nowoazowsk	48,5	563,6
M-16	Odesa-Kuczurgan	2,3	59
M-19	Domanowe (do m. Brześć)-Kowel-Czerniowce-Tereblecze (do m. Bukareszt)	2,7	49,3
M-24	Welyka Dobroń-Mukaczewe-Berehowe-PKK «Łużanka»	1,1	37,5
M-29	Charków-Krasnograd-Pereszczepyne-Dnipro	10,8	183,3
M-30	Stryj-Umań-Dnipro-Izwaryne	6,2	77,1
H-01	Kijów-Znamianka	4,0	121
H-10	Stryj-Iwano-Frankiwnsk-Czerniowce-Mamałyga	2,1	58,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie publicznie dostępnych danych internetowych: Ukrzaliznyca, 2023b; oraz opracowań: Bielaszow, 2021.

6.5. Proponowany plan odbudowy infrastruktury

Infrastruktura dróg kołowych i kolejowych Ukrainy ma szansę na odbudowę po zniszczeniach spowodowanych wojną z Rosją. Jeśli do tego dojdzie, po raz pierwszy będzie w stanie efektywnie połączyć się z infrastrukturą innych krajów europejskich. Konieczne jest wyeliminowanie wąskich gardeł w infrastrukturze kolejowej na styku toru 1520 mm z torem 1435 mm. Należy również rozwijać infrastrukturę drogową: zarówno na granicach, jak i w centralnej części Ukrainy.

Po dodaniu przez Komisję Europejską ukraińskich szlaków logistycznych do orientacyjnych map Transeuropejskiej Sieci Transportowej (TEN-T) pojawiły się nowe możliwości rozwoju systemów transportowych Ukrainy: tranzytu, eksportu, importu oraz wewnętrznych przewozów pasażerów i ładunków. Doświadczenie Polski pokazuje, że spowodowane wejściem do UE zwiększenie inwestycji w rozwój oraz budowę infrastruktury dróg kolejowych i kołowych oraz realizacja planów długoterminowych w tym obszarze jest ważnym czynnikiem transformacji gospodarki kraju. Do rozwiązania najpilniejszych potrzeb eksportowych Ukrainy wprowadzane są obecnie rozwiązania krótkofalowe, jednak nie są one w stanie skutecznie rozwiązać istniejących problemów oraz przyczynić się do napędzenia rozwoju gospodarczego kraju w przyszłości.

Szacunek niezbędnych nakładów na inwestycje składa się z czterech elementów:

- powojenna odbudowa infrastruktury kolejowej: 3,1 mld EUR;
- integracja infrastruktury kolejowej z krajami europejskimi (etapy pierwszy i drugi): 8 mld EUR;
- powojenna odbudowa infrastruktury drogowej: 25,4 mld EUR;
- integracja infrastruktury drogowej z krajami europejskimi: 4,2 mld EUR.

Oznacza to 11,1 mld EUR nakładów na infrastrukturę kolejową i 29,6 mld EUR na drogi kołowe. Łączne nakłady inwestycyjne wynosiłyby 40,7 mld EUR.

Wstępny harmonogram modernizacji i budowy nowych dróg i linii kolejowych

W związku z działaniami militarnymi w Ukrainie codziennie wzrasta ilość zniszczeń infrastruktury transportowej. Mimo to należy rozpocząć przygotowania do procesu budowy infrastruktury kolejowej o standardzie 1435 mm już teraz, a w szczególności opracować:

- studium wykonalności – 6 miesięcy;
- analizę przedprojektową – 1 rok;
- projekt techniczny – 1 rok;
- wykonawstwo (budowa) – 5 lat.

W przypadku zwiększenia przepustowości dróg kołowych, byłoby to analogicznie:

- opracowanie studium wykonalności – 6 miesięcy;
- opracowanie projektu technicznego – 1 rok;
- wykonawstwo (budowa) – 2 lata.

W celu odbudowy infrastruktury kolejowej należałoby wykonać:

- opracowanie jednolitej, szczegółowej strategii rozwoju kolei ukraińskich – 1 rok;
- opracowanie studium wykonalności – 6 miesięcy;
- realizacja strategii – 8–10 lat.

Odbudowa dróg kołowych (po zakończeniu działań wojennych):

- opracowanie projektów – 1 rok;
- wykonawstwo (odbudowa) dróg – 5 lat.

Bibliografia

Akty prawne

- BlackRock, Biuro Prezydenta i Ministerstwo Gospodarki Ukrainy (2023). *Ukraine Development Fund*, https://global-uploads.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/64931249dc66515444cf9379_BlackRock_FMA_Ukraine_Development_Fund_DFI_for_the_reconstruction.pdf (dostęp: 27.06.2023).
- Delegacja UE w Ukrainie (2022). *EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU Candidate Status*, https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendation-s-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232 (dostęp: 3.07.2023).
- Gabinet Ministrów Ukrainy (2017). *Energetyczna Strategia Ukrainy do 2035 roku*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p#Text> (dostęp: 27.02.2023).
- Gabinet Ministrów Ukrainy (2021a). *Koncepcja rządowego docelowego gospodarczego programu rozwoju jądrowo-przemysłowego kompleksu na okres do 2026 roku*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1804-2021-%D1%80#Text>. (dostęp: 27.02.2023).
- Gabinet Ministrów Ukrainy (2021b). *Państwowa Strategia Gospodarcza do 2030 roku*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> (dostęp: 27.02.2023).
- Gabinet Ministrów Ukrainy (2023). *Rozporządzenie z dnia 21 kwietnia 2023 roku N° 373-p o Uchwale Energetycznej Strategii Ukrainy na okres do 2050 roku*, <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-enerhetychnoi-stratehii-ukrainy-na-period-do-2050-roku-373r-210423> (dostęp: 27.06.2023).
- Komisja Europejska (2019). *Wytoczne Polityczne Komisji 2019–2024*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024_pl#recoveryplanforeurope (dostęp: 10.04.2023).
- Komisja Europejska (2021a). *NextGenerationEU*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations/nextgenerationeu_en (dostęp: 10.04.2023).
- Komisja Europejska (2021b). *Plan Odbudowy dla Europy*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/recovery-plan-europe_pl (dostęp: 10.04.2023).
- Komisja Europejska (2021c). *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the deployment of alternative fuels infrastructure, and repealing Directive 2014/94/EU of the European Parliament and of the Council COM/2021/559 final*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0559>. (dostęp: 10.05.2023).
- Komisja Europejska (2022a). *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee, and the Committee of the Regions Ukraine Relief and Reconstruction*, https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/system/files/2022-05/Ukraine-relief-reconstruction_en.pdf (dostęp: 4.02.2023).
- Komisja Europejska (2022b). *EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status*, https://www.eeas.europa.eu/node/415004_uk?s=232&page_lang=en (dostęp: 14.01.2023).

- Komisja Europejska (2022c). *REPowerEU*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_pl (dostęp: 10.04.2023).
- Komisja Europejska (2022d). *Revised corridors to include Ukraine and Moldova*, https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/commission-amends-ten-t-proposal-reflect-impacts-infrastructure-russias-war-aggression-against-2022-07-27_en (dostęp 3.03.2023).
- Komisja Europejska (2023a). *Chapters of the acquis*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en (dostęp: 3.07.2023).
- Komisja Europejska (2023b). *Commission disburses first €3 billion to Ukraine of the up to €18 billion Macro-financial Assistance+ package*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_228 (dostęp: 5.02.2023).
- Komisja Europejska (2023c). *Conditions for membership*, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership_pl. (dostęp: 3.07.2023).
- Komisja Europejska (2023d). *Convergence criteria for joining*, https://economy-finance.ec.europa.eu/euro/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en (dostęp: 3.07.2023).
- Komisja Europejska (2023e). *EU Solidarity With Ukraine General Factsheet*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/FS_22_3862 (dostęp: 8.08.2023).
- Komisja Europejska (2023f). *European Critical Raw Materials Act*, https://single-market-economy.ec.europa.eu/publications/european-critical-raw-materials-act_en (dostęp: 18.03.2023).
- Komisja Europejska (2023 g). *Komunikat: Pomoc i odbudowa Ukrainy*, https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_pl. (dostęp: 5.02.2023).
- Komisja Europejska (2023h). *Macro-Financial Assistance +*, <https://economy-finance.ec.europa.eu/international-economic-relations/candidate-and-neighbouring-countries/neighbouring-countries-eu/neighbourhood-countries/u> (dostęp: 4.02.2023).
- Komisja Europejska (2023i). *Net Zero Industry Act*, https://single-market-economy.ec.europa.eu/document/download/9446a7b1-0220-4b7b-91d2-11b7e27b9278_en (dostęp: 18.03.2023).
- Komisja Europejska (2023j). *Recovery and Reconstruction of Ukraine*, https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_en#documents (dostęp: 5.02.2023).
- Komisja Europejska (2023k). *The common agricultural policy at a glance*, https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance_en (dostęp: 3.07.2023).
- Komisja Europejska (2023 l). *Ukraine: College of Commissioners travels to Kyiv to boost EU support and sectorial cooperation with Ukraine*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_461 (dostęp: 5.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (1996). *Ustawa o ratyfikacji ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435/96-%D0%B2%D1%80#Text> (dostęp: 23.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2003). *Ustawa o alternatywnych źródłach energii*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> (dostęp: 22.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2004). *Ustawa o ratyfikacji protokołu z Kyoto ratyfikacji ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1430-15#Text> (dostęp: 23.03.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2005). *Tłumaczenie traktatu ustanawiającego Wspólnotę Energetyczną*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926#Text (dostęp: 23.02.2023).

- Rada Najwyższa Ukrainy (2015). *Ustawa o rynku gazu*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text> (dostęp: 20.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2016). *Ustawa o ratyfikacji porozumienia paryskiego*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#n2> (dostęp: 22.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2017). *Ustawa o ratyfikacji protokołu w sprawie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko do konwencji o ocenach oddziaływania na środowisko w kontekście transgranicznym*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b99#Text (dostęp: 22.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2017). *Ustawa o rynku energii elektrycznej*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (dostęp: 20.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2019). *Ustawa o podstawowych zasadach (strategii) ekologicznej polityki państwowej do 2023 roku*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (dostęp: 27.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2021). *Projekt ustawy o wnoszenie zmian do niektórych ustaw Ukrainy w zakresie rozwoju systemów magazynowania energii*, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72789 (dostęp: 27.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2022a). *Ustawa o efektywności energetycznej*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text> (dostęp: 27.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2022b). *Ustawa o zarządzaniu odpadami*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (dostęp: 27.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2022c). *Ustawa z dnia 20 września 2022 o krajowym rejestrze emisji i przenoszeniu zanieczyszczeń*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-IX?lang=en#Text> (dostęp: 25.02.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2023a). *Projekt ustawy z dnia 28 kwietnia 2023 o wprowadzeniu zmian do niektórych ustaw Ukrainy dotyczących odbudowy i zielonej transformacji systemu energetycznego Ukrainy*, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41849> (dostęp: 27.06.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2023b). *Ustawa z dnia 11 kwietnia 2023 o Wniesieniu Zmian do Kodeksu Budżetowego Ukrainy*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3035-IX#Text> (dostęp: 27.06.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy (2023c). *Ustawa z dnia 24 lutego 2023 o pewnych kwestiach dotyczących korzystania z pojazdów wyposażonych w silniki elektryczne oraz wprowadzenia zmian do niektórych ustaw Ukrainy w celu przezwyciężenia zależności od paliw i rozwoju infrastruktury ładowania pojazdów elektrycznych oraz pojazdów elektrycznych*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2956-IX#Text> (dostęp: 27.06.2023).
- Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC) (1992). *Parties, Ukraine*, <https://unfccc.int/node/61227> (dostęp: 15.04.2023).
- Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC) (2021). *Global Map – Annex I*, https://di.unfccc.int/global_map (dostęp: 9.04.2023).
- Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC) (2018). *Ukraine 2050 – Low Emission Development Strategy*, <https://unfccc.int/documents/181275> (dostęp: 1.03.2023).
- Unia Europejska i Ukraina (2014). *Układ o Stowarzyszeniu między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a Ukrainą z drugiej strony*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2277 (dostęp: 27.02.2023).
- United Nations (2015). *Addis Ababa Action Agenda*, <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=2051&menu=35> (dostęp: 05.04.2023).

United Nations, Department of Public Information (2003). *Monterrey Consensus on Financing for Development*, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/general-assembly/docs/globalcompact/A_CONF.198_11.pdf (dostęp: 05.04.2023).

Publikacje i artykuły naukowe

- Arowolo, O.O. (2002). *Return Migration and the Problem of Reintegration*, "International Migration" 2002, vol. 38, no. 5, s. 59–82.
- Boulhol, H. (2014). *Making the Labour Market Work Better in Poland*, Economics Department Working Papers No. 1124, ECO/WKP(2014)20, OECD. DOI: 10.1787/18151973.
- Economist Intelligence Unit (2020). *Business Environment and long-term forecast: Ukraine*. February 2020.
- Hartog, M., López-Córdova, J.E., Neffke, F. (2020). *Assessing Ukraine's Role in European Value Chains: A Gravity Equation-cum-Economic Complexity Analysis Approach*, CID Research Fellow and Graduate Student Working Paper No. 129, October 2020. Center for International Development at Harvard University.
- Hsieh, C., Klenow, P.J. (2014). The life cycle of plants in India and Mexico, *The Quarterly Journal of Economics*, 129(3).
- Hsieh, C., Klenow, P.J. (2009). Misallocation and manufacturing TFP in China and India, *The Quarterly Journal of Economics*, 124(4).
- Ignatenko, A., Raei, F., Mircheva, B. (2019). *Global Value Chains: What are the Benefits and Why Do Countries Participate?*, IMF Working Paper WP/19/18.
- Polese, A., Moisé G.M., Lysa O., Kerikmäe T, Sauka A., Seliverstova O. (2022). Presenting the results of the shadow economy survey in Ukraine while reflecting on the future (s) of informality studies, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 30(1).
- Rapacki, R., Próchniak, M. (2019). EU Membership and Economic Growth: Empirical Evidence for the CEE countries, *The European Journal of Comparative Economics*, 16(1), s. 3–40.
- Syverson, C. (2011). What determines productivity?, *Journal of Economic literature*, 49(2), s. 326–365.
- Venger, V., Romanovska N., Chyzhevska, M. (2022). Integration of Ukraine to the Global Value Chains, *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 25, s. 137–161. DOI: 10.18778/1508-2008.25.17.

Źródła internetowe

- Archick, K. (2023). *Russia's War Against Ukraine: European Union Responses and U.S. – EU Relations (IN11897 – Version 11)*, <https://crsreports.congress.gov/product/details?prod-code=IN11897> (dostęp: 4.02.2023).
- Ari, A., Pula, G. (2021). *Assessing the Macroeconomic Impact of Structural Reforms in Ukraine*, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/04/23/Assessing-the-Macroeconomic-Impact-of-Structural-Reforms-in-Ukraine-50345> (dostęp: 4.02.2023).
- Audickas, A. (2021). *How to Reform Ukrainian Railways*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/how-to-reform-ukrainian-railways/> (dostęp: 3.05.2023).
- Bank Światowy (2017). *Ukraine – Country Partnership Framework for the Period FY17–21 (English)*, <http://documents.worldbank.org/curated/en/847421498183265026/Ukraine-Country-partnership-framework-for-the-period-FY17-21> (dostęp: 7.05.2023).

- Bank Światowy (2020a). *CO₂ Emissions (kg per 2015 US\$ of GDP) – Ukraine*, <https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.KD.GD?locations=UA> (dostęp: 10.05.2023).
- Bank Światowy (2020b). *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*, <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020> (dostęp: 7.05.2023).
- Bank Światowy, 2021. *PKB Serbii – ceny bieżące w USD*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RS> (dostęp: 10.05.2021).
- Bank Światowy (2022a). *Europe and Central Asia Economic Update, Fall 2022: Social Protection for Recovery*, <http://hdl.handle.net/10986/38098> (dostęp: 10.04.2023).
- Bank Światowy (2022b). *New Multi-Donor Trust Fund Established to Channel Donor Support to Ukraine*, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/12/16/new-multi-donor-trust-fund-established-to-channel-donor-support-to-ukraine> (dostęp: 5.02.2023).
- Bank Światowy (2022c). *Supporting Ukraine through the War*, <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/brief/peace> (dostęp: 29.06.2023).
- Bank Światowy (2022d). *World Bank Approves Financing Package Totaling \$610 Million to Address Urgent Needs in Ukraine*, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/12/20/world-bank-approves-financing-package-totaling-610-million-to-address-urgent-needs-in-ukraine> (dostęp: 4.02.2023).
- Bank Światowy (2023). *World Bank Group Financing Support Mobilization to Ukraine since February 24, 2022*, <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/brief/world-bank-emergency-financing-package-for-ukraine> (dostęp: 29.06.2023).
- Bank Światowy, Rząd Ukrainy, Unia Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych (2023). *Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022–February 2023 (English)*, <https://ukraine.un.org/en/224376-ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment> (dostęp: 15.03.2023).
- Bartkiewicz, P., Matejczuk, A., Kalinowski, H., Ośka, M., Regulski, A., Zawistowski, J. (2017). *Ex post evaluation and forecast of benefits to EU-15 countries as a result of Cohesion Policy implementation in V4 countries*, <https://www.ewaluacja.gov.pl/strony/badania-i-analizy/wyniki-badan-ewaluacyjnych/badania-ewaluacyjne/ex-post-evaluation-and-forecast-of-benefits-to-eu-15-countries-as-a-result-of-cohesion-policy-implementation-in-v4-countries/> (dostęp 15.04.2023).
- Bielaszow, J.W. (2022). *Modernizacja Infrastruktury kolejowej jak czynnik Gospodarki Narodowej w warunkach prowadzenia wojny na wyczerpanie*, <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/belashov.pdf> (dostęp: 1.04.2023).
- Bolt J., Luiten van Zanden, J. (2020). *Maddison Project Database, version 2020*, <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/research> (dostęp: 6.05.2023).
- Bondolfi, F. (2022). *Why Switzerland Doesn't Want to Join the European Union*, <https://www.swissinfo.ch/eng/business/why-switzerland-doesn-t-want-to-join-the-european-union/47391050> (dostęp: 3.07.2023).
- Bruszt L., Campos N. (2017). *How European Integration Builds Up State Capacity*, <https://cepr.org/voxeu/columns/how-european-integration-builds-state-capacity> (dostęp: 3.07.2023).
- Campos, N., Coricelli, F., Moretti, L. (Eds). (2014). *Economic Growth and Political Integration: Estimating the Benefits from Membership in the European Union Using the Synthetic Counterfactuals Method*, CEPR Press Discussion Paper No. 9968, <https://cepr.org/publications/dp9968> (dostęp: 3.07.2023).

- CASE Poland, CASE Ukraine (2022). *A Blueprint for Reform. Economic Priorities in Post-War Ukraine*, <https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2023/02/2023-01-CASE-raport-1-3.pdf> (dostęp: 25.02.2023).
- Center for Strategic & International Studies (2020). *The Need for a Leapfrog Strategy*, <https://www.csis.org/analysis/need-leapfrog-strategy> (dostęp: 29.04.2023).
- Centrum Zasobów i Analiz „Społeczeństwo i Środowisko” (2023). *Jak wojna zmienia Ukraińców: badanie opinii obywateli na temat wojny, środowiska, powojenną odbudowę i wejścia do UE*, <https://www.rac.org.ua/priorytety/politychni-protsezy-ta-dovkilliya/stavlennyya-gromadyan-do-dovkilliya/yak-viyina-zminyue-ukrayintsiv-opytuvannyya-dumky-gromadyan-pro-viynu-dovkilliya-povoennu-vidbudovu-ta-vstup-do-es-2023> (dostęp: 27.06.2023).
- CEPR Press (2022). *A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine*, https://cepr.org/system/files/publication-files/147614-a_blueprint_for_the_reconstruction_of_ukraine.pdf (dostęp: 20.01.2023).
- CIA (2023). *Roadways – The World Factbook*, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/roadways/> (dostęp: 3.05.2023).
- Cirera, X., Maloney, W.F. (2017). *The Innovation Paradox: Developing-Country Capabilities and the Unrealized Promise of Technological Catch-Up*, <http://hdl.handle.net/10986/28341> (dostęp: 10.05.2023).
- Cornell Law School Legal Information Institute (2012). *Separation of Powers*, https://www.law.cornell.edu/wex/separation_of_powers (dostęp: 3.07.2023).
- Council of Europe (2023). *What Are Human Rights?*, <https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights-> (dostęp: 3.07.2023).
- Cusolito, A.P., Maloney, W.F. (2018). *Productivity Revisited: Shifting Paradigms in Analysis and Policy*, <http://hdl.handle.net/10986/30588> (dostęp: 10.05.2023).
- Datskevych, N. (2021). *Ukraine’s 2022 state budget: Defense among top priorities but still underfunded*, <https://kyvindependent.com/ukraines-2022-state-budget-defense-among-top-priorities-but-still-underfunded/> (dostęp: 3.05.2023).
- Economics Help (2023). *Criticisms of European Union*, <https://www.economicshelp.org/blog/glossary/criticism-eu/> (dostęp: 3.07.2023).
- Ekspres (2023). *Reformy dla eurointegracji. Na ile nam się udało zbliżyć się do członkostwa w UE za ostatni rok?*, <https://expres.online/politics/reformi-dlya-evrointegratsii-naskilki-nam-v-dalosya-nablizitisya-do-chlenstva-v-es-za-ostanniy-rik> (dostęp: 3.07.2023).
- ENTSO-E (2022). *Continental Europe successful synchronisation with Ukraine and Moldova power systems*, <https://www.entsoe.eu/news/2022/03/16/continental-europe-successful-synchronisation-with-ukraine-and-moldova-power-systems/> (dostęp: 17.03.2023).
- Euromaidan Press (2022). *Ukraine is now an EU candidate. What happens now? When will it become a member?*, <https://euromaidanpress.com/2022/06/23/ukraine-is-now-an-eu-candidate-what-happens-now-when-will-it-become-a-member/> (dostęp: 3.07.2023).
- Europejska Komisja Gospodarcza (UNECE). *Share of construction in GDP – Data Portal – United Nations Economic Commission for Europe*, <https://w3.unece.org/PXWeb/en/Charts?IndicatorCode=8> (dostęp: 6.05.2023).
- Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny (2022). *Single market barriers mean a huge loss to the collective public good for Europe*, <https://www.eesc.europa.eu/en/news-media/news/single-market-barriers-mean-huge-loss-collective-public-good-europe> (dostęp: 3.07.2023).

- Feenstra, R.C., Inklaar, R., Timmer, M.P. (2015). The Next Generation of the Penn World Table, *American Economic Review*, 105(10), s. 3150–3182, www.ggd.net/pwt.ferenz-abschluss-data.pdf?download=1 (dostęp: 15.02.2023).
- Fundacja Promocji Pojazdów Elektrycznych. (2023). *Wyzwania i szanse elektryfikacji ciężkiego transportu drogowego w Polsce*, <https://fppe.pl/raport-wyzwania-i-szanse-elektryfikacji-ciezkiego-transportu-drogowego-w-polsce/> (dostęp: 10.05.2023).
- Fundusz Efektywności Energetycznej, Tytuł, <https://eefund.org.ua/> (dostęp: 12.03.2023).
- G7 Germany (2022). *Conference Report Background and Expert Recommendations*, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975226/2153244/abae1adce725c2bc41397c3a3f148b8/2022-12-12-ukr-aufbaukon>. (dostęp: 15.02.2023).
- Galushko, V., Kirova, I., Pidluska, I., Schwarzer, D. (2022). *War and Peace: Supporting Ukraine to Prevail, Rebuild, and Prosper*, https://www.opensocietyfoundations.org/publications/ukraine-s-reconstruction-and-recovery#publications_download (dostęp: 14.01.2023).
- GIZ (2019). *Saving Energy in the construction sector*, <https://www.giz.de/en/downloads/giz2019-energie-bausektor-ukraine.pdf>. (dostęp: 7.05.2023).
- House of Commons Library (2023). *Progress on UK free trade agreement negotiations*, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9314/> (dostęp: 3.07.2023).
- International Labour Organization (2022). *The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-eneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf. (dostęp: 12.05.2023).
- Jones, Ch.I. (2016). The facts of economic growth, *Handbook of Macroeconomics*, 2, s. 3–69.
- Kiel Institute for the World Economy (2023). *Ukraine Support Tracker*, <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> (dostęp: 25.06.2023).
- Kijowska Szkoła Ekonomiczna (2022). *Projekt Damaged In Ua*, <https://damaged.in.ua/> (dostęp: 10.04.2023).
- Kijowska Szkoła Ekonomiczna (2023a). *Damages to Ukraine's Infrastructure April 2023*, <https://kse.ua/about-the-school/news/147-5-billion-the-total-amount-of-damages-caused-to-ukraine-s-infrastructure-due-to-the-war-as-of-april-2023/> (dostęp: 20.05.2023).
- Kijowska Szkoła Ekonomiczna (2023b). *During the year of the full-scale war, the total amount of damages caused russia to Ukraine's infrastructure has reached almost \$143.8 billion*, <https://kse.ua/about-the-school/news/during-the-year-of-the-full-scale-war-the-total-amount-of-damages-caused-russia-to-ukraine-s-infrastructure-has-reached-almost-143-8-billion/> (dostęp: 10.04.2023).
- Kijowska Szkoła Ekonomiczna (2023c). *Report on damages to infrastructure caused by Russia's war against Ukraine one year later after the start of the full-scale invasion*, <https://kse.ua/russia-will-pay/> (dostęp: 10.04.2023).
- Kijowska Szkoła Ekonomiczna (2023d). *What environmental consequences has Ukraine suffered during the war, apart from the damage caused by the explosion of the Kakhovka hydroelectric power station?*, <https://kse.ua/about-the-school/news/what-environmental-consequences-has-ukraine-suffered-during-the-war-apart-from-the-damage-caused-by-the-explosion-of-the-kakhovka-hydroelectric-power-station/> (dostęp: 27.06.2023).
- Kozak, M. (2020). *Ukrainian economic migrants caught in the COVID-19 trap*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/in-english/macro-economics/ukrainian-economic-migrants-caught-in-the-covid-19-trap/>. (dostęp: 10.05.2023).

- Krajowa Rada Odbudowy Ukrainy (2022). *Ukraine's National Recovery Plan*, https://global-uploads.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62c166751fcf41105380a733_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_ENG.pdf (dostęp: 14.01.2023).
- Kucharczyk, M. (2021). *Szwecja: Ekologiczna stal dzięki zielonemu wodorowi*, <https://www.euractiv.pl/section/energia-i-srodowisko/news/szwecja-unia-europejska-wodor-huta-azja-chiny-ets-co2-emisje-klimat-ekologia-zielony-lad-polska/> (dostęp: 17.03.2023).
- Laeven, L, Valencia, F. (2018). *Systematic Bankig Crises Revisited*, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/09/14/Systemic-Banking-Crises-Revisited-4623>. (dostęp: 12.05.2023).
- Łaszek, A. (2015). *Następne 25 lat*, <https://for.org.pl/pl/projekty/raport-25-lat>. (dostęp: 4.05.2023).
- Łaszek, A., Falkowska, A. (2021). *Jak i dlaczego warto mierzyć wpływ firmy na otoczenie?*, <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/zarzadzania-procesami-i-strategiczne/articles/EconomicStatement/Jak-i-dlaczego-warto-mierzyc-wplyw-firmy-na-otoczenie.html>. (dostęp: 4.05.2023).
- Łaszek, A., Trzeciakowski, R., Zieliński, M. (2021). *Polska: zastój czy rozwój? Praca praworządność, inwestycje, innowacje*, <https://for.org.pl/pl/publikacje/raporty-for/polska-zastoj-czy-rozwoj-praca-praworzadnosc-inwestycje-innowacje>. (dostęp: 4.05.2023).
- Mazurenko, A. (2020). *W Ukrainie mieszka 37,3 miliony osób – ocena rządu*, <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/23/7238191/> (dostęp: 10.05.2023).
- Międzynarodowa Agencja Energetyczna (2020). *Ukraine energy profile*, IEA, Paris <https://www.iea.org/reports/ukraine-energy-profile> (dostęp: 6.05.2023).
- Międzynarodowe Stowarzyszenie Przedsiębiorców Polskich w Ukrainie (2022). *Rejestracja spółki w Ukrainie*, <https://msppu.org.ua/pl/centrum-informacji-biznesowej/warunki-prowadzenia-dzialalnosci-gospodarczej-na-ukrainie/rejestracja-spolki-na-ukrainie/>. (dostęp: 12.05.2023).
- Międzynarodowy Fundusz Walutowy (2017). *Ukraine: 2016 Article IV Consultation and third review under the Extended Arrangement*, <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/04/04/Ukraine-2016-Article-IV-Consultation-and-third-review-under-the-Extended-Arrangement-44798>. (dostęp: 15.05.2023).
- Międzynarodowy Fundusz Walutowy (2023). *IMF Executive Board Completes the First Review under the Extended Fund Facility (EFF) Arrangement for Ukraine*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/06/29/pr23249-ukraine-imf-exec-board-completes-1st-rev-eff-arrangement> (dostęp: 30.06.2023).
- Międzynarodowy Fundusz Walutowy (2023). *IMF Executive Board Approves US\$1.4 Billion in Emergency Financing Support to Ukraine*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/03/09/pr2269-ukraine-imf-executive-board-approves-usd-billion-in-emergency-financing-support-to-ukraine> (dostęp: 2.04.2023).
- Miklos, I. (2019). *Reforms in Ukraine after revolution of dignity*, https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/SAGSUR-book_WEB_ed.pdf, 2019 (dostęp: 15.05.2023).
- Ministerstwo Energetyki Ukrainy (2022). *Ogłoszenie Strategii Energetycznej do 2050 roku*, <https://mev.gov.ua/reforma/enerhetychna-stratehiya> (dostęp: 13.02.2023).
- Ministerstwo Infrastruktury Ukrainy (2018). *Technical condition of general-purpose roads*, <https://mtu.gov.ua/en/content/tehnichniy-stan-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagalno-go-vikoristannya.html> (dostęp: 15.05.2023).
- Ministerstwo Infrastruktury Ukrainy (2020). *Informacje o transporcie wodnym w Ukrainie*. <https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html#> (dostęp: 21.09.2023).
- Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy (2023b). *Ujednolicony rejestr ocen oddziaływania na środowisko*, <http://eia.menr.gov.ua/uk/cases> (dostęp: 20.05.2023).

- Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy (2023a). *EcoZagroza*, <https://ecozagroza.gov.ua/en> (dostęp: 10.04.2023).
- Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy (2022). *Komunikat w sprawie uchwały Wodnej Strategii Ukrainy do 2050 roku*, <https://www.kmu.gov.ua/news/na-shliakhu-do-staloho-upravlinnia-vodnymi-resursamy-uriad-skhvalyv-vodnu-stratehiiu-ukrainy-do-2050-roku> (dostęp: 1.03.2023).
- Ministerstwo Rozwoju Wspólnot, Terytoriów i Infrastruktury Ukrainy (2023). *Transport kolejowy*, <https://mtu.gov.ua/timeline/Zaliznichniy-transport.html>. (dostęp: 3.03.2023).
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy (2023). *Stosunki Ukraina – UE*, <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes> (dostęp: 4.08.2023). Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy (2017). *Tytuł*, <http://eia.menr.gov.ua/uk/cases> (dostęp: 20.05.2023).
- Narodowa Akademia Nauk Ukrainy SI „Instytut Badań Regionalnych im. M.I. Dolishny z NAS Ukrainy”, Wyższa Szkoła Bankowa, Instytut Geografii Słowackiej Akademii Nauk, Uniwersytet w Debreczynie, Uniwersytet w Oradei (2023). *Assesment of the throughput capacity of checkpoints for freight transportation on the land border and prospects for its development*, https://wsb.edu.pl/files/news/11066/ivf_analytical_report.pdf (dostęp: 10.04.2023).
- Odarchenko, K. (2022). *Will Ukrainian Refugees Return Home?*, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/will-ukrainian-refugees-return-home> (dostęp: 10.05.2023).
- Państwowa Służba Statystyczna Ukrainy (Ukrstat) (2021). *Bilans Energetyczny*, <https://ukrstat.gov.ua/> (dostęp: 17.03.2023).
- Państwowa Służba Statystyczna Ukrainy (2021). *Rynek pracy*, <https://www.ukrstat.gov.ua/> (dostęp: 8.05.2023).
- Parlament Europejski (2023). *The Enlargement of the Union*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/167/the-enlargement-of-the-union>. (dostęp: 3.07.2023).
- Partington, R. (2022). *Russia's war in Ukraine 'causing £3.6bn of building damage a week'*, <https://www.theguardian.com/world/2022/may/03/russias-war-in-ukraine-causing-36bn-of-building-damage-a-week> (dostęp: 29.08.2022).
- Powering Past Coal Alliance (2021). *New PPCA Members Tip the Scales Towards 'Consigning Coal to History' at COP26*, <https://poweringpastcoal.org/news/new-ppca-members-tip-the-scales-towards-consigning-coal-to-history-at-cop26/> (dostęp: 15.04.2023).
- Prentice, A. (2022). *Record number of Ukrainians support joining EU, backing for NATO membership falls – poll*, <https://reuters.com/world/europe/record-number-ukrainians-support-joining-eu-backing%20-nato-membership-falls-poll-2022-04-05/> (dostęp: 3.07.2023).
- Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) (2023a). *Costs to rebuild Ukraine increase sharply*, <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/costs-rebuild-ukraine-increase-sharply> (dostęp: 10.04.2023).
- Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) (2023b). *Ukraine*, <https://climatepromise.undp.org/what-we-do/where-we-work/ukraine> (dostęp: 10.04.2023).
- Rezler, P. (2011). *The expected impact of the EU-Ukraine Association Agreement, The Copenhagen Criteria: Are They Helping or Hurting the European Union?*, https://www.tourolaw.edu/ilr/uploads/articles/V14_2/5.pdf (dostęp: 3.07.2023).
- Ritchie, H., Roser, M. (2023). *Electricity Mix*, <https://ourworldindata.org/electricity-mix>. (dostęp: 5.05.2023).
- Ritchie, H., Roser, M. (2023). *Energy Mix*, <https://ourworldindata.org/energy-mix> (dostęp: 5.05.2023).

- Rudolph, J., Eisen, N.L., Kleine-Brockhoff, T. (2022). *Extend US Leadership on Ukraine to Post-War Reconstruction Too*, <https://www.justsecurity.org/84556/extend-us-leadership-on-ukraine-to-post-war-reconstruction-too/> (dostęp: 2.05.2023).
- Rule of Law Education Center. (2023). *What is the Rule of Law?*, <https://www.ruleoflaw.org.au/what-is-the-rule-of-law/> (dostęp: 3.07.2023).
- Ryabchuk, A. (2023). *Who will Stay and Who Will Return? Divergent Trajectories of Ukrainian War Refugees in the EU, Lefteast*, <https://lefteast.org/divergent-trajectories-of-ukrainian-war-refugees-in-the-eu/> (dostęp: 15.05.2023).
- Rząd Kanady (2022). *Canada disburses \$500 million loan to Ukraine from Ukraine Sovereignty Bond proceeds*, <https://www.canada.ca/en/departement-finance/news/2022/12/canada-disburses-500-million-loan-to-ukraine-from-ukraine-sovereignty-bond-proceeds.html> (dostęp: 25.06.2023).
- Simsek, A. (2022). *Ukraine says won't accept any alternative to EU membership*, *Agencja Anadolu*, <https://www.aa.com.tr/en/europe/ukraine-says-won-t-accept-any-alternative-to-eu-czlonkostwo/2586071> (dostęp: 3.07.2023).
- Skarb Państwa Jego Królewskiej Mości (2023). *UK bolsters support for Ukraine and low-income countries*, <https://www.gov.uk/government/news/uk-bolsters-support-for-ukraine-and-low-income-countries> (dostęp: 25.06.2023).
- Smith, E. (2023). *A year into the war, Ukraine and the West prepare for the biggest reconstruction since World War II*, *CNBC*, <https://www.cnn.com/2023/02/24/ukraine-prepares-for-the-biggest-reconstruction-since-world-war-ii.html> (dostęp: 2.05.2023).
- Statista (2022). *Total population of Ukraine as of February 1, 2022, by region*, <https://www.statista.com/statistics/1295222/ukraine-population-by-region/> (dostęp: 5.05.2023).
- The Office of the Vice Prime Minister for European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine (2023). *Report on Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union 2022*, https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/report_2022_.pdf (dostęp: 26.06.2023).
- Total Economy Database (2023). *Trusted Insights for What's Ahead*, <http://www.conference-board.org/> (dostęp: 6.05.2023).
- U.S. Department of Defense (2022). *Fact Sheet on WMD Threat Reduction Efforts with Ukraine, Russia, and Other Former Soviet Union Countries*, <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3057517/fact-sheet-on-wmd-threat-reduction-efforts-with-ukraine-russia-and-other-former/> (dostęp: 17.02.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2022a). *Conference materials*, <https://www.urc-international.com/conference-materials> (dostęp: 15.01.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2022b). *On 4–5 July 2022, Switzerland jointly with Ukraine hosted the international Ukraine Recovery Conference (URC 2022) in Lugano*, <https://www.urc-international.com/urc-2022> (dostęp: 15.01.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2022c). *Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022 'Lugano Declaration'*, https://www.eda.admin.ch/content/dam/eda/en/documents/aktuell/dossiers/urc2022_lugano-declaration.pdf (dostęp: 28.02.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2023a). *The UK, jointly with Ukraine, hosted the international Ukraine Recovery Conference (URC 2023) in London on 21–22 June 2023*, <https://www.urc-international.com/> (dostęp: 9.08.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2023b). *URC 2023 Materials*, <https://www.urc-international.com/urc-2023-info> (dostęp: 5.08.2023).

- Ukraine Recovery Conference (2023c). *Londyn*, <https://www.urc-international.com/> (dostęp: 29.06.2023).
- Ukrhidroenergo (2023a). *Kachowska Elektrownia Wodna*, https://uhe.gov.ua/filiyi/kakhovska_hes_imeni_p_s_neporozhnoho (dostęp: 27.06.2023).
- Ukrhidroenergo (2023b). *Największe rezerwuary wodne Ukrainy*, https://uhe.gov.ua/media_tsentr_novyny/naybilshi-vodoskhovischa-ukraini-ta-ikh-vazhliva-rol-u-gospodarskiy-diyalnosti (dostęp: 27.06.2023).
- Ukrzaliznycia (2023a). *Informacje ogólne*, https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/general_information/ (dostęp: 10.04.2023).
- Ukrzaliznycia (2023b). *Informacje o ograniczeniach przewozów podczas stanu wojennego*, https://www.uz.gov.ua/konv_zaborona/ShowPage.php (dostęp: 10.04.2023).
- Ukrzaliznycia (2023c). *Informacje ogólne*, https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/general_information/ (dostęp: 10.04.2023).
- Ukrzaliznycia, Ministerstwo Rozwoju Wspólnot, Terytoriów i Infrastruktury Ukrainy (2023). *Tytuł*, https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/general_information/, <https://mtu.gov.ua/timeline/Zaliznichniy-transport.html> (dostęp: 3.04.2023).
- Unruh, J., Williams, R. C. (2013). *Land: A foundation for peacebuilding*, https://www.researchgate.net/publication/285393314_Land_A_foundation_for_peacebuilding (dostęp: 10.05.2023).
- Webb, D. (2023). *Progress on UK free trade agreement negotiations*, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9314/CBP-9314.pdf> (dostęp: 3.07.2023).
- WiseEuropa (2022). *Green reconstruction. Post-war green recovery of Ukraine*, https://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2022/07/Zielona-odbudowa_ENG.pdf (dostęp: 13.02.2023).
- Wong, E., Jakes, L. (2022). *NATO Won't Let Ukraine Join Soon. Here's Why*, <https://www.nytimes.com/2022/01/13/us/politics/nato-ukraine.html> (dostęp: 3.07.2023).
- World Bank (2019a). *Enterprise Survey*, <https://www.enterprisesurveys.org/en/data/exploreeconomies/2019/ukraine#2> (dostęp: 12.05.2023).
- World Bank (2019b). *Paying taxes*, <https://archive.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/paying-taxes>. (dostęp: 5.05.2023).
- World Bank (2022). *GDP (current US\$) – Ukraine*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA> (dostęp: 5.05.2023).
- Wysoki komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców (UNHCR) (2004). *2004 Global refugee trends*, <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/42b283744/2004-global-refugee-trends-overview-refugee-populations-new-arrivals-durable.html> (dostęp: 15.05.2023).
- Wysoki komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców (UNHCR) (2022). *Private sector donates over US\$200 million to UNHCR's Ukraine emergency response*, <https://www.unhcr.org/news/news-releases/private-sector-donates-over-us200-million-unhcrs-ukraine-emergency-response> (dostęp: 25.06.2023).
- Wysoki komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców (UNHCR) (2023). *Ukraine Situation Flash Update #44 (6 April 2023) – Ukraine*, <https://data.unhcr.org/en/documents/details/100004> (dostęp: 6.05.2023).
- Zoï Environment Network (2023a). *Ecodozor May Report*, <https://ecodozor.org/index.php?lang=en> (dostęp: 19.06.2023).
- Zoï Environment Network (2023b). *Ecodozor Platform*, <https://ecodozor.org/> (dostęp: 10.04.2023).

Spis ramek

Ramka 1. Od czego zależy wzrost gospodarczy?	65
Ramka 2. Wyzwanie związane z identyfikacją wartości zasobu kapitału w Ukrainie	67

Spis rysunków

Rysunek 1. Dochody budżetu państwowego Ukrainy w latach 2018–2022 (%)	35
Rysunek 2. Szkody, potrzeby i priorytety w zakresie odbudowy na 2023 r. (wykres kołowy – %)	40
Rysunek 3. Platforma Odbudowy Ukrainy	41
Rysunek 4. Wsparcie UE dla gospodarki Ukrainy	43
Rysunek 5. Kryteria kopenhaskie	49
Rysunek 6. Droga do Unii Europejskiej	54
Rysunek 7. PKB per capita w Polsce i Ukrainie (USD PPP 2019)	66
Rysunek 8. Konwergencja krajów postsocjalistycznych należących do UE	69
Rysunek 9. Konwergencja krajów postsocjalistycznych	69
Rysunek 10. Luka w stopie zatrudnienia UA–UE27	80
Rysunek 11. Ukraina – granice z krajami UE i Mołdawią	118
Rysunek 12. Rozbudowa infrastruktury kolejowej – etapy pierwszy, drugi i trzeci	120
Rysunek 13. Połączenia Ukrainy z siecią TEN-T	124

Spis tabel

Tabela 1. Porównanie postulatów przeanalizowanych planów odbudowy Ukrainy	20
Tabela 2. Ukraina: wybrane wskaźniki ekonomiczne	34
Tabela 3. Ukraiński Fundusz Powierniczy na rzecz Pomocy, Odbudowy i Reform (URTF) na 29 czerwca 2023 r. (mln USD)	37
Tabela 4. Wydatki publiczne na wzmocnienie potencjału administracyjnego (PEACE) na 29 czerwca 2023 r. (mln USD)	39
Tabela 5. Rozdziały <i>acquis communautaire</i>	52
Tabela 6. Droga Ukrainy do UE	57
Tabela 7. Porównanie wybranych danych o UE i Ukrainie z 2021 r.	62
Tabela 8. Porównanie produktywności w Ukrainie, Polsce i Niemczech	67
Tabela 9. Dane o czasie oczekiwania wagonów towarowych według stanu na 3 kwietnia 2023 r.	117
Tabela 10. Integracja i rozwój kolei: etapy pierwszy, drugi i trzeci	121
Tabela 11. Wykaz drogowych przejść granicznych i czasy oczekiwania	123
Tabela 12. Odcinki, na których konieczne jest zwiększenie przepustowości: długość i koszt	125

0 autorze

Jakub Karnowski – kierownik Zakładu Ekonomii Liberalnej funkcjonującego w ramach Katedry Międzynarodowych Studiów Porównawczych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Opiekun naukowy Studenckiego Koła Odbudowy Ukrainy w SGH.

Jako niezależny członek rad nadzorczych jest przewodniczącym m.in. Rady Nadzorczej Ukrpošta (Poczta Ukraińska) oraz przewodniczącym Komitetu Transformacji w Ukrzaliznycia (Kolej Ukraińska). Konsultant Banku Światowego w zakresie restrukturyzacji kolei. Członek rady Fundacji Wolności Gospodarczej, Towarzystwa Ekonomistów Polskich, CFA Society of Ukraine oraz Partnership for Transparency Europe.

Absolwent SGH, studiów MBA w University of Minnesota (1997) oraz Strategic Public Sector Negotiations Program w Harvard University (1999). W 2004 r. obronił doktorat w Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH. W 2007 r. uzyskał certyfikat Chartered Financial Analyst (CFA).

Pracował jako doradca i szefa Gabinetu Politycznego Ministerstwie Finansów (1997–2000), doradca ds. makroekonomicznych Konfederacji Lewiatan (2000–2001), doradca ds. euro oraz dyrektor Departamentu Zagranicznego w Narodowym Banku Polskim (2001–2003), zastępca dyrektora wykonawczego w Banku Światowym w Waszyngtonie (2003–2008), prezes i przewodniczący Komitetu Inwestycyjnego w PKO TFI (2008–2012), prezes zarządu Polskich Kolei Państwowych (2012–2015) oraz prezes zarządu Luma Investment (2016–2019).

**Економічна відбудова
та європейська інтеграція**

України

ПРОПОЗИЦІЇ РЕФОРМ

Передмова

Коли після восьми років окупації Криму і війни на сході 24 лютого 2022 року Росія здійснила повномасштабне вторгнення в Україну, я працював як незалежний член наглядових рад у двох логістичних підприємствах в Україні – в Укрпошті та Укрзалізниці – й регулярно приїжджав до Києва. Мої друзі в Україні здебільшого не вірили, що Росія нападе, навіть попри застереження західних політиків. Для мене це також було трагічною несподіванкою.

Виявилося, що путінські війська у Києві не зустріли квітами, як очікував Путін, його оточення та деякі проросійські олігархи в Україні, і після кількох днів хаосу стратегічні українські підприємства адаптувалися до нових реалій. Так, на початку березня 2022 року Укрзалізниця почала доставляти гуманітарну допомогу до найбільших міст України, а Укрпошта – до кінцевих одержувачів. Від перших годин війни потяги Укрзалізниці прямували до Польщі, доправляючи біженців, переважно жінок та дітей, які рятувалися від війни.

Всупереч намірам агресора, напад Росії лише зміцнив цивілізаційний вибір України. Стало зрозуміло, що Україна, якщо вона хоче існувати як незалежна держава, може це зробити, лише ставши членом таких структур, як Європейський Союз та НАТО, із дотриманням вимог щодо розбудови інститутів ринкової економіки, верховенства права, незалежної судової системи та боротьби з корупцією.

Фінляндизація, тобто фактична згода України залишитись у буферній зоні попри незгоду її громадян, «щоб не дразнити Росію», теж неможлива. Саме таку політику намагався вести проросійський президент Віктор Янукович (2010–2014), унаслідок якої відбувся Євромайдан, після чого Росія анексувала Крим та окупувала схід України. Повномасштабне вторгнення показало, що українці прагнуть бути стратегічно якомога далі від Росії. Географічне положення не змінити, проте можна змінити інституції, а отже, умови життя людей.

На початку березня 2022 року на кафедрі міжнародних порівняльних досліджень у Варшавському економічному університеті (Szkoła Główna Handlowa w Warszawie) професор Лешек Бальцерович влаштував семінар, на який

запросив економістів з університету та сторонніх експертів. Ми регулярно зустрічалися впродовж трьох місяців, щоб обговорювати економічні наслідки агресії Росії проти України для світу, Європейського Союзу та Польщі.

У травні 2022 року в межах заснованого перед початком повномасштабної війни Центру ліберальної економіки у Варшавському економічному університеті зібралася група студентів, переважно з України, щоб дослідити, якими мають бути реформи в Україні після перемоги. Семінари відбувалися на кафедрі міжнародних порівняльних досліджень, працівники якої вивчають, як інституційні рішення впливають на темпи економічного зростання країн, а отже, на умови життя людей. Теми, що розглядалися на семінарах, стали фундаментом цієї монографії.

На початку 2022/2023 академічного року ми створили Студентську організацію відбудови України. На щотижневих семінарах обговорювали різні аспекти функціонування української економіки. У тематичних семінарах нас підтримали:

- Юлія Паторська, Александр Лашек, Пауліна Холда та Павел Петрашко з Deloitte Polska;
- Катажина Баранська, Томаш Міхалик і Марчин Робенек із юридичних канцелярій Osborne & Clarke і MDDP;
- Януш Зубжицький, Мачей Качорек, Анна Жилка, Пьотр Ридзинський, Адріан Карват і Марек Схабек із консалтингового центру Centrum Doradztwa Infra;
- Гжегож Марковський із Варшавського економічного університету та фундації Fundacja Watorego;
- Яцек Й. Войчехович.

Свій внесок зробили д-р Ярослав Белдовський із Центру ліберальної економіки у Варшавському економічному університеті та проф. Анджей Жоньца, керівник кафедри міжнародних порівняльних досліджень у Варшавському економічному університеті.

Я вдячний усім за підтримку та співпрацю.

На семінарах у Варшаві виступили гості з України:

- Олександр Камишін, голова АТ «Укрзалізниця», а тепер міністр із питань стратегічних галузей промисловості України;
- Сергій Лещенко, радник голови Офісу президента України, член наглядової ради АТ «Укрзалізниця», у минулому антикорупційний журналіст;
- Ігор Смілянський, голова АТ «Укрпошта»;
- Олексій Соболев, заступник міністра економіки України, ексголова CFA Society of Ukraine.

У квітні 2023 року ми провели робочий семінарний вихідний у штаб-квартирі Фундації економічної свободи (Fundacja Wolności Gospodarczej) у Конопісках, містечку під Ченстоховою, і головному офісі компанії Press Glass на запрошення Аркадіуша Муца, голови ради фундації і власника Press Glass. Фундація економічної свободи сприяла виданню цієї монографії.

Монографія містить деякі з тем, які ми розглядали від травня 2022 року до червня 2023 року. Решту тем опублікуємо найближчим часом.

Перший розділ описує збитки, завдані агресією Росії проти України за перше півріччя 2023 року, які, попри вже розпочату відбудову інфраструктури, на жаль, щоденно збільшуються. Перший розділ також представляє плани відбудови від міжнародних інституцій та дослідницьких центрів. Ми розглядаємо найбільш істотні, на нашу думку, плани, створені впродовж 16 місяців повномасштабного вторгнення, та звертаємо увагу на спільні пропозиції та певні відмінності.

Другий розділ містить аналіз уже наданої та задекларованої (т. з. *commitments*) підтримки міжнародними фінансовими та банківськими інституціями, як-от Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, а також урядами країн, солідарних з Україною. Ми досліджуємо, у який спосіб Україна має намір управляти коштами, спрямованими на відбудову країни.

У третьому розділі аналізуємо критерії, яким має відповідати Україна, щоб стати членом Європейського Союзу, досліджуємо вже зроблені кроки до вступу й найближчі плани, а також висвітлюємо переваги і можливі втрати, пов'язані із членством України в ЄС.

Четвертий розділ містить відповідь на запитання, які інституційні умови має виконати Україна, щоб наздогнати Європейський Союз. Спираючись на досвід інших країн та економічну теорію, були сформульовані найважливіші виклики для чотирьох чинників виробництва, а саме (1) продуктивність, (2) зайнятість, (3) інвестиції та (4) ширше економічне середовище. Щодо кожного із цих чинників підготували рекомендації для (1) уряду України, (2) бізнесу, тобто підприємців, які інвестують в Україну, (3) громадянського суспільства та (4) Європейського Союзу.

У п'ятому розділі висвітлюємо ситуацію в Україні щодо зеленої відбудови. Реалізувати її – завдання не з легких, адже потрібно відбудовувати країну після війни з Росією і водночас дотримуватися кліматичних вимог Європейського Союзу і виконувати їх у межах енергетичної стратегії України.

Шостий розділ описує запропонований варіант реформування інфраструктури залізничного та автомобільного транспорту України для її інтеграції з транспортною системою Європейського Союзу.

Усі розділи актуальні станом на 30 червня 2023 року.

У підготовці розділів мене підтримували учасники Студентської організації відбудови України:

- Ірина Денисюк,
- Валерія Городня,
- Юліана Керницька,
- Едуарда Корнієнко,
- Софія Лапчевська,
- Наталія Лазука,
- Юлія Метальнікова (лідерка СО відбудови України),
- Павел Миколайчук,
- Владислав Паскар,
- Павло Онufrій (перший лідер СО відбудови України),
- Валерія Шведюк,
- Марек Стшижевський,
- Олена Вол,
- Добромир Воловець,
- Віктор Жук.

Усім дуже дякую за співпрацю.

Якуб Карновський,
Варшава, 16 липня 2023 року

1

Аналіз військових втрат та огляд планів відновлення України

1.1. Воєнні збитки

Втрати України від початку повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року постійно зростають, їхні розміри переважно оцінні. Проте докладаються значні зусилля для регулярного оновлення інформації про збитки від війни в Україні. Однією з організацій, яка періодично готує звіти на цю тему, є Київська школа економіки (KSE). Останній звіт KSE на момент підготовки цієї монографії опублікували 23 березня 2023 року.

Від кінця лютого до 2 травня 2022 року збитки від війни збільшувалися у середньому приблизно на 4,5 млрд дол. США на тиждень. Однак автори звіту наголосили, що цей показник, ймовірно, занижений через труднощі в оцінюванні втрат [Partington, 2022].

У серпні 2022 року KSE повідомила про нижчу динаміку зростання збитків, що свідчить про те, що влітку російський наступ послабився. За два тижні з 8 по 22 серпня 2022 року орієнтовні збитки становили 3,1 млрд дол. США, або 1,55 млрд дол. США на тиждень.

Згідно зі звітами з 9 червня по 22 серпня 2022 року, щотижневі збитки української інфраструктури становили у середньому 900 млн дол. США, що значно менше, ніж на початку війни. Наступна фаза війни показала уповільнення збитків, хоча у період від серпня 2022-го до лютого 2023-го критична інфраструктура зазнала суттєвих збитків, оцінених у 6,3 млрд дол. США. Атаки на ключову інфраструктуру, як-от електростанції, енергетичні та комунікаційні мережі, були спрямовані на дестабілізацію економіки України, зокрема взимку, коли попит на енергію особливо високий.

6 червня 2023 року українське оперативне командування «Південь» повідомило про підриг росіянами дамби на річці Дніпро у Новій Каховці, що спричинило підтоплення нижньої течії річки. Підриг дамби, ймовірно, був пов'язаний із початком українського контрнаступу та зумовив зміну географії

лінії фронту. Ця подія спричинила катастрофічні наслідки. За даними різних джерел, було підтоплено приблизно 46 міст, більшість з яких перебували під контролем України. За даними на 18 червня 2023 року, кількість загиблих сягнула 45, евакуювали понад 17 тис. людей.

Голова Херсонської обласної адміністрації України Олександр Прокудін повідомив про збитки на суму понад 1,5 млрд євро. Були затоплені 55 тис. га лісу, повністю знищена гідроелектростанція, розташована на дамбі. Також були втрачені значні обсяги питної води, яких вистачило б на дводенне забезпечення потреб населення регіону.

За даними Мінагрополітики України, підтоплено кілька десятків тисяч гектарів сільськогосподарських угідь. Українські зрошувальні системи також використовували штучну водойму. Вони забезпечували водою 584 тис. га орних земель, з яких у 2022 році зібрали до 4 млн т зернових (приблизно 8% від загального виробництва за цей період). У Міністерстві сільського господарства України також наголошують на величезних збитках для рибальства: загинуло до 95 тис. т риби. Організація Об'єднаних Націй заявила, що руйнування дамби може спричинити глобальну продовольчу кризу та суттєво вплинути на ціни на продукти, але наслідки, ймовірно, будуть відчутними за рік, після наступного врожаю.

Останній звіт KSE, який є частиною проекту *Russia will pay*, оцінює збитки на основі звітів, наданих приватними особами, неурядовими організаціями, місцевою владою та державними установами. Дані, опубліковані 23 березня 2023 року, тобто до підриву дамби на Дніпрі, свідчать про такі втрати від початку вторгнення [KSE, 2023c]:

- 53,6 млрд дол. США (47,8 млрд дол. США¹) у житловому секторі, де було пошкоджено понад 150 тис. одноквартирних будинків та інші житлові будівлі;
- 36,2 млрд дол. США (35,1 млрд дол. США) у транспортному секторі, де було пошкоджено понад 25 тис. км доріг і 19 цивільних аеропортів;
- 11,3 млрд дол. США (9,5 млрд дол. США) у промисловості і секторі бізнес-послуг;
- 8,7 млрд дол. США (4,3 млрд дол. США) у сільськогосподарському секторі, зокрема природних ресурсів;
- 4,5 млрд дол. США у лісовому секторі, який вперше додали до розрахунку збитків;

¹ Суми в дужках стосуються попереднього звіту KSE від 22 серпня 2022 року.

- 0,2 млрд дол. США (0,3 млрд дол. США) у секторі соціальних послуг, де зниження зумовлене, ймовірно, переоцінюванням збитків;
- 3,1 млрд дол. США (3 млрд дол. США) у категорії цивільних транспортних засобів та державних транспортних засобів кількістю 207,5 тис. штук;
- 8,9 млрд дол. США (3,8 млрд дол. США) у секторі освіти, де пошкоджено 3117 навчальних закладів;
- 2,6 млрд дол. США (2,1 млрд дол. США) у секторі торгівлі;
- 8,1 млрд дол. США (1,8 млрд дол. США) в енергетиці;
- 1,8 млрд дол. США (1,6 млрд дол. США) у секторі охорони здоров'я, при цьому пошкоджено 934 об'єкти;
- 1,4 млрд дол. США (1,3 млрд дол. США) у державному (муніципальному) секторі;
- 2,2 млрд дол. США (1,3 млрд дол. США) у секторах культури, релігії, спорту та туризму;
- 0,5 млрд дол. США (0,9 млрд дол. США) у секторі державного управління;
- 0,6 млрд дол. США (0,6 млрд дол. США) у секторі цифрової інфраструктури;
- 0,04 млрд дол. США (0,02 млрд дол. США) у фінансовому секторі.

Загальна оцінна сума збитків станом на 23 березня 2023 року сягнула 143,8 млрд дол. США.

Відповідно до звіту Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA), опублікованого Світовим банком, мінімальна сума, необхідна для реконструкції, становить приблизно 411 млрд дол. США. Ця цифра враховує лише реконструкцію зруйнованих об'єктів за принципом Build Back Better, тобто зважає на модернізацію інфраструктури та забезпечення фінансової ліквідності для відновлення роботи підприємств.

Однак така оцінка не враховує загальні потреби, пов'язані з реконструкцією економіки та модернізацією активів, які не були знищені [Програма розвитку ООН, 2023а]. Беручи до уваги ці чинники, уряд України оцінює, що сума, потрібна для відновлення та модернізації економіки, становить приблизно 750 млрд дол. США.

1.2. Огляд планів реконструкції

Уже в середині 2022 року міжнародні інституції та дослідницькі центри в усьому світі почали розробляти плани повоєнної відбудови України. Вони відрізняються обсягом запропонованих заходів та графіком. Крім того, через тривалі військові дії на сході України всі дослідження здебільшого зводяться

до визначення загальних напрямів, деталізувати які можна буде лише після війни. Хоча певні спільні аспекти, на яких заснована запланована реконструкція України, можна визначити вже зараз.

Найважливіші спільні риси та відмінності у планах представлені у табл. 1.

Таблиця 1. Порівняння вимог проаналізованих планів реконструкції в Україні

Спільні постулати	Відмінності між планами
<ol style="list-style-type: none"> 1. Заходи з відбудови мають початися якомога швидше і не повинні відтермінуватися до кінця війни. 2. Досягнення результатів буде можливим завдяки співпраці у державно-приватному секторі. 3. Відбудова має забезпечити покращення якості інфраструктури порівняно з довоєнним станом. 4. Відбудова має бути збалансованою, з особливим акцентом до потреб та інтересів громадян. 5. Усі дії мають бути частиною європейської інтеграції та зміцнювати зв'язки з європейською спільнотою. 6. Відбудова має відбуватися на засадах лібералізації та економічної дерегуляції й відповідати реформам, які були започатковані раніше. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ієрархія пріоритетів в окремих секторах. 2. Модель фінансування реконструкції економіки. 3. Графік заходів. 4. Іноземний капітал, зокрема його потенційна структура. 5. Співвідношення участі державного та приватного секторів у відбудові.

Джерело: власне дослідження.

Відбудова у такому масштабі буде для України величезним викликом. Але це також унікальна можливість для структурних змін, які можуть дати Україні абсолютно нове економічне обличчя та можливості розвитку, таким чином суттєво змінивши її позицію в регіоні.

1.3. План відновлення від українського уряду

У травні 2022 року Комітет економічного розвитку Верховної Ради України оприлюднив план післявоєнної відбудови України. Опублікували дев'ять постулатів, згідно з якими має відбуватися післявоєнна відбудова країни [Ukraine Recovery Conference, 2022b], а саме:

- повний доступ до ринків ЄС і G7;
- досягнення статусу кандидата в ЄС, а потім повноправного членства у структурах;
- побудова економіки на засадах дерегуляції та лібералізації;
- розвиток логістичних шляхів на Захід;
- перехід від експорту сировини до виробництва;

- розбудова національного військово-промислового комплексу;
- енергетична незалежність (власний видобуток газу та атомна енергетика);
- декарбонізація;
- певна частка участі українських компаній у відбудові країни.

1.3.1. Конференція та декларація в Лугано (2022)

У липні 2022 року на конференції в Лугано український уряд представив конкретніший план реконструкції країни, який також підтримала т. зв. Луганська декларація. Запропонований план базується на шістьох принципах:

- негайна відбудова без зволікань,
- сталий розвиток;
- справедливий розподіл багатства;
- інтеграція з Європейським Союзом;
- відбудова на вищому рівні (на перспективу);
- залучення приватних інвестицій та підприємців.

Конференція в Лугано стала першою серйозною спробою окреслити сценарії післявоєнної відбудови України. У ній взяли участь більшість країн Європейського Союзу та Європейської економічної зони (Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн), а також Японія, США, Південна Корея, Туреччина та Канада. До заходу долучилися представники міжнародних організацій, як-от Рада Європи, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейська комісія, Європейський інвестиційний банк та Організація економічного співробітництва та розвитку. Результатом конференції стала публікація Луганської декларації.

Документ визначив напрями післявоєнної відбудови економіки України. Країни-учасниці конференції зобов'язалися підтримувати відновлення постраждалої економіки, а також кандидатуру України до вступу в ЄС за повної політичної, фінансової та технічної допомоги. Декларацію визнали живим документом, тобто її потрібно буде адаптовувати до ситуації, яка швидко змінюється.

Для реалізації планів створили Національну раду відбудови, підпорядковану безпосередньо президенту України. Вона складається з 24 робочих груп і об'єднує понад 2,5 тис. експертів, підприємців та представників громадськості.

План затвердив два стратегічні імперативи: інтеграція з Європейським Союзом у поєднанні з доступом до ринків G7 та національна безпека. Їх можна реалізувати завдяки створенню сприятливого середовища для бізнесу

та досягненню макроекономічної стабільності. План також передбачає дві стратегічні траєкторії розвитку: цифровізація та зелений порядок.

Результатом конференції стало ухвалення керівних принципів відбудови України, відомих як принципи Лугано, а саме:

- партнерство: Україна має очолити та керувати процесом реконструкції у співпраці з міжнародними партнерами; зусилля мають зосереджуватися на безперервному оцінюванні потреб, визначенні пріоритетів, спільному плануванні та відповідальності за фінансування, а також на координації грошових потоків;
- фокус на реформах: пришвидшення, інтенсифікація та ефективне впровадження реформ задля вступу до Європейського Союзу;
- прозорість, підзвітність та верховенство права: відбудова має відбуватися прозоро для громадян України, потрібно зміцнювати верховенство права, боротися з корупцією, а фінансування відбудови зробити прозорим;
- демократична участь: відбудова має відбуватися у співпраці з органами місцевого самоврядування, а держава має прагнути до децентралізації;
- залучення багатьох зацікавлених сторін: потрібно створити умови для участі у відбудові національних і міжнародних організацій з приватного та державного секторів, громадянського суспільства та наукових кіл;
- гендерна рівність та соціальна інтеграція;
- сталий розвиток: процес відбудови має відповідати Порядку денному сталого розвитку до 2030 року та Паризькій угоді [Ukraine Recovery Conference, 2022c].

Основні принципи реалізації плану:

- початок без зайвих зволікань;
- забезпечення поступового розвитку;
- забезпечення справедливого розподілу багатства;
- інтеграція з Європейським Союзом;
- відбудова на вищому рівні (тобто більше того, ніж було зруйновано);
- залучення приватних інвестицій та підприємців.

На конференції також окреслили конкретні цілі. До 2032 року Україна має отримати понад 750 млрд дол. США інвестицій, посісти щонайменше 25-те місце в індексі людського капіталу Світового банку (натепер 53-тє) та індексі економічної складності. Також передбачається скоротити викиди на 65% порівняно з 1990 роком і досягти стабільного економічного зростання на рівні 7% ВВП на рік [Національна рада з відновлення України від наслідків війни, 2022].

Крім того, у плані представили 15 стратегічних програм, кожна з яких розробляли для певного періоду: часу війни (2022), післявоєнної відбудови (2023–2025) та нової економіки (2026–2032).

Програми охоплюють такі галузі [Ukraine Recovery Conference, 2022a]:

- енергетичний сектор (130 млрд дол. США): акцент на будівництві нових гідроелектростанцій та розвитку відновлюваних джерел енергії; планується завершити будівництво двох енергоблоків Хмельницької АЕС та модернізувати решту блоків, розширити енергетичне сполучення з ЄС та побудувати електролізери потужністю 15 ГВт для виробництва водню;
- житловий сектор (150–250 млрд дол. США): передбачається будівництво сучасної житлової інфраструктури, яка була б енергозберігальною, а також модернізація мереж тепло- та водопостачання;
- інтеграція логістичної інфраструктури з ЄС (120–160 млрд дол. США): планується будівництво колій європейського стандарту на прикордонних переходах із Польщею, модернізація сполучень широкої колії, запуск швидкісного залізничного сполучення між Україною і Польщею, модернізація прикордонних переходів та будівництво складів і терміналів поблизу кордону з ЄС, зокрема зернових елеваторів;
- доступ до капіталу (75 млрд дол. США): запровадження субсидій та надання фінансових гарантій, зниження відсоткових ставок за кредитами та розвиток іпотеки;
- національна безпека (50 млрд дол. США): адаптація української армії до стандартів НАТО, допомога в розвитку українського ОПК та озброєнні армії;
- розвиток ключових секторів економіки (50 млрд. дол. США): інвестування у розвиток харчової промисловості, машинобудування, металургії й ІТ та у виробництво меблів;
- модернізація та реконструкція соціальної інфраструктури (35 млрд дол. США): реконструкція та модернізація будівель, які не були зруйновані під час війни, з акцентом на енергоефективність.

Програма також передбачає розбудову інших сфер, як-от охорона довкілля (20 млрд дол. США), інтеграція з ЄС (1 млрд дол. США), економічна дерегуляція та реформи, зумовлені нею (5 млрд дол. США), дефіцитне фінансування (60–80 млрд дол. США), освіта (5 млрд дол. США), культура і спорт (20 млрд дол. США) та соціальна політика (7 млрд дол. США).

Витрати на реалізацію плану лише у 2022 році оцінювали у 60–65 млрд дол. США. Найдорожчими будуть напрями підтримання макроекономічної стабільності (30–35 млрд дол. США) та оборони (15–20 млрд дол. США).

Вартість реалізації всього плану реконструкції оцінюють у приблизно 750 млрд дол. США.

Витрати на реалізацію плану мають частково покрити партнерські гранти. Їхній обсяг прогнозують на рівні 250–300 млрд дол. США за весь період реалізації програми відбудови. Іншим джерелом фінансування є кредити або власний капітал. Такий спосіб фінансування планують застосувати для післявоєнної відбудови та розвитку нової економіки. Прогнозований кредит від партнерів оцінюють у 200–300 млрд дол. США. Третій спосіб фінансування плану відновлення – приватні інвестиції. Їх застосують для співфінансування інфраструктурних проєктів (зокрема як державно-приватне партнерство) та секторів із доданою вартістю.

Для реалізації плану підготували перелік потрібних реформ. Насамперед українська влада має зосередитися на прозорості публічних даних через цифровізація державних реєстрів. Також потрібні реформи у законодавстві щодо антикорупційної діяльності, Вищої ради правосуддя та Верховної Ради, правоохоронної системи. Крім того, влада має запровадити зміни у галузі корпоративного управління, а саме гармонізувати нормативні акти з найкращими практиками Європи та професіоналізувати антимонопольні інститути. Останні реформи, передбачені планом, стосуються державної служби: удосконалення організаційної структури публічних послуг, цифровізація всіх ключових публічних послуг, розвиток архітектури управління кліматом та професіоналізація державної служби.

1.3.2. Конференція у Лондоні (2023)

Після конференції в Лугано 21–22 червня 2023 року відбулася Лондонська конференція. Спочатку захід планували як можливість проаналізувати прогрес щодо реалізації порядку денного реформ. Зрештою конференція стала форумом міжнародної спільноти для обговорення підтримки України в її зусиллях з відновлення та оцінювання масштабів збитків, завданих їй внаслідок російського вторгнення [Ukraine Recovery Conference, 2023a].

Головним висновком було визнання того, що основою справедливого та тривалого миру буде внесок міжнародної спільноти у короткотермінову та довготермінову відбудову України.

Учасники конференції назвали три найважливіші напрями роботи:

- 1) робота задля єдності: тісна міжнародна співпраця, чітка і постійна демонстрація сили та широка міжнародна підтримка України важливі

як ніколи; така позиція міжнародної спільноти суттєво збільшує шанси на ефективну відбудову;

- 2) робота задля різноманітності: оптимальних темпів економічної реконструкції країни можна досягти завдяки створенню ефективної коаліції міжнародних партнерів, приватного сектору та громадянського суспільства на чолі з урядом України; об'єднання різних суб'єктів має бути першочерговою метою під час проведення спільної відбудови України; така стратегія дозволить залучити кожен групу стейкхолдерів і створить простір для сталого розвитку та належної співпраці державного та приватного секторів;
- 3) безперервність бізнесу: підтримання та досвід міжнародної спільноти, приватного сектору та громадянського суспільства можуть допомогти Україні розбудувати кращу, екологічнішу та стійкішу європейську націю; однак необхідно чітко визначити, яких заходів можна вжити негайно, а що потрібно зробити у довгостроковій перспективі.

Під час конференції уряд України описав прогрес, досягнутий у порівнянні з 2022 роком, і назвав ключові напрями майбутньої діяльності [Ukraine Recovery Conference, 2023b]:

- 1) залучення приватного сектору: конференція сприяла підвищенню зацікавленості приватного сектору у відбудові після презентації наявних та нових партнерств між міжнародними та українськими компаніями; зосередження уваги на конкретних секторах (як-от технології, логістика, зелена енергетика, природні ресурси, реконструкція інфраструктури, цифровізація, сільське господарство, продовольство, охорона здоров'я та фармацевтика) дозволило Україні продемонструвати інвестиційні можливості та спонукати до нових партнерств; більшість дискусій була зосереджена на усуненні бар'єрів для інвестицій і на тому, як український уряд планує проводити реформи; також представили фінансові інструменти, спрямовані на підвищення довіри до інвестування в Україну;
- 2) інфраструктура: підтримання України у відбудові пошкодженої критичної інфраструктури визнали нагальною потребою, яка пропонує можливість для відновлення та покращення об'єктів інфраструктури завдяки використанню інноваційних технологій та екологічних рішень;
- 3) реформи та правила ухвалення рішень: продовження реформ має вирішальне значення для успіху України; обговорювали пріоритетні реформи, які Україна має провести, щоб покращити бізнес-клімат для інвестицій та допомогти досягти стандартів, необхідних для вступу до ЄС.

У конференції взяли участь політики високого рівня з України та інших країн, представники світових організацій та міжнародних фінансових інституцій. Учасники конференції обговорили роль приватного сектору у відбудові України.

1.4. План реконструкції України: CEPR

Одним із перших досліджень щодо планів післявоєнної відбудови України був «Проект відновлення України» від 6 квітня 2022 року від британського аналітичного центру Center for Economic Policy Research (CEPR). Його автори – фахівці з Каліфорнійського університету у Берклі, Массачусетського технологічного інституту, Гарвардського університету, Київської школи економіки, Стокгольмської школи економіки та Інституту міжнародних відносин у Женеві [CEPR Press, 2022].

Вчені наголошують на умовах, які є мінімально необхідними для будь-якої післявоєнної відбудови. Найважливіші з них: український державний апарат функціонує на належному рівні, фізичні збитки на заході України незначні, витрати на оборонний бюджет високі, Україна має гарантії безпеки від наступного російського нападу.

Експерти наводять потенційні джерела фінансування реконструкції, а саме:

- двостороння допомога, зокрема гарантії кредитів;
- кошти міжнародних установ, а саме від Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку тощо;
- інші джерела, як-от конфісковані російські активи або поточні доходи Росії від продажу нафти та газу.

У звіті називають три етапи відбудови:

- 1) реагування на кризу, наприклад, реакція на стихійне лихо;
- 2) швидке відновлення необхідної інфраструктури та послуг;
- 3) створення міцної основи для майбутнього розвитку та модернізації.

Ці етапи відрізняються цілями, а також швидкістю виконання відповідних заходів, часовим горизонтом і стратегією.

Перший етап реконструкції має виглядати як серія заходів, схожих на реагування на надзвичайні ситуації, що зазвичай проводять під час стихійних лих. Передбачається, що це буде відносно короткий період, протягом якого пріоритетом буде ефективне врегулювання кризової ситуації, якою слід вважати тривалі військові дії. Другий етап – відновлення основних функцій влади та економіки, а це означає, що вжиті заходи потрібно спрямувати на

підтримання життєдіяльності української держави. Третій етап – це підготовка та виведення країни на траєкторію швидкого та стабільного зростання. Протягом цього періоду запускають тривалі капіталомісткі інфраструктурні проекти завдяки розвитку фінансового сектору, а також розробляють і впроваджують соціальні політики, засновані на європейських традиціях, а не на радянському досвіді.

Для досягнення найкращих результатів на кожному з цих етапів варто дотримуватися загальних принципів, що стосуються міжнародної допомоги, євроінтеграції, модернізації, участі українського уряду у відбудові та боротьби з корупцією.

Автори також наголошують на значній ролі країн Європейського Союзу в координації заходів відбудови. Вартість реконструкції оцінюють у 200–500 млрд євро.

1.5. Зелена реконструкція. Післявоєнна зелена трансформація України: WiseEuropa

У липні 2022 року незалежний аналітичний центр WiseEuropa Institute опублікував звіт «Зелена реконструкція. Повоєнна зелена трансформація України». Автори документа пропонують перебудувувати Україну в зеленому напрямі та наголошують на важливій ролі у цьому Європейського Союзу [WiseEuropa, 2022].

Доповідь починається з аналізу макроекономічного середовища в Україні до війни. На основі даних Укрстату представили найважливіші макроекономічні статистичні дані: рівень ВВП, структуру економіки та внесок окремих регіонів у ВВП. Також розглянули структуру експорту України та основних торговельних партнерів. Автори намагаються кількісно оцінити збитки, завдані війною. Вони стверджують, що втрати від початку війни (до дати публікації дослідження) становлять 105,5 млрд дол. США, що номінально становить 65% ВВП країни у 2021 році. Автори також оцінюють втрати у різних сферах: житло, сільське господарство, інфраструктура та промисловість.

Аналітична частина звіту окреслює основні цілі зеленої реконструкції України, як-от:

- впровадження та просування енергозберігальних рішень у будівництві;
- розвиток енергетичного сектору на основі відновлюваної енергетики та незалежності від російських ресурсів;

- технологічний прогрес у промисловості для забезпечення більшої конкурентоспроможності та стійкості;
- реорганізація сільського господарства та посилення стійкості сектору перед змінами клімату;
- захист довкілля, зокрема завдяки переходу до циркулярної економіки;
- ефективне управління ресурсами, зокрема водними;
- зміни у транспортній системі, спрямовані на скорочення викидів парникових газів.

1.6. Міжнародна конференція експертів з питань реконструкції та модернізації України (25 жовтня 2022 року)

25 жовтня 2022 року в Берліні відбулася міжнародна конференція з питань реконструкції та модернізації України, яка зібрала представників Європейського Союзу, США та України, а також експертів та представників громадянського суспільства [G7 Germany, 2022].

Висновки Берлінської конференції тоді стали предметом публічного обговорення, елементом якого був документ Open Society Foundations «Війна і мир: підтримка України для перемоги, відновлення та процвітання» [Galushko, Kirova, Pidluska, Schwarzer, 2022].

В Open Society Foundations наголошують на важливості визначення та ухвалення конкретних рішень, а не на декларуванні загальних цілей, тому пропонують шість рішень, які сприятимуть відбудові України:

- розроблення плану та графіка, зокрема щодо виплат Україні, які гарантуватиме ЄС, адже відсутність регулярних виплат наражає економіку атакованої країни на значний ризик колапсу;
- зміцнення відносин між українським урядом та громадянським суспільством, щоб створити спільну платформу для обміну інформацією;
- погодження з урядом України вдосконалення планів реконструкції з інституцією, яка б керувала процесами, механізмами та процедурами розподілу та використання коштів; також пропонують визначити критерії пріоритетності окремих проектів та залучити до обговорення цієї теми суб'єктів нижчого національного рівня; іноземні суб'єкти мають ширше використовувати український досвід за розробленні механізмів фінансування;
- забезпечення того, що уряд продовжуватиме реформи, попри тривалу війну, оскільки економічна реконструкція можлива лише за умови

впровадження економічних реформ, деолігархізації та децентралізації, які вже розпочалися;

- визначення способу арешту активів підсанкційних осіб для виплати репарацій Україні; як один із шляхів пропонують створити фонд, який би зобов'язав зацікавлені країни спрямовувати конфісковані активи в Україну; особлива роль належить Європейській комісії;
- надання чітких звітів про зроблені кроки й заплановані заходи щодо інтеграції України до ЄС та створення умов для вільного руху українських товарів, послуг, капіталу та людей.

Фундація «Відкрите суспільство» представила свої рекомендації, які можуть сприяти ефективній відбудові української економіки, це насамперед:

- розроблення стабільних і структурованих програм допомоги та інтеграції й чітке оцінювання фінансових потреб і джерел фінансування, необхідних для реконструкції;
- розроблення механізму координації донорської діяльності за участі української влади та громадянського суспільства;
- забезпечення прозорості механізмів координації фінансових потоків для найбільш ефективного використання коштів та формування суспільної довіри;
- ставлення до деолігархізації як до відбудови економіки, щоб Україна стала конкурентоспроможною та стійкою країною;
- боротьба з корупцією через співпрацю з місцевою владою та громадянським суспільством;
- інвестування у людський капітал;
- арешт заблокованих активів підсанкційних осіб і компаній та спрямування цих коштів на відновлення економіки України.

1.7. Економічні пріоритети України після війни: звіт CASE

У звіті, підготовленому Польсько-українським центром соціально-економічних досліджень (CASE) й опублікованому у лютому 2023 року, дослідили всі види реформ. Автори спочатку проаналізували успіхи та невдачі у проведенні реформ, започаткованих до російського вторгнення у лютому 2022 року. Це стало відправною точкою для аналізу економічної реконструкції держави та надання рекомендацій, яких потрібно дотримуватися після закінчення війни. Зокрема, назвали шість найважливіших галузей, що потребують фундаментальних змін [CASE Poland, CASE Ukraine, 2022].

CASE виявив основні проблеми під час відбудови. Здебільшого вони мають стратегічний характер, а це означає, що їх не можна не враховувати під час ухвалення рішень, а саме:

- унікальне кандидатське вікно можливостей для України, яке варто використати від самого початку для плавного переходу до етапу вступу до ЄС;
- значний вплив статусу кандидата до вступу в ЄС на геополітику та безпеку української держави;
- передвступна допомога Україні у ключових галузях;
- торговельні бар'єри з ЄС, які потребують комплексних рішень;
- реформи, які потрібно провести, адже це умова Європейської комісії, щоб Україна стала повноправним кандидатом до вступу в ЄС [Європейська комісія, 2022b];
- невизначеність подальших перспектив вступу до ЄС.

Надані у звіті рекомендації стосуються передусім європейської інтеграції та впровадження змін, основне завдання яких – покращення співпраці між Києвом та Західною Європою. Йдеться про зміцнення економічних і соціальних зв'язків з Європою через політичне лобювання серед ключових держав-членів ЄС щодо політичних і структурних реформ та про підвищення ефективності підрозділів, відповідальних за євроінтеграцію в уряді та Верховній Раді.

На думку авторів, найважливішою метою, без якої неможливо здійснити будь-які зміни, є створення стабільної правової держави. Для цього необхідно:

- вжити посилені заходів для сприяння верховенству права;
- переформулювати роль держави, державного управління та правил ухвалення рішень на найвищих рівнях влади;
- розробляти та впроваджувати відповідну макроекономічну політику;
- вжити заходів для подальшої лібералізації ринку;
- відповідно змінити та адаптувати концепцію прав власності та їхнього захисту;
- провести соціальні реформи, зокрема у галузі освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та пенсійної системи.

Автори також вказали на необхідність інвестувати у людський капітал для підтримання економічного відновлення, оскільки пріоритетом післявоєнних освітніх реформ має бути вдосконалення всієї освітньої галузі. На цьому рівні також важливим моментом є викорінення корупції в освіті.

Російське вторгнення в Україну матиме довгострокові економічні та соціальні наслідки, а відбудову країни потрібно починати вже зараз, щоб забезпечити стабільність та розвиток в усьому регіоні. Ключову роль у цьому процесі відіграє фінансова допомога від інших країн та міжнародних організацій. Підтримання означає інвестування у ключові галузі економіки, як-от сільське господарство, промисловість та інфраструктуру, а також у соціальні сектори, а саме охорону здоров'я, освіту та житло.

Після більш ніж року війни в Україні уряди країн усього світу пообіцяли надати десятки мільярдів доларів допомоги. В Україні вже існують фонди реконструкції, і уряд звертається до міжнародних партнерів, інвесторів, громадських організацій, представників бізнесу та громадян із проханням надати фінансову підтримку.

Завдання фондів: підтримання української армії та надання гуманітарної допомоги постраждалим, відновлення пошкодженої інфраструктури та трансформація економіки, відновлення діяльності малих і середніх підприємств, обслуговування міжнародних фінансових зобов'язань України. Ці кошти забезпечують:

- Фонд підтримки малого та середнього підприємництва;
- Фонд підтримки армії;
- Фонд економічної реконструкції та трансформації;
- Фонд обслуговування та погашення державного боргу;
- Гуманітарний фонд;
- Фонд відновлення нерухомого майна та пошкодженої інфраструктури.

Уряд також планує створити спеціальний Фонд відновлення України.

Україна потребує регулярної значної фінансової допомоги для макроекономічної стабілізації, яка також сприятиме відбудові країни після війни. Багато країн і міжнародних інституцій у всьому світі готові підтримати Україну у цьому процесі.

Інвестиції відповідно до кліматичної, екологічної та цифрової політики та стандартів ЄС допоможуть економіці України стати сильнішою та

стійкішою до економічних потрясінь. Мета – щоб економіка України стала конкурентоспроможною та дотаційною.

ВВП української держави, ймовірно, зросте у 2023 році після різкого падіння у 2022-му (табл. 2), проте Україна залишається залежною від зовнішньої допомоги. За даними Міжнародного валютного фонду, у 2023 році Україні потрібно 3–4 млрд дол. США на місяць фінансової допомоги від міжнародних партнерів, зокрема від міжнародних фінансових установ, щоб підтримати основні функції держави в умовах війни. Якщо військові дії триватимуть, Україна потребуватиме майже 5 млрд дол. США на місяць.

Таблиця 2. Україна: вибрані економічні показники

Річна відсоткова зміна	2021	2022*	2023**
Зростання реального ВВП	3,4	-35,0	3,3
Інфляція	10,0	30,0	20,0
Борг (% ВВП)	60,4	50,7	66,8
Експорт (товари та послуги)	-5,8	-10,4	-60,0
Імпорт (товари та послуги)	-6,4	12,7	-40,0
Рівень бідності (рівень бідності для країн з високим доходом у 2017 році становив 6,85 дол. США на день)	7,1	5,5	25,5

* оцінка

** прогноз

Джерело: Світовий банк, 2022а, с. 158.

Під час війни уряд вирішив різко скоротити некритичні витрати, а економічний параліч, спричинений російським вторгненням, ускладнює збільшення податкових надходжень. У межах антикризового управління реструктуризували борг у 22 млрд дол. США. Фіскальний дефіцит у розмірі 4–4,5 млрд дол. США на місяць, ймовірно, залишиться постійним, а це означає, що для фінансування бюджету на 2023 рік необхідно приблизно 50 млрд дол. США.

Проект бюджету України на 2023 рік передбачає фінансові потреби у 41 млрд дол. США з дефіцитом у 31 млрд дол. США. Однак війна несе очевидні ризики, тому необхідно брати до уваги більшу, ніж зазвичай, похибку, наприклад, прогноз зростання ВВП майже на 5% може бути надто оптимістичним.

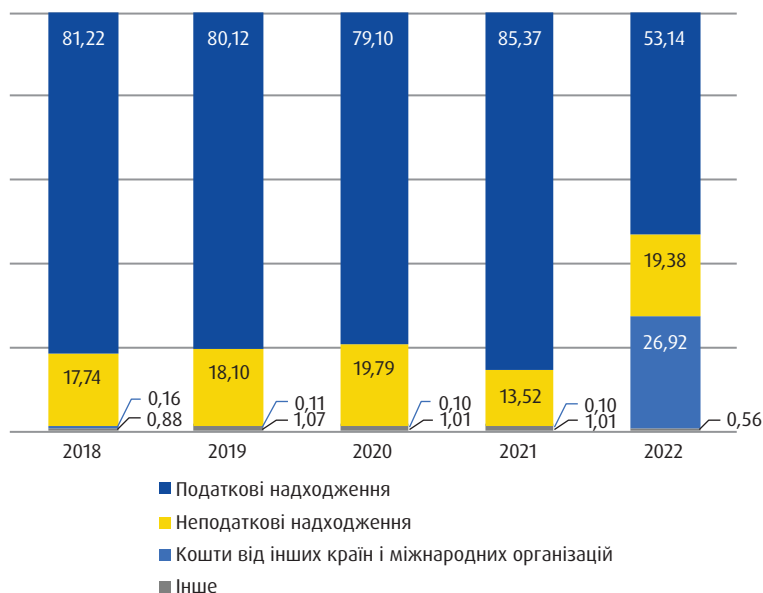
Крім того, передбачається зростання інфляції та подальше ослаблення валюти. Це зменшить витрати з державного бюджету, оскільки фінансування в іноземній валюті покриє більшу частину витрат у гривні та зменшить видатки бюджету за рахунок повільнішого зростання заробітної плати, пенсій та інших видатків. Однак це може спричинити значне знецінення національної валюти або високий рівень інфляції, що негативно вплине на перебіг війни.

У документах міжнародних конференцій ООН з питань фінансування розвитку, як-от Монтеррейський консенсус [ООН, 2003] та Аддис-Абебський план дій [ООН, 2015], наголошують на тому, що країни несуть відповідальність за забезпечення фінансування свого власного розвитку, а уряди мають оптимізувати внутрішні ресурси, щоб задовольняти фінансові потреби безпечним і стійким способом. Іншими типами потоків, які можуть бути джерелом фінансування, є міжнародна торгівля, прямі іноземні інвестиції (ПІІ) та інші приватні трансферти (від компаній і приватних осіб) і зовнішній борг.

2.1. Бюджет країни

Структура доходів державного бюджету України за останні роки представлена на рис. 1

Рисунок 1. Доходи державного бюджету України у 2018–2022 роках (%)

Джерело: власне дослідження на основі загальнодоступних інтернет-даних Міністерства фінансів України.

Основним джерелом доходів бюджету в Україні є податок на додану вартість (ПДВ), доповнений податком на доходи фізичних осіб (ПДФО). Через високу частку тіншової економіки номінальні доходи не були такими значними, якими б мали бути. За даними Державної податкової служби України,

орієнтовне скорочення надходжень до бюджету через тіньову економіку становить приблизно 7,7 млрд дол. США щороку.

2.2. Зовнішня підтримка функціонування та відбудови України

Джерела фінансової допомоги для України можна розділити на три групи: країни та міжнародні інституції, глобальні ініціативи, зокрема краудфандинг, та приватний сектор. Заморожені російські активи та післявоєнні репарації також можна вважати потенційними джерелами фінансів. До першої категорії належать найважливіші світові інституції та окремі країни, які звітують про фінансову допомогу Україні. Серед інституцій найважливішими є Світовий банк, Міжнародний валютний фонд та Європейський Союз.

2.2.1. Міжнародний валютний фонд

Міжнародний валютний фонд (МВФ) ніколи раніше не надавав значного фінансування країнам, які ведуть повномасштабну війну, оскільки його програми потребували точних прогнозів макроекономічної ситуації, що неможливо під час збройних конфліктів. Це змінилося після агресії Росії проти України.

Вже 9 березня 2022 року МВФ виплатив Україні термінову позику на 1,4 млрд дол. США за Rapid Financing Facility. Ці гроші мали «допомогти задовольнити нагальні фінансові потреби, зокрема пом'якшити економічні наслідки війни». Крім того, 8 квітня 2022 року Канада надала Україні приблизно 1 млрд канадських дол., а згодом, 7 жовтня, додала ще 1,3 млрд. За даними Міністерства фінансів України, до 18 січня 2023 року МВФ виплатив 2,69 млрд дол. США, виконавши зобов'язання за програмою Quick Finance Facility.

У березні 2023 року МВФ досяг попередньої домовленості з Україною про механізм розширеного фінансування (EFF). Згідно з ним Україна має отримати 15,6 млрд дол. США протягом чотирьох років, зокрема 4,5 млрд дол. США до кінця 2023-го. Гроші на першому етапі підуть на зміцнення фінансової стабільності країни. На другому етапі, після закінчення війни, вони мають сприяти відбудові економіки та досягненню макроекономічної стабільності.

Наприкінці червня 2023 року МВФ позитивно оцінив дії української адміністрації, що дозволило негайно вивільнити фінансування на приблизно 890 млн дол. США [Міжнародний валютний фонд, 2023].

2.2.2. Світовий банк

Від першого дня агресії Росії проти України Група Світового банку співпрацює з міжнародними партнерами, щоб швидко мобілізувати кошти, аби допомогти українському уряду підтримувати надання основних державних послуг населенню під час війни. Тільки до червня 2023 року Світовий банк зібрав приблизно 37,5 млрд дол. США екстреного фінансування [Світовий банк, 2022]. Через програму Трестового фонду допомоги, реконструкції та реформ в Україні (URTF) Світовий банк підтримує зусилля України з відновлення. Фінансування проєктів URTF проілюстровано у табл. 3.

Таблиця 3. Український трестовий фонд допомоги, реконструкції та реформ (URTF) станом на 29 червня 2023 року (млн дол. США)

Країна	Загальна підтримка
Японія	471
Норвегія	290
Нідерланди	160
Канада	86
Швейцарія	58
Австрія	21
Швеція	14
Ісландія	6
Литва	5
Латвія	2
Разом	1113

Джерело: Світовий банк, 2023 рік.

Водночас аналітики Світового банку підготували рекомендації та визначили цілі, яких необхідно досягти, щоб забезпечити ефективне та стійке відновлення економіки України.

У документі Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA) пропонують перший ретельний аналіз наслідків війни для 20 галузей. Крім того, автори наголошують на фінансових потребах для сталої реконструкції та пропонують графік для ефективного планування [Світовий банк, уряд України, ЄС, ООН, 2023]. За даними Світового банку, збитки від російської агресії з 24 лютого по 1 червня 2022 року становлять 97 млрд дол. США. Агресори знищили інфраструктуру, житлові будинки та промислові об'єкти. На відбудову необхідно 349 млрд дол. США, тобто понад 150% ВВП України у 2021 році.

Найбільш близькою до реальності цю суму визнали 9 вересня 2022 року в Брюсселі Світовий банк, Єврокомісія та уряд України. Очікувалося, що у наступні місяці ця сума збільшиться. 16 грудня 2022 року Світовий банк оголосив про створення трастового фонду для сталого підтримання України.

Український трастовий фонд допомоги, реконструкції та реформ – це координований механізм фінансування, який допомагає уряду України підтримувати його спроможність керувати та надавати державні послуги, а також планувати та впроваджувати програму реконструкції та реформ в Україні. Крім того, фонд надає кошти на необхідні консультації та дослідження, що стосуються діяльності з надання допомоги та реконструкції [Світовий банк, 2022b].

Невідомо, коли і за яких умов закінчиться війна, тому зусилля з відбудови економіки України мають іти на віддалену перспективу. На початковому етапі фонд розробляли як гнучку платформу, що дозволяє швидко реагувати на мінливий контекст і потреби України. URTF працюватиме у межах Всеосяжного фонду мультидонорських ресурсів для установ та інфраструктури для України (Multi-Donor Resources for Institutions and Infrastructure for Ukraine Facility), який є частиною ширшої міжнародної підтримки України та координується Групою Світового банку.

20 грудня 2022 року у Вашингтоні Група Світового банку представила новий фінансовий пакет, який містить ініціативи для підтримання зусиль з надання допомоги та відновлення [Світовий банк, 2022d]. Завдяки позиції, забезпеченій гарантією уряду Великої Британії, яка є частиною проекту Public Expenditures for Administrative Capacity Endurance (PEACE), Світовий банк надав додаткове фінансування у розмірі 500 млн дол. США. Наразі 12 млн людей в Україні скористалися проектом PEACE.

Пакет фінансування для проекту PEACE доповнює низку раніше оголошених ініціатив, як-от фінансування інвестиційного проекту на суму 1,49 млрд дол. США у червні 2022 року, грантове фінансування на суму 4,5 млрд дол. США, затверджене у серпні 2022 року, і кредитні гарантії на суму 530 млн дол. США у вересні 2022 року, а також 4,5 млрд дол. США грантового фінансування, затвердженого у листопаді 2022 року. Деталі фінансування проекту PEACE представлені у табл. 4.

Світовий банк, уряд України, Європейська комісія та Організація Об'єднаних Націй у березні 2023 року опублікували друге видання звіту (RDNA2), згаданого вище [Світовий банк, уряд України, ЄС, ООН, 2023b], в якому оцінюють наслідки руйнувань після року війни. На додаток до загальних витрат на відновлення та конкретних збитків автори RDNA2 визначають пріорите-

ти та витрати на 2023 рік. Вони аналізують спроможність різних секторів до відновлення та доступне фінансування.

Таблиця 4. Державні витрати на зміцнення адміністративної спроможності (PEACE) станом на 29 червня 2023 року (млн дол. США)

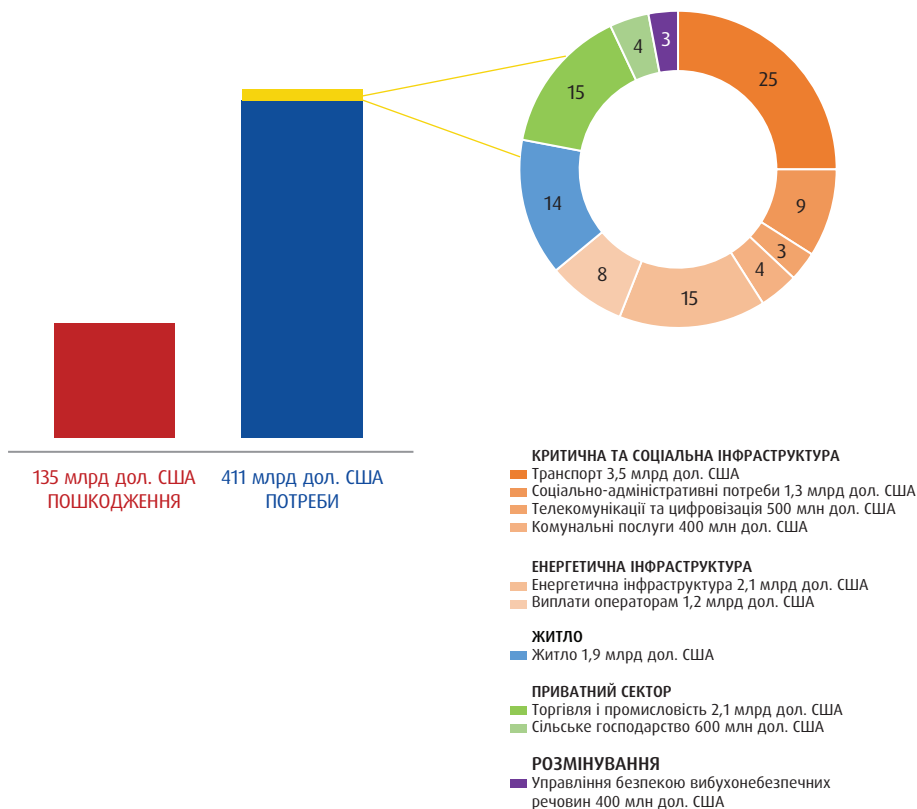
Програми та країни	Мобілізована підтримка
Надзвичайна підтримка державної служби (Emergency Public Service Support) (PEACE)	1000
Двосторонні гарантії (PEACE IPF):	
▪ Велика Британія	1450
▪ Данія	30
▪ Нідерланди	21
▪ Латвія	10
▪ Литва	10
Разом	1521
Двостороннє безповоротне фінансування (PEACE MDTF):	
▪ США	16 550
▪ Німеччина	52
▪ Іспанія	50
▪ Фінляндія	35
▪ Ірландія	21
▪ Швейцарія	10
▪ Бельгія	3
▪ Ісландія	2
Разом	16 723
Загалом	19 244

Джерело: Світовий банк, 2023 рік.

Згідно з даними звіту RDNA2, загальні фінансові потреби на реконструкцію становлять 411 млрд дол. США, що у 2,6 раза перевищує ВВП 2022 року.

Найбільше пропорційне збільшення збитків порівняно з попередньою оцінкою відбулося в енергетичному секторі: рівень збитків станом на березень 2023 року збільшився у понад п'ять разів відповідно до червня 2022-го. Рис. 2 показує рівень збитків, найважливіші потреби реконструкції та пріоритети на 2023 рік.

Рисунок 2. Збитки, потреби та пріоритети відновлення на 2023 рік
(кругова діаграма – %)

Джерело: Світовий банк, уряд України, Європейський Союз, ООН, 2023b, с. 14.

2.2.3. Європейський Союз

У межах стратегії ЄС «Командна Європа» від початку війни з Росією у 2014 році країни-члени та європейські фінансові інституції надали 49 млрд євро [Європейська комісія, 2023d] як гуманітарну допомогу, допомогу в кризових ситуаціях та пряму підтримку бюджету та армії [Archick, 2023].

Для подальшої підтримки потрібно буде ще 37,3 млрд євро. Ця сума містить фінансову допомогу у 18 млрд євро на 2023 рік. Крім того, держави-члени надали майже 11,5 млрд євро військової допомоги від Європейського фонду миру.

У період з 2014 по 2021 рік Європейський Союз надав Україні значну фінансову поміч у розмірі 1,7 млрд євро грантів у межах Європейського інструменту сусідства, 5,6 млрд євро позик за п'ятьма програмами МЗС, 194 млн

євро гуманітарної допомоги та 355 млн євро через інструменти зовнішньої політики. ЄС та європейські фінансові установи активно підтримували Україну як до, так і після російського вторгнення у лютому 2022 року. Від 2014-го Європейський інвестиційний банк і Європейський банк реконструкції та розвитку надали українському уряду понад 10 млрд євро.

Європейська комісія запропонувала створити платформу «Відбудуй Україну» як основний правовий інструмент допомоги Європейського Союзу, щоб координувати використання грантів і позик для підтримання реконструкції [Європейська комісія, 2022a]. Цей інструмент має бути інтегрований у бюджет ЄС. Функціонування такої платформи показано на рис. 3.

Рисунок 3. Платформа відбудови України

Джерело: Європейська комісія, 2022a.

Від 24 лютого 2022 року до початку 2023 року Європейський Союз, країни-члени ЄС та європейські фінансові інституції виділили або пообіцяли надати Україні загалом 49 млрд євро [Європейська комісія, 2023c] у межах програми Team Europe, яка передбачає:

- підтримку, надану або гарантовану з бюджету ЄС на 2022 рік, у розмірі 11,6 млрд євро (зокрема 7,2 млрд євро надзвичайної та виняткової макрофінансової допомоги);
- підтримку, яка буде надана або гарантована з бюджету ЄС на 2023 рік у розмірі до 18,4 млрд євро, зокрема у межах MFA+, з яких 3 млрд євро уже виплатили 17 січня 2023 року;

- 7,3 млрд євро двосторонньої фінансової та гуманітарної допомоги від держав-членів ЄС;
- понад 78 тис. т допомоги у натуральній формі на понад 500 млн євро, яку надають Україні країни-члени ЄС та партнери через механізм цивільного захисту ЄС;
- військову допомогу на 11 млрд євро, з яких 3,1 млрд євро від Європейського фонду миру.

Перші 3 млрд євро з пакета макрофінансової допомоги (MFA+) для України обсягом 18 млрд євро виділила Єврокомісія 17 січня 2023 року [Європейська комісія, 2023d]. Завдяки цій підтримці Україна зможе продовжувати виплачувати зарплати та пенсії й підтримувати основні державні послуги, як-от лікарні, школи та житло для переміщених осіб. Крім того, це гарантує макроекономічну стабільність та відновлення ключових об'єктів, а саме доріг, мостів, систем водопостачання та енергетичної інфраструктури, зруйнованих Росією.

Цей інструмент надає Україні більшу гнучкість та сприятливіші умови запозичень, ніж звичайні операції макрофінансової допомоги. Позики Україна має погасити протягом 35 років починаючи з 2033 року. ЄС також зобов'язався за потреби відшкодувати позичальнику витрати на відсотки з додаткових внесків держав-членів до бюджету ЄС. Крім того, країни-члени ЄС і треті країни зможуть вносити додаткові кошти, які використовуватимуть як гранти. Потім ці гроші розподілять через бюджет ЄС, що дозволить Україні отримати допомогу у плановому порядку.

Згідно з єдиною моделлю фінансування, Єврокомісія позичає на ринках капіталу, щоб отримати гроші, які потім спрямує в Україну. Європейська комісія випускає облігації ЄС від імені ЄС. Це дозволяє Євросоюзу структурувати кредити таким чином, щоб це було легше для України, і мінімізувати витрати на запозичення, що також вигідно Україні як одержувачу кредиту.

2 лютого 2023 року Єврокомісія оголосила про новий пакет підтримки вартістю 450 млн євро, який містить 145 млн євро гуманітарної допомоги та 305 млн євро у межах двосторонньої співпраці, щоб допомогти Україні швидко відновити свою інфраструктуру, посилити стійкість та підтримати реформи [Європейська комісія, 2023e].

У червні 2023 року з нагоди конференції з відновлення України у Лондоні Європейський Союз оголосив, що у 2024–2027 роках загальна вартість його допомоги Україні може сягнути 50 млрд євро. Запланована фінансова підтримка України від Євросоюзу представлена на рис. 4.

Рисунок 4. Підтримка української економіки Європейським Союзом

зокрема:	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ майже 25,2 млрд євро, з них 18 млрд євро у 2023 році, макрофінансової допомоги на нагальні потреби України ▪ 2,4 млрд євро кредитів від Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) під гарантії ЄС для підтримання державних компаній та ремонту інфраструктури ▪ 120 млн євро інвестицій від Європейського банку реконструкції та розвитку ▪ 305 млн євро у межах двосторонньої співпраці, щоб підтримати реформи в Україні ▪ 620 млн євро бюджетної підтримки 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 685 млн євро на гуманітарну підтримку ▪ 330 млн євро на потреби внутрішньо переміщених осіб, муніципальне обслуговування, охорону здоров'я, ЗМІ та кібербезпеку ▪ 192 млн євро на поточні проекти для задоволення нагальних потреб ▪ 114 млн євро для шкіл ▪ 94 млн євро у вигляді грантів для проектів, які реалізують разом із ЄІБ та іншими фінансовими установами ▪ 112 млн євро для реагування на надзвичайні ситуації ▪ 31 млн євро для громадянського суспільства

Джерело: Європейська комісія, 2023b.

2.3.4. Європейський інвестиційний банк і Європейський банк реконструкції та розвитку

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) схвалив кредитну лінію на 4 млрд євро спільно з консультативною платформою EMBRACE для підтримання інтеграції українських біженців у країнах ЄС. Гаряча лінія має допомогти національним і місцевим органам влади в усіх державах-членах ЄС вирішити нагальні інвестиційні потреби, а також прийняти та інтегрувати людей, які тікають від війни в Україні.

ЄІБ запропонував створити трастовий фонд «ЄС – Україна» (E-U GTF), щоб допомогти Україні залучити до 100 млрд євро інвестицій. E-U GTF сприятиме залученню 20 млрд євро від країн ЄС і з бюджету ЄС у формі грантів, позик і гарантій.

2.2.5. США

Сполучені Штати є найбільшим джерелом фінансової та матеріальної підтримки України. Загальна сума американської допомоги, наданої та задекларованої від лютого 2022 року, приблизно на 10 млрд євро перевищує суму вже здійснених і запланованих витрат усіх країн Євросоюзу разом з установами ЄС. Фінансова допомога США у порівнянні з ВВП нижча, ніж у більшості європейських країн, особливо якщо враховувати витрати, пов'язані з прийманням біженців.

Від початку російського вторгнення у лютому 2022 року до середини 2023-го Сполучені Штати виділили приблизно 40 млрд дол. США лише на підтримання безпеки України. Ця сума містить постачання обладнання та амуніції, а також витрати на підготовку солдатів. Кільський інститут підрахував, що протягом першого року війни уряд США надав Україні 26,4 млрд дол. США допомоги через Фонд підтримки економіки (ESF), прямі позики та інші механізми. На гуманітарну підтримку (постачання продуктів та медикаментів, а також допомогу біженцям) США виділили 3,9 млрд дол. США [Kiel Institute, 2023].

2.2.6. Канада

Лише у 2022 році Канада надала Україні кредитів на 2,45 млрд канадських дол. Більшу частину цієї суми перерахували через Міжнародний валютний фонд кількома траншами у червні, серпні та листопаді 2022-го. Крім того, Канада надала дві двосторонні позики у квітні та травні 2022 року. У листопаді 2022-го вона випустила для України облігації на 500 млн канадських дол. Одну десяту випуску прийняли індивідуальні інвестори, решту – канадські та міжнародні інституційні інвестори, а також органи місцевого самоврядування та центральні банки (зокрема центральні банки Естонії, Литви та Польщі).

У грудні 2022 року уряд Канади також заявив про перерахування надходжень від мита на продукцію, імпортовану з Росії та Білорусі (загалом на 115 млн канадських дол.), на відновлення енергетичної інфраструктури України.

Від початку війни у 2014 році Канада виділила 369 млн канадських дол. на гуманітарну підтримку України, причому понад 85% цієї суми надала після повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022-го. Ці кошти призначені для задоволення основних потреб у продуктах, питній воді, під-

триманні санітарії, в охороні здоров'я та облаштуванні тимчасових притулків для біженців. Протягом року після 2022-го канадський уряд також надав 96 млн канадських дол. на розвиток економіки.

Загальний обсяг канадської допомоги, наданої Україні у 2022 році, перевищив 5 млрд канадських дол. [уряд Канади, 2022].

2.2.7. Велика Британія

Велика Британія через Міжнародний валютний фонд гарантувала кредити Україні на 1 млрд фунтів стерлінгів у 2023 році. Гроші призначені для того, щоб дозволити українській адміністрації фінансувати основні видатки, як-от охорона здоров'я та система освіти.

Сполучене Королівство також виділило 2,3 млрд фунтів стерлінгів на військову підтримку (обладнання та навчання) для України у 2022 році та заявило, що така ж сума піде на ці цілі у 2023 році [Скарбниця Його Величності, 2023]. Крім того, Велика Британія та Україна підписали угоду про спільне відновлення українських військово-морських сил, кораблебудування та військової берегової інфраструктури.

2.3. Глобальні проєкти та ініціативи: краудфандинг та підтримка бізнесу

United24

United24 – глобальна ініціатива з підтримки України, запущена 5 травня 2022 року українською владою. Це онлайн-платформа для збирання коштів, щоб підтримати державу.

Зібрані кошти спрямовують на три напрями: оборона та розмінування, гуманітарна й медична допомога та відновлення України. Очікується, що платформа United24 стане єдиним вікном для збирання коштів від благодійних організацій, міжнародних партнерів і громадян на підтримку України, зокрема у таких сферах: допомога Збройним силам, гуманітарна допомога, медична допомога дітям, відбудова інфраструктури, цифрова та інформаційна протидія збройній агресії. До середини 2023 року за допомогою платформи зібрали понад 360 млн дол. США.

Приватний сектор

Уже в перші тижні після російського вторгнення Верховний комісар ООН у справах біженців (УВКБ ООН) оголосив, що приватний бізнес пообіцяв надати 200 млн дол. США, які виділили на гуманітарну допомогу, транспорт для біженців і пряму грошову підтримку. Приблизно 10% цієї суми заплатив фонд ІКЕА, серед донорів також були численні фінансові установи, торговельні мережі, технологічні, фармацевтичні та автомобільні компанії з Північної Америки, Європи та Азії. Інші технологічні компанії пообіцяли підтримати у натуральній формі, зокрема SpaceX Ілона Маска, яка надала Україні супутникову систему Starlink, що забезпечує доступ до інтернету [Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, 2022].

2.4. Потенційні джерела фінансування: заморожені російські активи та репарації

Імовірним джерелом фінансування для України можуть бути заморожені активи російської влади, олігархів та інших осіб, які потрапили під міжнародні санкції. Тільки активи російського центрального банку, які були заморожені у країнах G7, становлять орієнтовно 300 млрд дол. США. Вартість заморожених приватних активів (окрім готівки та фінансових інструментів, серед яких нерухомість і яхти) перевищує 50 млрд дол. США.

Заволодіти замороженими активами та використовувати їх для допомоги Україні складно з юридичних причин. Якщо майно належить компаніям і приватним особам, його конфіскація можлива лише на підставі рішення незалежного суду. Європейська комісія координує роботу держав-членів у межах Робочої групи із заморожування та конфіскації, створеної у березні 2022 року.

Заморожені активи російського центрального банку потенційно можна використати для виплати репарацій Україні після закінчення війни. У листопаді 2022 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію (94 голоси за, 14 проти, 73 утрималися) із закликом до Росії виплатити такі репарації. Постанова має суто декларативний характер.

Шлях України до Європейського Союзу та потенційні переваги членства

3

Вступ до Європейського Союзу є складною, багатоетапною та багаторічною справою. Процес починається з підписання Угоди про асоціацію та приєднання до програми розширення ЄС. Умовою вступу до неї є виконання Копенгагенських критеріїв, які поділяються на політичні, економічні та правові.

Щоб відповідати Копенгагенським критеріям, держава повинна бути демократичною, поважати права людини, мати сильну ринкову економіку та правовий порядок, подібний до *acquis communautaire*, тобто правової системи ЄС. Така країна може подати офіційну заявку на членство і після одностайного рішення держав-членів отримати статус країни-кандидата. Наступним кроком є узгодження умов вступу до ЄС та імплементація 35 розділів *acquis communautaire* до правової системи країни-кандидата. Фінальними етапами є підписання угоди про приєднання та її ратифікація всіма державами-членами.

Україна підписала Угоду про асоціацію 2014 року, а у 2022-му подала заявку на членство та отримала статус країни-кандидата. Початок переговорів про вступ потребує виконання семи умов, пов'язаних з функціонуванням системи правосуддя в Україні, боротьбою з корупцією, відмиванням грошей, зменшенням впливу олігархів, функціонуванням ЗМІ та дотриманням прав національних меншин. Єврокомісія готує звіт про поточний прогрес, а український уряд має намір виконати критерії та розпочати переговорний процес до кінця 2023 року. Спираючись на досвід чинних членів, як-от Польщі, імплементація *acquis communautaire* і переговори про умови членства в ЄС можуть тривати до десяти років.

Післявоєнна Україна має рухатися до євроатлантичної інтеграції, це означає приєднання до міжнародних економічних і військових організацій у Європі та Північній Америці, а саме до ЄС та Організації Північноатлантичного

договору (НАТО). Без доступу до спільного ринку, спільної військової оборони та інших переваг членства існує ризик економічної стагнації [Simsek, 2022].

Основою Європейського Союзу є чотири ключові свободи: рух людей, товарів, послуг і капіталу. Процес євроінтеграції – це довгий шлях, який веде до створення в країні інститутів, які гарантують ці свободи. Процес вступу вимагає від України вдосконалити її державні можливості [Bruszt, Campos, 2017]. Насамперед необхідно забезпечити незалежність усіх гілок влади від інтересів олігархів та їхнього корупційного впливу, який може загрожувати безпеці державності України, зокрема економічно.

3.1. Форма процесу вступу до Європейського Союзу та висновки з досвіду інших країн

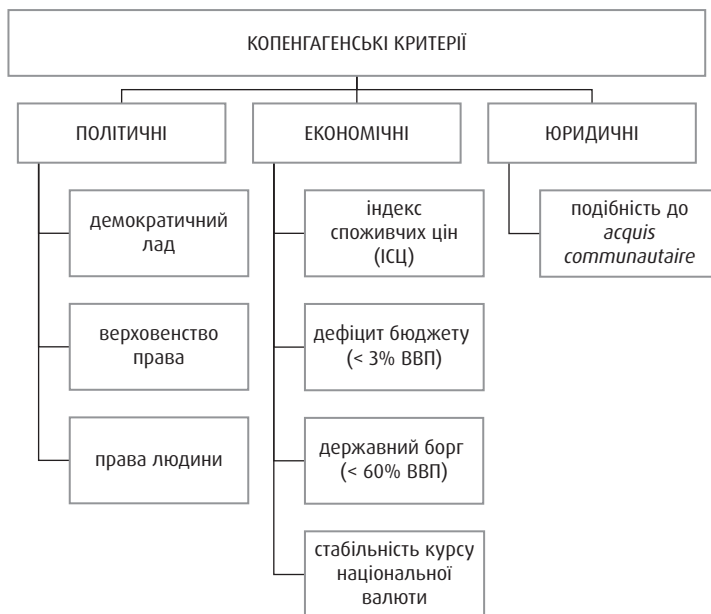
Мета євроінтеграційного процесу та реформ, які проводять в його межах, – зробити Україну конкурентоспроможною, правовою державою, в якій громадянам і організаціям гарантують захист прав та власності. Очікується, що це допоможе підвищити продуктивність та залучити іноземні інвестиції у формі фінансового та людського капіталу [Campos, Coricelli, Moretti, 2014]. Єдиний ринок має забезпечити нових клієнтів для українських виробників і постачальників послуг, а також розширити можливості вибору для українських споживачів, щоб у такий спосіб підвищити рівень конкурентоспроможності. Водночас Україна як член ЄС отримає можливість ділитися своїми ідеями, поглядами й практиками та брати участь у законодавчому процесі ЄС.

Досвід інших східноєвропейських країн може допомогти визначити кроки, які необхідно зробити, а також їхню послідовність. Звичайно, слід враховувати історичну та політичну ситуацію, в якій опинилася Україна, наприклад, щодо членства в НАТО. Більшість західних сусідів України приєдналися до цієї організації ще до вступу в ЄС. Потенційне членство України в НАТО не є таким певним, як членство в ЄС, принаймні натеper [Wong, Jakes, 2022].

Процес вступу до ЄС починається з підписання двосторонньої угоди між ЄС і третьою країною, яка називається Угодою про асоціацію. Цей документ визначає межі співпраці блоку з третьою країною, а його метою є підготовка до потенційного членства. Однак це не означає прийняття будь-яких юридичних зобов'язань щодо членства на цьому етапі [Європейська комісія, 2023]. Натеper 20 країн підписали такий вид угоди, серед яких і Україна. Кожна угода унікальна, оскільки вона може містити положення, які не обговорювалися з іншими країнами.

Наступним кроком є офіційне внесення країни до програми розширення ЄС, що може відбутися лише за умови згоди всіх держав-членів. Щоб дотримуватися вимог, третя країна має відповідати Копенгагенським критеріям. Їх поділили на три тематичні категорії: політичні, економічні та правові. Це відображає головну вимогу до кандидата, щоб стати членом ЄС, а саме функціонування демократичної системи у країні з ринковою економікою, яка регулюється правовою системою, подібною до правової системи ЄС [Rezler, 2011]. Навіть виконання всіх вимог не гарантує прогрес у процесі вступу, оскільки остаточне рішення має політичний характер. Загальний поділ Копенгагенських критеріїв представлено на рис. 5.

Рисунок 5. Копенгагенські критерії

Джерело: власне дослідження на основі даних Європейської комісії, 2023 рік.

3.3.1. Політичні критерії

Перший політичний критерій – демократичний лад. Це означає, що кожен громадянин повинен мати можливість брати участь у таємному голосуванні з урахуванням обмежень, затверджених національним законодавством. Інші політичні свободи – це право громадян засновувати політичні партії та приєднуватися до них, а також надійний захист свободи слова, доступ до

вільної преси та право на справедливий суд перед незалежним судом для всіх людей, незважаючи на їхнє походження та громадянство.

Другий критерій стосується верховенства права, а це означає, що влада може здійснюватися лише у межах, визначених законами, які ухвалили відповідно до правової процедури [Rule of Law Education Center, 2023]. Важливим елементом верховенства права є поділ влади на три незалежні гілки, з акцентом на судовій гілці. Вони мають функціонувати у системі взаємних стримувань і противаг, яка гарантує, що жодна влада не зможе самостійно змінити правову систему чи вектор розвитку [Cornell Law School Legal Information Institute, 2023].

Третій політичний критерій стосується прав людини та прав меншин. Вони чітко визначені у Хартії основоположних прав Європейського Союзу та у Європейській конвенції з прав людини Ради Європи, які також ратифікувала Україна. Основні права людини, які має поважати будь-яка країна, що бажає приєднатися до ЄС, стосуються [Рада Європи, 2023]:

- людської гідності (право на життя, право на особисту недоторканність, заборона тортур, рабства та смертної кари);
- свободи (щодо приватного життя, захисту персональних даних, свободи шлюбу, думки, релігії, виявлення поглядів, праці, освіти, власності на майно);
- рівності (заборона всіх форм дискримінації за віком, інвалідністю, гендерною ідентичністю, сексуальними уподобаннями, культурним походженням, віросповіданням та мовними уподобаннями);
- соціальної солідарності (право на доступ до медичної допомоги, житлової допомоги, соціальну допомогу, право на охорону довкілля та захист споживачів);
- трудової солідарності (право на безпечні та відповідні умови праці, право бути представленим профспілкою, захист від необґрунтованого звільнення);
- справедливості (право на справедливий суд, презумпція невинуватості, доки провину не доведе незалежний суд, заборона зворотної дії правових актів, принцип легалізму);
- громадянських прав (право голосу в місцевих, регіональних і державних законодавчих органах або на посадах виконавчої влади).

3.1.2. Економічні критерії

Друга група Копенгагенських критеріїв має економічний характер. Основною вимогою є функційна ринкова економіка, рівень розвитку якої дозволяє впоратися з конкурентним тиском держав-членів на власному ринку та успішно конкурувати на спільному ринку ЄС. Деякі показники, які використовують для оцінювання того, чи економіка третьої країни достатньо підготовлена до вступу, є тими самими показниками, за якими оцінюють чинних членів ЄС, коли вони подають заявку на приєднання до єврозони. Це критерії конвергенції [Європейська комісія, 2023]:

- рівень інфляції;
- відношення річного дефіциту загального державного бюджету до ВВП, яке не має перевищувати 3%;
- відношення державного боргу до ВВП, яке не повинно перевищувати 60%;
- стабільність обмінного курсу національної валюти щодо євро;
- стабільність довгострокових відсоткових ставок за державними облигаціями.

Очевидно, що у стані війни Україна не може дотримуватися економічних критеріїв через державні витрати та розмір боргу, який виник внаслідок покриття витрат на оборону країни. Національна валюта гривня зараз торгується на найнижчому рівні щодо євро – 40 грн за 1 євро. Після війни українська економіка має якомога швидше почати функціонувати без зовнішньої підтримки.

3.1.3. Правові критерії

Майбутній член ЄС повинен адаптувати свої національні закони до всіх законів, ухвалених в ЄС. Набір поточних правових рішень, які використовують у європейській спільноті, відомий як *acquis communautaire*. Він містить 35 розділів, які охоплюють різні сфери політики, що лежать в основі філософії ЄС, як-от вільний рух товарів, послуг, людей і капіталу, регулювання функціонування ринків і учасників ринку в усіх галузях промисловості, екологічне регулювання та багато іншого [Європейська комісія, 2023].

На етапі внесення до Програми розширення ЄС від третьої країни не вимагають повної імплементації *acquis communautaire*, але оцінюють, наскільки схожа правова база та як регулюється ринок.

3.1.4. Переговори про вступ

Після виконання Копенгагенських критеріїв наступним кроком на шляху до ЄС є подання офіційної заявки на членство відповідно до ст. 49 Лісабонського договору. Після подання заявки третя країна отримує анкету, яка складається з питань щодо відповідності Копенгагенським критеріям. Відповіді перевіряє та оцінює Європейська комісія, після чого надає рекомендацію щодо потенційного членства країни. На підставі висновку Єврокомісії всі країни-члени Європейського Союзу голосують за надання третій країні статусу країни-кандидата на вступ до європейської спільноти.

Після отримання статусу кандидата можна почати переговори щодо умов, за яких третя країна стане державою-членом. Різні країни мають різний досвід щодо тривалості та інтенсивності переговорного процесу. Щодо Австрії, Швеції та Фінляндії процес тривав лише два роки. А щодо Північної Македонії статус кандидата в ЄС надали у 2005 році, але через значний спротив з боку кількох країн-членів (головним чином Греції, а пізніше також Болгарії) переговорний процес не розпочався.

Деякі країни-кандидати призупинили подальші переговори. Це Туреччина, Норвегія, Швейцарія та Ісландія. Натепер чотири країни-кандидати ведуть переговори з різним ступенем успіху, а саме Сербія, Чорногорія, Албанія та Північна Македонія. Два нові кандидати до вступу в ЄС – Україна та Молдова – ще не розпочали переговорний процес. Дві країни – Грузія та Боснія й Герцеговина – подали заявки, але ще не отримали статусу кандидата через недотримання деяких критеріїв.

Під час переговорного процесу кожна держава-член має імплементувати всі 35 розділів *acquis communautaire*. Окремі тематичні напрями представлені у табл. 5.

Таблиця 5. Розділи *acquis communautaire*

35 розділів <i>acquis communautaire</i>	
Вільний рух товарів	Соціальна політика та зайнятість (включаючи боротьбу з дискримінацією та забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків)
Свобода пересування працівників	Підприємництво та промислова політика
Свобода підприємництва та свобода надання послуг	Транс'європейські мережі
Вільний рух капіталу	Регіональна політика та координація структурних інструментів
Державні закупівлі	Судова влада та фундаментальні права
Корпоративне право	Правосуддя, свобода та безпека

35 розділів <i>acquis communautaire</i>	
Право інтелектуальної власності	Наука та дослідження
Антимонопольна політика	Освіта та культура
Фінансові послуги	Навколишнє середовище
Інформаційне суспільство та ЗМІ	Захист прав споживачів та охорона здоров'я
Сільське господарство та розвиток сільських місцевостей	Митний союз
Безпека харчових продуктів, ветеринарна та фітосанітарна політика	Зовнішні відносини
Політика щодо риболовлі	Зовнішня, безпекова та оборонна політика
Транспортна політика	Фінансовий контроль
Енергетика	Фінансове та бюджетне забезпечення
Прдаткова система	Інституції
Економічна та монетарна політика	Інші питання
Статистика	

Джерело: власне дослідження на основі даних Європейської комісії, 2023 рік.

Початок переговорів щодо кожного розділу потребує одностайної згоди держав-членів, які визначають правові стандарти у кожній із сфер. Потім держави-члени допомагають кандидату в інкорпорації розділів у свою правову систему. Оголошення про те, що переговори за кожним розділом успішно завершилися, також потребує одностайності членів. Європейська комісія відповідає за моніторинг прогресу кандидата у впровадженні рішень. Переговорний процес завершується, коли погоджуються умови угоди про приєднання [Європейський парламент, 2023].

Останнім кроком перед офіційним вступом до ЄС є підписання угоди про приєднання та ратифікація підписаного документа у національних парламентах держав-членів та нової держави-члена. Деякі країни проводять референдум про вступ до ЄС ще до завершення переговорного процесу.

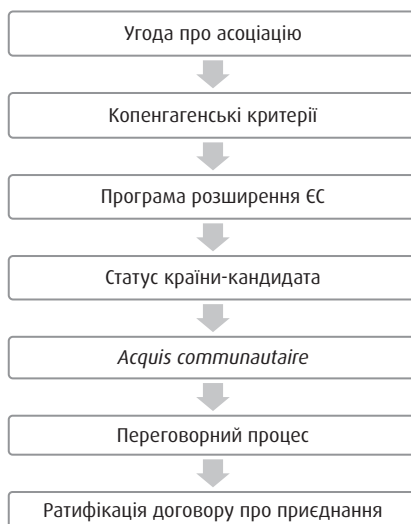
На рис. 6 представлена візуалізація шляху до членства в Європейському Союзі.

Україна може зробити багато висновків з досвіду інших країн – чинних і колишніх членів ЄС та держав-кандидатів. Насамперед варто подивитися на шлях Польщі до Європейського Союзу.

Українське суспільство має усвідомлювати, як довго триває процес вступу. Польщі знадобилося 10 років. Уряд Республіки Польща подав офіційну заявку на членство 8 квітня 1997 року. Лише тоді польський Сейм проголосував за Стратегію національної інтеграції, вказавши конкретні кроки відповідно до програм адаптації, визначених Європейською комісією. Того ж

року почалися переговори про вступ, де Польща оголосила кінець 2002 року крайнім терміном готовності вступити до ЄС. До кінця 2000 року закрили 25 з 30 розділів. Беручи до уваги нинішню ситуацію з Україною, її волю та бажання приєднатися до ЄС та інші чинники, що підтримують і гальмують вступ, варто констатувати, що процес буде тривалим.

Рисунок 6. Шлях до Євросоюзу

Джерело: власне дослідження.

3.2. Прогрес в українських переговорах і можливі наступні кроки

Україна почала розмови щодо інтеграції з Європейським Союзом кілька років тому. Угода про асоціацію між Україною та ЄС налічує понад 2000 сторінок і охоплює широкий спектр тем. Переговорний процес щодо її підписання розпочався у 2007 році, але багато років для цього мало що робилося. Після подій на Майдані у березні 2014-го підписали політичну частину угоди, а після виборів – економічну, яку підписав тодішній президент Петро Порошенко. Договір набув чинності 1 січня 2016 року.

Після реалізації Угоди про асоціацію у 2016-му набула чинності Угода про поглиблену і всеохопну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ), яка є її частиною. ПВЗВТ відкриває ринки ЄС та України для товарів і послуг з обох сторін зі знизеними обмеженнями. Угода не замінює повного членства в ЄС, але озна-

чає покращення доступу до ринку ЄС. Для України економічний ефект від угоди посилюється географічною та культурною близькістю до країн-членів ЄС.

Щодо Копенгагенських критеріїв, то більшість її пунктів виконані. Виклики залишаються, серед іншого у незавершеній судовій реформі. Угорщина порушує проблему угорської меншини на Закарпатті. Незалежно від того, чи виправдана така критика, Угорщина як чинний член ЄС має право блокувати будь-яке рішення, яке є небажаним з її погляду. Право ЄС дозволяє кожному члену спільноти використовувати право вето.

Щодо імплементації *acquis communautaire*, то деякі з основних змін уже впроваджені, решта на стадії розроблення. Найважливіші закони, які були адаптовані, стосуються:

- засобів масової інформації (ЗМІ);
- інтелектуальної власності і суміжних прав;
- електронної ідентифікації та авторизації;
- митного оформлення;
- географічних позначень товарів;
- прав національних меншин;
- боротьби з відмиванням грошей.

Україна подала заявку на членство в Європейському Союзі 28 лютого 2022 року, а 9 травня другу частину заповненої анкети передала на перевірку. 17 червня Єврокомісія дала позитивний висновок. 23 червня Україна отримала статус кандидата, хоча до подання заявки на кандидата вона не була у програмі розширення ЄС. Крім того, Україна не повністю відповідає Копенгагенським критеріям, які чітко деталізовані у висновку Єврокомісії. Однак Україна отримала статус із зобов'язанням найближчим часом виконати вимоги. Інакше новий статус можуть скасувати [Euromaidan Press, 2022]. Зокрема, Європейська комісія виділила такі питання [Представництво ЄС в Україні, 2022]:

- ухвалення та реалізація законодавства про порядок відбору суддів Конституційного Суду України;
- перевірка кандидатів у члени Вищої ради правосуддя Радою з етики; відбір кандидатів для створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- посилення боротьби з корупцією, зокрема на вищому рівні, через проактивні та ефективні розслідування та достовірні результати кримінальних проваджень і вироків;
- завершення процесу призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури через атестацію обраного переможця конкурсу;
- завершення процесу відбору та призначення нового директора Національного антикорупційного бюро України;

- ухвалення правил боротьби з відмиванням грошей відповідно до стандартів групи *Financial Action Task Force* (FATF);
- ухвалення стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору як складової безпеки України;
- впровадження антиолігархічного закону щодо обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя;
- ухвалення медіазакону, який приведе українське законодавство у відповідність до Директиви ЄС про аудіовізуальні медіапослуги та надасть повноваження незалежному медіарегулятору;
- завершити реформу законодавчої бази для національних меншин відповідно до рекомендацій Венеційської комісії та невідкладно ухвалити та ефективно запровадити ці механізми.

Європейська комісія моніторить прогрес, досягнутий Україною. Детальну оцінку прогресу очікують у жовтні або листопаді 2023 року [Експрес, 2023], але цю дату кілька разів переносили.

Щорічні висновки Ради ЄС щодо розширення та процесу стабілізації та асоціації вже опублікували. У документі вперше серед нових країн-кандидатів назвали Україну та Молдову. У ньому йдеться, що рішення про надання Україні статусу країни-кандидата є історичним, а майбутнє України, Молдови та Грузії – у Європейському Союзі.

Аналітичний центр New Europe оцінив прогрес у лютому 2023 року в 6,5 бала з 10, тоді як у листопаді 2022-го – у 5,2 бала. В останньому на момент публікації рейтингу від квітня 2023 року оцінка становить 6,8 бала. Найкраще в Україні справи з імплементацією законодавства щодо національних меншин, ЗМІ, перевіркою кандидатів у члени Вищої ради правосуддя та відбором кандидатів для створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Найгірше з реформою Конституційного Суду (механізм відбору суддів не відповідає рекомендаціям Єврокомісії) та реформою законодавства, що обмежує вплив олігархів (імплементація призупинилася через відсутність висновку Венеційської комісії).

У табл. 7 представлені етапи вступу України до Європейського Союзу.

Після виконання умов, визначених Європейською комісією, Україна зможе розпочати процес переговорів щодо угоди про приєднання, імплементуючи *acquis communautaire*. Ці два процеси можуть відбуватися одночасно, але, безперечно, більше уваги слід приділяти імплементації *acquis communautaire*, оскільки це є передумовою для завершення переговорного процесу. Це означає, що навіть за наявності сильної політичної волі з обох сторін пришвидшити процес приєднання всі розділи *acquis communautaire* потрібно закрити.

Найважливішою умовою для початку переговорів є виконання політичної частини Копенгагенських критеріїв. Пропозиція щодо офіційного початку процесу надійшла від Європейської комісії, і всі чинні країни-члени мають одностайно погодитися розпочати переговори та окреслити їхні межі, тобто визначити, які правила застосовуватимуть, яким буде зміст переговорів і якими будуть процедури.

Таблиця 6. Шлях України до ЄС

2007 рік	Розпочалися переговори щодо майбутньої Угоди про асоціацію
2009 рік	Україна приєдналася до програми Східного партнерства
2014 рік	Підписано обидві частини Угоди про асоціацію
2016 рік	Набула чинності Угода про поглиблену і всеохопну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ)
2017 рік	Скасовано візовий режим для громадян України, які подорожують до країн ЄС
2019 рік	Європейський вектор розвитку закладений у Конституції України
2021 рік	Україна приєдналася до Європейського спільного авіаційного простору
2022 рік	Україна подала заявку на членство та отримала статус країни-кандидата

Джерело: власне дослідження за матеріалами: МЗС України, 2023 рік.

Метою цього процесу є закриття всіх розділів *acquis communautaire* та обговорення інших важливих питань, як-от фінансові домовленості (що нова держава-член платитиме ЄС і що вона може очікувати натомість), деталі щодо перехідного періоду (поступове прийняття деяких політик) і т. зв. *opt-out*, тобто винятки (наприклад, відмова від спільної валюти євро або від участі у Шенгенській угоді).

Остаточне рішення про те, чи стане Україна новим членом, має бути одностайним. Після виконання всіх умов Європейська комісія рекомендує прийняти нову країну, а потім країни-члени повинні ратифікувати угоду про приєднання. Це означає, що рішення має політичний характер на рівні ЄС та національному рівні.

Ймовірно, що деякі країни виступатимуть проти вступу. Раніше проблеми вже виникали, наприклад, із підписаною у 2014 році Угодою про асоціацію. У 2016-му в Нідерландах відбувся референдум щодо її ратифікації, на якому 61% учасників проголосували проти. Голосування не було обов'язковим, а парламент Нідерландів ратифікував угоду 2017 року.

Зовнішня політика України має зосередитися на створенні дружніх двосторонніх відносин з чинними та майбутніми державами-членами. Одностайність остаточного рішення вимагає від України переконати не лише країни, які постійно її підтримують (Польща, Литва чи Чехія), і нейтральні країни

(Португалія чи Греція), а й ті, які зараз не підтримують Україну або можуть мати певні умови, пов'язані з рішенням (наприклад, Нідерланди чи Угорщина).

Підтримання членства України в ЄС серед української громадськості становить понад 91% [Prentice, 2022]. Тож якщо громадська думка кардинально не зміниться у найближчі кілька років, результати національного референдуму не будуть перешкодою до членства України в ЄС.

3.3. Переваги та загрози членства в ЄС

У межах дискусії про необхідність інтеграції України до Європейського Союзу варто розглянути альтернативні сценарії та відповіді на аргументи євроскептиків. Вони кажуть про негативні сторони членства в ЄС. Варто також показати переваги вступу та участі у переговорному процесі.

3.3.1. Переваги переговорів про вступ

Перераховуючи переваги, які Україна може отримати від членства в ЄС, варто назвати не лише привілеї, здобуті під час вступу, а й позитивні сторони реформ, запроваджених на етапі перед вступом.

Момент, коли країна вирішує приєднатися до ЄС, є початком довгих років реформ, спрямованих на виконання Копенгагенських критеріїв. Щоб відповідати політичним критеріям, держава має продемонструвати стабільність демократичних інститутів, повагу до верховенства права та доведені досягнення у захисті прав людини та прав меншин. Для цього можуть знадобитися законодавчі зміни та зміни державних процедур і підходів. Економічні критерії виконуються головним чином через запровадження прямих монетарних і фіскальних заходів для досягнення критеріїв конвергенції євро.

На додаток до формальної відповідності критеріям щодо показників необхідно підтримувати ринкову економіку, дозволяючи лише той рівень державного втручання у вільний ринок, який необхідний, наприклад, для запобігання створенню монополій (через ухвалення та дотримання антимонопольного законодавства). Законодавчий набір критеріїв виконується через погодження національної правової системи із 35 розділами *acquis communautaire*, що у більшості країн-кандидатів приводить до реалізації більш детальних і продуманих рішень, ніж раніше використовувала національна система.

Усе це дозволяє такій країні-кандидату, як Україна, отримати вигоду від членства ще до того, як вона стане державою-членом. Остаточною перевагою ведення переговорів про вступ є іміджева вигода у формі підвищення довіри, оскільки зовні країну сприймають як таку, що йде правильним шляхом.

3.3.2. Переваги приєднання

Потенційний вступ до Європейського Союзу може принести Україні багато переваг. Насамперед вони є результатом філософії, на якій побудована європейська спільнота. Європейський Союз – це група стабільних, безпечних, процвітаючих і демократичних країн. Цей імідж сильний і на практиці буде дуже корисним для України, зокрема, завдяки покращенню сприйняття країни іноземними інвесторами.

Україна – політично молода країна, і ризик зловживання владою залишається високим. Тому нагляд за демократичними інституціями України є запобіжником, який допоможе їй залишатися на правильному шляху. Йдеться серед іншого про дотримання основних прав людини, свободи слова та виявлення поглядів, свободи віросповідання, відокремлення церкви від держави, ліберальну представницьку демократію, рівність та верховенство права.

Беззаперечною перевагою членства в ЄС є доступ до спільного ринку, де немає обмежень на рух товарів, послуг, людей і капіталу. Внутрішній ринок ЄС забезпечить українським компаніям необмежений доступ до 450 млн споживачів. При цьому продукцію з країн ЄС можна буде ввозити без митних та кількісних обмежень. Це приведе до того, що якість продукції, доступної пересічному українському споживачу, буде значно вищою завдяки легкому імпорту та модернізації виробництва місцевими виробниками через посилення конкуренції. Подібний ефект можна очікувати у секторі послуг, хоча він може бути набагато меншим, оскільки послуги менш сприйнятливі до легкого імпорту. Ці чинники мають значною мірою сприяти зростанню ВВП, стабілізації економічної ситуації, створенню робочих місць та підвищенню заробітної плати.

Якби не було єдиного ринку, ВВП Європейського Союзу був би майже на 9% нижчим [Європейський соціально-економічний комітет, 2022]. Без членства в ЄС Словаччина та Угорщина зазнали б найбільшого падіння ВВП. Згідно з дослідженням 2014 року з використанням економетричного аналізу, майже всі країни-члени ЄС мали б нижчий рівень доходу на душу населення, якби вони не приєдналися до ЄС. Крім того, дослідження показало, що економічні переваги починають з'являтися набагато раніше офіційної дати вступу,

оскільки це довгоочікувана подія, яка змінює сприйняття та ставлення до майбутньої держави-члена. Такого ефекту можна очікувати і щодо України.

Коли йдеться про вільне пересування людей, слід розрізняти пересування та можливість працевлаштування в іншій державі-члені. Громадяни нових держав-членів не отримують автоматично права на працевлаштування без будь-яких обмежень. Після приєднання чинні держави-члени мають право упродовж двох років обмежити працевлаштування громадян з нових країн ЄС. Цей термін можуть подовжити на наступні три роки, а потім ще на два роки, якщо є підстави вважати, що необмежений доступ до ринку праці спричинить масову міграцію з нової держави-члена. Загалом між вступом до ЄС і отриманням необмеженого доступу до ринку праці в усіх інших країнах-членах може минути сім років. Нові члени можуть взаємно обмежувати працевлаштування громадян старих країн ЄС.

Можна очікувати, що більшість країн Східної Європи не запровадять обмежень на ринку праці для українських громадян. Однак більшість країн Західної Європи могли б запровадити тимчасові обмеження для запобігання масовій міграції з розрахунком, що через сім років після вступу українська економіка буде на такому рівні, який дозволить більшості громадян України не розглядати виїзд за кордон. Це означає, що, якщо Україна стане державою-членом наприкінці 2020-х років, кожна країна ЄС надасть громадянам України всі права громадянства ЄС приблизно 2035 року.

Окрім єдиного ринку та пов'язаних із ним свобод, приєднання до ЄС дає й інші переваги, а саме відкриває шлях до більшої кількості інтеграційних проєктів. Одним із них є Шенгенська зона. Не всі члени ЄС зобов'язані приєднатися до програми, як, наприклад, Ірландія. Питання щодо того, чи зобов'язана нова держава-член підписати Шенгенську угоду після вступу до ЄС, є предметом переговорного процесу після отримання нею статусу країни-кандидата на членство в ЄС.

Деякі країни, які вступили в ЄС у першому десятилітті XXI століття, ще не приєдналися до Шенгенської зони, незважаючи на такий обов'язок, це Румунія, Болгарія та Кіпр. Деякі з причин неприєднання можуть стосуватися й України. Щодо Болгарії та Румунії цей процес кілька разів блокувався через відсутність прогресу в антикорупційній діяльності у цих країнах. Кіпр має проблеми зі вступом через відсутність контролю над усією територією та пов'язані з цим ризики для безпеки. Якщо припустити, що після закінчення війни Україна не контролюватиме всі свої території та не матиме міцного контролю над своїми кордонами, це ускладнить або унеможливить приєднання до Шенгенської зони.

Ще один проект Євросоюзу – спільна валюта євро. Зауважимо, що вступ до ЄС не означає прийняття євро замість національної валюти та приєднання до єврозони. Як і у випадку приєднання до Шенгенської зони, можна відмовитися від прийняття євро. Із семи держав-членів, які не прийняли євро, лише одна погодила відмову (Данія), тоді як шість (Швеція, Польща, Чехія, Угорщина, Румунія та Болгарія) є державами-членами, що, як очікується, перейдуть на євро у найближчому майбутньому (наприклад, Болгарія у 2024 році), але з різних причин вони не відповідають вимогам або бракує політичної волі продовжувати цей процес.

Чотири європейські мікродержави підписали монетарні угоди з ЄС і використовують євро, хоча вони не є частиною ЄС. Є також дві країни, які прийняли євро в односторонньому порядку, тобто без угоди, це Косово та Чорногорія. Європейська комісія погодилася на це через вагомні причини таких односторонніх рішень, але ймовірно, що інші країни за таку спробу суворо покарають.

Щоб долучитися до зони євро, країна має відповідати юридичним та економічним критеріям конвергенції, які гарантують, що перехід до євро буде плавним і більшість ризиків пом'якшиться. Перелік критеріїв відомий заздалегідь і не підлягає змінам, а це означає, що чинні члени єврозони та країни-кандидати повинні відповідати тим самим вимогам. Юридичні аспекти здебільшого зосереджені на незалежному функціонуванні центрального банку в широкому розумінні фінансового сектора країни. Жодні політичні суб'єкти не можуть впливати на рішення центробанку. Критерії економічної конвергенції переважно базуються на аналізі цін, боргу, обмінних курсів і відсоткових ставок. Лише коли країна-кандидат доведе, що здатна підтримувати задовільний рівень економічної стабільності, вона може приєднатися до єврозони.

Якщо Україні вдасться повернути всю окуповану Росією територію, вона стане найбільшою за площею державою-членом ЄС (якщо не брати до уваги Французькі заморські території). Довоєнне населення України становило приблизно 39–40 млн осіб. Через кризу біженців та тривалу війну важко сказати, якою буде післявоєнна чисельність населення.

У табл. 7 наведені вибрані дані щодо Європейського Союзу та України станом на 2021 рік.

Кількість населення безпосередньо впливатиме на те, скільки депутатів Європарламенту представлятиме Україну в законодавчому органі ЄС. Якби чисельність населення після війни була приблизно 36–37 млн людей, громадяни України становили б понад 7% від загального населення ЄС. Це означало б, що євродепутатів було б стільки, скільки зараз мають Польща та Іспанія.

Таблиця 7. Порівняння вибраних даних щодо ЄС та України за 2021 рік

	ЄС	Україна	Потенційна різниця після приєднання України до ЄС
Площа	4 233 262 км ²	603 628 км ²	+14,26%
Населення	≈ 447 млн	≈ 41 млн	+9,1%
ВВП (номінальний)	14 567 млрд євро	168,7 млрд євро	+1,15%
ВВП (на душу населення)	32 588 євро	4 114 євро	-29%

Джерело: власне дослідження на основі даних Євростату та Укрстату; середній курс гривні до євро Національного банку України у 2021 році становив 32,3 грн.

Оскільки Україна буде п'ятою або шостою за кількістю населення країною в ЄС, це дасть їй потенційно непропорційний рівень впливу щодо її економічної потужності. ВВП довоєнної України становив лише приблизно 200 млрд дол. США, а на душу населення – менше 5 тис. дол. США, що у разі нижче середнього показника в ЄС. Фактичні показники ВВП у післявоєнній Україні, ймовірно, будуть ще нижчими.

3.3.3. Загрози, зумовлені вступом

Основним результатом членства в ЄС є нездатність деяких країн укласти власні торговельні угоди з іншими країнами та організаціями. Одним із головних аргументів на користь Brexit було припущення, що Велика Британія буде кращим учасником переговорів, ніж ЄС. Однак Європейський Союз, який представляє приблизно одну шосту світової економіки, може домовитися про вигідніші умови, ніж будь-яка окрема країна. Про це свідчить обмежений прогрес, досягнутий урядом Великої Британії після виходу з ЄС в укладанні нових торговельних угод.

Згідно зі звітом, підготовленим Домініком Веббом, за майже три роки після виходу з ЄС Велика Британія уклала лише чотири нові угоди: про вільну торгівлю з Австралією та Новою Зеландією, про цифрову економіку з Сінгапуром і про цифрову торгівлю з Україною. Переговори про приєднання до Транстихоокеанського партнерства (СРТПП) завершилися, тривають лише із США, Індією, Канадою, Мексикою, Ізраїлем та Швейцарією [House of Commons Library, 2023]. Більшість цих угод просто повторюють домовленості, які існували, коли Велика Британія була членом ЄС. Слід пам'ятати, що британська економіка більш ніж у 15 разів більша за українську, але ця країна часто не в змозі домовитися про сприятливіші угоди, ніж ті, які діяли, коли вона була в ЄС [Webb, 2023].

Ще одним аргументом проти євроінтеграції є негативний вплив вільного пересування людей на бідніші країни, особливо у початковий період після вступу до Європейського Союзу. Величезні відмінності у рівні життя та доходах між державами-членами спричиняють масштабну міграцію з бідніших до багатших країн. Цю проблему називають витоком мізків, оскільки більшість громадян нових держав-членів, які хочуть емігрувати, є молодими, добре освіченими та амбіційними. Це було проблемою для більшості країн Центральної та Східної Європи і Балкан, які приєдналися до ЄС. Проблему ілюструє опитування, проведене у Болгарії серед студентів-медиків: результати показують, що 90% респондентів розглядали можливість емігрувати після закінчення навчання [Economics Help, 2023].

Можна припустити, що вступ України до Європейського Союзу не матиме різкого впливу на міграційний баланс, оскільки через війну громадяни України мають можливість легально переїхати до будь-якої країни ЄС як біженці. Щойно ситуація стабілізується, цей ефект, ймовірно, компенсується внутрішніми міграціями до промислових і бізнес-центрів.

Прямі та непрямі витрати, пов'язані з цим, також можуть бути аргументом проти членства в ЄС. Цим аспектам приділяють увагу насамперед більш розвинуті держави-члени, які є платниками чистих внесків до спільного бюджету, а не чистими бенефіціарами, а також економічно розвинуті країни, які є потенційними кандидатами на вступ. Це стало однією з причин Brexit і небажання приєднатися Швейцарії та Норвегії. У випадку Швейцарії її нейтралітет і розвинена пряма демократія вище середнього також відіграють важливу роль [Bondolfi, 2022].

Інші країни, як-от Ісландія та Норвегія, не хочуть приєднуватися головним чином тому, що на них поширюватиметься спільна рибальська політика. Це означало б, що всі судна держав-членів ЄС зможуть заходити в їхні виключні економічні зони з метою рибальства.

Проте Україна ще довго залишатиметься чистим бенефіціаром після вступу до ЄС. Якщо говорити про вплив на окремі галузі економіки, то варто згадати про аграрний сектор. Зі вступом України до ЄС набуде чинності спільна аграрна політика. Найважливішою перевагою буде підтримання доходів у формі прямих виплат для фермерів, які беруть участь в екологічно чистому сільському господарстві [Європейська комісія, 2023].

4

Рекомендації для України, як наздогнати Європейський Союз

Україна значно бідніша за країни ЄС. У 2019 році, до пандемії та нинішньої фази війни, ВВП України на душу населення становив лише 26% від ВВП Німеччини, найбільшої економіки ЄС. Іншими словами, середньостатистичний українець міг дозволити собі майже у чотири рази менше товарів і послуг, ніж середньостатистичний німець. При цьому слід пам'ятати, що різниця у номінальних доходах була ще більшою. Становище мешканців України покращували значно нижчі ціни на місцеві послуги.

Україна відстає не лише від багатих західних країн, але й від постсоціалістичних країн, які приєдналися до ЄС. У 2019 році рівень ВВП на душу населення у Польщі був більш ніж удвічі вищим, ніж в Україні. Ефективне скорочення цих диспропорцій потребує чіткого розуміння їхніх джерел.

Рамка 1. Від чого залежить економічне зростання?

Рівень економічного розвитку залежить від навантаження, капіталу та продуктивності. Запропонована Солоу декомпозиція дозволяє аналізувати джерела економічного зростання в країні та проводити порівняння між країнами. В основі обліку зростання лежить проста логіка, що пов'язує створення ВВП із:

- витрат праці: більше відпрацьованих годин означає більше вироблених товарів і послуг;
- капіталовкладень: більше машин та обладнання дозволяє працівникам виробляти більше товарів та послуг за одиницю часу;
- загальної продуктивності чинників виробництва (або продуктивності): людська праця та наявні капітальні ресурси можуть використовувати краще або гірше; чинник, який найбільше відрізняє бідні країни від багатих, – це те, наскільки ефективно управляють наявними трудовими та капітальними ресурсами [Jones, Charles, 2016].

Цей підхід не без недоліків. Продуктивність також називають залишком Солоу і де-факто означає ту частину економічного зростання, яку ми не можемо пояснити простим збільшенням витрат праці та капіталу. Не менш важливою проблемою є правильне вимірювання змін у запасах капіталу. Зрештою, як ми можемо порівняти, наприклад, сьогоднішній

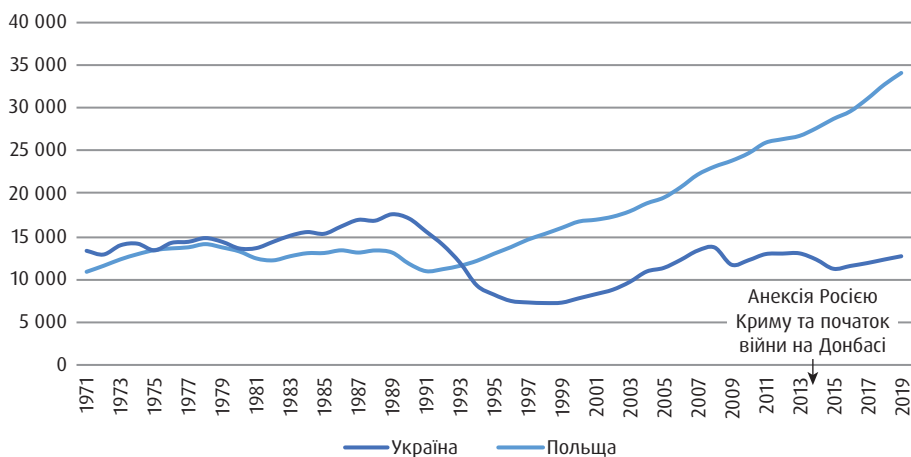
комп'ютер із комп'ютером десятирічної давнини? Це суттєві недоліки, але облік зростання є корисним інструментом, який допомагає зрозуміти джерела економічного зростання².

Падіння темпів зростання може різко загострити наявні проблеми. На додаток до чинників, що впливають на кількість зайнятих, обсяг капіталу та інвестицій, ми аналізуємо чинники, що захищають економіку від ризику раптових спадів. Цей підхід, змодельований на основі підходу, використаного у звіті FOR за 2015 рік Александром Лашеком [Łaszek, 2015], полягає в тому, що облік зростання, хоча він добре показує структурні проблеми економіки, не є найкращим інструментом для аналізу під час кризи, коли зміни відбуваються дуже швидко, і насамперед зміни продуктивності. У такому разі це радше результат способу визначення продуктивності як частини коливань зростання, що не пояснюється іншими змінними.

Джерело: власне опрацювання.

Україна не використала останні 30 років на повну потужність. Хоча наприкінці 1980-х вона була багатшою країною, ніж Польща, недостатні реформи у 1990-х завадили побудувати ефективну ринкову економіку. У наступні роки часткові реформи сприяли покращенню економічних показників, але від 2014 року країні довелося зіткнутися з російською агресією, і це негативно вплинуло на економіку.

Рисунок 7. ВВП на душу населення в Польщі та Україні (ПКС 2019, дол. США)

Джерело: Total Economy Database, <http://www.conference-board.org/> (дата доступу: 10.05.2023).

² Докладніше про переваги та недоліки обліку зростання: Jones, Charles [2016, с. 3–69]; і щодо Польщі: Łaszek, Trzeciakowski, Zieliński [2021].

Найбільшою проблемою української економіки є її дуже низька продуктивність. У табл. 8 наведено порівняння темпів зростання у Німеччині, Польщі та Україні. Польща та Україна мають нижчий відсоток працездатного населення, ніж Німеччина, але це значною мірою компенсується довшою тривалістю робочого дня. Більш несподіваними є висновки щодо співвідношення між запасом капіталу та економікою: в Україні цей зв'язок надзвичайно великий. Частково це пояснюється малим знаменником, тобто низьким ВВП, але це також може бути пов'язано з методологічними проблемами. Однак ключові відмінності стосуються продуктивності. Саме тут різниця між Україною та Німеччиною чи Польщею є найбільшою.

Таблиця 8. Порівняння продуктивності праці в Україні, Польщі та Німеччині

	ВВП на душу населення (тис. дол. США за ПКС)	Відсоток робочого населення (%)	Годин на одного працівника (год на тиждень)	Відношення капіталу до ВВП	Продуктивність
Німеччина	51,18	54	26,65	4,9	3,11
Польща	32,06	43	38,88	2,6	2,31
Україна	13,20	38	37,79	12,2	0,51
Німеччина = 100%					
Німеччина	100	100	100	100	100
Польща	63	80	146	53	74
Україна	26	70	142	249	16

Джерело: власне опрацювання на основі PENN World Table 10.0; прийнята альфа = 0,33.

Рамка 2. Проблема визначення вартості основного капіталу в Україні

Висока відносна вартість капіталу в Україні може бути пов'язана із затвердженою методологією вимірювання, яка не адаптована до специфіки країни. За даними Penn World Table, у 2012–2017 роках вартість капіталу за паритетом купівельної спроможності в Україні зростала у середньому на 20% щороку³, що є нереальним, якщо зважати на падіння рівня інвестицій, пов'язане, зокрема, із завершенням циклу державних інвестицій на Євро-2012, а потім із незаконним захопленням Росією Криму та початком війни на Донбасі у 2014 році у поєднанні із втратами капіталу від військових дій.

Найімовірніше, що на руйнування внаслідок збройного конфлікту не зважали через припущення про постійну норму амортизації⁴ капіталу, тому завдані збитки могли не врахувати. Додатковим обмеженням є дані про оцінювання самого капіталу, зокрема

³ 17,0–22,5%.

⁴ Диференційований за типами капіталу, однаковий для всіх країн.

будівель⁵. Через вторгнення у 2014 році та хвилю трудової еміграції у наступні роки, ймовірно, вартість залишків будівель в Україні знизилася у реальному обчисленні, але через відсутність публічних даних про це, її не врахували. Це у поєднанні з одночасним різким падінням ВВП України призвело до збільшення оцінного співвідношення капіталу до ВВП з 5,2 у 2012 році до 11,6 у 2019-му⁶. Однак навіть після врахування цих чинників варто зважати, що економіка України, ймовірно, є більш капіталомісткою, ніж у Польщі, на рівні, подібному до Німеччини.

Джерело: власне опрацювання.

Потенційний вступ до Європейського Союзу передбачає пришвидшення процесу конвергенції до ЄС. Вступ до ЄС пов'язаний із багатьма чинниками, які позитивно впливають на економічне зростання: надходження коштів з ЄС та зниження торговельних бар'єрів з європейськими країнами. Це також сприяє зміцненню інституцій, що підтримують розвиток. Це можна побачити, якщо порівняти шляхи розвитку країн, що приєдналися до ЄС, і тих, що залишилися поза ним (рис. 8). Дослідження показують, що вступ сприяє економічному зростанню, зокрема, позитивно впливаючи на реформування та лібералізацію ринків (див., наприклад, Raraski, Próchniak, 2019). Усе це приносить відчутні вигоди. Наприклад, до вступу Болгарії в ЄС у 2007 році країна була схожа на Сербію за рівнем економічного розвитку⁷. Однак відтоді її економіка зростала значно швидше, і в 2021 році ВВП Болгарії на душу населення⁸ був більш ніж на 32% вищим, ніж у Сербії [Світовий банк, 2021].

Розширення Європейського Союзу також вигідне для старих країн-членів. Воно сприяє подальшому розвитку спільного ринку і надає ще більші можливості для спеціалізації компаній, що працюють на ньому. Країни, які є чистими платниками до бюджету ЄС, також отримують вигоду від розвитку нових членів, особливо якщо вони мають значні обсяги торгівлі з новими країнами. Наприклад, Німеччина отримала приблизно 1,5 євро на кожен євро, витрачений на політику згуртування країн Вишеградської четвірки⁹ упродовж 2007–2013 років, а Австрія отримала понад 3,3 євро [Bartkiewicz та ін., 2017].

⁵ Дані Penn World Tables враховують як житлові, так і нежитлові будівлі як частину капіталу в економіці.

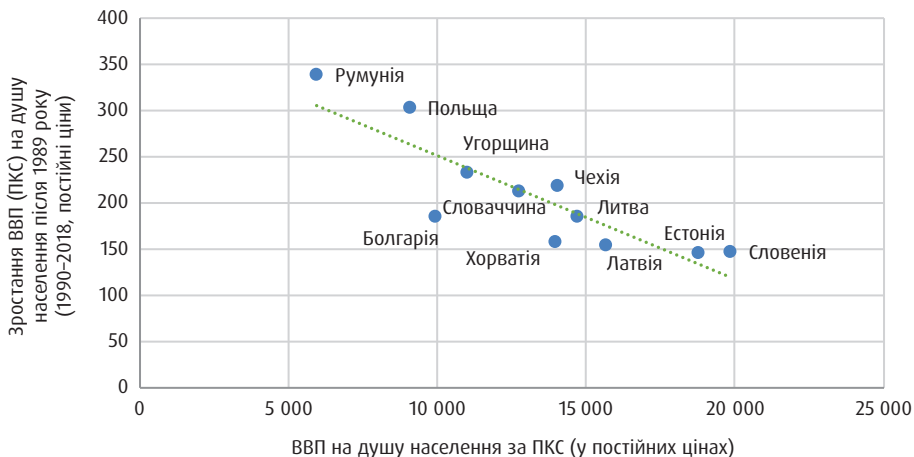
⁶ У 2017 році навіть більш ніж 12,4.

⁷ У 2007 році ВВП Болгарії на душу населення був менш ніж на 1% вищим, ніж у Сербії.

⁸ Через однакову кількість мешканців відбулися схожі зміни у рівні ВВП.

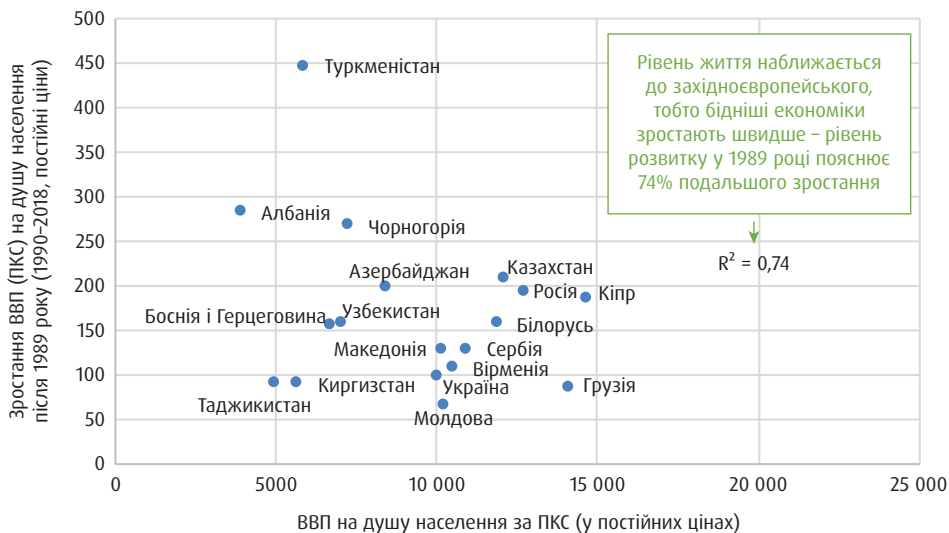
⁹ Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина.

Рисунок 8. Конвергенція постсоціалістичних країн – членів ЄС

Джерело: власне опрацювання на основі даних Maddison Project Database 2020.

Рисунок 9. Конвергенція постсоціалістичних країн

Джерело: власне опрацювання на основі даних Maddison Project Database 2020.

Потрібно аналізувати результати, а не наміри. У наступних підрозділах, обговорюючи виклики, що стоять перед Україною у різних галузях, та потенційні рішення, автор зосереджується не на намірах тих чи інших дій, а на їхніх результатах. Це ключова відмінність економічного аналізу, який передбачає, що люди, компанії та інституції адаптуються до дій уряду, зважаючи на свої

інтереси, а не обов'язково на наміри законодавця. Тому, наприклад, прості декларації про енергозбереження або програми субсидування енергозбереження не матимуть значного ефекту, доки енергія субсидується, а домогосподарства або компанії не зацікавлені в енергозбереженні. Щодо України особливо актуальним є те, що програми заохочення мігрантів повернутися матимуть обмежений ефект, якщо українська економіка не почне швидко зростати і не запропонує вищий рівень життя.

4.1. Продуктивність

Продуктивність української економіки була низькою ще до початку російської агресії. У 2019 році, тобто до пандемії та поточної фази війни, середньостатистичний працівник в Україні виробляв товарів і послуг на 18 дол. США за одну робочу годину, що майже у чотири рази менше, ніж у Німеччині (69 дол. США). Цей показник уже враховує нижчу вартість послуг в Україні (паритет купівельної спроможності) – у номінальному обчисленні різниця була б ще більшою. Такий низький результат означає, що праця людей в Україні та використання капіталу, який вони використовували, були дуже неефективними. Тому зараз, плануючи реконструкцію, важливо не відтворювати довоєнний статус-кво, а думати про ефективніші рішення. Хоча тепер найбільша увага приділяється відновленню фізичного капіталу та поверненню біженців, у довгостроковій перспективі саме питання продуктивності визначатиме успіх модернізації.

Світовий досвід доводить вирішальне значення продуктивності для економічного зростання. Проблемою для економік, що розвиваються, є не стільки низький рівень зайнятості чи невеликий обсяг капіталу щодо ВВП, скільки їх неефективне використання [Jones, 2015]. Останніми роками оцінювали, наскільки ВВП країн могло б зрости, якби зменшили неефективний розподіл ресурсів, зазвичай беручи за орієнтир Сполучені Штати. Hsieh та Klenow [2009] підрахували, що Китай міг би збільшити свій ВВП на 30–50%, а Індія – на 40–60%. Ці ж автори в іншій роботі [2014] наголошують, що Мексика та Індія могли б підвищити продуктивність виробництва на 25%, якби їхні компанії згодом зростали так само швидко, як у США.

Зростання продуктивності має вирішальне значення не лише для економіки. Коли економічне зростання базується на збільшенні використання ресурсів, а не на зростанні продуктивності використання ресурсів, це може спричинити кризу – економічну, соціальну чи екологічну. Щодо України

очевидним прикладом є сільське господарство. Метою має бути не екстенсивне збільшення посівних площ, а досягнення кращих результатів на вже оброблюваних землях без виснаження ґрунту і руйнування довкілля.

Аналіз продуктивності на рівні підприємства дозволяє визначити можливі шляхи зростання. Зростання середньої продуктивності в економіці може бути результатом трьох процесів [Cusolito, Maloney, 2018]:

- 1) зростання продуктивності у компаніях завдяки інноваціям, використанню кращих технологій та розвитку управлінських навичок;
- 2) більш ефективного використання ресурсів через перерозподіл капіталу та робочої сили від менш продуктивних компаній до компаній з вищою продуктивністю, що збільшує ринкову частку останніх;
- 3) приходу нових високопродуктивних компаній і виходу найменш продуктивних.

Хоча зростання продуктивності компаній має найбільше значення у країнах з розвинутою ринковою економікою, Україна пропонує значний потенціал для збільшення продуктивності через інші канали: ефективний перерозподіл ресурсів та дієвіші ринкові механізми, що дозволяють усунути непродуктивних суб'єктів та ввести нові компанії.

Конкуренція стимулює збільшення продуктивності, пристосовуючи компанії до постійно мінливих найкращих практик, сприяючи їхньому зростанню, витісняючи неефективні компанії з ринку. Ефективність цього механізму у відсутності регулювання ринків товарів, праці та капіталу, яке б перешкоджало зростанню продуктивності [Syverson 2021]. Тим часом в Україні можна виділити багато взаємопов'язаних регулювань та викривлень, які перешкоджають зростанню продуктивності, а саме:

- позиція олігархів, які придушують конкуренцію неринковими методами;
- велика частка державних компаній, які не застосовують ринкові стимули;
- корупція, яка призводить до того, що виграють не найефективніші, а компанії з найкращими зв'язками, які отримують державні контракти або можуть проштовхнути вигідні для себе рішення;
- ціни, встановлені державою, обмежують стимули для ефективного використання, наприклад, електроенергії, гальмуючи застосування ефективних практик;
- проблеми з чітко визначеними правами власності;
- складна та нестабільна податкова система;
- обмежена ефективність та незалежність судів.

Значна частина цих проблем пов'язана з нездатністю завершити перехід від соціалістичної до капіталістичної економіки (виклик 1). Окрім того,

необхідно змінити бізнес-середовище (виклик 2) та врахувати зовнішні ефекти діяльності компаній (виклик 3).

4.1.1. Виклик 1: незавершення економічних перетворень

Багато проблем української економіки пов'язані з незавершеністю структурних перетворень, що призводить до неефективного використання ресурсів. Чинники виробництва зосереджені у відносно вузькому колі суб'єктів, а середовище є неконкурентним, що обмежує зростання продуктивності та створення робочих місць. У багатьох важливих секторах домінують олігархічні структури та неефективні державні підприємства, які стримують конкуренцію та сприяють укоріненню корупційних механізмів.

Верховенство права має вирішальне значення. Дослідження аналітиків МВФ, проведене у 2021 році [Ari, Pula, 2021], та кількісне оцінювання впливу потенційних реформ на економічне зростання в Україні свідчать про фундаментальну важливість верховенства права. Серед проаналізованих викривлень конкуренції саме покращення захисту прав власності, стабільність та якість регулювання і зниження рівня корупції (різні виміри верховенства права) були також найбільш важливими для успіху реформ в інших сферах.

Олігархи придушують конкуренцію законними та незаконними методами. Їхнє домінувальне становище в окремих секторах дозволяє блокувати прихід нових гравців, але ще більш небезпечними є незаконні методи, які вони можуть застосовувати в умовах обмеженого верховенства права. Активи та домовленості дозволяють впливати на державний сектор, що зміцнює їхні позиції. Згідно з опитуваннями Світового банку, основними проблемами українського бізнесу є політична нестабільність (25% відповідей проти 9% у середньому в регіоні) та корупція (17% відповідей проти менш ніж 4% у регіоні). Олігархи, пов'язані з політиками, значною мірою захищені від цих проблем, водночас вони можуть перешкоджати конкурентам.

Державний сектор є великим і неефективним. Його частка становить 25% від загальної кількості робочої сили у 2016 році, що вище, ніж в інших країнах регіону. Державний сектор знижує продуктивність багатьма способами:

- правління державних компаній керуються насамперед політичними, а не економічними розрахунками, що знижує ефективність;
- державні компанії, навіть неефективні, не розвалюються, оскільки отримують різні види підтримки (від субсидій до статутних монополій), через що неефективні компанії не можна усунути з ринку;

- приватні компанії побоюються нерівних умов гри і не заходять у сектори, де домінують державні компанії;
- викривлення у секторах, де домінують державні компанії, також відчують компанії, що працюють в інших секторах, які користуються послугами та продукцією державних компаній.

За останні кілька років жодне велике державне підприємство не приватизували, хоча спроби були.

Важливим елементом незавершеної трансформації була відсутність аграрної реформи, яка б дозволила забезпечити обіг сільськогосподарських земель та ефективніше використання ресурсів у секторі, де Україна має конкурентну перевагу. Ухвалена реформа лише зараз набуває чинності, тож про її результати можна буде говорити тільки згодом.

Приватні компанії в Україні також потерпають від свавільних рішень чиновників та політиків в умовах регульованої економіки. Згідно з опитуванням підприємств Світового банку, чверть компаній у 2019 році назвали отримання дозволів та ліцензій основною проблемою (середній регіональний показник становить трохи більше 10%), а майже 30% – проблеми з адмініструванням податків (середній регіональний показник для країн Європи та Центральної Азії, що розвиваються, становить трохи менше 16%).

Величезним викликом для розвитку України є корупція, яка порушує економічні процеси у великих масштабах. Проблеми з верховенством права та надмірне регулювання створюють умови для пошуку «коротких шляхів» саме через корупцію. Україна залишається на останніх позиціях більшості корупційних рейтингів, наприклад, вона посідає 25-й перцентиль щодо контролю за корупцією в *Індексі світового врядування*, що нижче середнього показника країн з нижчим середнім рівнем доходу (34-й перцентиль) або країн Європи та Центральної Азії (65-й перцентиль). Широко застосоване ухилення від сплати податків та незрозумілі зв'язки у кредитній діяльності банківського сектору не можуть не впливати на макроекономічну стабільність. У такому середовищі процвітають потужні групи інтересів та олігархічні структури, що підвищує небезпеку привласнення державних інституцій групами привілейованих осіб. Це суттєво гальмує прогрес у вирішенні ключових викликів, що стоять перед Україною.

Тіньова економіка знижує ефективність української економіки. Це явище часто розглядається насамперед щодо фіскальних викликів (втрата доходів державного фінансового сектору), але воно також є дуже серйозним викривленням конкуренції. Більш продуктивних суб'єктів господарювання можуть витіснити з ринку менш продуктивні, які мають несправедливу перевагу через

ухилення від сплати податків. Водночас зі збільшенням кількості суб'єктів тіньової економіки витрати на фінансування державних послуг розподіляються між меншою кількістю компаній, які сумлінно сплачують податки. Як наслідок, податкові ставки є четвертою найчастіше згадуваною проблемою серед українських компаній, а для однієї восьмої з них вона була найбільшим викликом у 2019 році. За різними оцінками, тіньова економіка станом на 24 лютого 2022 року охоплювала до 40% економіки. У міру відновлення економіки викликом буде уникнення її зростання, коли пріоритетом буде швидке відновлення економічного обороту.

4.1.2. Виклик 2: малосприятливе бізнес-середовище

Бізнес-середовище та ефективне функціонування ринків є важливими для посилення конкуренції, а отже, для підвищення продуктивності. Сучасне економічне зростання відбувається завдяки дії ринкових механізмів: через ціновий механізм компанії бачать мінливі потреби споживачів і відповідно до них коригують своє виробництво. Для того щоб цей механізм працював і водночас забезпечував перемогу в конкурентній боротьбі найефективніших компаній, необхідне правильне бізнес-середовище, без надмірного регулювання, що викривляє його роботу.

Підприємства в Україні потерпають від надмірного регулювання та свавільних рішень чиновників. Чверть компаній у 2019 році назвали отримання дозволів та ліцензій основною проблемою (середній показник у регіоні – трохи більше 10%), а майже 30% – проблеми з адмініструванням податків (середній показник у регіоні – трохи менше 16% [Світовий банк, РК]). Такі результати збігаються з рейтингом «Сплата податків» [Світовий банк, РК], який свідчить про те, що податкове законодавство в Україні дуже трудомістке. Проблеми ще більше загострюються через незавершеність економічних перетворень та питання з верховенством права, що впливають на бізнес-середовище.

4.1.3. Виклик 3: негативні зовнішні ефекти

Ресурсоефективність виходить за межі суто економічних питань. В епоху доіндустріальної революції економічне зростання було переважно екстенсивним: збільшення виробництва потребувало більше працівників, земельних ресурсів і сировини. Це не дозволяло суттєво підвищити добробут, тобто виробіток на одного працівника, а також було пов'язано зі збільшенням навантаження на довкілля.

Сучасне економічне зростання, зумовлене дедалі більш продуктивним використанням наявних ресурсів, дозволяє збільшувати виробіток на одного працівника, зменшуючи при цьому навантаження на нього. Це явище особливо помітне у найбільш процвітаючих країнах, де подальше економічне зростання не потребує більшого споживання сировини чи землі. Вдалим прикладом цього є Польща, економіка якої від 1989 року зросла більш ніж у 2,5 рази за майже незмінної зайнятості та падіння викидів CO₂ [Łaszek, Falkowska, 2021].

Зменшення впливу економічної діяльності на довкілля потребує правильних стимулів. Чітко визначені права власності та ефективний ринковий механізм створюють стимули для зменшення деяких видів шкідливої поведінки. Якщо, наприклад, ціни на паливо є ринковими, компанія, що працює в умовах конкуренції, має стимули не спалювати його без потреби і таким чином зменшувати свої витрати на користь економіки та довкілля. Саме усунення такого типу марнотратства стало однією з головних причин поліпшення стану довкілля у таких країнах, як Польща.

З іншого боку, складнішою проблемою є вплив на довкілля: навіть якщо компанія має фінансові стимули до економії палива, витрати на здоров'я, пов'язані, наприклад, зі смогом, можуть недостатньо врахувати під час ухвалення рішення про вибір джерел енергії. Натепер найактуальнішим викликом в економіці є правильна ціна на викиди парникових газів і те, якими витратами ці викиди обтяжують майбутні покоління. Не слід забувати і про базові проблеми, як-от отруєння води або руйнування ґрунту.

4.1.4. Що можна зробити для більш ефективного управління працею та капіталом? Рекомендації

Уряд:

- верховенство права: забезпечення належного захисту прав власності потребує передбачуваної правової бази, ефективних і незалежних судів, а також зниження рівня корупції: з одного боку, це зменшить вплив олігархів на економіку, а з іншого – гарантуватиме, що компанії виграють завдяки своїй ефективності, а не зв'язкам із політиками;
- приватизація: раціональний власник, керуючись власними інтересами, дбає про розвиток компанії, а не про політичні розрахунки, це врешті підвищує продуктивність компаній, але у випадку з приватними компаніями помилки можуть спричинити їхнє банкрутство, через що замість них, на благо економіки, придуть ефективніші суб'єкти; державні компанії

не зазнають такого тиску і можуть розраховувати на державну підтримку, завдаючи шкоди споживачам і платникам податків;

- деолігархізація: правомірність, зменшення корупції та приватизація мають збільшити простір для конкуренції в економіці, але, зважаючи на сильні стартові позиції олігархів, їх може бути недостатньо, останнім часом також важливо мати сильний антимонопольний орган; зменшення корупції могло б додатково сприяти приєднання до європейської прокуратури, що зменшить ризик корупції у державних тендерах;
- підвищення прозорості державних реєстрів: розпочаті реформи, що стосуються державних реєстрів (передусім земельних), потрібно продовжити;
- подальше відкриття внутрішнього ринку: відкритість до міжнародної торгівлі має подвійну вигоду, по-перше, збільшує конкуренцію на внутрішньому ринку, витісняючи з нього неефективні компанії, по-друге, дозволяє ефективним компаніям розширюватися за кордоном і розвиватися далі; інтеграція України до єдиного ринку вже триває, але бажаними є будь-які подальші кроки у цьому напрямі;
- відхід від регульованих цін із захистом найбільш вразливих верств населення: обмеження дії цінових механізмів послаблює стимули економного використання обмежених ресурсів, тому правильним напрямом є лібералізація цін у поєднанні із захистом найбільш вразливих верств населення; добре налаштовані грошові потоки гарантуватимуть, що становище найбільш вразливого населення не погіршиться, тоді як вивільнені ціни стимулюватимуть більш раціональне споживання, особливо в енергетиці;
- повний облік споживання енергії: відхід від регульованих цін не матиме бажаного ефекту без повного обліку того, хто її споживає; тільки тоді, коли споживання буде пов'язане з конкретним споживачем, з'являться стимули для ефективного управління;
- зменшення адміністративного тягаря: гасло, яке пропагують майже всі уряди світу, але щодо України потенціал для зменшення тягаря може бути відносно високим. Варто наголосити, що навіть за нинішніх екстремальних умов є прогрес, оскільки дедалі більше інструментів працюють онлайн завдяки застосунку «Дія». Ще багато чого потрібно зробити, наприклад, за інформацією Міжнародної асоціації польських підприємців в Україні, чинне українське законодавство у деяких частинах залишає без відповіді питання формальних вимог до підготовки та подання документів за створенні бізнесу; ці неточності можуть спричинити ускладнення не тільки у процедурах реєстрації, але й у подальшій діяльності [Міжнародна асоціація польських підприємців в Україні, ROK];

- оподаткування зовнішніх ефектів: компанії враховують вплив на довкілля у своїх бізнес-рішеннях, потенційні витрати повинні мати фінансовий вимір, а найбільш очевидним елементом є оподаткування викидів парникових газів (або їх внесення до системи, подібної до СТВ), але нерациональне використання землі або води також може спричинити проблеми; щодо викидів парникових газів ця проблема є особливо актуальною, зважаючи на дії ЄС та заплановане запровадження прикордонного вуглецевого податку (ПВП); наразі оподаткування зовнішніх ефектів може бути джерелом фінансування реформ і, наприклад, зниження оподаткування праці.

Бізнес:

- інтеграція у європейські ланцюги постачання: необхідно адаптуватися до вимог ЄС та відповідати найкращим стандартам у співпраці B2B та постачанні B2C (наприклад, сертифікати або скорочення вуглецевого сліду);
- рапортування про повний вплив на довкілля: окрім свого вуглецевого сліду компанії мають добровільно прагнути звітувати про свій вплив на довкілля, що, з одного боку, полегшить вихід на ринок ЄС, а з іншого – сприятиме підвищенню обізнаності споживачів на внутрішньому ринку.

Громадянське суспільство:

- сприяння прозорості реформ: належним чином проведені публічні консультації потребують залучення громадянського суспільства;
- інформаційні матеріали, що демонструють переваги запропонованих реформ: більшість рекомендацій щодо реформ, спрямованих на економічне зростання, відомі вже кілька років, але наявні зацікавлені групи блокували їх, демонізуючи їхні потенційні наслідки; надійні інформаційні кампанії, що демонструють справжні витрати та переваги запропонованих змін, можуть зменшити опір реформам, чому сприятиме винятковий час, пов'язаний з національною відбудовою.

Європейський Союз:

- підтримка зусиль щодо повної інтеграції до спільного ринку: окрім регуляторних питань (прикордонні процедури, визнання стандартів, тестування тощо), це також потребує подальших інвестицій у прикордонну інфраструктуру;
- підтримка генерального директорату з питань конкуренції: деолігархізація економіки потребує сильного та незалежного антимонопольного органу; внесення українського ринку до конкурентного законодавства ЄС, з одного боку, пришвидшить економічну інтеграцію, а з іншого – забезпечить професійне та незалежне оцінювання стану конкуренції на окремих ринках;

- технічна підтримка законотворчого процесу: проведення незалежного оцінювання регуляторного впливу може надати додаткові аргументи реформаторам у дискусіях із прибічниками *статус-кво*.

4.2. Працевлаштування

Збільшення кількості зайнятого населення може підвищити ВВП України на 10–15%. Відсоток зайнятих залежить як від відсотка людей працездатного віку, так і від рівня зайнятості у цій віковій групі. Хоча в усьому світі сьогодні дедалі більше людей старше 64 і навіть 70 років продовжують працювати, вікова група 15–64 роки має найбільшу кількість зайнятих. Оскільки частка людей у цій групі суттєво не відрізняє Україну від країн ЄС (хоча зі старінням населення та міграцією це може змінитися – див. виклик 1), ми зосереджуємо увагу на участі в робочій силі у групі 15-64 роки (виклик 2). Водночас важливо усвідомлювати, що зі зростанням рівня зайнятості середня кількість годин на одного працівника, ймовірно, зменшиться: частина людей, які вийдуть на ринок праці, працюватимуть неповний робочий день, а це знизить середній показник для всієї економіки. Однак зрештою це однаково означатиме збільшення трудових ресурсів, а отже, зростання ВВП. Демографічний виклик і рівень зайнятості пов'язані з викликом 3 – якістю державних послуг.

4.2.1. Виклик 1: еміграція та міграція

Україна стикається із серйозними демографічними викликами, які можуть суттєво обмежити її розвиток. За прогнозами, частка населення працездатного віку знизиться з 67% у 2020 році до приблизно 57% у наступні 30 років (медіанний прогноз ООН «Перспективи народонаселення світу», 2022 рік). Водночас демографічний тягар людей 65+ зросте більш ніж удвічі (до понад 50% у 2050 році), що за нинішньої нерозвиненої системи довготривалого догляду ще більше обмежить доступність робочої сили. Проблема дедалі загострюється через міграцію молодих людей. Певною мірою, за відповідної міграційної політики, приплив працівників з-за меж України може допомогти. Однак зменшення міграції вітчизняних працівників і залучення працівників з інших країн буде можливим лише за покращенні умов життя в Україні, що залежатиме від сили і стабільності економічного зростання.

Населення України скорочується вже багато років. Ще до російської агресії та початку війни Україна вже стикалася зі значною еміграцією, а її населення неухильно скорочувалося протягом останніх десятиліть. Населення України скоротилося з 52 млн у 1993 році [Світовий банк, РІК] до 37 млн у 2020-му [Мазуренко, 2020]. У період з 2010 по 2019 рік майже 4 млн людей емігрували [Козак, 2020]. Ці зміни вплинули на демографічну структуру. Середній вік населення неухильно зростає, тобто зменшується кількість молоді та людей працездатного віку, які суттєво впливають на можливості економічного розвитку. Від початку війни Україну покинули 7,5 млн людей [Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, 2022].

Віддача від міграції та економічне зростання взаємопов'язані. Рівень доходів є однією з головних причин міграції (як засвідчує польський дослід [Boulhol, 2014]), і це було важливою причиною міграції для українців ще до війни. У 2020 році 54% українців, які легально живуть і працюють в ЄС, подали заяву на отримання дозволу на проживання через економічні причини [Eurostat, 2023]. Коли повернення мігрантів почне зростати разом із ВВП України, вони можуть ще більше зміцнити економіку. Повернення мігрантів зумовить передання навичок і технологій, а також збільшення інвестицій на місцеві ринки. Крім того, це допоможе відновити демографічний баланс, порушений еміграцією великої кількості молодих людей. Однак повернення емігрантів на батьківщину матиме позитивний вплив на розвиток лише тоді, коли в Україні створять відповідне соціально-економічне середовище. До того ж повернення ініціюють перші репатріанти, які потім дадуть сигнал іншим. Залежно від їхнього досвіду потік репатріантів може збільшитися або зменшитися.

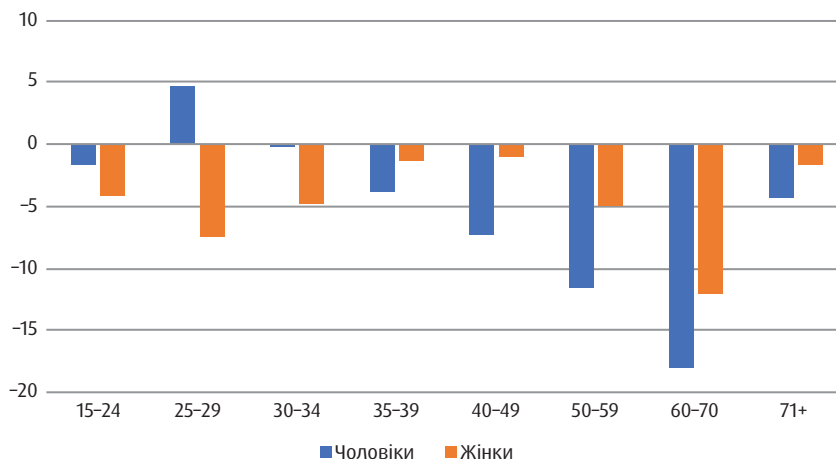
Безпека зараз є головною умовою для повернення біженців. Повернення на батьківщину після міграції відрізняється залежно від того, чи була початкова еміграція добровільною, як до війни в Україні, чи вимушеною, спричиненою війною. Українці стверджують, що найважливішим чинником для них повернутися до своєї країни буде безпека [Ryabchuk, 2023]. Економічні умови, що сприятимуть реінтеграції, також будуть важливими. Від початку війни в Україні зникло 30% робочих місць [Міжнародна організація праці, 2022]. Тому ще одним важливим чинником заохочення репатріації є надання стабільної та високооплачуваної роботи і доступного житла [Odarchenko, 2022]. Також ключовими для заохочення репатріації після повернення є такі чинники, як відбудова осель, відновлення майна, яке зайняли інші особи, та надання компенсації за матеріальні втрати, завдані під час війни [Unruh, Williams, 2013].

Біженців потрібно заохочувати до повернення. Стратегії державного або неурядового втручання до або після повернення також важливі для заохочення репатріації [Arowolo, 2002]. Вони містять фінансові та інвестиційні поради для тих, хто хоче розпочати бізнес або придбати нерухомість. Важливо також надавати інформацію про визнання кваліфікацій і навичок, отриманих за кордоном, для виходу на ринок праці. Необхідно також забезпечити інфраструктуру, для того щоб діти могли вступати до навчальних закладів на батьківщині. Зважаючи на досвід попередніх конфліктів, управління Верховного комісара ООН у справах біженців наголошує, що для стимулювання репатріації необхідно розробити інформаційну кампанію, що дозволить поширити серед тих, хто бажає повернутися, інформацію про доступну допомогу [Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, 2004].

4.2.2. Виклик 2: низький рівень зайнятості

Потенціал українських працівників не використовують повною мірою. Показники ринку праці були відносно слабкими навіть до 24 лютого 2022 року. Рівень зайнятості в Україні нижчий, ніж в ЄС. Різниця особливо велика для людей старшого віку, що може бути пов'язано з їхньою недостатньою кваліфікацією як працівників і що стане зростаючою проблемою в міру старіння населення.

Рисунок 10. Розрив у рівні зайнятості Україна – ЄС27 (%)

Джерело: власне опрацювання на основі даних «Ринок праці в Україні – 2019», Державна служба статистики України.

За низьким рівнем зайнятості стоїть як вищий рівень безробіття (проблема невідповідності кваліфікації працівників потребам роботодавців), так і нижчий рівень участі у робочій силі. Ці проблеми ускладнюються також міграцією більш молодих і кваліфікованих працівників, що одночасно призводить до тиску на заробітну плату в економіці.

Проблеми на ринку праці відбиваються на проблемах державних фінансів. Проблеми на ринку праці також ускладнюються надмірним використанням пенсійної системи та системи соціального забезпечення як джерел доходу для найбільш вразливих груп населення (нижніх 40% розподілу доходів) [Світовий банк, 2017]. Додатковою проблемою є високий рівень тіньової економіки, яка, за оцінками, охоплює 40% економіки [Polece et al., 2022].

4.2.3. Виклик 3: низький рівень доступності та якості державних послуг

Низька якість державних послуг є бар'єром для зростання зайнятості. Ситуація на ринку праці також зумовлена низькою якістю державних послуг, які не відповідають наявним потребам, а тому є неефективними. Це надто впливає на 40% працездатного населення з найнижчими доходами, а отже, збільшує макроекономічні дисбаланси, а також обмежує фіскальний простір, необхідний для збільшення державних інвестицій, що сприяють економічному зростанню. Виклики існують у галузях охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення.

- Проблемою системи охорони здоров'я є обмежений обсяг і низька якість послуг, що для людей працездатного віку може означати зниження продуктивності або навіть дезактивацію. Державні витрати на охорону здоров'я не тільки дуже низькі, але й витрачаються неефективно (занадто багато уваги приділяють дорогому стаціонарному лікуванню за рахунок більш необхідних амбулаторних клінік [Miklos, ROK]). Потребує змін і модель довготривалого догляду, яка, зважаючи на поточні виклики та демографічні перспективи, є неадекватною і негативно впливає на участь у робочій силі, особливо для жінок.
- Витрати на систему освіти є високими, але неефективними (розгалужена мережа шкіл, низька заробітна плата, надлишок персоналу). На папері кількість років освіти на одну особу в Україні свідчить про високий рівень людського капіталу. Однак результати порівняльних тестів, наприклад PISA, показують, що у країні гірші результати, ніж у середньому по ОЕСР, хоча вони, можливо, ще не враховують вплив нещодавніх реформ. Щодо вищої освіти корупція є додатковою проблемою, яка підриває якість дипло-

мів. Це позначається на кваліфікації та якості людського капіталу. Наявні проблеми ще більше загострилися через пандемію COVID-19 та початок повномасштабної війни, яка перервала навчання мільйонів студентів.

- Існує розгалужена система пільг у межах соціальної допомоги, яка часто розподіляється неефективно, а також надається групам з високими доходами, що призводить до непотрібних витрат з держбюджету.

4.2.4. Що можна зробити, аби залучити більше людей працювати? Рекомендації

Уряд:

Найважливішим викликом є ефективне використання обмеженого фіскального простору. Значна частина запропонованих заходів (наприклад, підвищення якості охорони здоров'я або подальше зниження оподаткування праці) передбачає значне навантаження на держбюджет. Тому передумовою успішних реформ є створення фіскального простору через підвищення ефективності наявних видатків (наприклад, обмеження соціальних трансфертів, що спрямовують до багатших домогосподарств, скорочення надлишкового персоналу в державному секторі або підвищення пенсійного віку). Пропонують такі рішення:

- тривалі пенсійні реформи, спрямовані на збільшення ефективного пенсійного віку: пенсійний вік для жінок вже підвищили до 60 років, зараз підвищуються вимоги для отримання пенсії, а не сам пенсійний вік; призначення має супроводжуватися поліпшенням охорони здоров'я, щоб довше трудове життя асоціювалося з довшою тривалістю здорового життя;
- підвищити якість медичних послуг, приділяючи особливу увагу зайнятому населенню: хворі люди менш продуктивні і навіть залишають ринок праці; окрім додаткового фінансування важливо покращити стимули для медичних закладів використовувати наявні ресурси якомога ефективніше, але уникати, наприклад, створення фінансових стимулів для подовження перебування пацієнтів у лікарнях понад необхідний термін;
- будівництво та розширення закладів догляду за літніми людьми: з огляду на поточну демографічну ситуацію деякі люди можуть залишити ринок праці, щоб доглядати за своїми батьками, і ця проблема зростатиме зі старінням населення;
- перегляд соціальних видатків та підвищення їхньої ефективності: такі видатки мають йти тим, хто їх найбільше потребує; на період війни, можливо, змінили пропорції, але ще у 2016 році вони були такими; за оцін-

ками Світового банку, основна частина соціальних видатків (понад 20% ВВП) припадає на більш заможні 60% населення;

- підвищення ефективності витрат на освіту: хоча війна і такі проблеми, як політична нестабільність і корупція, є найбільшими викликами для бізнесу, з відновленням України наявність відповідних людських ресурсів може стати ще однією проблемою, тому варто заздалегідь реформувати систему освіти в цьому напрямі;
- аналіз ефективності активної політики на ринку праці: можливим рішенням є диджиталізація посередництва у працевлаштуванні; це буде особливо важливо під час відновлення країни, оскільки збитки від війни та міграція змушують значну частку працівників шукати нову роботу;
- зниження оподаткування праці: реформи в цьому напрямі вже запроваджені, але слід враховувати, що в умовах старіння населення, втрат від війни та міграції праця стає дедалі дефіцитнішим ресурсом в Україні; у цій ситуації реформи мають бути спрямовані на подальше зниження оподаткування праці, що водночас може сприяти зменшенню тіньової економіки;
- інші заходи для зменшення тіньової економіки: зниження рівня тіньової економіки означає, окрім більших податкових надходжень, стабільніші перспективи зростання для компаній та кращі умови праці; окрім покращення стимулів (наприклад, зниження оподаткування праці), важливими також можуть бути так звані м'які заходи, наприклад, підвищення платіжної моралі;
- міграційна політика: хоча Україна наразі не є привабливою країною для мігрантів, з відновленням та підйомом економіки вона може стати такою, тому важливо, щоб непотрібні правила або вороже ставлення місцевих громад (хибний міф про мігрантів, які займають робочі місця) не стали потенційним бар'єром;
- багато інформації та допомоги для репатріантів після війни.

Бізнес:

- політика заохочення працевлаштування неактивних і безробітних: без змін компанії будуть змушені конкурувати за скорочення кількості працівників, тому необхідні заходи, спрямовані на професійну активізацію, а належне управління найнятими таким чином працівниками зменшать проблему нестачі кадрів; компанії мають пропонувати гнучкий графік роботи і впроваджувати антидискримінаційні механізми;
- інвестиції у працівників: статистичні дані Світового банку свідчать про те, що українські компанії вкрай рідко навчають своїх працівників: менш

ніж 25% українських компаній назвали таку можливість, а середній регіональний показник становить 36%.

Громадянське суспільство:

- програми активізації: недержавні організації у деяких випадках можуть бути більш ефективними в охопленні ізольованих груп;
- співучасть у створенні інфраструктури догляду (для дітей, літніх людей): враховуючи бюджетні та організаційні обмеження у цій сфері, дії будуть потрібні і з боку інших суб'єктів, окрім державного сектору;
- збереження прозорості реформ: освіта та охорона здоров'я є сферами, схильними до корупції; державні установи повинні бути зацікавлені у прозорості процесів в обох секторах, але без громадського контролю вони матимуть слабкі стимули для цього;
- багато інформації та допомоги для репатріантів після війни.

ЄС:

- більше залучення України до європейських освітніх програм: успіх освітніх реформ залежатиме від змін на національному рівні; хоча сильною стороною може стати тісніше залучення України до європейської освітньої системи – від принципів визнання дипломів до участі у наукових обмінах або таких програмах, як «Сократ» та «Еразмус»;
- підтримка охорони здоров'я: неможливо фінансувати сектор із зовнішніх джерел на постійній основі; однак реконструкція системи охорони здоров'я або лікування жертв війни може зменшити поточне перевантаження, що сприятиме реформам, спрямованим на приведення галузі охорони здоров'я до фінансової стійкості.

4.3. Інвестиції

Після світової фінансової кризи рівень інвестицій в Україні залишається відносно низьким. Лише у 2016 році він був вищим, ніж у Польщі¹⁰. На низькому рівні він характеризувався негативним трендом. Після 2016 року, коли відновлення спаду інвестицій, пов'язаного з подіями 2014-го, дозволило йому досягти найвищого відносного рівня з 2008-го, відбулося падіння до 9% у 2020 році. У 2021-му відбулося зростання, але 14% ВВП означало нижчий показник, ніж до пандемії (15% у 2019 році).

¹⁰ Від 22 до 20% ВВП Польщі, за даними Світового банку.

Така тенденція, ймовірно, пов'язана зі скороченням державних інвестицій. Чисті надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) після різкого падіння у 2013–2015¹¹ роках стабілізувалися у межах 3,8–4,4% ВВП, за винятком 2020 та 2022 років, коли через пандемію та початок масштабної війни з Росією вони впали майже до нуля¹². Дані Національного банку України за 2021 рік показують, що в Україну інвестували переважно суб'єкти ЄС (74,4% за вартістю ПІІ). На США та Швейцарію припало приблизно 14%. Однак до цих даних слід ставитися з обережністю: на чотири країни¹³ припадає понад 56% вартості, які, вірогідно, є проміжними країнами для капіталу, зокрема з податкових міркувань, а тому важко точно оцінити реальну частку російського капіталу в інвестиціях в Україну, а також те, яка частка в іноземних інвестиціях припадає на інвестиції українських громадян.

Без інвестицій важко нарощувати економічний потенціал. Хоча продуктивність є основним джерелом відмінностей у рівні розвитку країн, в абсолютних цифрах багаті країни мають набагато більший запас капіталу, ніж бідні країни. Однак це не обов'язково означає вище співвідношення капіталу до ВВП: багатші країни мають у рази більше машин та обладнання, але обсяги виробництва є ще вищими. Це не змінює того факту, що без сучасного устаткування важко збільшити обсяги виробництва. Навіть більше, важливою методологічною проблемою є розрізнити зміни якості капіталу (наприклад, ефективніші комп'ютери) від збільшення загальної продуктивності ЗПФ.

Основний капітал в українській економіці великий лише на папері. Міжнародні порівняльні дані, як-от *PENN World Table*, свідчать про те, що обсяг капіталу в українській економіці дуже великий щодо обсягу виробництва, але це, ймовірно, лише видимість (рис. 2). Методи оцінювання запасу капіталу в економіці на основі норми інвестицій недосконалі, особливо для економік з централізованим управлінням. Дані на основі норми інвестицій можуть переоцінювати запас капіталу, успадкований від СРСР, а низькі темпи зростання ВВП за останні 30 років роблять відношення капіталу до ВВП в Україні надзвичайно високим. Переоцінювання основного капіталу може дещо перебільшувати масштаб проблеми продуктивності в українській економіці, тому, говорячи про інвестиції, варто одразу думати про їхню ефективність.

Ще до початку війни в Україні експлуатувалася інфраструктура часів СРСР, яка потребувала значних інвестицій для модернізації. Це призвело

¹¹ До навіть від'ємного рівня у 2015 році, за даними Світового банку.

¹² 0,2–0,3% від ВВП.

¹³ Кіпр (22,9%), Нідерланди (19,6%), Швейцарія (9,5%) та Люксембург (4,4%).

до тривалого періоду низьких інвестицій в інфраструктуру та низького рівня розвитку будівельного сектору до війни. Його частка у доданій вартості [Європейська економічна комісія ООН, 2023]¹⁴ у 2021 році становила приблизно 3,2%. Це порівняно з 6,9% у Польщі та 5,5% у Німеччині. У Європі лише Ірландія та Греція мали нижчу частку будівництва у доданій вартості, а для більшості країн це значення перевищувало 5%. Частково це пояснюється відносно низьким рівнем зайнятості: у 2021 році в Україні у будівництві були зайняті менше 700 тис. осіб порівняно з понад 1 млн у схожій за чисельністю населення Польщі. Однак значна частина цієї різниці пояснюється низькою продуктивністю праці у секторі.

Потреба у модернізації інфраструктури ускладнюється проблемою відшкодування збитків, завданих війною. Світовий банк після року бойових дій оцінив лише вартість заміни¹⁵ зруйнованої інфраструктури України у понад 135 млрд дол. США [Світовий банк, 2021]¹⁶, а з урахуванням інших витрат, пов'язаних з війною, загальна вартість відбудови становить 411 млрд дол. США [World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations, 2023]. Для порівняння, ВВП України у 2021 році становив 200 млрд дол. США [Світовий банк, 2021]. Водночас наведена вартість загальних руйнувань може бути заниженою, зокрема, через обмеженість даних з окупованих територій.

Україна потребує більше інвестицій. Йдеться про державні інвестиції для забезпечення необхідної інфраструктури, а також інвестиції приватного сектору для підвищення продуктивності компаній. Інвестиційні потреби української економіки є значними (виклик 1), але відсутність інвестиційної безпеки (виклик 2) та доступності необхідного фінансування (виклик 3) гальмують інвестиційні процеси. Серед проблем – несприятливе бізнес-середовище, відсутність реформ у розширеному секторі державних підприємств та корупція.

Відбудова після війни – це можливість для більш ефективного інвестування. Проблеми, що існували раніше, ще більше ускладнилися через масштаб військових дій після 24 лютого 2022 року. Російська агресія призвела до збитків у сотні мільярдів доларів, які продовжують зростати. Відновлення інфраструктури, заводів, житла та громадських будівель може стати можливістю для модернізації економіки.

¹⁴ Йдеться про додану вартість, яка через податки та субсидії не зовсім збігається з ВВП. У Польщі, наприклад, у 2021 році вона становила 87% ВВП, що привело до того, що на будівництво припадало 6% ВВП.

¹⁵ Вартість будівництва нового об'єкта замість зруйнованого. Це більше, ніж вартість зруйнованої інфраструктури, оскільки не враховує технічний стан інфраструктури до війни.

¹⁶ Для порівняння, загальний ВВП України у 2021 році становив приблизно 200 млрд дол. США.

4.3.1. Виклик 1: інвестиційна безпека

Війна створює фізичні ризики для інвестицій. Російська агресія проти України означає найбільший фізичний ризик для інвестицій – їх можуть знищити внаслідок бойових дій. Тому перемога у війні та гарантування безпеки кордонів матиме фундаментальне значення для створення майбутньої інвестиційної безпеки.

Найважливішим є захист прав власності. Як і у випадку з проблемами продуктивності, політична нестабільність є найчастіше згадуваною перешкодою для зростання українських компаній. Це пов'язано з проблемами верховенства права у широкому сенсі: стабільність і передбачуваність законодавства, ефективні та незалежні суди, захист прав власності. Ще до початку війни ризик зміни законодавства або недружніх поглинань (так званих рейдерських захоплень) робив інвестиції в Україну високоризикованими.

Інвестиційна безпека потребує стабільних макроекономічних умов. Макроекономічні дисбаланси (що проявляються у високій інфляції та/або високому дефіциті поточного рахунку платіжного балансу) роблять економіку вразливою до економічних криз і потрясінь. В умовах нестабільної макроекономічної ситуації, несприятливого бізнес-середовища та невизначеного регуляторного середовища важко досягти значного збільшення приватних та іноземних інвестицій, яких потребує українська економіка.

Ці дисбаланси часто виникають під впливом структурних недоліків в економіці. Так було і з кризою в Україні 2014–2015 років: багато недоліків, як-от непослідовна макроекономічна політика, незавершеність системної трансформації та слабкі економічні основи, у поєднанні з шоком цін на сировинні товари, незаконною анексією Криму та війною на сході країни призвели до економічного та фінансового колапсу (падіння ВВП на майже 25% у другій половині 2014-го та першій половині 2015-го). Стабілізаційна програма та підтримка Міжнародного валютного фонду [International Monetary Fund, 2017] були пов'язані з багатьма важливими структурними змінами (наприклад, боротьбою з корупцією та реформою ринку землі і державних фінансів, а також приватизацією державних підприємств).

4.3.2. Виклик 2: відбудова населених пунктів

Відбудова населених пунктів у конфліктних регіонах матиме вирішальне значення для відновлення повоєнної економіки України. Війна в Україні триває на територіях з великою кількістю населення, бойові дії точаться

і у містах. Через це фізична шкода здебільшого стосувалася цивільної інфраструктури. За оцінками, збитки від пошкоджених житлових будинків після року військових дій становлять приблизно 50–55 млрд дол. США за відновною вартістю. Беручи до уваги додаткові витрати для сектору, зокрема розбирання завалів, а також фінансові витрати у вигляді орендної плати або податкових втрат, загальні втрати житлової галузі оцінюють у приблизно 69 млрд дол. США [Світовий банк, уряд України, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, 2023]. Основні ареали бойових дій, тобто Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська та Харківська області, до війни мали населення понад 11 млн осіб [Statista, 2022]. Вони забезпечували приблизно 25% ВВП України до початку війни¹⁷, зокрема відповідали за виробництво основних експортних товарів України. Лише на Донецьку область припадало майже 20% українського експорту у 2013 році, а нещодавно, у 2021-му, понад 10%.

Реконструкція населених пунктів дозволить Україні стати більш енергоефективною. До війни будівлі в Україні були не надто енергоефективними, на них припадало приблизно 40% енергоспоживання [GIZ, 2019]. Це результат не лише застарілої мережі передання, але й надмірного споживання тепла домогосподарствами. За оцінками, майже 70% теплової енергії втрачається через недостатню теплоізоляцію та обмежену можливість регулювати кількість тепла, що постачається, відповідно до індивідуальних потреб споживачів [Міжнародне енергетичне агентство, 2020].

Відновлення населених пунктів має враховувати демографічні зміни, пов'язані з війною. За оцінками, війна спричинила переміщення понад 13 млн людей: приблизно 8 млн біженців за межами України та понад 5 млн внутрішньо переміщених осіб [UNHCR, 2023]. Високі ризики, пов'язані з поверненням до районів, які раніше постраждали від бойових дій після війни, зокрема через заміновану місцевість, а також зниження економічної цінності регіону через, зокрема, пошкоджений фізичний капітал означає, що, ймовірно, значна частина переміщених осіб обере варіант постійного поселення в інших регіонах. Крім того, з огляду на загибель мешканців цих районів внаслідок війни заходи, спрямовані на відновлення населених пунктів до довоєнних умов, можуть бути недоречними. Більш доцільною може бути реконструкція за допомогою капіталу у поєднанні зі сприянням розвитку житлового сектору, щоб Україна мала природну та економічно більш ефективну структуру населення.

¹⁷ Дані за 2013 рік.

4.3.3. Виклик 3: енергетика

Українська економіка є однією з найбільш енергоємних у Європі¹⁸. З одного боку, це пов'язано зі значною часткою енергоємних галузей, зокрема металургії, в її економіці. Однак значною мірою це питання застарілої та неефективної інфраструктури й відсутності ринкових стимулів для енергозбереження через регульовані ціни та субсидії. Водночас це пов'язано з надзвичайно високим рівнем викидів парникових газів: у 2019 році відносні викиди CO₂ в Україні¹⁹ на ВВП були найвищими серед усіх країн, щодо яких Світовий банк мав дані [Світовий Банк, 2020].

Застаріла інфраструктура призводить до марнотратства енергоресурсів. До війни Україна мала надмірно розвинену, застарілу та недостатньо доглянуту тепломережу. Втрати енергії лише на її передання оцінювали приблизно у 17%²⁰, але через відсутність достовірних даних можна підозрювати, що вони були вищими. Про це свідчить той факт, що через значну занедбаність відмови траплялися приблизно у 10 разів частіше, ніж у сучасних системах [Міжнародне енергетичне агентство, 2020]. Усе це призводить до високих експлуатаційних витрат і надмірного споживання ресурсів, зокрема природного газу.

Енергетичний сектор України базується на викопних видах палива: природний газ (приблизно 28,3% первинної енергії у 2021 році [Ritche, Roser, 2023]), вугілля (28,6%), нафта (13,8%) зі значною часткою ядерної енергії (23,4%) становлять основу виробництва електроенергії у країні. Така структура свідчить про відносно високе споживання енергії для виробництва тепла та відносно низьке споживання на транспорті²¹. Електроенергію здебільшого отримували з атомних електростанцій (майже 55,4% електроенергії у 2021 році [Ritche, Roser, 2023]). Крім того, важливу роль відігравали вугільні (23,2%), гідроелектростанції (6,9%) та газові (6,3%) електростанції. За останні 30 років українська економіка скоротила споживання первинної енергії майже на 70%. Це відбулося насамперед завдяки зменшенню споживання газу більш ніж на 38% порівняно з 1994 роком. Україна також зменшила свою залежність від вугільної енергетики приблизно на 20% порівняно з 1994 роком²², що було зумовлено насамперед не державною політикою

¹⁸ Згідно з даними Світового банку, серед європейських країн лише російська економіка була більш енергоємною.

¹⁹ Виміряно у доларах 2015 року.

²⁰ У сучасних системах зі схожими характеристиками вони становлять менше 10%.

²¹ Для порівняння, Польща отримує понад 31% первинної енергії з нафти.

²² Після розпаду СРСР у 1991–1993 роках попит на енергію в Україні впав приблизно на 37%.

декарбонізації, а збитками, завданими у 2014 році²³, однак у наступні роки тенденція до декарбонізації енергетики в Україні продовжилася.

4.3.4. Виклик 4: перевезення вантажів

Основою вантажних перевезень в Україні є залізниця, на яку у 2021 році припадало понад 56% тоннокілометрів. Це суттєва відмінність від Європейського Союзу, де основою вантажних перевезень є автомобільний транспорт²⁴. Це пов'язано, з одного боку, з добре розвиненою залізничною інфраструктурою, успадкованою від СРСР, а з іншого – зі структурою торгівлі, орієнтованою на експорт сипучих товарів: природних ресурсів та зернових. Залізничний транспорт характеризується високою енергоефективністю, що дозволяє знизити витрати і зменшити вуглецевий слід порівняно з автомобільним транспортом, а також є більш гнучким і швидким, ніж водний транспорт.

Для ефективного доступу товарів з України до спільного ринку ЄС необхідні інвестиції у залізничну інфраструктуру, тим більше що перевезення вже ускладнені через різну ширину колії в Україні (1520 мм) та у сусідніх країнах ЄС (1435 мм). Натепер час на пересадку поїздів коротший, ніж на перевірку товарів, у разі вступу до ЄС це буде додатковою витратою під час перевезення²⁵. Пропозиції щодо реформування у цій сфері див. пункт 6.

Втім, Україна не використовує весь потенціал цього виду транспорту. Значною мірою це пов'язано із залежністю роботи залізниці від компанії-монополіста (Укрзалізниця), яка відповідає за пасажирські, вантажні перевезення та експлуатацію інфраструктури. Вона працює за принципом фінансової самоокупності, що означає, що пасажирські перевезення та інвестиції в інфраструктуру фінансуються за рахунок доходів від вантажних перевезень. Неefективність, спричинена завищеними тарифами на вантажні перевезення для фінансування інших видів діяльності компанії, ще більше посилюється дискреційним рівнем тарифів, які часто досі базуються на тарифах часів СРСР [Audickas, 2021]. У поєднанні з обмеженою роллю держави в управлінні залізничним транспортом це призводить до недостатнього інвестування в утримання та розвиток залізничної інфраструктури.

Особливо занедбаним видом транспорту в Україні після розпаду СРСР був водний транспорт. Довжина мережі річок, доступних для річкового транс-

²³ Виробництво вугільної електроенергії впало більш ніж на 30% між 2013 та 2015 роками.

²⁴ Понад 77% тоннокілометрів у 2020 році.

²⁵ Водночас не обов'язково переводити всю мережу на ширину 1435 мм. Ширша колія також є в Іспанії (1688 мм).

порту, становить понад 4 тис. км, з яких майже 1,1 тис. км припадає лише на Дніпро [Міністерство інфраструктури України, 2018]. Річковий транспорт особливо підходить для перевезення сипучих вантажів, як-от сировина або зернові, які становлять значну частину українського виробництва. Транспортні витрати низькі порівняно з іншими видами транспорту, також залізниця є екологічно чистим видом транспорту. Після розпаду СРСР стався занепад галузі: кількість перевезених вантажів упала з понад 60 млн т на рік наприкінці 1980-х – на початку 1990-х до 3–4 млн в останнє десятиліття²⁶. Це було пов'язано із занедбаністю інфраструктури, а також складними бюрократичними процедурами за використанні річкових портів. Юридичні дії, спрямовані на поліпшення ситуації, розпочалися ще до 2022 року, а блокада чорноморських портів ще більше посилила тиск на пошук інших маршрутів, але це, безумовно, ще не закрита тема.

Автомобільний транспорт в Україні не надто нерозвинений. Про це свідчить не лише його відносно низька частка у загальному обсязі вантажних перевезень, але й, наприклад, споживання нафти в Україні на рівні Румунії, яка є значно меншою країною. Довжина наявної мережі доріг (приблизно 170 тис. км) є відносно невеликою. Це порівняно з приблизно 420 тис. км у Польщі та понад 200 тис. км в Угорщині [СІА, 2023]. Водночас однією з головних проблем, про які повідомляють транснаціональні компанії, що працюють в Україні, є стан доріг: приблизно 90% з них експлуатують понад очікуваний термін та потребують постійного ремонту [Economist Intelligence Unit, 2020]. Такий самий відсоток доріг не ремонтувався з часів розпаду СРСР, а більш ніж половина мостів не відповідає необхідним стандартам [Міністерство інфраструктури України, 2018].

Велика державна програма модернізації доріг, розрахована на 2018–2023 роки, мала допомогти вирішити цю проблему, лише у запланованому бюджеті на 2022 рік понад 9% видатків планували виділити на інфраструктуру, з яких приблизно 85% – на дороги [Datskevych, 2021], але через війну пріоритетними стали витрати на оборону, а реконструкція інфраструктури тепер потребуватиме ще більших видатків. Зростання ринку автомобільного транспорту може стимулювати розвиток більш сучасного виробництва на експорт. Водночас концентрація інфраструктурних видатків зумовлює подальшу затримку модернізації інших об'єктів інфраструктури.

²⁶ 3,48 млн т у 2021 році, найнижчий рівень був у 2013-му – 2,84 млн т.

4.3.5. Виклик 5: доступність фінансування, зокрема прямих іноземних інвестицій

Важливою детермінантою інвестиційних процесів є доступність фінансування та стан фінансового сектору загалом. Тим часом банківський сектор в Україні протягом останніх років зазнав серйозної кризи, що вплинуло на його стабільність та здатність фінансувати економіку. У межах реструктуризації сектору кількість банків у дії скоротилася більш ніж наполовину від 2014 року. Хоча довіру населення до системи відновили, про значні масштаби кредитної активності не йдеться. Високий рівень відсоткових ставок, значні кредитні ризики (висока частка проблемних кредитів у загальному кредитному портфелі) та жорсткіші вимоги до капіталу змушують банки значно обережніше підходити до надання нових кредитів, ніж у попередній період буму.

Ще одним важливим джерелом фінансування інвестицій та економічного розвитку є прямі іноземні інвестиції, які часто пов'язані з участю країни у глобальних ланцюгах доданої вартості. Вони дають багато корисних ефектів не лише для певної компанії, а й для всього сектору та економіки [Світовий банк, 2020]. ПІІ дозволяють передавати ключові навички та технології, підвищувати продуктивність і збільшувати зайнятість. Як наслідок, країни можуть розвиватися у напрямі виробництва з вищою доданою вартістю та більшою часткою високотехнологічних компонентів. Щоб скористатися перевагами такої моделі зростання, необхідні ключові інституційні умови: здатність забезпечувати виконання укладених контрактів та якісна інфраструктура [Ignatenko, Raei, Mircheva, 2019].

Попри стратегічне розташування в Європі, значні природні ресурси та дешева і відносно кваліфіковану робочу силу, приплив іноземних інвестицій в Україну залишався низьким протягом тривалого періоду після здобуття незалежності²⁷. Спад в останні роки пов'язаний із впливом світової фінансової кризи та кризою в Україні після 2014 року. Після тимчасового покращення ситуація останнім часом ще більше погіршилася через негативне сприйняття України іноземними інвесторами через затримки у впровадженні структурних реформ, невизначеність щодо подальшого фінансування стабілізаційної програми з боку МВФ та збільшення занепокоєння через війну з Росією.

²⁷ Докладніше про участь України у глобальних ланцюгах постачань див. Venger, V., Romanovska N., Chyzhevska, M., 2022; Hartog, López-Córdova, Neffke, 2020.

4.3.6. Рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності української економіки

Уряд:

- відновлення постраждалих від війни територій має відбуватися у формі стимулів та адміністративних можливостей для заселення: території мають значну економічну цінність, і використання їхнього потенціалу має сприяти розвитку економіки України, але є підозра, що війна призведе до скорочення населення регіону, що зробить реконструкцію 1:1 економічно неефективною;
- відбудова має поєднуватися з жорсткими вимогами до енергоефективності будівель: зниження вимог для швидшої відбудови може спричинити високі операційні витрати для економіки у довгостроковій перспективі, що обмежить потенціал зростання економіки;
- інвестиції у державну інфраструктуру: транспортне сполучення з Європейським Союзом буде особливо важливим для подальшої інтеграції до єдиного ринку;
 - розвиток інтермодальних сполучень з ЄС має супроводжуватися змінами в роботі залізниць; відхід від фінансування пасажирських перевезень за вищими тарифами, ніж вантажних, на користь прямих державних субсидій та відокремлення компанії, відповідальної за управління інфраструктурою, від Укрзалізниці як окремого незалежного суб'єкта господарювання сприятиме підвищенню ефективності, так само як і відкриття залізничного транспорту для конкуренції;
 - розширення мережі автомобільних доріг має поєднуватися з приведенням її до стандартів, що відповідають AFIR [European Commission, 2021]. Це дозволить привести мережу у відповідність до стандартів європейського законодавства та підготувати автомобільний транспорт до розвитку транспорту з нульовими викидами; водночас ринок транспортних засобів з нульовими викидами у вантажних перевезеннях лише зароджується, тому певна затримка у розвитку доріг може бути корисною для досягнення ануїтету *ефекту стрибка* [Центр стратегічних та міжнародних досліджень, 2020];
 - реновація мереж передавання дозволить значно зменшити втрати енергії та витрати на утримання інфраструктури, а також стабілізувати доступність енергії; тому реконструкція мереж має розглядатися як пріоритетний напрям національної реконструкції;

- зменшення ризиків для приватних інвестицій: окрім державних інвестицій для реконструкції та модернізації економіки, не менш важливим буде залучення приватних інвестицій, що потребуватиме, з одного боку, зменшення ризиків, а з іншого – збільшення потенційної норми прибутку;
 - обмежити регуляторний ризик: прозорий законодавчий процес та достатньо тривалий термін *vacatio legis* може зменшити регуляторний ризик, що заохотить приватних інвесторів;
 - незалежні, ефективні суди: їхня роль має вирішальне значення у забезпеченні виконання контрактів та захисті приватної власності від незаконного захоплення; окрім національних реформ, визнання юрисдикції Суду ЄС може стати потенційним заходом для підвищення довіри до судової системи;
 - стабільні макроекономічні умови: в умовах війни це надзвичайно складно, але в міру відновлення країни необхідно буде думати про макроекономічну стабільність, а саме про збалансовані державні фінанси, низьку інфляцію та відсутність дисбалансу поточного рахунку;
 - розвиток внутрішнього фінансового ринку: конкуренція державних компаній через фондовий ринок може сприяти збільшенню глибини та ефективності ринку капіталу, залученню нових інвесторів та полегшенню фінансування подальших інвестицій;
- зменшення податків на капітал: нижчий рівень оподаткування може стимулювати збільшення інвестицій; ідея, яку варто розглянути, – естонська структура податку на прибуток, яка заохочує компанії, що інвестують (точніше, не розподіляють прибутки), і за правильного вибору параметрів не зменшує постійні доходи державних фінансів (в Естонії зменшення надходжень від податку на прибуток було тимчасовим);
- однакове трактування вітчизняних та іноземних інвесторів: це найважливіший чинник залучення іноземних інвесторів; додатковим стимулом для них може бути поступова інтеграція з ЄС, а потенційне визнання юрисдикції Суду ЄС буде чітким сигналом того, що правовий порядок України дотримується ухвалених в ЄС рішень; водночас це буде важливим у будівельному секторі, який має вирішальне значення для відбудови країни.

Громадянське суспільство:

- підтримка прозорого інвестиційного процесу: інвестиції часто можуть спричиняти конфлікти та опір з боку частини місцевих громад (NIMBY); тому важливо збалансувати інтереси місцевих громад з інвестиційними потребами на макrorівні;

- нагляд за державними тендерами: вони мають бути відкритими та прозорими, щоб уможливити громадський контроль витрат з метою запобігання корупції; прогрес, якого Україна досягла у цьому, зокрема, завдяки порталу ProZorro, має тривати.

Європейський Союз:

- надання якомога ширшого доступу до спільного ринку: більша потенційна рентабельність інвестицій в Україну приваблюватиме більше інвесторів;
- прозорі процедури закупівель на підтримку проектів реконструкції;
- згода залучити Україну в діяльність Суду ЄС: потенційне залучення України в юрисдикцію Суду ЄС, окрім створення відповідної правової бази, потребуватиме фінансування з боку самого Суду ЄС;
- фінансова підтримка для відновлення України: навіть якщо Україна отримує повну компенсацію від Росії за збитки, завдані війною, плюс якщо взяти до уваги витрати на експлуатацію наявної інфраструктури та нехтування інвестиціями за останні 30 років, Україна не може дозволити собі самостійно побудувати інфраструктуру за європейськими стандартами.

4.4. Ширше економічне середовище та стійкість до потрясінь

Економічні кризи можуть бути різними за масштабом, але їхній потенційний негативний вплив на економічне зростання значний. У середньому криза державних фінансів знижує економічне зростання на 5–8%, а банківська криза – на 5–10% (див. огляд оцінок [Łaszek, Trzeciakowski, Zieliński, 2021]).

Підтримання макроекономічної збалансованості знижує ризик виникнення криз. Суть сталого розвитку полягає у стабільності та відсутності значних макроекономічних дисбалансів, які можуть перешкоджати економічній активності та відлякувати потенційних інвесторів. Вирішальне значення для підтримання макроекономічної рівноваги та стійкості економіки до шоків має якість економічної політики.

4.4.1. Виклик: макроекономічна стабільність

Досвід України за останні кілька років, зважаючи на банківські, валютні кризи та кризи державних фінансів, свідчить про значні виклики у цій сфері. Ще до нинішньої фази російської агресії Україна пережила три банківські кризи (1998, 2008, 2014), три валютні кризи (1998, 2009, 2014) та дві кризи державних фінансів (1998, 2015) [Laeven, Valencia, 2018]. Безпосереднім

чинником вразливості країни щодо вищезгаданих криз є макроекономічний дисбаланс – великий дефіцит державних фінансів, дефіцит поточного рахунку або погане управління та нагляд за банківським сектором.

- Державні фінанси є нестійкими, оскільки високі видатки не покриваються бюджетними надходженнями. Крім того, значна частка видатків на соціальну сферу обмежує ресурси, які можна було б спрямувати на інвестиції у розвиток. До того ж слабке управління активами державного сектору негативно впливає на якість та ефективність надання державних послуг.
- Високий дефіцит держбюджету був одним з індикаторів макроекономічного дисбалансу. Він значною мірою був зумовлений від'ємним торговельним балансом, який для країн, що розвиваються, може частково відображати інвестиційний імпорт. Однак у структурі українського експорту протягом останніх років переважає продукція з низьким рівнем перероблення, зазвичай сільськогосподарська продукція та сировина. Це робить економіку вразливою до сировинних шоків і свідчить про те, що зростання імпорту не пов'язане з покращенням виробничого потенціалу економіки.
- Банківський сектор в Україні повільно відновлювався після останньої кризи до 24 лютого 2022 року. Довіра до сектору поступово відновлюється, а рівень депозитів повільно зростає, але фінансова система значною мірою доларизована і стикається з рекордно високою часткою поганих кредитів.

Увага до макроекономічної стабільності має бути стрижнем інших реформ. Уникнення ситуацій, які спричиняють кризи, може посилити вплив реформ, які підтримують продуктивність, зайнятість та інвестиційне зростання. Наприклад, скорочення неефективних субсидій або покращення нагляду за фінансовим сектором не лише зменшує ризик фіскальної чи банківської кризи, але й може покращити розподіл ресурсів в економіці через зменшення їхнього потоку до неефективних суб'єктів. Як наслідок, продуктивні суб'єкти можуть зростати швидше не лише через меншу кількість економічних шоків, але й тому, що їм не потрібно конкурувати з менш ефективними компаніями, які отримують субсидії з державних фондів або пільгові кредити.

4.4.2. Як подбати про макроекономічну стабільність української економіки? Рекомендації

Уряд:

- піклування про стійкість державних фінансів: на час військових дій важко говорити про заходи зі скорочення дефіциту сектору державних фінан-

сів, але із закінченням війни це питання стане вирішальним для зміцнення довіри інвесторів;

- орієнтація на посилення реформи державних фінансів: багато із запропонованих реформ потребують збільшення державних видатків; узгоджуючи збільшення видатків на конкретні цілі зі зменшенням дефіциту сектору державних фінансів, важливо визначити джерела фінансування:
 - галузі, які потребують фінансування:
 - охорона здоров'я: окрім підвищення ефективності, збільшення масштабів фінансування;
 - сучасна освіта: посилення зв'язку між навчальною програмою та потребами ринку праці;
 - розвиток транспортної інфраструктури;
 - зменшення оподаткування праці та капіталу;
 - захист пільг для найбідніших верств населення із запровадженням регульованих цін;
 - інші джерела фінансування:
 - податкова реформа у відповідь на виклики розвитку (підвищення податків на споживання, викиди та землю; перегляд системи податкових пільг та звільнень);
 - обмеження субсидій, особливо для секторів, що базуються на викопних видах палива;
 - реформування пенсійної системи, зокрема збільшення пенсійного віку;
 - реформування системи соціальних виплат та їх розподілу, забезпечення послідовності економічної політики, уникнення суперечливих сигналів, наприклад, у випадку широкодоступних виплат;
 - піклування про незалежність центрального банку та фінансовий нагляд: це межує з моральним ризиком, який може збільшити ризик економічної кризи.

Бізнес та громадянське суспільство:

Обмеження тиску на нові витрати або податкові преференції: ключовим буде розуміння публічних фінансів як спільного блага – гри з ненульовою сумою, де метою є не надання додаткових коштів для певної групи стейкхолдерів, а стабільний розвиток країни загалом; це потребуватиме більшої відповідальності та підвищить обізнаність громадян.

Європейський Союз:

Потенційна реструктуризація боргу: масштаб збитків, завданих війною, створює величезні проблеми для держбюджету України; повністю їх оцінити

не можна буде до закінчення війни, але масштаб боргів, пов'язаних із війною, може стати бар'єром для подальшого зростання; хоча на цьому етапі ще занадто рано давати оцінку, адже потенційна реструктуризація боргу за певних умов (наприклад, пов'язаних із реформами) могла б стати безпрограшним рішенням як для України, так і для її кредиторів.

Зелена відбудова України: можливості, плани та головні

5 ВИКЛИКИ

5.1. Україна та її політичні плани перед повномасштабним вторгненням Росії у 2022 році

Напередодні війни Україна ухвалила стратегічні документи, що стосуються викликів енергетичної політики країни та окреслюють напрями дій для підвищення економічної конкурентоспроможності, зокрема, через сталий розвиток.

У 2017 році Кабінет Міністрів України затвердив Енергетичну стратегію України [Кабінет Міністрів України, 2017] до 2035 року. Цей документ наголошує на безпеці, енергоефективності та конкурентоспроможності української економіки. Його варто розглядати як першу серйозну декларацію розбудови української економіки на засадах сталого розвитку.

Ключовим елементом стратегії є визначення необхідних змін та системних реформ в енергетичній сфері, що сприятимуть швидшій інтеграції України з Європейським Союзом. Стратегія була опублікована після анексії Росією Криму та частини Донецької і Луганської областей. Вона розглядає питання поточної та майбутньої енергетичної безпеки України і пропонує серед іншого можливі рішення щодо транзиту газу й нафти з Росії через територію України за участі Європейського Союзу.

5.1.1. Стратегічні цілі в енергетиці та інтеграція з ЄС

Серед ключових завдань стратегії – зниження енергоемності української економіки (передбачається, що вона мала би впасти вдвічі до 2035 року), диверсифікація джерел та постачань енергоносіїв, а також розвиток внутрішнього виробництва електроенергії для того, щоб стати незалежною від

імпорту електроенергії із сусідніх країн. Атомна енергетика, що має вирішальне значення для України, розглядається у стратегії як найбільш економічно ефективно і водночас низьковуглецеве джерело енергії.

Також планувалося збільшити частку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) у кінцевому споживанні до 11% та до 8% у загальному обсязі первинного енергопостачання. У 2020 році частка відновлюваної енергетики у загальному обсязі первинного енергопостачання становила 7% [Державна служба статистики України, 2021].

У стратегії на період 2020–2025 років розглядався план інтеграції українського енергетичного ринку з енергоринком Європейського Союзу, а також інвестиції та модернізація застарілої енергетичної інфраструктури в Україні, щоб підвищити енергоефективність.

Незважаючи на початок війни, запланована на 2023 рік синхронізація [ENTSO-E, 2022] з європейською мережею операторів передання електроенергії ENTSO-E відбулася 16 березня 2022 року, тобто за три тижні після повномасштабного російського вторгнення.

На фінальний період реалізації стратегії, тобто на 2025–2035 роки, запланували будівництво нових генерувальних потужностей та впровадження галузевих інновацій, зокрема, у сфері пасивної інфраструктури, а також остаточне затвердження схеми торгівлі квотами на викиди в Україні.

Згідно з прогнозами стратегії [Кабінет Міністрів України, 2017], до 2035 року Україна мала би виробляти 195 ТВт-год електроенергії, з яких 25 ТВт-год (приблизно 13%) – з енергії вітру та сонця, майже 7% – з гідроенергії, 32% – з теплових електростанцій та теплоелектроцентралей і 48% – з атомних електростанцій. Стратегія також передбачає поступове зниження втрат під час передання та розподілення енергії до нижче 7,5% у 2035 році [Eurostat, 2021].

Ще до повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 року стратегія пропонувала головні напрями змін в українській енергетиці, частково запроваджуючи рішення, що діють у Європейському Союзі. Для реалізації цих планів ухвалили закони про ринок електроенергії [Верховна Рада України, 2017], про ринок природного газу [Верховна Рада України, 2015], про альтернативні джерела енергії [Верховна Рада України, 2003] та про енергетичну ефективність [Верховна Рада України, 2022].

Щоб виконати зобов'язання, покладені на Україну після приєднання до Європейського енергетичного співтовариства, закони про ринок електроенергії та природного газу імплементують ключові директиви Європейського парламенту та Ради щодо спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії та природного газу. Крім того, закон про ринок електроенер-

гії імплементує Регламент Європарламенту та Ради про умови доступу до мережі для транскордонного обміну електроенергією та Директиву щодо заходів забезпечення надійності постачання електроенергії та інвестування в інфраструктуру.

Закон про ринок природного газу також враховує постанову Європейського парламенту та Ради про умови доступу до мереж транспортування природного газу та директиву щодо заходів гарантування безпеки постачання цієї сировини. У вересні 2021 року на розгляд до Верховної Ради подали законопроект про внесення змін до закону про ринок електричної енергії з урахуванням необхідності розвитку систем накопичення енергії [Верховна Рада України, 2021].

Закон про альтернативні джерела енергії має стати основою для збільшення виробництва енергії з ВДЕ та незалежності України від імпорту енергоносіїв, а також підвищення екологічної безпеки. Закон про енергоефективність імплементує дві директиви Європейського парламенту та Ради про спільні правила для внутрішнього ринку електроенергії та про рамки для затвердження вимог щодо екодизайну для пов'язаних з енергоспоживанням продуктів, а також регламент Європейського парламенту та Ради про затвердження рамок для енергетичного маркування.

Ще у 2017 році український уряд схвалив створення державного Фонду енергоефективності [Верховна Рада України, 2017], діяльність якого спрямована на підвищення енергоефективності у житловому секторі. Зараз фонд керує програмою допомоги у відбудові зруйнованих під час війни житлових будинків.

У серпні 2022 року Міністерство енергетики України оголосило про початок роботи над енергетичною стратегією до 2050 року за підтримки уряду Великої Британії [Міністерство енергетики України, 2022], яка була схвалена [Кабінет Міністрів України, 2023] урядом 21 квітня 2023-го. Його основні цілі: досягнення кліматичної нейтральності, відмова від використання копалин, підвищення ефективності використання енергоносіїв та розвиток альтернативних джерел енергії.

5.1.2. Атомна енергетика

Важливим елементом енергетичної стратегії України є ухвалена 29 грудня 2021 року концепція [Кабінет Міністрів України, 2021] урядової програми розвитку атомної промисловості до 2026-го. Це фундаментальний документ енергетичної незалежності України. Його подальшому впровадженню сприяє

той факт, що у 2022 році енергію з атомних електростанцій внесли до переліку видів діяльності, на які поширюється таксономія ЄС, що є вирішальним для того, аби отримувати стабільне фінансування для таких проєктів у найближчі роки. Це також важливо з погляду на європейську інтеграцію України.

Під час створення концепції розвитку атомної енергетики в Україні наголошувалося, що більш ніж половина обсягу споживання електроенергії припадає на чотири АЕС, які складаються з 15 енергоблоків і споживають майже 2,4 тис. т урану на рік.

Мета програми – запропонувати рішення щодо незалежності України від імпорту урану, а також розвиток і підвищення конкурентоспроможності української уранової галузі.

Майже 60% урану Україна імпортує через державну компанію «Енергоатом», і лише 40% потреби у цьому паливі задовольняються внутрішнім видобутком на трьох шахтах у Кіровоградській області на південному сході України²⁸. Широке використання атомної енергетики в Україні можливе передусім завдяки потенціалу розвитку локальних ланцюгів постачання та перероблення уранової руди. Однак збагачувати ядерне паливо Україна не може через зобов'язання, взяті на саміті з ядерної безпеки у Сполучених Штатах у 2010 році тодішнім президентом України Віктором Януковичем [Міністерство оборони США, 2022]. Водночас найбільшою проблемою в розвитку вітчизняного виробництва ядерного палива є низький вміст урану в рудах України²⁹.

У планах українського уряду є два рішення. Перший варіант – це відмова України від виробництва уранового палива, хоча це збільшить ризик надмірної енергетичної залежності від третіх країн через високу частку атомної енергетики в структурі електроенергетики України (понад 51% виробництва).

Другий варіант, який уряд вважає оптимальним, – це розвиток виробничих потужностей атомного промислового комплексу в Україні, використання технологічного потенціалу та співпраця з іноземними виробниками для гарантування безпечного і повного циклу виробництва уранового палива для українських атомних електростанцій.

²⁸ Термін дії договору на шахті «Смолінська» спливає у 2023 році, а на шахті «Інгульська» – у 2028-му.

²⁹ На противагу цьому, сприятливими характеристиками є достатні запаси урану для розширення видобутку, а також висока міцність руди.

5.1.3. Інші цілі та кліматичні плани України перед повномасштабним вторгненням у 2022 році

У 2019 році Верховна Рада України ухвалила закон [2019] про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України. Зазначається, що політика уряду має бути спрямована на досягнення Україною цілей сталого розвитку, затверджених ООН у 2015 році. Серед напрямів, визначених законом, покращення прозорості даних, реформування системи екологічного оподаткування відповідно до принципу «забруднювач платить» та сприяння міжгалузевій співпраці.

Закон зазначає, що державна політика у сфері регулювання екології має здійснюватися відповідно до Директиви Європейського парламенту та Ради про промислові викиди (інтегрований підхід щодо запобігання забрудненню та його контролю).

У 2021 році схвалили Національну економічну стратегію на період до 2030 року [Кабінет Міністрів України, 2021], у якій декарбонізацію визнали ключовим складником розвитку. Щоб досягти цієї мети, Україні потрібно підвищити енергоефективність, збільшити частку відновлюваної енергії в структурі електроенергії до 2025 року, розвивати циркулярну економіку та синхронізуватися з ініціативою «Європейський зелений курс».

5.1.4. Зусилля щодо трансформації під час війни

Законодавча робота, пов'язана із зеленим переходом та європейською інтеграцією в цьому напрямі, не припинилася після нападу Росії на Україну в лютому 2022 року. У вересні 2022-го український парламент ухвалив закон про національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів [2022]. Метою цього реєстру, який надалі має інтегруватися з європейською системою, є забезпечення доступу до інформації та покращення моніторингу забруднення.

У лютому 2023 року ухвалили закон, що визначає засади державної політики у галузі електромобільного розвитку та забезпечення інфраструктури електрозарядних станцій [Верховна Рада України, 2023]. А у квітні 2023 року ухвалили закон про створення Державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації [Верховна Рада України, 2023]. Цей закон запроваджує принцип ЄС «забруднювач платить» і передбачає, що надходження від екологічного податку спрямовуватимуть на стимулювання енергоефективності. У травні 2023 року у першому читанні ухвалили законопроект про

зелену трансформацію енергетичної системи [Верховна Рада України, 2023], який запровадить систему торгівлі електроенергією для домогосподарств за «чистим рахунком» (Net Billing) і у межах лібералізації дозволить серед іншого продавати електроенергію, вироблену з ВДЕ, безпосередньо на ринку, а не обов'язково через державну компанію «Гарантований покупець».

Український ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» у лютому провів опитування [2023] серед 2 тис. респондентів про те, що думають громадяни України про післявоєнну відбудову, зокрема про екологію, зміну клімату та вступ до Європейського Союзу. Опитування показало, що понад 40% респондентів підтримують принцип «відбудувати краще, ніж було», 95,2% вважають відновлення довкілля важливим у цьому процесі, а 66,7% кажуть, що зелена енергетика має бути пріоритетом в енергетичній політиці. Водночас більше половини опитаних (54%) не мають бажання брати участь у державних програмах, спрямованих на підвищення енергоефективності.

5.2. Україна у глобальній політиці перед 2022 роком

У 1996 році Україна ратифікувала [1996] рамкову конвенцію ООН про зміну клімату [1992]. У 2004-му також ратифікувала Кіотський протокол [Верховна Рада України, 2004], в якому Україну внесли до додатку «В». Через рік Україна підписала договір про заснування Європейського енергетичного співтовариства [Верховна Рада України, 2005], який набув чинності у 2011-му.

У 2014 році, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, Україна зобов'язалася наблизити українське екологічне законодавство до законодавства ЄС [Європейський Союз та Україна, 2014]. Співпраця з ЄС щодо спільної політики також стосується розроблення загальної екологічної та галузевої стратегій, зокрема щодо поліпшення якості повітря і води та зменшення промислового забруднення.

Згідно зі звітом [Служба віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, 2023] про виконання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, опублікованим у 2022 році, Україна виконала 77% своїх зобов'язань у галузі охорони довкілля. У 2017-му Україна ратифікувала [2017] Протокол про стратегічну екологічну оцінку до конвенції про оцінку впливу на довкілля у транскордонному контексті, який вона підписала 2003 року. Того ж року Кабінет Міністрів ухвалив концепцію реформування системи державного нагляду (контролю) у галузі охорони довкілля, щоб запобігти порушенням природоохоронного законодавства та ефективно

моніторити стан довкілля. Згодом запровадили єдиний державний реєстр [Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2017] оцінки впливу на довкілля.

У 2022 році затвердили [Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2022] Водну стратегію України на період до 2050 року, яка передбачає, що до 2024-го українське законодавство буде повністю відповідати вимогам ЄС. Завдання цієї стратегії – забезпечити доступ до якісної води та водовідведення для всього міського населення та 95% населення всієї країни до 2050 року. У липні 2022 року ухвалили [Верховна Рада України, 2022] закон про управління відходами. Він імплементує принципи Директив Європейського парламенту та Ради про відходи [Служба віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, 2023].

У 2021 році Україна, як і Польща, Канада, Південна Корея, Індонезія та В'єтнам, під час проведення COP26 [Powering Past Coal Alliance, 2021] зобов'язалася поступово відмовитися від використання вугілля для виробництва електроенергії до 2035 року.

Раніше, у 2016-му, Україна ратифікувала Паризьку угоду [Верховна Рада України, 2016]. Крім того, у липні 2021 року Україна оновила свій національно визначений внесок (НВВ) до Паризької угоди [Програма розвитку ООН, 2023]. Тоді вона зобов'язалася скоротити викиди на 35% від рівня 1990 року до 2030-го і припустила, що досягне кліматичної нейтральності у 2060-му.

Досягти цієї мети планують, зокрема, через модернізацію енергетичних та промислових підприємств, розвиток ВДЕ, застосування принципів енергоефективності спочатку в найбільш енергоємних, а згодом і в усіх секторах економіки. Передбачається також запровадження системи управління викидами. Реалізація цих цілей відповідає пакету нормативно-правових актів Fit for 55, який натепер впроваджується в ЄС.

Згідно з мапою динаміки зростання викидів парникових газів, підготовленою Організацією Об'єднаних Націй [2021], Україна у 2020 році опинилася на другому місці після Швеції, оскільки скоротила викиди на 65,3% порівняно з 1990 роком. Однак це пов'язано не стільки з активними діями, спрямованими на охорону довкілля, скільки зі зниженням рівня ВВП, який у 2015 році становив менше 60% від рівня 1990 року [ООН, 2018]. Тому інтенсивна відбудова та промисловий розвиток потребуватимуть подальшого регулювання та заходів зі скорочення викидів.

В умовах війни Україна не може ефективно вживати заходів зі скорочення викидів, які до того ж збільшуються через тривалі бойові дії. Однак

варто використовувати наявні дані про стан довкілля і працювати над зеленою стратегією та планом охорони довкілля, яким Україна приділяла увагу до повномасштабного російського вторгнення.

5.3. Негативний вплив війни на довкілля

Дані про збитки та забруднення внаслідок бойових дій збирає, зокрема, Київська школа економіки від місцевих органів влади та мешканців (використовуючи, наприклад, чатбот Russia Will Pay [Київська школа економіки, 2022] або цифровий застосунок Kyiv Digital App). Ці дані також збирає Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України на сайті ecoagroza.gov.ua [2022].

Упродовж року після повномасштабного російського вторгнення, згідно зі звітом Київської школи економіки, опублікованим у березні 2023 року [Київська школа економіки, 2023, с. 24–25], 8% потужностей фотоелектричної генерації в Україні було пошкоджено або зруйновано, а 13% таких джерел розташовані на окупованих територіях. Майже 80% вітроенергетичних потужностей розташовані на тимчасово окупованих територіях, а частина з них зруйнована.

За оцінками Київської школи економіки, станом на кінець березня 2023 року 2% потужностей з виробництва електроенергії з біомаси розташовані на окупованих територіях і щонайменше чотири біогазові установки були зруйновані.

За даними авторів звіту, Україна втратила 25% своїх потужностей з виробництва електроенергії з ВДЕ протягом року війни. Згідно з аналізом Київської школи економіки, опублікованим у квітні 2023 року [2023], загальні втрати енергетичного сектору становили 8,3 млрд дол. США.

Окрім шкоди інфраструктурі, російське вторгнення та військові дії завдають шкоди довкіллю. Масштаби цієї шкоди оцінює Київська школа економіки спільно з Zoі Environment Network (додаткова інформація опублікована на Ecodozor.org [Zoі Environment Network, 2023]) за підтримки Організації з безпеки та співробітництва в Європі, програми ООН із довкілля та гуманітарної ініціативи REACH.

За даними Ecodozor [Zoі Environment Network, 2023], станом на травень 2023 року було зруйновано або пошкоджено 917 промислових об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, що також призвело до забруднення довкілля. У червні Київська школа економіки та Zoі Environment Network повідомили

[Київська школа економіки, 2023], що 186 тис. кв. м землі, або майже 31% території України, перебувають під загрозою забруднення хімічними речовинами, що призводить до витрат у розмірі майже 10 млрд дол. США.

Майже 471 тис. га лісів постраждали від пожеж, спричинених військовими діями. Вони також охопили території природних заповідників, зокрема тих, що належать до Смарагдової мережі.

Унаслідок російського вторгнення в атмосферу потрапило приблизно 1,2 млн т CO₂, що у грошовому еквіваленті становить приблизно 4,2 млрд дол. США збитків [Київська школа економіки, 2023]. За даними Київської школи економіки [2023], Київська, Донецька та Луганська області зазнали найбільшої екологічної шкоди.

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України на постійній основі публікує дані про знищену військову техніку на платформі EcoZagroza [2023]. За даними станом на кінець червня 2023 року, за час бойових дій було знищено російських танків загальною вагою понад 185 тис. т, більш ніж 60 тис. т артилерійських систем, понад 5 тис. т літальних апаратів.

Ці відходи, частина з яких небезпечні, є серйозною екологічною проблемою, адже токсичні речовини можуть потрапити у ґрунт, воду й повітря.

6 червня 2023 року російська армія підірвала Каховську дамбу на річці Дніпро. Водосховище Каховської греблі об'ємом 18,2 куб. км було найбільшим в Україні, відіграло важливу роль у виробництві електроенергії та річковому судноплавстві між Херсоном і Запоріжжям, а також мало вирішальне значення для водопостачання південних регіонів країни [Укргідроенерго, 2019]. Каховська ГЕС [Укргідроенерго, 2019] мала 334,8 МВт встановленої потужності, а вода з водосховища заповнювала басейн витримки реакторів Запорізької атомної електростанції, які зупинили восени 2022 року.

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України [2023], унаслідок руйнування електростанції об'єм водосховища зменшився майже на 15 куб. км, що призвело до затоплення п'яти населених пунктів і понад 63 тис. га лісу. У грошовому еквіваленті збитки становлять понад 55 млрд грн, або приблизно 1,5 млрд дол. США.

5.4. Ключові виклики для зеленої відбудови України

5.4.1. Європейський Союз та його кліматичні завдання

Російське вторгнення в Україну припало на той час, коли Європейський Союз готував стратегічні плани, пов'язані з досягненням кліматичної нейтральності, а також підвищенням енергетичної незалежності країн-членів ЄС [Європейська комісія, 2019]. Україна вже уклала Угоду про асоціацію з ЄС і визначила свій курс на найближчі роки: інтеграція та приєднання до європейської спільноти.

Варто наголосити, що Європейський зелений курс станом на 2019 рік є одним із ключових принципів політичної стратегії Європейської комісії, розрахованої на найближчі десятиліття. Для втілення цієї стратегії у життя ухвалюють послідовні рішення.

Цілі, визначені у цьому та наступних політичних документах ЄС у галузі зеленої трансформації, диджиталізації та відновлюваної енергетики, покликані надати потужний імпульс економічному відновленню Європи після пандемії COVID-19 [Європейська комісія, 2021]. Єврокомісія виділила найбільший в історії ЄС фінансовий пакет Україні на 2,018 трлн євро [Європейська комісія, 2021]. Україна зацікавилася впровадженням Європейського зеленого курсу.

Плани Європейського Союзу щодо кліматичної політики не змінилися після нападу Росії на Україну. Питання швидкого досягнення енергетичної незалежності, тобто енергетичної, сировинної та технологічної самостійності ЄС, безумовно, стало найактуальнішим. Європейська комісія публікує план REPowerEU [2022], покликаний зробити Європу незалежною від російського викопного палива, а також проекти нормативно-правових актів щодо акумуляторів, сировини та виробництва кліматично нейтральних технологій в ЄС. Ці документи пропонують коротко- та середньострокові рішення у галузі диверсифікації, енергозбереження або збільшення використання відновлюваних джерел, а також швидкого розвитку технологій та перероблення сировини.

Перед Україною, політичною метою якої був і залишається вступ до Європейського Союзу, зараз стоїть набагато складніше завдання – якнайшвидше закінчити війну і планувати відновлення та інтеграцію в ЄС. Країні, яка перебуває у стані війни та знесилена бойовими діями, важко зосередитися на плануванні спільних з ЄС дій. Однак в енергетиці та інфраструктурі ця робота вже триває.

У короткостроковій перспективі вкрай важливо швидко відновити енергопостачання у регіонах, які найбільше постраждали від війни, а саме відновити енергетичну інфраструктуру, водопостачання, опалення та відбудувати житлові будинки. У довгостроковій перспективі варто зосередитися на інвестиціях у відновлювані та низьковуглецеві джерела енергії, а також на швидкому розвитку енергетичних технологій. Це також у планах ЄС.

Додатковою складністю є тривале перебування частини українських територій під незаконною російською окупацією. На цьому етапі важливо якомога ширше планувати відбудову України після війни та забезпечити фінансування цього процесу. Важливу роль у цьому відіграватимуть міжнародні, зокрема європейські, фінансові інституції. Важливо визначити пріоритетні проекти, а також забезпечити механізми фінансування для приватних інвесторів.

Можна припустити, що кліматичні питання під час відбудови України будуть важливими хоча б через намір України вступити до ЄС та все ще дуже амбітні кліматичні цілі спільноти на найближчі роки, аж до повної кліматичної нейтральності у 2050 році. Пріоритетними мають бути завдання, пов'язані з відбудовою енергетичної інфраструктури та незалежністю України у цій сфері після війни. Майбутня інтеграція України до ЄС потребуватиме представлення шляху до зеленої трансформації економіки. Ключові сфери аналізу стосуються кліматичних викликів, а саме:

- скорочення викидів парникових газів через внесення регуляторних змін до чинної Європейської системи торгівлі квотами на викиди (ETS), внесення нових галузей до системи, а також впровадження механізму транскордонного коригування (CBAM), розмір якого буде співвідноситися із ціною квот ETS;
- підвищення енергоефективності та щонайменше подвоєння темпів енергомодернізації в ЄС до 2030 року;
- збільшення використання відновлюваних джерел енергії та інновацій у галузі енергетичних рішень та альтернативних видів палива, зокрема водню;
- стійкі ланцюги постачання продуктів, зокрема з підтриманням виробників та підвищенням конкурентоспроможності європейського сільськогосподарства.

Потрібно буде визначити подальші напрями розвитку та відбудови української промисловості після війни. Рішення щодо цього потребуватимуть оцінки стану промислових підприємств (особливо найбільш енергоємних галузей) та доцільності їхнього відновлення, щоб визначити, чи варто проводити трансформацію основних галузей промисловості.

Наприклад, схоже, що представники української влади прагнуть трансформувати металургійну галузь у бік виробництва зеленої (екологічно чистої) сталі. З цією метою Міністерство економіки України [2023] на конференції у Лондоні оголосило про створення Фонду розвитку України (UDF). Ця державна установа створена для фінансування розвитку країни й зосереджена на залученні державного та приватного капіталу для відновлення повоєнної економіки України через так зване змішане фінансування.

Мета фонду – фінансування відбудови у п'яти ключових секторах: енергетика (серед іншого виробництво сталі), зокрема воднева, інфраструктура, сільське господарство, промисловість та ІТ.

Україна може скористатися досвідом інших країн, які вже впроваджують подібні рішення. Наприклад, у Швеції є металургійний завод, що використовує водневу енергію [Kucharczyk, 2021]. Не менш важливим є продовження стратегії Єврокомісії, спрямованої на скорочення викидів завдяки створенню правової бази для швидкого розвитку вуглецево-нейтральних технологій у Європі, а також підтримка проєктів, що пропонують можливість стати незалежними від сировини з інших країн, зокрема в Азії чи Африці³⁰.

У ЄС виконання кліматичних цілей є предметом широких дискусій та занепокоєння деяких країн. Ще у 2020 році Європейська Рада схвалила політичну угоду з Європейським парламентом про створення Фонду справедливого переходу для пом'якшення насамперед фінансових наслідків економічного переходу та декарбонізації у країнах, що розвиваються. Аналогічні цілі мають ставити і так звані кредитні фонди. Подібні механізми можна буде використати для підтримки України на шляху до кліматично орієнтованої інтеграції з ЄС, хоча перерозподіл фінансування у майбутньому може викликати опір з боку чинних бенефіціарів.

Зелена відбудова України відповідно до основних принципів кліматичної стратегії ЄС, безумовно, є амбітним, зокрема фінансово, завданням, але здійсненним і бажаним. Україна не має іншого вибору, якщо вона хоче інтегруватися з країнами спільноти. Задекларована Європейською комісією готовність допомагати та співпрацювати з Україною підтверджує цей напрям післявоєнної відбудови.

³⁰ Див. Регламент Європейського парламенту та Ради про затвердження рамок заходів щодо зміцнення європейської екосистеми для виробництва продуктів вуглецево-нейтральних технологій (Carbon Neutral Industries Act) та проєкт регламенту про критичну та стратегічну сировину для економіки Європейського Союзу, обидва документи від 16 березня 2023 року.

5.4.2. Inflation Reduction Act та цілі США

Ухвалення у 2022 році та підписання президентом США Джо Байденом федерального закону про зниження інфляції (Inflation Reduction Act) варто розглядати як важливий чинник підтримки зеленого переходу не лише у США, але й в усьому світі. Нові правила передбачають виділення приблизно 370 млрд дол. США на поточні проекти щодо зміни клімату та енергетичного переходу. Це субсидії на придбання електромобілів, акумуляторів та розвиток відновлюваних джерел енергії, тільки якщо вони виробляються на території США.

Сполучені Штати розглядають зелений перехід у його широкому розумінні як можливість для економічного розвитку, і в цьому вони конкурують, зокрема, з Європейським Союзом. Це можна побачити, наприклад, в аналізах, які проводять великі підприємці щодо вигідності розміщення інвестицій в окремих країнах.

Можна припустити, що США, як і країни ЄС, захочуть взяти активну участь у відновленні України після війни, тому необхідно буде досягти широкого міжнародного консенсусу між Європою та США [Rudolph, Eisen, Kleine-Brockhoff, 2022; Smith, 2023; World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations, 2023].

6

Реформа транспортної інфраструктури України з метою її інтеграції до транспортної системи Європейського Союзу

Аналіз, що подається у цьому розділі, містить інформацію про залізничну та автомобільну інфраструктуру України, зокрема:

- інтеграцію залізничної та дорожньої інфраструктури з інфраструктурою інших європейських країн;
- потреби у післявоєнній реконструкції залізничної та дорожньої інфраструктури;

Аналіз стосується лише залізничного та автомобільного транспорту, адже ці види надто важливі для української економіки.

6.1. Баланс збитків, завданих війною транспортній інфраструктурі

За попередніми оцінками станом на 3 квітня 2023 року, загальна довжина пошкоджених залізничних ліній в Україні сягає 400 км. Розбиті щонайменше 57 станцій та вокзалів. Приблизно 1200 км колії, або майже 8% від загальної довжини українських ліній, розташовані на тимчасово окупованих Росією територіях після 24 лютого 2022 року.

Є підстави вважати, що рухомі активи, які не були раніше евакуйовані з цих територій, повністю втрачені, тобто знищені або викрадені окупантами. Вартість збитків, завданих військовими діями, зокрема через пошкодження або знищення залізничного транспорту та інфраструктури, лише за перші чотири місяці повномасштабного російського вторгнення становила 3,1 млрд євро.

Найбільше постраждали регіональні, сільські та муніципальні дороги (32%), автомагістралі та інші національні дороги (21%), а також залізнична інфраструктура, рухомий склад, обладнання та інші активи (19%). Пошкодження транспортної інфраструктури розподілені нерівномірно і можуть бути пов'язані зі змінами в інтенсивності бойових дій. Серйозні пошкодження зосереджені навколо населених пунктів, де точилися бойові дії.

Найбільша частка пошкоджень зафіксована у міській транспортній інфраструктурі та рухомому складі, в українській залізничній мережі та на комунальних дорогах. Через зростання руйнувань залізничної інфраструктури та доріг місцевого значення збільшується рівень пошкоджень у прифронтових районах, де точаться позиційні бої, а також логістичної інфраструктури, яку використовують для забезпечення прифронтових районів.

Від червня 2022-го до лютого 2023-го у Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській та Харківській областях також було пошкоджено 88 залізничних станцій, понад 400 залізничних мостів, 28 мостів на дорогах державного значення, 76 мостів на дорогах обласного та районного значення, а також понад 250 мостів та інших споруд на дорогах комунальної власності. Руйнування дорожньої інфраструктури збільшуються через пересування по ній важкої гусеничної військової техніки та обстріли з різних видів зброї. Станом на 28 лютого 2023 року загальні транспортні збитки від бойових дій становили 32,4 млрд євро.

6.2. Попит на вантажні перевезення залізничним та автомобільним транспортом через геополітичні зміни – запланований вступ до ЄС та зменшення доступності портів

З початком російської агресії на території України припинили залізничне сполучення з Російською Федерацією та Республікою Білорусь, що зупинило перевезення вантажів між цими країнами та територією України автомобільним та залізничним транспортом. При цьому принципово змінився напрямок потоку вантажів, що експортують з України. Основними чинниками, що вплинули на таку ситуацію, є:

- блокада українських морських портів;
- розвиток євроінтеграційних процесів в Україні.

Російська військова агресія призвела до повного блокування українських чорноморських портів. У 2021 році, тобто до поточної фази війни, загальний експорт через ці порти становив приблизно 140–160 млн т вантажів на

рік. Через війну логістика українських експортних вантажів суттєво трансформувалася. Вантажопотоки переспрямували на наземні пункти перетину кордону: 12 залізничних та 11 автомобільних з країнами ЄС та Молдовою. Вантажі спрямовують до країн ЄС і далі експортують через польські порти Балтійського моря (Гданськ, Гдиня, Щецин, Свіноуйсьце), румунський порт Констанца, а також частково через порти інших країн Балтії.

Однак пропускна спроможність українських сухопутних пунктів перетину кордону становить 6,6 млн т на місяць (приблизно 79 млн т на рік), а це лише половина від початкової пропускної спроможності українських морських портів. Обмеження зумовлене відсутністю достатньої кількості перевантажувальних терміналів на кордоні, необхідних для оброблення вантажів через різну ширину колії.

Експорт автомобільним транспортом також стикається з труднощами через обмежену пропускну здатність українських доріг та прикордонних переходів як з боку України, так і з боку країн ЄС та Молдови. Західні сухопутні пункти перетину кордону України не готові замінити українські порти на повну потужність, тому не здатні задовольнити потреби українських експортерів.

Перед російським повномасштабним вторгненням понад 70% загального обсягу українського експорту та більш ніж 90% експорту зерна в українські порти доставляли залізницею. Саме тому виникла потреба у подальшому розвитку автомобільного та залізничного транспорту, а саме у розбудові прикордонної та перевантажної інфраструктури. Враховуючи курс України на інтеграцію до ЄС, виникла нагальна потреба у розбудові колії шириною 1435 мм, щоб повністю інтегрувати українську залізничну мережу до транспортної інфраструктури ЄС.

На західних прикордонних переходах українська залізниця може приймати і перевантажувати вагони на коліях 1435 мм, але є сенс будувати або продовжувати колії 1435 мм вглиб території України. Наразі триває робота з підготовки та реалізації низки інфраструктурних проєктів, спрямованих на збільшення пропускної спроможності прикордонних залізничних станцій. Серед них, наприклад, будівництво та реконструкція ділянок колії 1435 мм. Однак масштаб таких ініціатив недостатній.

6.3. Залізнична інфраструктура України

Залізнична інфраструктура України формувалася ще за часів СРСР, тому враховувала його особливості вантажообігу, обсяги та напрямки пасажирських і вантажних перевезень. Загальна довжина колії 1520 мм, придатної до використання, становить 19 786 км. Ступінь електрифікації залізничної мережі на основних напрямках становить приблизно 49%. Використовують два види електропостачання: постійний струм 3 кВ та змінний струм 25 кВ 50 Гц. Кількість тягових підстанцій становить 1402. Кількість працівників, зайнятих в Укрзалізниці та її дочірніх підприємствах, перевищує 230 тис. До війни українські залізниці відповідали за 82% вантажних і 50% пасажирських перевезень.

У 1990-х роках Польща та Україна мали однакові стартові позиції у галузі залізничної інфраструктури. Сьогодні, після впровадження реформ, польська залізниця оновила рухомий склад, інфраструктуру та інші елементи системи. Безпека, якість та експлуатаційні характеристики були покращені, і цей процес триває досі. Можна з упевненістю сказати, що умовою, яка фундаментально вплинула на розвиток залізничної інфраструктури у Польщі, став вступ до ЄС і перехід до довгострокового планування.

6.3.1. Поточний стан залізничної інфраструктури в Україні

Польща вже багато років зацікавлена у розвитку залізничного сполучення з Україною. Проблема «вузьких місць» на кордоні гальмує розвиток економічних контактів не лише між двома країнами, але й перевезення польських транзитних вантажів через Україну. Відсутність необхідних капітальних та поточних ремонтів залізничної інфраструктури протягом останніх десятиліть призвела до того, що вона зношена на 80–95% (з них покриття зношене на понад 90%), особливо це стосується контактної мережі, інженерних споруд та переїздів, що знижує швидкість руху поїздів.

Загальний стан залізничної інфраструктури значно погіршився внаслідок активних бойових дій. Постійна загроза артилерійських обстрілів перешкоджає можливості відновити об'єкти. Залізничні станції, інженерні споруди, мости, контактна мережа та інші об'єкти критичної інфраструктури зруйновані. Виробничі потужності підприємств, що виробляють продукцію для залізниці, скоротилися.

6.3.2. Аналіз пропускнуої спроможності та часу очікування на кордоні

На залізничних лініях України функціонують 12 залізничних переходів на кордонах з країнами Європейського Союзу та Республікою Молдова. У 2022 році вага вантажів, перевезених залізницею між Україною та ЄС, становила 37 млн т, що на 12% більше, ніж у попередньому році. Ці перевезення забезпечили 37% українського експорту у 2022 році.

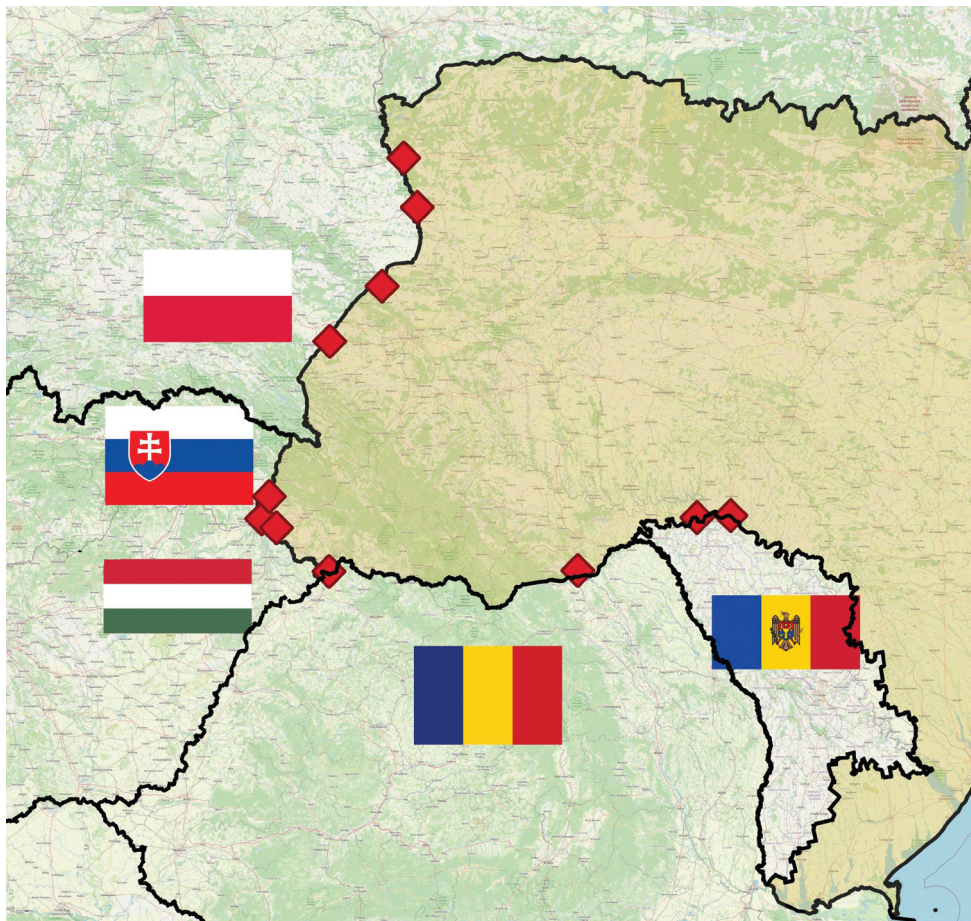
Станом на 20 березня 2023-го загальна кількість вагонів, що очікували на прикордонних переходах, становила трохи більше 17 тис., а середньодобове перевантаження на всіх прикордонних переходах – 3544 вагони. Це означає, що вагон очікує на перевантаження у середньому 5 днів.

Таблиця 9. Дані про час очікування вантажних вагонів станом на 3 квітня 2023 року

Пункти перетину кордону	Кількість вагонів, що очікують на коліях УЗ*/шт.	Пропускна спроможність, шт.	Середня кількість оформлених вагонів на місяць, шт.	Черга на перетин кордону, дні
до Польщі				
Ягодин	894	200	4302	8
Ізов	3755	600	28605	8
Рава-Руська	47	150	131	-
Мостиська II	727	306	7639	4
до Словаччини				
Чоп (Страж)	3988	490	18 866	14
Ужгород	2977	500	21 497	9
до Угорщини				
Чоп (Дружба)	107	30	4155	1
Батєве	3247	420	12 053	17
до Румунії				
Вадул-Сірет	760	20	7301	4
Дякове	341	30	1628	11
до Молдови				
Сокіряни	20	b.d.	1408	0
Могилів	155	140	1887	4

* УЗ – Укрзалізниця.

Джерело: власне опрацювання на підставі публічно доступних даних з інтернету на сторінках Укрзалізниці, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/general_information/, <https://mtu.gov.ua/timeline/Zaliznichniy-transport.html> (доступ: 03.04.2023), а також даних Національної академії наук України ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», Університету «Вища школа бізнесу», Інституту географії Словачької академії наук, Університету Дебрецена, Університету Орадя «Оцінка пропускнуої спроможності пунктів пропуску для вантажних перевезень на сухопутному кордоні Україна-ЄС та перспективи її розвитку: аналітична доповідь» (електронне видання) / наук. ред. Х.М. Прутула.

Рисунок 11. Україна: кордонні переходи з країнами ЄС та Молдовою

Умовні позначення: червоним кольором позначені прикордонні переходи для залізничного транспорту.
Джерело: власне опрацювання.

На прикордонних переходах між Україною та країнами Європейського Союзу існують «вузькі місця». Основною причиною цього є різна ширина колій. На території ЄС колії зазвичай завширшки 1435 мм, тоді як в Україні – 1520 мм. Зміна ширини колії відбувається у точках контакту з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Натепер існують такі технологічні рішення для забезпечення перевезень вантажів з України у напрямку інших європейських країн:

- перевантаження вантажів з товарних вагонів призначених для колії шириною 1520 мм у вагони призначені для колії шириною 1435;
- заміна візків у вагонах широкої колії (1520 мм) на колії 1435 мм;

- польська система SUW-2000 та подібні системи зміни колії на осі колісної пари;
- перевантаження на пунктах перетину кордону із залізничних вагонів на вантажівки.

6.3.3. Інвестиції, необхідні для з'єднання залізничної інфраструктури України та інших європейських країн

Приєднання залізничної інфраструктури України до європейської є пріоритетним завданням, необхідним для розвитку трансконтинентальних коридорів, що з'єднують українську економіку з економіками інших європейських країн. Розбудовані маршрути докорінно змінять напрямки та обсяги транзиту, експорту та імпорту між Україною та іншими європейськими, а також неєвропейськими країнами.

Враховуючи стан залізничної інфраструктури України, єдиним можливим рішенням є будівництво нової інфраструктури відповідно до європейських стандартів, тобто з шириною колії 1435 мм вздовж наявної інфраструктури 1520 мм без обмеження руху поїздів, з використанням місцями зрощеної колії 1435/1520 мм.

Ухвалений спосіб планування розвитку залізничної мережі потребує детального аналізу транспортних потоків на коліях 1435 мм і 1520 мм та визначення цільового призначення кожної лінії (пасажирський, вантажний, змішаний рух), щоб уникнути створення «вузьких місць» на перетинах обох колій.

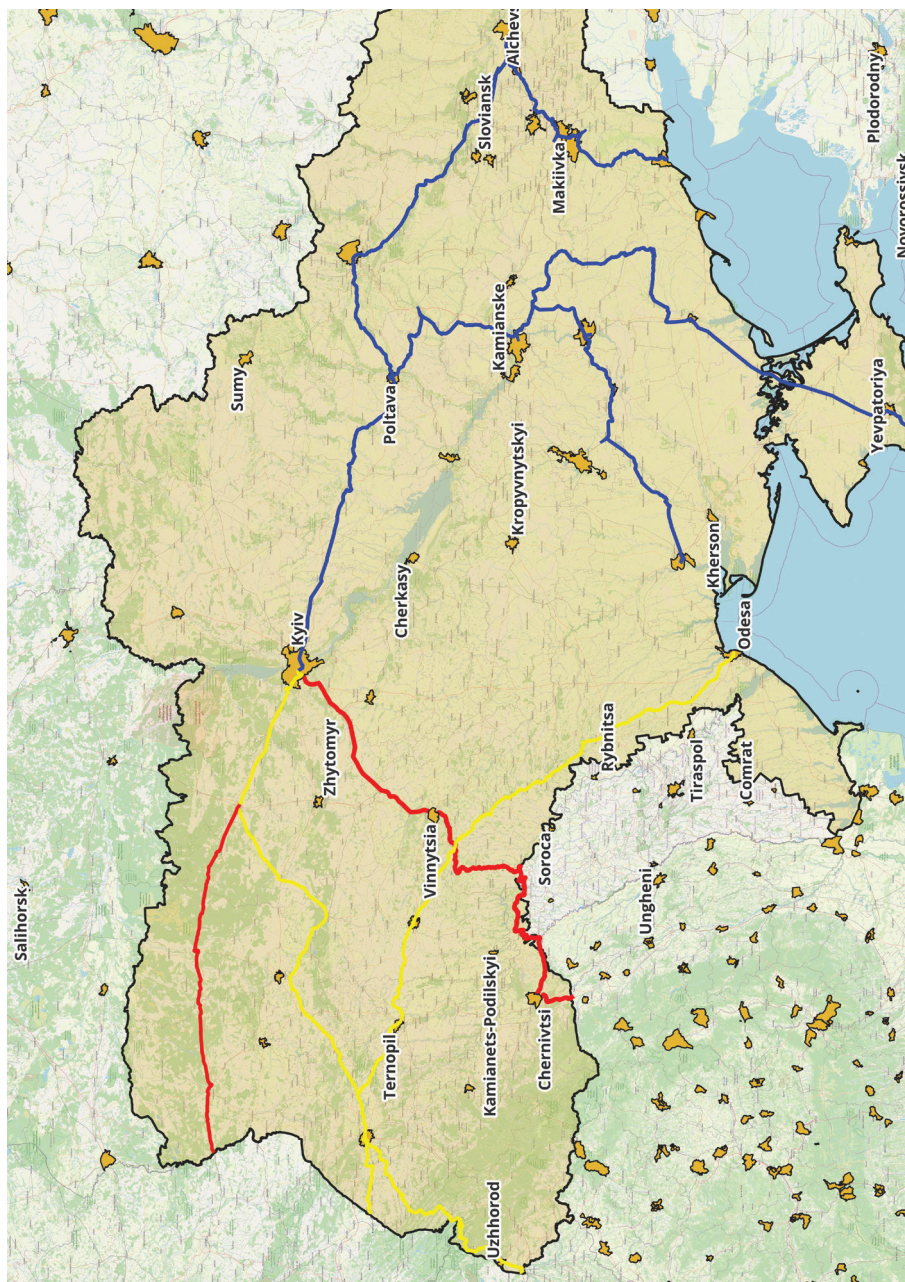
На першому, пріоритетному, етапі необхідно з'єднати основні транспортні мережі Західної України з європейською інфраструктурою 1435 мм через будівництво ліній:

- Київ–Коростень / Одеса–Львів–Перемишль (Польща) – 1310 км;
- Львів–Ужгород–Чоп / Чіерна над Тисою (Словаччина) / Захонь (Угорщина) – 270 км;

Ці ділянки можуть побудувати до 2030 року.

Загальна довжина залізниці, яку необхідно побудувати насамперед, щоб з'єднати центральну частину України з іншими європейськими країнами, становить 1930 км і містить приблизно 1200 інженерних споруд. Автор монографії пропонує використати наявні інженерні споруди (мости) та розгорнути переплетену колію двох залізничних ліній з різною шириною колії – 1435 мм та 1520 мм. Це дозволить значно зменшити капітальні витрати.

Рисунок 12. Розширення залізничної інфраструктури – перший, другий та третій етапи

Умовні позначення: жовтий – етап I, червоний – етап II, синій – етап III.

Джерело: власне опрацювання на базі матеріалів TEN-T, розміщених в інтернеті.

Таблиця 10. Інтеграція та розвиток залізничної дороги: перший, другий та третій етапи

I ЕТАП: ІНТЕГРАЦІЯ З КРАЇНАМИ ЄС		
Напрямок транспортних зв'язків	Прикордонна країна – контактний пункт	Довжина ділянки, км
Київ–Коростень–Львів	Польща	570
Одеса–Львів–Перемишль	Польща	830
Львів–Ужгород–Чоп–Чірна над Тисою/Захонь	Словаччина/Угорщина	300
Загалом етап I:		1700
II ЕТАП: БУДІВНИЦТВО ВИСОКОШВИДКІСНОЇ ЗАЛІЗНИЦІ У НАПРЯМКУ ПОЛЬЩІ ТА З'ЄДНАННЯ З РУМУНІЄЮ		
(Київ)–Коростень–Ковель–Дорогуськ	Польща	360
Київ–Жмеринка–Чернівці–Вадул–Сірет/Дорнешть	Румунія	640
Загалом етап II:		1000
III ЕТАП: РОЗВИТОК КОЛІЇ 1435 ММ В УКРАЇНІ		
Напрямок транспортних зв'язків	Довжина ділянки, км	
Київ–Харків	490	
Харків–Луганськ	310	
Луганськ–Донецьк–Маріуполь	300	
Полтава–Дніпро	182	
Дніпро–Кривий Ріг–Миколаїв	430	
Дніпро–Запоріжжя–Мелітополь–Севастополь	660	
Загалом етап III:		2372
ЗАГАЛОМ етапи I, II і III:		5072

Джерело: власне опрацювання; довжина ділянок кожного з етапів була розрахована на базі даних <https://www.openrailwaymap.org/> (доступ: 10.04.2023).

Інвестиційні витрати, необхідні для будівництва 1 км залізничної інфраструктури колії 1435 мм, які містять колії, контактну мережу, електропостачання та радіозв'язок, реконструкцію або будівництво нових інженерних споруд, можна оцінити у 3,2 млн євро/км. Якщо загальна довжина ліній, будівництво яких буде необхідним насамперед, щоб з'єднати центральну частину України з іншими європейськими країнами, за попередніми оцінками, становитиме орієнтовно 1580 км, то загальна сума інвестицій у лінії першого етапу сягне приблизно 5,1 млрд євро.

Другий етап передбачає подальше будівництво 360 км залізниці нормальної колії на ділянці Київ–Коростень–Ковель–Ягодин/Дорогуськ (Польща) та 640 км від Києва до румунського кордону.

Ця ділянка з'єднає мережу залізниці України з європейською мережею високошвидкісних залізниць і забезпечить швидке сполучення між Києвом

та, зокрема, Варшавою і Берліном. Також буде забезпечене зручне пасажирське та вантажне сполучення з Румунією.

Роботи другого етапу планують завершити до 2035 року.

На третьому етапі, який реалізують після 2035 року, вищезгадані зв'язки мають розширити у напрямку Харкова, Запоріжжя, Донецька, Луганська, Маріуполя, Дніпра, Миколаїва та Кримського півострова. Орієнтовна довжина залізничних ліній на третьому етапі будівництва становитиме 2372 км.

6.4. Дорожня інфраструктура

Дорожню мережу та її форму успадкували від Української РСР, вони були частиною мережі за часів Радянського Союзу. Сьогодні це 99% доріг загального користування, з яких 12% – дороги державного значення і 87% – дороги місцевого значення. Довжина автодоріг України становить приблизно 170 тис. км, з яких 164 тис. км з твердим покриттям (95,19%). Ці дороги побудували переважно у 1960-х і 1970-х роках. Під відповідальність місцевих органів влади підпадає 250 тис. км міських вулиць. Про важливість українських автомобільних доріг для міжнародних перевезень свідчить той факт, що через країну проходять чотири з десяти міжнародних транспортних коридорів, зокрема між Києвом і Чопом та Києвом і Одесою.

Для порівняння, у Польщі у 1992 році довжина автомагістралей становила лише 100 км, а перед вступом до ЄС наприкінці 2003 року – приблизно 547 км. Вже у 2011-му ввели в експлуатацію 210 км, а у 2022-му довжина автомагістралей становила 1753 км. Це дозволяє припустити, що незабаром кількість автомагістралей на душу населення буде порівняна з Німеччиною.

До 24 лютого 2022 року динаміка покращення дорожньої мережі в Україні була на рекордно високому рівні. У 2020-му здійснили будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт та експлуатаційне утримання автомобільних доріг довжиною 5098 км. Відновили 338 інженерних споруд. У 2020–2021 роках стан дорожньої інфраструктури значно покращився порівняно з попередніми роками, але з початком бойових дій вона зазнала катастрофічних пошкоджень. Тисячі кілометрів доріг і сотні споруд були пошкоджені вибухами та важкою гусеничною технікою. Очевидно, що під час бойових дій відновити високу якість дорожньої інфраструктури неможливо. Наразі проводять лише ремонтні роботи для забезпечення прохідності доріг.

Дорожні переходи між Україною та європейськими країнами за останні роки не отримали комплексного розвитку як щодо самої інфраструктури, так

і щодо спрощення митних процедур на кордонах. Після повномасштабного російського вторгнення їхнє навантаження на пасажирський та вантажний транспорт зросло у п'ять та шість разів відповідно через наплив біженців та блокування Чорного моря. Слабкий розвиток автомобільних пунктів пропуску впливає на час очікування прикордонного оформлення вантажівок і легкових автомобілів як з українського боку, так і з інших європейських країн.

Таблиця 11. Перелік автомобільних пунктів перетину кордону та час очікування

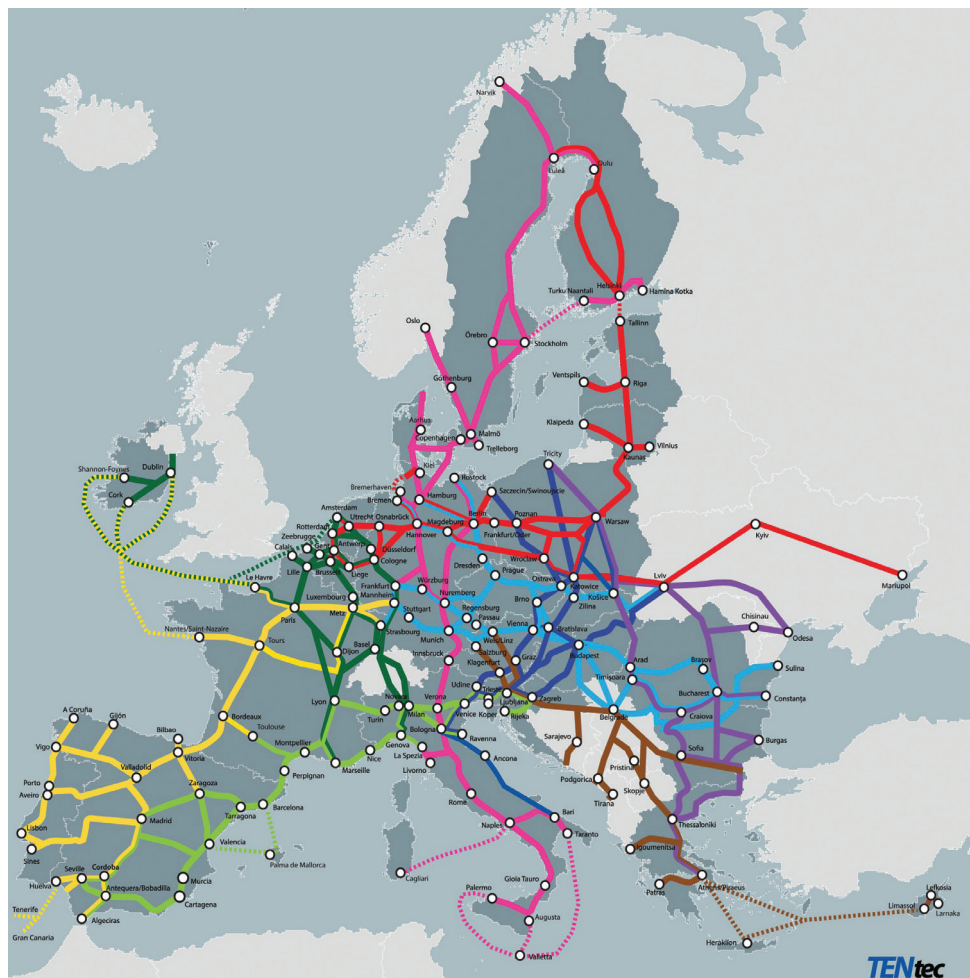
Пункти перетину кордону	Час очікування між пунктами пропуску, год	Тривалість митного контролю, год	Тривалість прикордонного контролю, год	Загальний час очікування, год	Середня кількість автомобілів на день
Ягодин	27	23	16	66	2,75
Рава-Руська	32	15	11	58	2,41
Краківець	95	7	5	107	4,45
Шегині	16	13	14	43	1,79
Смільниця	-	12	10	22	0,91
Ужгород	4	39	8	51	2,12
Чоп	6	39	11	56	2,33
Лужанка	5	36	13	54	2,25
Дякове	1	8	8	17	0,70
Порубне	3	17	6	26	1,08
Рені	17	39	23	79	3,29

Джерело: власне опрацювання на базі матеріалів Укравтодору, опублікованих в інтернеті.

6.4.1. Розвиток дорожньої мережі України у порівнянні з іншими європейськими країнами

У червні 2022 року Європейська комісія внесла зміни до індикативних мап Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T), додавши до них серед іншого пропозицію щодо українських маршрутів. Це рішення є стратегічним кроком у процесі інтеграції України до ЄС. Пропонують внести такі ключові зміни:

- Північно-Балтійський коридор розширити через Львів та Київ до Маріуполя;
- коридор Балтійське море–Чорне море–Егейське море пролягатиме через Львів, Чернівці (Румунію та Молдову) до Одеси;
- коридор Балтійське море–Адріатика та Рейн–Дунай проходитиме через Львів.

Рисунок 13. Підключення України до мережі TEN-T

Умовні позначення: жовтий – Атлантика, темно-зелений – Північне море, червоний – Північне море–Балтійське море, рожевий – Скандинавія–Середземне море, темно-синій – Балтійське море–Адріатичне море, блакитний – Рейн–Дунай, світло-зелений – Середземне море, коричневий – Західні Балкани, фіолетовий – Балтійське море–Чорне море–Егейське море.

Джерело: Європейська комісія, 2022d.

Для збільшення пропускної спроможності доріг, що використовують для міжнародних вантажних перевезень (експортних та імпортних), необхідні значні інвестиції. Розрахунки (табл. 12) робили з урахуванням логістичних коридорів, що ведуть до інших європейських країн, а також завантаження вантажів всередині України. На мапі показані (виділені червоним кольором) ділянки кільцевих доріг в Україні, які потребують збільшення пропускної спроможності.

6.4.2. Інвестиції, необхідні для збільшення пропускної спроможності автомобільного сполучення між Україною та ЄС

Подальший розвиток доріг має здійснюватися таким чином, щоб вони досягли європейського стандарту, тобто забезпечували умови як на швидкісній автомагістралі або автостраді. Щоб підвищити безпеку дорожнього руху, необхідно ліквідувати пішохідні переходи та замінити їх на переходи, що не допускають зіткнень. Ці заходи дозволять збільшити швидкість руху автотранспорту, відповідно до українського законодавства, до 110–130 км/год залежно від цільового класу дороги.

Таблиця 12. Ділянки, де потрібно збільшити пропускну спроможність: довжина та вартість

Номер дороги	Назва дороги	Інвестиційні витрати, млрд грн	Довжина, км
М-03	Київ-Харків-Довжанський	8,8	123
М-05	Київ-Одеса	33,9	332,9
М-06	Київ-Чоп	19,5	682,9
М-07	Київ-Ковель-Ягодин	5,6 5	153
М-08	Кільцева дорога Ужгород-КПП «Ужгород»	0,000530	13,4
М-09	Тернопіль-Львів-Рава-Руська	4,2	62
М-10	Львів-Краківець	5,1	61,9
М-13	Кропивницький-Платонове	3,8	86
М-14	Одеса-Мелітополь-Новоазовськ	48,5	563,6
М-16	Одеса-Кучурган	2,3	59
М-19	Доманове (до Бресту)-Ковель-Чернівці-Тереблече (до Бухаресту)	2,7	49,3
М-24	Велика Добронь-Мукачеве-Берегове-КПП «Лужанка»	1,1	37,5
М-29	Харків-Красноград-Перещепине-Дніпро	10,8	183,3
М-30	Стрий-Умань-Дніпро-Ізварине	6,2	77,1
Н-01	Київ-Знам'янка	4,0	121
Н-10	Стрий-Івано-Франківськ-Чернівці-Мамалига	2,1	58,6

Джерело: власне опрацювання на базі даних, доступних в інтернеті: Укразалізіція [2023] Тимчасові обмеження щодо перевезень, https://www.uz.gov.ua/konv_zaborona/ShowPage.php, а також опрацювання Є.В. Белашов [2021].

Для збільшення пропускної спроможності необхідно будувати об'їзні дороги, зокрема до Львова, та розширювати дороги, що ведуть до Польщі. Значна частина доріг вже має двосмуговий стандарт, при цьому необхідно їх розширювати, зокрема будувати дорожні розв'язки, що забезпечують

безупинний проїзд, виїзд і з'їзд з дороги. Інвестиції у дороги потрібні, окрім реконструкції після воєнних руйнувань, для покращення сполучення Києва зі Львовом, будівництва під'їзних шляхів до Одеського порту, а також доріг до кордонів з Румунією, Словаччиною та Угорщиною.

6.5. Запропонований план відновлення інфраструктури

Автомобільна та залізнична інфраструктура України має шанс відновитися від пошкоджень, завданих війною з Росією. Якщо це станеться, вона вперше зможе ефективно з'єднатися з інфраструктурою інших європейських країн. «Вузькі місця» у залізничній інфраструктурі на стику колії 1520 мм з колією 1435 мм мають бути ліквідовані. Також необхідно розвивати дорожню інфраструктуру як на кордонах, так і в центральній частині України.

Після того як Європейська комісія додала українські логістичні маршрути до індикативних мап Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T), з'явилися нові можливості для розвитку транспортних систем України: транзитних, експортних, імпорتنих та внутрішніх пасажирських і вантажних перевезень. Досвід Польщі показує, що збільшення інвестицій у розвиток і будівництво залізничної та автомобільної інфраструктури після вступу до ЄС та реалізації довгострокових планів у цій сфері є важливим чинником трансформації економіки країни. Наразі в Україні впроваджують короткострокові ініціативи, спрямовані на вирішення найбільш нагальних експортних потреб, але вони не здатні ефективно вирішити наявні проблеми та сприяти економічному розвитку країни у майбутньому.

Оцінка необхідних інвестицій у розвиток залізниці та автомобільних доріг

Необхідні інвестиції складаються з чотирьох компонентів:

- післявоєнна реконструкція залізничної інфраструктури: 3,1 млрд євро;
- інтеграція залізничної інфраструктури з європейськими країнами (I та II етапи): 8 млрд євро;
- післявоєнна реконструкція дорожньої інфраструктури: 25,4 млрд євро;
- інтеграція дорожньої інфраструктури з інфраструктурою європейських країн: 4,2 млрд євро.

Це дорівнює 11,1 млрд євро інвестицій у розвиток залізничної інфраструктури та 29,6 млрд євро автомобільних доріг. Загальний обсяг інвестицій становитиме 40,7 млрд євро.

Попередній графік модернізації та будівництва нових автомобільних і залізничних доріг

Через військові дії в Україні кількість пошкоджень транспортної інфраструктури зростає щодня. Однак підготовку до розбудови залізничної інфраструктури колії 1435 мм необхідно розпочати вже зараз, зокрема, розробити:

- генеральний план/техніко-економічного обґрунтування – 6 місяців;
- передпроектний аналіз – 1 рік;
- технічний проект – 1 рік;
- виконання (будівництво) – 5 років.

Збільшення пропускнуєї спроможності автомобільних доріг:

- розроблення техніко-економічного обґрунтування – 6 місяців;
- розроблення технічного проекту – 1 рік;
- реалізація (будівництво) – 2 роки.

Відновлення залізничної інфраструктури:

- розроблення єдиної детальної стратегії розвитку залізниць України – 1 рік;
- розроблення техніко-економічного обґрунтування – 6 місяців;
- реалізація стратегії – 8–10 років.

Реконструкція колісних доріг (після завершення бойових дій):

- розроблення проекту – 1 рік;
- будівництво (реконструкція) доріг – 5 років.

Бібліографія

Правові документи

- BlackRock, Офіс Президента і Міністерство економіки України (2023). *Ukraine Development Fund*, https://global-uploads.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/64931249dc66515444cf9379_BlackRock_FMA_Ukraine_Development_Fund_DFI_for_the_reconstruction.pdf (доступ: 27.06.2023).
- Верховна Рада України (1996). *Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435/96-%D0%B2%D1%80#Text> (доступ: 23.02.2023)
- Верховна Рада України (2003). *Про альтернативні джерела енергії*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> (доступ: 22.02.2023).
- Верховна Рада України (2004). *Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1430-15#Text> (доступ: 23.03.2023).
- Верховна Рада України (2005). *Договір про заснування Енергетичного співтовариства*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926#Text (доступ: 23.02.2023).
- Верховна Рада України (2015). *Про ринок природного газу*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text> (доступ: 20.02.2023).
- Верховна Рада України (2016). *Про ратифікацію Паризької угоди*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#n2> (доступ: 22.02.2023).
- Верховна Рада України (2017). *Про ринок електричної енергії*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (доступ: 20.02.2023).
- Верховна Рада України (2017). *Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b99#Text (доступ: 22.02.2023).
- Верховна Рада України (2019). *Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (доступ: 27.02.2023).
- Верховна Рада України (2021). *Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку систем накопичення енергії*, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72789 (доступ: 27.02.2023).
- Верховна Рада України (2022a). *Про енергетичну ефективність*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text> (доступ: 27.02.2023).
- Верховна Рада України (2022b). *Про управління відходами*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (доступ: 27.02.2023).
- Верховна Рада України (2022c). *Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-IX?lang=en#Text> (доступ: 25.02.2023).

- Верховна Рада України (2023a). *Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та зеленої трансформації енергетичної системи України*, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41849> (доступ: 27.06.2023)
- Верховна Рада України (2023b). *Про внесення змін до Бюджетного кодексу України*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3035-IX#Text> (доступ: 27.06.2023).
- Верховна Рада України (2023c). *Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електророзрядної інфраструктури та електричних транспортних засобів*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2956-IX#Text> (доступ: 27.06.2023).
- Представництво ЄС в Україні (2022). *EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU Candidate Status*, https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232 (доступ: 3.07.2023).
- Європейська комісія (2019). *Wytyczne Polityczne Komisji 2019–2024*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024_pl#recoveryplanforeurope (доступ: 10.04.2023).
- Європейська комісія (2021a). *NextGenerationEU*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations/nextgenerationeu_en (доступ: 10.04.2023).
- Європейська комісія (2021b). *Plan Odbudowy dla Europy*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/recovery-plan-europe_pl (доступ: 10.04.2023).
- Європейська комісія (2021c). *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the deployment of alternative fuels infrastructure, and repealing Directive 2014/94/EU of the European Parliament and of the Council COM/2021/559 final*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0559>. (доступ: 10.05.2023).
- Європейська комісія (2022a). *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee, and the Committee of the Regions Ukraine Relief and Reconstruction*, https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/system/files/2022-05/Ukraine-relief-reconstruction_en.pdf (доступ: 4.02.2023).
- Європейська комісія (2022b). *EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status*, https://www.eeas.europa.eu/node/415004_uk?s=232&page_lang=en (доступ: 14.01.2023).
- Європейська комісія (2022c). *REPowerEU*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_pl (доступ: 10.04.2023).
- Європейська комісія (2022d). *Revised corridors to include Ukraine and Moldova*, https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/commission-amends-ten-t-proposal-reflect-impacts-infrastructure-russias-war-aggression-against-2022-07-27_en (доступ: 3.03.2023).
- Європейська комісія (2023a). *Chapters of the acquis*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en (доступ: 3.07.2023).
- Європейська комісія (2023b). *Commission disburses first €3 billion to Ukraine of the up to €18 billion Macro-financial Assistance+package*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_228 (доступ: 5.02.2023).

- Європейська комісія (2023c). *Conditions for membership*, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership_pl. (доступ: 3.07.2023).
- Європейська комісія (2023d). *Convergence criteria for joining*, https://economy-finance.ec.europa.eu/euro/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en (доступ: 3.07.2023).
- Європейська комісія (2023e). *EU Solidarity With Ukraine General Factsheet*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/FS_22_3862 (доступ: 8.08.2023).
- Європейська комісія (2023f). *European Critical Raw Materials Act*, https://single-market-economy.ec.europa.eu/publications/european-critical-raw-materials-act_en (доступ: 18.03.2023).
- Європейська комісія (2023 g). *Komunikat: Pomoc i odbudowa Ukrainy*, https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_pl. (доступ: 5.02.2023).
- Європейська комісія (2023h). *Macro-Financial Assistance +*, <https://economy-finance.ec.europa.eu/international-economic-relations/candidate-and-neighbouring-countries/neighbouring-countries-eu/neighbourhood-countries/u> (доступ: 4.02.2023).
- Європейська комісія (2023i). *Net Zero Industry Act*, https://single-market-economy.ec.europa.eu/document/download/9446a7b1-0220-4b7b-91d2-11b7e27b9278_en (доступ: 18.03.2023).
- Європейська комісія (2023j). *Recovery and Reconstruction of Ukraine*, https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_en#documents (доступ: 5.02.2023).
- Європейська комісія (2023k). *The common agricultural policy at a glance*, https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance_en (доступ: 3.07.2023).
- Європейська комісія (2023 l). *Ukraine: College of Commissioners travels to Kyiv to boost EU support and sectorial cooperation with Ukraine*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_461 (доступ: 5.02.2023).
- Європейський Союз і Україна (2014). *Układ o Stowarzyszeniu między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a Ukrainą z drugiej strony*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2277 (доступ: 27.02.2023).
- Кабінет міністрів України (2017). *Energetyczna Strategia Ukrainy do 2035 roku*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p#Text> (доступ: 27.02.2023)
- Кабінет Міністрів України (2021a). *Koncepcja rządowego docelowego gospodarczego programu rozwoju jądrowo-przemysłowego kompleksu na okres do 2026 roku*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1804-2021-%D1%80#Text>. (доступ: 27.02.2023)
- Кабінет Міністрів України (2021b). *Państwowa Strategia Gospodarcza do 2030 roku*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> (доступ: 27.02.2023)
- Кабінет Міністрів України (2023). *Rozporządzenie z dnia 21 kwietnia 2023 roku N° 373-p o Uchwale Energetycznej Strategii Ukrainy na okres do 2050 roku*, <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-enerhetychnoi-strategii-ukrainy-na-period-do-2050-roku-373-r-210423> (доступ: 27.06.2023).
- Організація Об'єднаних Націй (2015). *Addis Ababa Action Agenda*, <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=2051&menu=35> (доступ: 5.04.2023).
- Організація Об'єднаних Націй, Департамент публічно доступної інформації (2003). *Monterrey Consensus on Financing for Development*, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.198_11.pdf (доступ: 5.04.2023)

- Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (UNFCCC) (1992). *Parties, Ukraine*, <https://unfccc.int/node/61227> (доступ: 15.04.2023).
- Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (UNFCCC) (2018). *Ukraine 2050 – Low Emission Development Strategy*, <https://unfccc.int/documents/181275> (доступ: 1.03.2023).
- Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (UNFCCC) (2021). *Global Map – Annex I*, https://di.unfccc.int/global_map (доступ: 9.04.2023).

Інтернет-джерела

- Archick, K. (2023). *Russia's War Against Ukraine: European Union Responses and U.S. – EU Relations (IN11897 – Version 11)*, <https://crsreports.congress.gov/product/details?prodcode=IN11897> (доступ: 4.02.2023).
- Ari, A., Pula, G. (2021). *Assessing the Macroeconomic Impact of Structural Reforms in Ukraine*, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/04/23/Assessing-the-Macroeconomic-Impact-of-Structural-Reforms-in-Ukraine-50345> (доступ: 4.02.2023).
- Audickas, A. (2021). *How to Reform Ukrainian Railways*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/how-to-reform-ukrainian-railways/> (доступ: 3.05.2023).
- Bartkiewicz, P., Matejczuk, A., Kalinowski, H., Ośka, M., Regulski, A., Zawistowski, J. (2017). *Ex post evaluation and forecast of benefits to EU-15 countries as a result of Cohesion Policy implementation in V4 countries*, <https://www.ewaluacja.gov.pl/strony/badania-i-analzy/wyniki-badan-ewaluacyjnych/badania-ewaluacyjne/ex-post-evaluation-and-forecast-of-benefits-to-eu-15-countries-as-a-result-of-cohesion-policy-implementation-in-v4-countries/> (доступ: 15.04.2023).
- Bolt J., Luiten van Zanden, J. (2020). *Maddison Project Database, version 2020*, <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/research> (доступ: 6.05.2023).
- Bondolfi, F. (2022). *Why Switzerland Doesn't Want to Join the European Union*, <https://www.swissinfo.ch/eng/business/why-switzerland-doesn-t-want-to-join-the-european-union/47391050> (доступ: 3.07.2023).
- Bruszt L., Campos N. (2017). *How European Integration Builds Up State Capacity*, <https://cepr.org/voxeu/columns/how-european-integration-builds-state-capacity> (доступ: 3.07.2023).
- Campos, N., Coricelli, F., Moretti, L. (Eds). (2014). *Economic Growth and Political Integration: Estimating the Benefits from Membership in the European Union Using the Synthetic Counterfactuals Method*, CEPR Press Discussion Paper No. 9968, <https://cepr.org/publications/dp9968> (доступ: 3.07.2023).
- CASE Poland, CASE Ukraine (2022). *A Blueprint for Reform. Economic Priorities in Post-War Ukraine*, <https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2023/02/2023-01-CASE-raport-1-3.pdf> (доступ: 25.02.2023).
- Center for Strategic & International Studies (2020). *The Need for a Leapfrog Strategy*, <https://www.csis.org/analysis/need-leapfrog-strategy> (доступ: 29.04.2023).
- CEPR Press (2022). *A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine*, https://cepr.org/system/files/publication-files/147614-a_blueprint_for_the_reconstruction_of_ukraine.pdf (доступ: 20.01.2023).
- CIA (2023). *Roadways – The World Factbook*, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/roadways/> (доступ: 3.05.2023).
- Cirera, X., Maloney, W.F. (2017). *The Innovation Paradox: Developing-Country Capabilities and the Unrealized Promise of Technological Catch-Up*, <http://hdl.handle.net/10986/28341> (доступ: 10.05.2023).

- Cornell Law School Legal Information Institute (2012). *Separation of Powers*, https://www.law.cornell.edu/wex/separation_of_powers (доступ: 3.07.2023).
- Cusolito, A.P., Maloney, W.F. (2018). *Productivity Revisited: Shifting Paradigms in Analysis and Policy*, <http://hdl.handle.net/10986/30588> (доступ: 10.05.2023).
- Datskevych, N. (2021). *Ukraine's 2022 state budget: Defense among top priorities but still underfunded*, <https://kyivindependent.com/ukraines-2022-state-budget-defense-among-top-priorities-but-still-underfunded/> (доступ: 3.05.2023).
- Economics Help (2023). *Criticisms of European Union*, <https://www.economicshelp.org/blog/glossary/criticism-eu/> (доступ: 3.07.2023).
- ENTSO-E (2022). *Continental Europe successful synchronisation with Ukraine and Moldova power systems*, <https://www.entsoe.eu/news/2022/03/16/continental-europe-successful-synchronisation-with-ukraine-and-moldova-power-systems/> (доступ: 17.03.2023).
- Euromaidan Press (2022). *Ukraine is now an EU candidate. What happens now? When will it become a member?*, <https://euromaidanpress.com/2022/06/23/ukraine-is-now-an-eu-candidate-what-happens-now-when-will-it-become-a-member/> (доступ: 3.07.2023).
- Feenstra, R.C., Inklaar, R., Timmer, M.P. (2015). The Next Generation of the Penn World Table, *American Economic Review*, 105(10), s. 3150–3182, www.ggdc.net/pwt/ferenz-abschluss-data.pdf?download=1 (доступ: 15.02.2023).
- Fundacja Promocji Pojazdów Elektrycznych. (2023). *Wyzwania i szanse elektryfikacji ciężkiego transportu drogowego w Polsce*, <https://fppe.pl/raport-wyzwania-i-szanse-elektryfikacji-ciezkiego-transportu-drogowego-w-polsce/> (доступ: 10.05.2023).
- Fundusz Efektywności Energetycznej, Tytuł, <https://eefund.org.ua/> (доступ: 12.03.2023).
- G7 Germany (2022). *Conference Report Background and Expert Recommendations*, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975226/2153244/abaeeladce725c2bc41397c3a3f148b8/2022-12-12-ukr-aufbaukon.> (доступ: 15.02.2023).
- Galushko, V., Kirova, I., Pidluska, I., Schwarzer, D. (2022). *War and Peace: Supporting Ukraine to Prevail, Rebuild, and Prosper*, https://www.opensocietyfoundations.org/publications/ukraine-s-reconstruction-and-recovery#publications_download (доступ: 14.01.2023).
- GIZ (2019). *Saving Energy in the construction sector*, <https://www.giz.de/en/downloads/giz2019-en-energie-bausektor-ukraine.pdf>. (доступ: 7.05.2023).
- House of Commons Library (2023). *Progress on UK free trade agreement negotiations*, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9314/> (доступ: 3.07.2023).
- International Labour Organization (2022). *The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-eneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf. (доступ: 12.05.2023).
- Jones, Ch.I. (2016). The facts of economic growth, *Handbook of Macroeconomics*, 2, s. 3–69.
- Kiel Institute for the World Economy (2023). *Ukraine Support Tracker*, <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> (доступ: 25.06.2023).
- Kozak, M. (2020). *Ukrainian economic migrants caught in the COVID-19 trap*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/in-english/macro-economics/ukrainian-economic-migrants-caught-in-the-covid-19-trap/>. (доступ: 10.05.2023).
- Kucharczyk, M. (2021). *Szwecja: Ekologiczna stal dzięki zielonemu wodorowi*, <https://www.euractiv.pl/section/energia-i-srodowisko/news/szwecja-unia-europejska-wodor-huta-azja-chiny-ets-co2-emisje-klimat-ekologia-zielony-lad-polska/> (доступ: 17.03.2023).
- Laeven, L, Valencia, F. (2018). *Systematic Bankig Crises Revisited*, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/09/14/Systemic-Banking-Crises-Revisited-4623>. (доступ: 12.05.2023).

- Łaszek, A. (2015). *Następne 25 lat*, <https://for.org.pl/pl/projekty/raport-25-lat>. (доступ: 4.05.2023).
- Łaszek, A., Falkowska, A. (2021). *Jak i dlaczego warto mierzyć wpływ firmy na otoczenie?*, <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/zarzadzania-procesami-i-strategiczne/articles/EconomicStatement/Jak-i-dlaczego-warto-mierzyc-wplyw-firmy-na-otoczenie.html>. (доступ: 4.05.2023).
- Łaszek, A., Trzeciakowski, R., Zieliński, M. (2021). *Polska: zastój czy rozwój? Praca praworzadność, inwestycje, innowacje*, <https://for.org.pl/pl/publikacje/raporty-for/polska-zastoj-czy-rozwoj-praca-praworzadnosc-inwestycje-innowacje>. (доступ: 4.05.2023).
- Mazurenko, A. (2020). *W Ukrainie mieszka 37,3 miliony osób – ocena rządu*, <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/23/7238191/> (доступ: 10.05.2023).
- Międzynarodowe Stowarzyszenie Przedsiębiorców Polskich w Ukrainie (2022). *Rejestracja spółki w Ukrainie*, <https://msppu.org.ua/pl/centrum-informacji-biznesowej/warunki-prowadzenia-dzialalnosci-gospodarczej-na-ukrainie/rejestracja-spolki-na-ukrainie/>. (доступ: 12.05.2023).
- Miklos, I. (2019). *Reforms in Ukraine after revolution of dignity*, https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/SAGSUR-book_WEB_ed.pdf, 2019 (доступ: 15.05.2023).
- Odarchenko, K. (2022). *Will Ukrainian Refugees Return Home?*, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/will-ukrainian-refugees-return-home> (доступ: 10.05.2023).
- Partington, R. (2022). *Russia's war in Ukraine 'causing £3.6bn of building damage a week'*, <https://www.theguardian.com/world/2022/may/03/russias-war-in-ukraine-causing-36bn-of-building-damage-a-week> (доступ: 29.08.2022).
- Powering Past Coal Alliance (2021). *New PPCA Members Tip the Scales Towards 'Consigning Coal to History' at COP26*, <https://poweringpastcoal.org/news/new-ppca-members-tip-the-scales-towards-consigning-coal-to-history-at-cop26/> (доступ: 15.04.2023).
- Prentice, A. (2022). *Record number of Ukrainians support joining EU, backing for NATO membership falls – poll*, <https://reuters.com/world/europe/record-number-ukrainians-support-joining-eu-backing%20-nato-membership-falls-poll-2022-04-05/> (доступ: 3.07.2023).
- Rezler, P. (2011). *The expected impact of the EU-Ukraine Association Agreement, The Copenhagen Criteria: Are They Helping or Hurting the European Union?*, https://www.tourolaw.edu/ilr/uploads/articles/V14_2/5.pdf (доступ: 3.07.2023).
- Ritchie, H., Roser, M. (2023). *Electricity Mix*, <https://ourworldindata.org/electricity-mix>. (доступ: 5.05.2023).
- Ritchie, H., Roser, M. (2023). *Energy Mix*, <https://ourworldindata.org/energy-mix> (доступ: 5.05.2023).
- Rudolph, J., Eisen, N.L., Kleine-Brockhoff, T. (2022). *Extend US Leadership on Ukraine to Post-War Reconstruction Too*, <https://www.justsecurity.org/84556/extend-us-leadership-on-ukraine-to-post-war-reconstruction-too/> (доступ: 2.05.2023).
- Rule of Law Education Center. (2023). *What is the Rule of Law?*, <https://www.ruleoflaw.org.au/what-is-the-rule-of-law/> (доступ: 3.07.2023).
- Ryabchuk, A. (2023). *Who will Stay and Who Will Return? Divergent Trajectories of Ukrainian War Refugees in the EU, Lefteast*, <https://lefteast.org/divergent-trajectories-of-ukrainian-war-refugees-in-the-eu/> (доступ: 15.05.2023).
- Simsek, A. (2022). *Ukraine says won't accept any alternative to EU membership, Agencja Anadolu*, <https://www.aa.com.tr/en/europe/ukraine-says-won-t-accept-any-alternative-to-eu-czlonkostwo/2586071> (доступ: 3.07.2023).
- Smith, E. (2023). *A year into the war, Ukraine and the West prepare for the biggest reconstruction since World War II*, CNBC, <https://www.cnn.com/2023/02/24/ukraine-prepares-for-the-biggest-reconstruction-since-world-war-ii.html> (доступ: 2.05.2023).

- Statista (2022). *Total population of Ukraine as of February 1, 2022, by region*, <https://www.statista.com/statistics/1295222/ukraine-population-by-region/> (доступ: 5.05.2023).
- Total Economy Database (2023). *Trusted Insights for What's Ahead*, <http://www.conference-board.org/> (доступ: 6.05.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2022a). *Conference materials*, <https://www.urc-international.com/conference-materials> (доступ: 15.01.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2022b). *On 4–5 July 2022, Switzerland jointly with Ukraine hosted the international Ukraine Recovery Conference (URC 2022) in Lugano*, <https://www.urc-international.com/urc-2022> (доступ: 15.01.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2022c). *Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022 'Lugano Declaration'*, https://www.eda.admin.ch/content/dam/eda/en/documents/aktuell/dossiers/urc2022_lugano-declaration.pdf (доступ: 28.02.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2023a). *The UK, jointly with Ukraine, hosted the international Ukraine Recovery Conference (URC 2023) in London on 21–22 June 2023*, <https://www.urc-international.com/> (доступ: 9.08.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2023b). *URC 2023 Materials*, <https://www.urc-international.com/urc-2023-info> (доступ: 5.08.2023).
- Ukraine Recovery Conference (2023c). *London*, <https://www.urc-international.com/> (доступ: 29.06.2023).
- Unruh, J., Williams, R.C. (2013). *Land: A foundation for peacebuilding*, https://www.researchgate.net/publication/285393314_Land_A_foundation_for_peacebuilding (доступ: 10.05.2023).
- Webb, D. (2023). *Progress on UK free trade agreement negotiations*, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9314/CBP-9314.pdf> (доступ: 3.07.2023).
- WiseEuropa (2022). *Green reconstruction. Post-war green recovery of Ukraine*, https://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2022/07/Zielona-odbudowa_ENG.pdf (доступ: 13.02.2023).
- Wong, E., Jakes, L. (2022). *NATO Won't Let Ukraine Join Soon. Here's Why*, <https://www.nytimes.com/2022/01/13/us/politics/nato-ukraine.html> (доступ: 3.07.2023).
- Zoï Environment Network (2023a). *Ecodozor May Report*, <https://ecodozor.org/index.php?lang=en> (доступ: 19.06.2023).
- Zoï Environment Network (2023b). *Ecodozor Platform*, <https://ecodozor.org/> (доступ: 10.04.2023).
- Белашов, Є.В. (2022). *Модернізація залізничної інфраструктури як чинник підтримки національної економіки в умовах війни на виснаження*, <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/belashov.pdf> (доступ: 1.04.2023).
- Експрес (2023). *Реформи для євроінтеграції. Наскільки нам вдалося наблизитися до членства в ЄС за останній рік?*, <https://expres.online/politics/reformi-dlya-evrointegratsii-naskilki-nam-vdalosya-nablizitisya-do-chlenstva-v-es-za-ostanniy-rik> (доступ: 3.07.2023).
- Європейська економічна комісія ООН (UNECE). *Share of construction in GDP – Data Portal – United Nations Economic Commission for Europe*, <https://w3.unece.org/PXWeb/en/Charts?IndicatorCode=8> (доступ: 6.05.2023).
- Європейський парламент (2023). *The Enlargement of the Union*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/167/the-enlargement-of-the-union>. (доступ: 3.07.2023).
- Європейський соціально-економічний комітет (2022). *Single market barriers mean a huge loss to the collective public good for Europe*, <https://www.eesc.europa.eu/en/news-media/news/single-market-barriers-mean-huge-loss-collective-public-good-europe> (доступ: 3.07.2023).
- Київська школа економіки (2022). *Damaged In Ua*, <https://damaged.in.ua/> (доступ: 10.04.2023).

- Київська школа економіки (2023a). *Damages to Ukraine's Infrastructure April 2023*, <https://kse.ua/about-the-school/news/147-5-billion-the-total-amount-of-damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-due-to-the-war-as-of-april-2023/> (доступ: 20.05.2023).
- Київська школа економіки (2023b). *During the year of the full-scale war, the total amount of damages caused russia to Ukraine's infrastructure has reached almost \$143.8 billion*, <https://kse.ua/about-the-school/news/during-the-year-of-the-full-scale-war-the-total-amount-of-damages-caused-russia-to-ukraine-s-infrastructure-has-reached-almost-143-8-billion/> (доступ: 10.04.2023).
- Київська школа економіки (2023c). *Report on damages to infrastructure caused by Russia's war against Ukraine one year later after the start of the full-scale invasion*, <https://kse.ua/russia-will-pay/> (доступ: 10.04.2023).
- Київська школа економіки (2023d). *What environmental consequences has Ukraine suffered during the war, apart from the damage caused by the explosion of the Kakhovka hydroelectric power station?*, <https://kse.ua/about-the-school/news/what-environmental-consequences-has-ukraine-suffered-during-the-war-apart-from-the-damage-caused-by-the-explosion-of-the-kakhovka-hydroelectric-power-station/> (доступ: 27.06.2023).
- Міжнародне енергетичне агентство (2020). *Ukraine energy profile*, IEA, Paris <https://www.iea.org/reports/ukraine-energy-profile> (доступ: 10.04.2023).
- Міжнародний валютний фонд (2017). *Ukraine: 2016 Article IV Consultation and third review under the Extended Arrangement*, <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/04/04/Ukraine-2016-Article-IV-Consultation-and-third-review-under-the-Extended-Arrangement-44798>. (доступ: 15.05.2023).
- Міжнародний валютний фонд (2023). *IMF Executive Board Completes the First Review under the Extended Fund Facility (EFF) Arrangement for Ukraine*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/06/29/pr23249-ukraine-imf-exec-board-completes-1st-rev-eff-arrangement> (доступ: 30.06.2023).
- Міжнародний валютний фонд (2023). *Tytuł*, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/03/09/pr2269-ukraine-imf-executive-board-approves-usd-billion-in-emergency-financing-support-to-ukraine> (доступ: 2.04.2023).
- Міністерство енергетики України (2022). *Енергетична стратегія до 2050 року*, <https://mev.gov.ua/reforma/enerhetychna-stratehiya> (доступ: 13.02.2023).
- Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (2022). *Komunikat w sprawie uchwały Wodnej Strategii Ukrainy do 2050 roku*, <https://www.kmu.gov.ua/news/na-shliakhu-do-staloho-upravlinnia-vodnuyu-resursamy-uradi-skhvalyv-vodnu-stratehiu-ukrainy-do-2050-roku> (доступ: 1.03.2023).
- Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (2023b). *Tytuł*, <http://eia.menr.gov.ua/uk/cases> (доступ: 20.05.2023).
- Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (2023a). *EcoZagroza*, <https://ecozagroza.gov.ua/en> (доступ: 10.04.2023).
- Міністерство інфраструктури України (2018). *Technical condition of general-purpose roads*, <https://mtu.gov.ua/en/content/tehnichniy-stan-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagalnogo-vikoristannya.html> (доступ: 15.05.2023).
- Міністерство інфраструктури України (2020). *Інформація про водний транспорт України*, <https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html#> (доступ: 21.09.2023).

- Міністерство оборони США (2022). *Fact Sheet on WMD Threat Reduction Efforts with Ukraine, Russia, and Other Former Soviet Union Countries*, <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3057517/fact-sheet-on-wmd-threat-reduction-efforts-with-ukraine-russia-and-other-former/> (доступ: 17.02.2023).
- Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (2023). *Transport kolejowy*, <https://mtu.gov.ua/timeline/Zaliznichniy-transport.html>. (доступ: 3.03.2023).
- Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (2023). *Stosunki Ukraina – UE*, <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes> (доступ: 4.08.2023). Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy (2017). *Tytuł*, <http://eia.menr.gov.ua/uk/cases> (доступ: 20.05.2023).
- Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (2021). *Енергетичний баланс*, <https://ukrstat.gov.ua/> (доступ: 17.03.2023).
- Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (2021). *Ринок Праці*, <https://www.ukrstat.gov.ua/> (доступ: 8.05.2023).
- Національна академія наук України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» Університет – Вища школа бізнесу Інститут географії Словацької академії наук Університет Дебрецена Університет Орадя (2023). *Оцінка пропускну́ї спроможності пунктів пропуску для вантажних перевезень на сухопутному кордоні Україна-ЄС та перспективи її розвитку: аналітична доповідь (електронне видання)*, https://wsb.edu.pl/files/news/11066/ivf_analytical_report.pdf (доступ: 10.04.2023).
- Національна рада з відновлення України від наслідків війни (2022). *Ukraine's National Recovery Plan*, https://global-uploads.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62c166751fcf41105380a733_NRC%20Ukraine%27%20Recovery%20Plan%20blueprint_ENG.pdf (доступ: 14.01.2023).
- Програма розвитку ООН (UNDP) (2023a). *Costs to rebuild Ukraine increase sharply*, <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/costs-rebuild-ukraine-increase-sharply> (доступ: 10.04.2023).
- Програма розвитку ООН (UNDP) (2023b). *Ukraine*, <https://climatepromise.undp.org/what-we-do/where-we-work/ukraine> (доступ: 10.04.2023).
- Рада Європи (2023). *What Are Human Rights?*, <https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights-> (доступ: 3.07.2023).
- Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і Довкілля» (2023). *Як війна змінює українців: опитування думки громадян про війну, довілля, повоєнну відбудову та вступ до ЄС (2023)*, <https://www.rac.org.ua/priorityty/politychni-protsesy-ta-dovkillya/stavlennya-gromadyan-do-dovkillya/yak-viyna-zminyue-ukrayin-tsviv-opytuvannya-dumky-gromadyan-pro-viynu-dovkillya-povoennu-vidbudovu-ta-vstup-do-es-2023> (доступ: 27.06.2023).
- Світовий банк (2017). *Ukraine – Country Partnership Framework for the Period FY17–21 (English)*, <http://documents.worldbank.org/curated/en/847421498183265026/Ukraine-Country-partnership-framework-for-the-period-FY17-21> (доступ: 7.05.2023).
- Світовий банк (2019a). *Enterprise Survey*, <https://www.enterprisesurveys.org/en/data/exploreconomies/2019/ukraine#2> (доступ: 12.05.2023).
- Світовий банк (2019b). *Paying taxes*, <https://archive.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/paying-taxes> (доступ: 5.05.2023).
- Світовий банк (2020a). *CO₂ Emissions (kg per 2015 US\$ of GDP) – Ukraine*, <https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.KD.GD?locations=UA> (доступ: 10.05.2023).

- Світовий банк (2020b). *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*, <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020> (доступ: 7.05.2023).
- Світовий банк (2022). *GDP (current US\$) – Ukraine*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA> (доступ: 5.05.2023).
- Світовий банк (2022a). *Europe and Central Asia Economic Update, Fall 2022: Social Protection for Recovery*, <http://hdl.handle.net/10986/38098> (доступ: 10.04.2023).
- Світовий банк (2022b). *New Multi-Donor Trust Fund Established to Channel Donor Support to Ukraine*, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/12/16/new-multi-donor-trust-fund-established-to-channel-donor-support-to-ukraine> (доступ: 5.02.2023).
- Світовий банк (2022c). *Supporting Ukraine through the War*, <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/brief/peace> (доступ: 29.06.2023).
- Світовий банк (2022d). *World Bank Approves Financing Package Totaling \$ 610 Million to Address Urgent Needs in Ukraine*, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/12/20/world-bank-approves-financing-package-totaling-610-million-to-address-urgent-needs-in-ukraine> (доступ: 4.02.2023).
- Світовий банк (2023). *World Bank Group Financing Support Mobilization to Ukraine since February 24, 2022*, <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/brief/world-bank-emergency-financing-package-for-ukraine> (доступ: 29.06.2023).
- Світовий банк, 2021. *Номінальний ВВП Сербії (дол. США)*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RS> (доступ: 10.05.2021).
- Світовий банк, Український Уряд, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй (2023). *Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – February 2023 (English)*, <https://ukraine.un.org/en/224376-ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment> (доступ: 15.03.2023).
- Скарбниця Його Величності (2023). *UK bolsters support for Ukraine and low-income countries*, <https://www.gov.uk/government/news/uk-bolsters-support-for-ukraine-and-low-income-countries> (доступ: 25.06.2023).
- Служба Віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції (2023). *Report on Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union 2022*, https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/report_2022_.pdf (доступ: 26.06.2023).
- Укргідроенерго (2023a). *Каховська ГЕС*, https://uhe.gov.ua/filiyi/kakhovska_hes_imeni_p_s_perorozhnoho (доступ: 27.06.2023).
- Укргідроенерго (2023b). *Найбільші водосховища України та їх важлива роль у господарській діяльності*, https://uhe.gov.ua/media_tsentr/novynu/naybilshi-vodoskhovischa-ukraini-ta-ikh-vazhliva-rol-u-gospodarskiy-diyalnosti (доступ: 27.06.2023).
- Укрзалізниця (2023a). *Загальна інформація*, https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/general_information/ (доступ: 10.04.2023).
- Укрзалізниця (2023b). *Тимчасові обмеження щодо перевезень*, https://www.uz.gov.ua/konv_zaborona/ShowPage.php (доступ: 10.04.2023).
- Укрзалізниця (2023c). *Інформація ogólna*, https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/general_information/ (доступ: 10.04.2023).
- Укрзалізниця, Міністерство розвитку громад та територій України (2023). *Залізничний транспорт*, <https://mtu.gov.ua/timeline/Zaliznichniy-transport.html> (доступ: 3.04.2023).

- Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) (2004). *2004 Global refugee trends*, <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/42b283744/2004-global-refugee-trends-overview-refugee-populations-new-arrivals-durable.html> (доступ: 15.05.2023).
- Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) (2022). *Private sector donates over US\$200 million to UNHCR's Ukraine emergency response*, <https://www.unhcr.org/news/news-releases/private-sector-donates-over-us200-million-unhcrs-ukraine-emergency-response> (доступ: 25.06.2023).
- Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) (2023). *Ukraine Situation Flash Update #44 (6 April 2023) – Ukraine*, <https://data.unhcr.org/en/documents/details/100004> (доступ: dd.mm.rrrr).
- Уряд Канади (2022). *Canada disburses \$500 million loan to Ukraine from Ukraine Sovereignty Bond proceeds*, <https://www.canada.ca/en/departement-finance/news/2022/12/canada-disburses-500-million-loan-to-ukraine-from-ukraine-sovereignty-bond-proceeds.html> (доступ: 25.06.2023).

Публікації

- Arowolo, O.O. (2002). *Return Migration and the Problem of Reintegration*, “International Migration” 2002, vol. 38, no. 5, s. 59–82.
- Boulhol, H. (2014). *Making the Labour Market Work Better in Poland*, Economics Department Working Papers No. 1124, ECO/WKP(2014)20, OECD. DOI: 10.1787/18151973.
- Economist Intelligence Unit (2020). *Business Environment and long-term forecast: Ukraine*. February 2020.
- Hartog, M., López-Córdova, J.E., Neffke, F. (2020). *Assessing Ukraine's Role in European Value Chains: A Gravity Equation-cum-Economic Complexity Analysis Approach*, CID Research Fellow and Graduate Student Working Paper No. 129, October 2020. Center for International Development at Harvard University.
- Hsieh, C., Klenow, P.J. (2014). The life cycle of plants in India and Mexico, *The Quarterly Journal of Economics*, 129(3).
- Hsieh, C., Klenow, P.J. (2009). Misallocation and manufacturing TFP in China and India, *The Quarterly Journal of Economics*, 124(4).
- Ignatenko, A., Raei, F., Mircheva, B. (2019). *Global Value Chains: What are the Benefits and Why Do Countries Participate?*, IMF Working Paper WP/19/18.
- Polese, A., Moisé G.M., Lysa O., Kerikmäe T, Sauka A., Seliverstova O. (2022). Presenting the results of the shadow economy survey in Ukraine while reflecting on the future(s) of informality studies, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 30(1).
- Rapacki, R., Próchniak, M. (2019). EU Membership and Economic Growth: Empirical Evidence for the CEE countries, *The European Journal of Comparative Economics*, 16(1), s. 3–40.
- Syverson, C. (2011). What determines productivity?, *Journal of Economic literature*, 49(2), s. 326–365.
- Venger, V., Romanovska N., Chyzhevska, M. (2022). Integration of Ukraine to the Global Value Chains, *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 25, s. 137–161. DOI: 10.18778/1508-2008.25.17.

Список рамок

Рамка 1. Від чого залежить економічне зростання?	201
Рамка 2. Проблема визначення вартості основного капіталу в Україні	203

Список рисунків

Рисунок 1. Доходи державного бюджету України у 2018–2022 роках (%)	171
Рисунок 2. Збитки, потреби та пріоритети відновлення на 2023 рік (кругова діаграма – %)	176
Рисунок 3. Платформа відбудови України	177
Рисунок 4. Підтримка української економіки Європейським Союзом	179
Рисунок 5. Копенгагенські критерії	185
Рисунок 6. Шлях до Євросоюзу	190
Рисунок 7. ВВП на душу населення в Польщі та Україні (ПКС 2019, дол. США)	202
Рисунок 8. Конвергенція постсоціалістичних країн – членів ЄС	205
Рисунок 9. Конвергенція постсоціалістичних країн	205
Рисунок 10. Розрив у рівні зайнятості Україна – ЄС27 (%)	216
Рисунок 11. Україна: кордонні переходи з країнами ЄС та Молдовою	254
Рисунок 12. Розширення залізничної інфраструктури – перший, другий та третій етапи	256
Рисунок 13. Підключення України до мережі TEN-T	260

Список таблиць

Таблиця 1. Порівняння вимог проаналізованих планів реконструкції в Україні	158
Таблиця 2. Україна: вибрані економічні показники	170
Таблиця 3. Український трастовий фонд допомоги, реконструкції та реформ (URTF) станом на 29 червня 2023 року (млн дол. США)	173
Таблиця 4. Державні витрати на зміцнення адміністративної спроможності (PEACE) станом на 29 червня 2023 року (млн дол. США)	175
Таблиця 5. Розділи <i>acquis communautaire</i>	188
Таблиця 6. Шлях України до ЄС	193
Таблиця 7. Порівняння вибраних даних щодо ЄС та України за 2021 рік	198
Таблиця 8. Порівняння продуктивності праці в Україні, Польщі та Німеччині	203
Таблиця 9. Дані про час очікування вантажних вагонів станом на 3 квітня 2023 року	253
Таблиця 10. Інтеграція та розвиток залізничної дороги: перший, другий та третій етапи	257
Таблиця 11. Перелік автомобільних пунктів перетину кордону та час очікування	259
Таблиця 12. Ділянки, де потрібно збільшити пропускну спроможність: довжина та вартість	261

Про автора

Завідувач Центру ліберальної економіки на кафедрі міжнародних порівняльних досліджень Варшавської школи економіки. Науковий керівник Студентської організації відбудови України у Варшавській школі економіки.

Як незалежний член наглядових рад він серед іншого є головою наглядової ради Укрпошти та головою Комітету з питань трансформації Укрзалізниці. Консультант Світового банку з питань реструктуризації залізниці. Член Ради Фундації економічної свободи (*Fundacja Wolności Gospodarczej*), Товариства польських економістів, *CFA Society of Ukraine* та *Partnership for Transparency Europe*.

Випускник Варшавської школи економіки, отримав ступінь MBA в Університеті Міннесоти (1997) та закінчив програму *Strategic Public Sector Negotiations* у Гарвардському університеті (1999). У 2004 році захистив докторську дисертацію в Інституті економічного аналізу Варшавської школи економіки. У 2007 році отримав сертифікат дипломованого фінансового аналітика (*CFA*).

Працював радником першого керівника політичного кабінету Міністерства фінансів Польщі (1997–2000), радником з питань макроекономіки у *Konfederacja Lewiatan* (2000–2001), радником з питань євро та директором іноземного департаменту Національного банку Польщі (2001–2003), заступником виконавчого директора Світового банку у Вашингтоні (2003–2008), президентом та головою інвестиційного комітету *PKO TFI* (2008–2012), головою правління польської залізниці *Polskie Koleje Państwowe* (2012–2015) та президентом правління *Luma Investment* (2016–2019).

